

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EFTERRETNINGER

Kjøbstaden Kolding

med 12 lithogropherede Grundtegninger,
Prospecter, Bygninger, etc. etc.

samlede af

JENS JØRGEN FYHN.

Sognepræst for Nørrejernløse og
Ovandløse Menigheder.

J. J. Fyhn del
Kjøbenhavn

1848.

Ch. M. Tegnæs: lith. Inst. i Kjøb.

Erretninger

om

Rjøbstaden Rølding,

med 12 lithographerede Grundtegninger, Prospecter,
Bygninger o. s. v.,

samlede og udgivne

af

Jens Jørgen Fyhu,

Sognepræst for Nørrejeruløse og Qvandløse Menigheder.

Rjøbenhavn, 1848.

Trykt i F. Vistoe's Bogtrykkeri.

Hver Høi, hver Dal, som gav os Glæder,
Den blev vort Hjerter dyrebar,
Og henrykt Manden feer de Steder,
Hvor han som Barn lykkelig var.

Lh. Thaarup.

Min Fødebyes Belyndere,

Koldings Embedsmænd og Borgere

ærbødigt tilegnet.

Forfatteren.

Indhold.

	Side
Forerindring.	
Udsigt over Kolding	1.
Koldinghus	14.
Slottets Kæmpetaarn	16.
— Kirke eller Kapel	17, 27, 28, 29.
— Bestormen og Indtagelse	18.
Sagn om en Liddragelse paa Slottet	32.
Slottets Brand	33.
— Lehnsmænd	36.
Amtmænd over Koldinghus: siden Veile-Amt	44.
Slotsforvaltere, Oldfruer	46.
Slottets Indtægter og Udgifter	47.
— Inventarium	49.
— Urte- eller Kjøkkenhave	50.
— Jisserettighed	51.
— Ladegaard, nuværende Landbestyrelsesdepot	52.
— Dyrehave og andre smaae Forlystelsessteder	53.
Kirken	54.
Dens Ulfere i Catholicismens Tid	54.
— Hovedreparation	55.
— Chor, dets Epitaphier og Liigstene	56.
Malerier i Kirken	66.
Kirkens Døbefont, Orgel, aabne Begravelseser	68.
Det brændte Rug i Kirken	74.
Kirkens Uhr og Klokker	75.
— Liigbaarer	76.
Den gamle Kirkegaard	77.
Den nye Kirkegaard	78.
Præster ved Kirken i Catholicismens Tid	79.
Sognepræster efter Reformationen	79.
Sognepræstens Residents	85.
Jøsses Lykke til Præstens Bord	86.
Andre Sognekaldets Indtægter	87.
De residerende Capellauer	87.
Deres Embedsindtægter	89.
Catechetembedet	90.
Kirkens Eiendomme, Midler, Indtægter, Boder	91.
Den lærde Skole	95.
Dens ældre Bygning	95.
— Indretning	101, 218.
— Rectorer	102.
Den ældre Rectorbolig	118.
Skolens Hørere og Adjuncter	119.
Nogle Disciple, Videnskabsmænd, Kunstnere, Skolens og Byens Bel- glørere, fødte i Kolding	125.

Strivelse om Skolen burde nedlægges eller vedblive	133.
Skolens Indtægter, Rectors og Høvernes Lønninger m. m.	135.
Disciplinens Beneficier	140.
Tillæg til Skolens Indtægter og Lærernes Lønninger, Skolens Stipendiefond	142.
Det Kollinske Legat	144.
Skolens Bibliothek	144.
Dens Underviisning i Sang og Musik, Gymnastik, Tegning m. m.	146.
Skolens Maigrevedag	150.
Comoediens Opførelse i Skolen	152.
Skolelove	153.
Skolens nye Organisation og den nye Skolebygning	154.
Et litterært Selskab, Stiftsbibliotheket, Bibelselskabet og	
Missionselskabet i Kolding	157.
Den danske Skole	159.
Dens St. Thomæ Dag	164.
Søndagskolen	166.
Hospitalet	167.
Dets Indtægter	169.
— Kirke	171.
— Forstandere	173.
— Præster	174.
Dronning Dorotheas Hofpræster i Kolding og udenbys af	
Kongerne hndede Prædikanter	175.
Provstegaarden	177.
Stiftelser for Fattige, Gamle og Skrøbelige	179.
Raadhuset	184.
Dets Archiv	185.
Byens Magistratur	195.
Folkemarkedet	198.
Toldvæsenet, Vrenhandelen, Vrentolden	199.
Toldskjallet, Grændsetolden	205.
Toldembedsmænd i Kolding	209.
Told- og Consumtionsintraderne	210.
Ventilation om Toldgrændsens Ophævelse	212.
Post- og Befordringsvæsenet	214.
Klosteret	217.
St. Knuds Gilde	220.
Styrelseselskabet	226.
Byens Forfatning i ældre og nyere Tider	228.
Forslag til dens Opkomst	230.
Dens Handel, Fabriker og industrielle Anlæg	233.
— Havn	235.
— Forder, deres Udskiftning, gammel Trætte om dem med Nabobyerne osv.	238.
— Krigstjeneste i ældre Tider og dens Borgervæbning	244.
Orred-, Gjedde- og Verlesifisteri, Saltværk ved Kolding	246.
Tildragelser i og ved Kolding	249.
Kolding i de sidste Decennier af forrige og i vort nuværende	
Århundrede	282.
Bilag, Tillæg og Rettelser.	

Forerindring.

Denne Bog gjør ikke Forbring paa andet Navn end det, den bærer paa sit Titelblad. Nogle af dens Efterretninger har jeg allerede samlet i mine Skoleaar, fra 1799 til 1806, og andre efterhaanden sildigere ved Uddrag af topographiske og veslige Skrifter, der nærmere blive citeerte og hvoraf flere Stykker endog ere gjengivne med deres Forfatteres Ord, naar jeg, efter min Plan, enten ikke fandt fornødent at gjøre nogen Forandring deri, eller helst vilde lade en ældre Tid tale med sit eget Tungemaal. Haandskrifter i de kongelige Geheime- og Rentekammer-Archiver har jeg ogsaa benyttet, foruden andre værdifulde skriftlige Bidrag, der med megen Forekommenhed ere mig tilsendte fra Kjøbenhavn og Kolding, hvorved Bogen har vundet i Fuldstændighed og hvorfor jeg herved aflægger min ærbødigste og forbindtligste Taksigelse. Min Fortjeneste ved dette Arbeide bestaaer saaledes kun i den Dmbyggelighed, hvormed de mange Efterretninger ere sammendragne, dog vil den opmærksomme Læser fornemme, at jeg har behandlet min Gjenstand med en særdeles Kjærlighed, som jeg haaber at min Byes Børn og dens Yndere vilde dele med mig, men som maaskee ogsaa har havt til Følge, at flere Ubetydeligheder ere blevne optagne i Bogen, der, strængt tagne, enten ikke hørte til eller mindre vedkom den, hvoriblandt nogle Bemærkninger, som læses andensteds, Oplysninger, som ere almindelige og Vers fra en ældre Tid, der ikke stemme med Nutidens Smag og høiere poetiske Sving; dog alt dette vilde maaskee flere, navnlig i selve Byen, jeg under min Udarbeidelse især har havt for Øie, ugiærne have savnet; jeg har derfor heller villet give for Meget end for Lidet og maa nu overlade til den ærede Læser, efter Behag, at vælge eller forkaste af det Tilbudne. Nogle i Bogen opgivne Talførrelser og Beregninger kunde vel have lidt nogen Forandring, medens den har været under Arbeide, dog kan Forandringen ikke have været af nogen synderlig Betydenhed. Afstilligt i Skriftet burde have været udførligere og skulde blevet det, dersom jeg, hvilket min Embedsstilling forbyder, kunde have opholdt mig i længere Tid ved de til dette Diemed tilgængelige Kilder. — Afdelingen, som har til Overskrift: „Kolding i de sidste Decennier af forrige og i indværende Aarhundrede“, er bygget paa troværdige Mænds og mit eget Kjendskab til Byen og dens Borgere, foruden paa de enkelte Vink, selve Bogen har givet til Tidrummets Characteristik; jeg tør derfor formene, at Byens indre og ydre Physiognomie i det Hele bærer Sandhedens Præg.

Af Høiagtelse for Koldings Indvaanere og i det Haab, at min Samling især vilde have Interesse for Dem, har jeg taget mig den Frihed at tilegne Dem den, udbedende mig Deres, saavelsom andre ærede Læseres

staaansomme Bedømmelse; Samlingens Natur og dens Forfatters ubekjendte Navn i den litteraire Verden have ikke kunne tilveiebringe det til dens Udgivelse fornødne Antal Subskribenter, især naar Tegninger skulde følge med, der ikke alene gjøre dens Indhold mere anfsueligt og tiltrækkende, men ogsaa, hvilket en lærd Historieforsker, i Skrivelse til mig, engang har bemærket om Topographier i Almindelighed, „ere af stor Betydning for at levendegjøre det hele Billede af Land og Folk, Conliøser og Stueplads i Folkets det store dramatiske Liv“; Bogen vilde saaledes ikke have kunnet udkomme i nærværende Stikkelse, hvis ikke Hans Majestæt Kong Christian den Ottende, ved et ifjor allernaadigst forundt Tilskud fra Finantserne til Tegningernes Lithographering, havde understøttet den.

De tvende Grundtegninger af Byen fra en ældre Tid ere anlagte i det saakaldte Fugleperspectiv (*vue d'oiseau*) og afscopierede efter Tegninger i ældre Skrifter, som nærmere blive anførte; Grundtegningen af Byen, som den nu er, Facaderne af Raadhuset og af en mærkværdig gammel Bygning ere mig tilsendte fra Kolding; Tegningen af Porthuset (i Hjørnet paa Tabel I) har jeg selv udkastet, saaledes som jeg erindrer mig dette mit Fødesteds Udseende, førend det i 1807 blev nedbrudt; Slotsgaardens Perspectiv og Planerne af Slottets Etager skylbes den danske Vitruvius; den nye lærde Skole, Hr. Architect Nebelongs Tegning og ligeledes den kongelige Ladegaards eller nuværende Landbestellerdepots Bygning, dog denne efter en mindre Maalestok. Prospectet af Kolding, som jeg selv for nogle Aar siden har optaget, er ganske naturtro; senere er ingen væsentlig Forandring foregaaet i Byens Udseende, betragtet fra det valgte Standpunkt udenfor dens Nørreport. — Istedensfor St. Knuds Gildessegel, der først var paatænkt og lovet i min Subscriptionsplan, som udstædtes 1844, har jeg, formeentlig i Læsernes Interesse og mere passende, ladet afstrykke paa Bogens Titelblad det, saavidt vides, ældste Koldings Byssegel. — Tillæget i Bogen indeholder Notitser, som under dens Trykning ere komne til min Kundskab og Trykfeilene, som, uagtet den omhyggeligste Correctur, have indsnæget sig, bedes undskyldte og rettede efter den opgivne Fortegnelse paa dem.

At disse Efterretninger udkomme sildigere end jeg havde ventet, har sin Grund i de Banstueligheder, som et saadant Arbejdes Udgivelse medfører og overlader jeg det nu i mine Landsmænds Hænder, ønskende, at det ikke maatte være dem mindre kjær at gjøre dets nyere Bekjendtskab, end det har været mig at samle og ordne dets Materialier.

Nørrejerntløse Præstegaard, den 16de Mai 1848.

J. J. Fyhn.

Udfigt over Kolding,

Byens Navn, Oprindelse, Folkemængde, Gader, Baaben.

I Ribe Stift, Veile Amt, Brustherred, under 55°, 29', 28" nordlig Bredde, 27°, 38', 16" østlig Længde fra Den Ferro, ligger Kjøbstaden Kolding. I en Omkreds af 3840 Men (Forstaden uberegnet) har Byen et Kvadratindehold af 36½ Tde Land og i det Hele 369 Bygninger. (1) Af Historieforfatterne Jonas Coldingensis og Joh. Jf. Pontanus kaldes denne gamle Bye „amoena,“ „amoenitate præcipua“ og dens skønne Beliggenhed er indtil nærværende Tid noksom bleven omtalt. Fra de høie Banke, ved Veien til Landsbyen Seest, har man paa en klar Sommerdag, en

(1) N. F. Bergsøes danske Statistit, Kbhvn. 1843 og Scandinavisk Folkecalender for 1844. — Efter Nøgles Formening skal den søndre Bro over Koldingaaen have givet Herredet Navn af Broherred, (saaledes kaldes det i Wolfs encom. regn. Dan. p. 27) som senere er bleven til Brustherred, efter Andres, har Skoven ved Kolding, som i ældre Tider var langt betydeligere end den nu er, baaret Navn af Broskov og denne igjen givet Herredet Navn. I gamle Documenter skrives det Broscog= og Broskugherrit. Alb. Thura siger, at det bør hedde Broherred, thi paa H. Ranzovs Kort over Kolding læses: „Pons Coldingæ unicus est, ex quo totus realis tractus, oppido vicinus, nomen habet et Broherred nuncupatur“ og bestyrker sin Formening end ydermere ved nogle academiske Disputatser og Programmer, hvori han har fundet det benævnet „nomarchia pontana — Hvad Bigtighed Koldingbroe har havt i ældre Tider, erfares ogsaa af et Document fra 1424 hvori det hedder: „Districtet Levensaa (ved Eideren) indtil Koldingbroe har i Mandes Minde været et særskilt Hertugdømme.“ (Christianis Slesv. og Holst. Hist. 4 Bd. S. 258.)

saare herlig Udsigt over den. Forgrunden, smykket med kornrige Marker og blomsterklædte Enge, gennemskjæres af Koldingaaen, der, som en glimrende Sølvstribe paa grøn Grund, løber ud i Fjorden. Paa tvende Høie, der hæve sig op over Byen i Dalen, staae det gamle Arensborgs sørgelige men pittoreffe Ruiner og dette Slots forrige Ladegaardsbygning; længer tilbage sees en lille Skov, Dyrehaven kaldet, og en Række af ikke ubetydelige Ban-ker, som Diet følger ud over Fjorden, indtil det begrændses af det fjerne, mærkelige Hindsøavl. Fra Koldingerbjerget (1) og et for faa Aar siden smukt anlagt Havepartie, norden for Byen, gives en ikke mindre stjern Udsigt over den og Eggen. Prospectet Tab. IV er optaget fra denne Kant. Dog er enhver nok saa livlig Skildring af Koldings Naturskønhed, i Sammenligning med hvad man sees paa Stedet selv, ifkun at betragte som et flygtigt Udkast ved Siden af et smukt og veludført Malerie. (2)

Byens Navn skreves tilforn: Kaldyng, Kaldynghe, Kaldingæ, Kaldingge, Koldingh, Koldinge; i et Gavebrev til fattige og skrøbelige Mennecker i Ribe og Kolding, af Aaret 1236: Kaldingh; i Kong Christophers Stadfæstelse paa Byens Privilegier, 1321: Coldingh; i Aaret 1447: Collinghe; sildigere: Kolyng, Koling, Kolling. I forrige Aarhundrede skreves almindeligen: Colding, hvilket Mogle endnu skrive. — Navnet udleder Pontanus af Chali, et gammelt Folkeslag, som Ptolomæus omtaler, der levede i det andet Aarhundrede eft. Chr. F. (3). Andre udlede det af et Mandsnavn,

(1) Da de Svenske i Aaret 1644 faldt ind i Jylland, sendte Rigets Marsk Anders Bilde fra Fyen over til Kolding et Troppcorps, der uedlagde paa Koldingerbjerget 4 Regimenter svensk Infanterie, tog flere svenske Officierer tilfange, erobrede 5 Fahner, mange Vaade og store Pramme, der vare bestemte til et Angreb paa Fyen (Wolfs Encom. regn. Dan. p. 30). — Anno 1644 Svevi hic a Danis mense Maijo oppressi sunt, (M. Zeileri Daniæ et Norvegiæ descript. Amstelod. 1655.) — I en anden Beretning hedder det, at 1500 Ryttere under Oberst v. Buchwalds Commando stillede sig 1644 i Slagorden ved Kolding, men bleve totalt slagne af Fjenden. (A. Olearii hofst. Chron. 1663, p. 272; Høiers Compend. hist. d. p. 343; Pontopp. Theatrum Dan. p. 338.

(2) Andre Prospecter af Kolding fra Midten af forrige Aarhundrede sees i danske Vitruvius og danske Atlas.

(3) *Infra Phundusos et Charudes collocantur Chali. Eorum nominis vestigium nescio an reservarint munimenta duo, quorum alterum in peninsula est, ortum versus, ad littus svecicum olim, nunc Baltici dicti maris, Kallø nuncupatum; alterum ex adverso in Selandia Kallenburgum appellatur, aut in ipsa peninsula præter Kallø, quod est indicatum, Coldingia etiam. (J. I. Pontani rer. dan. hist. etc. Amstelod. 1631. fol.)*

Kall eller Kalf (¹). P. Resen og Flere antage det for en Sammen-
trækning af: „Kalleting,“ (Kalvething, forum boarium) et Dvægmarked,
der holdtes i ældre Tider, norden for Byen og, som man fortæller, ved
Luur eller Horn ind- og udblæstes fra tvende Høie. (²) Efter Andres
Formening bærer Byen Navn af Høien (collis), hvorpaa nu Slotsrui-
nerne staae, eller af de flere omliggende Høie og uledes da dette, enten
af fornævnte collis eller af Kol, Kul, Kuld, d. e. Jæse, Top. Byen er
gammel, maaskee fra det 10de eller 11te Aarhundrede, og rimeligviis ældre
end de Documenter, hvori den nu findes nævnet; den skal oprindeligen
have været et ringe Fisterleie, for hvis Ubetydelighed Flere have troet at
finde et Udtryk i Navnet „Luusbye“ (³), som man siger, at en Deel af
den forud kaldtes, og som endnu er til i en af dens Gader. Siden er
Byen efterhaanden tiltaget ved Handel og Skibsfart, hvortil den har en
saare beqvem Beliggenhed. Slottets anseelige Hofholdning, da kongelige
Personer ofte i længere Tid residerede der, og disses Gavnildhed maae især
have bidraget til dens Opkomst. Senere omtales adskillige Byens Gaarde
og Huse, som forladte af Eierne, der have seet deres bedre Udkomme paa
Landet, og udleiedes da disse Bygninger deels til Garnisonens Officierer,
deels til Enten, der drog til Byen som et let Levested. (⁴) — Det gamle
Kolding har formodentlig ikke ligget, hvor det nuværende ligger; en Toft,
Eggertshytte, nordvest for Byen, siges at have været bebygget og Navnene
Sviegade og Svictors minde endnu om det, som ikke længer er til. J

(¹) Script. rer. dan. Tom. VII in notis ad Waldemari II librum
census Daniæ.

(²) At en stor Dvægghandel har fundet Sted, paa St. Francisci Marked
i Kolding, i Kong Christian den Andens Tid, sees af denne Konges
Privilegium, dateret Viborg, St. Severini Dag 1515, hvori det til-
lades enhver Kjøbmand i Nørrejylland, aarligen at drive 100 Dren
til Salg, alene paa dette Marked og paa Mariæ Fødsels- og Be-
budelsesdags Markeder i Ribe. (Suhms Saml. til d. danske Hist.,
1. Bd. 1. H. Pag. 96)

(³) Snarere Lymesby, Lysby, maaskee paa Grund af dens aabne, fri
Beliggenhed.

(⁴) Kolding har ogsaa været anseet for et sundt Levested, hvorfor de ældre
danske Konger ofte opholdt sig der i længere Tid, og Byens Makro-
bietik synes ogsaa at bekræfte dette. I de 20 Aar fra 1635 til 1655
befindes paa Dødelisterne to Personer over 100 Aar, tyve over 90
og 43 over 80 (Taubers Breve fra Kolding 1822. S. 108). Flere
leve her for nærværende Tid i høi Alder.

Aaret 1247 skal Byen være afbrændt af Kong Erik Ploppenning og opbyggt paany af Kong Erik Glipping, som skal have udvidet den, fornemmelig mod Sønden. At den i Kong Baldemar den Andens Tid (1236) har været Rjebstad, erfares af Kong Christian den Førstes Privilegier, givne paa Koldinghuus 1452, men at den, i Kong Christopher den Andens og Baldemar den Tredies Tider, alligevel ikke har kunnet ansees for synderligt mere end en Landsbye, har man vilket slutte af disse Kongers Privilegier fra 1321 og 1327, hvori dens Borgere kaldes: „Bonder oc Auffsingsmænd, (villani)“ (1) og om nu end disse Forsatning er bleven bedre, har dette dog vist ikke varet ret længe, eftersom Byen afbrændtes af Grev Geert, ifald ellers Beretningen i Bisen om denne Voldsmand er paalidelig; senere skal den have fristet samme haarde Skjæbne (2). I Kong Frederik den Andens Tid var i det mindste en Deel af Kolding ikke teglhængt, hvilket erfares af Kongens Brev fra Aaret 1580, hvori Byens Indvaanere tilstaaes Frihed for Skatter og deslige Byrder paa 10 Aar, imod at de, inden 2 Aars Forløb, havde alt Straatag affaffet og alle deres Bygninger teglhængte. (3) Et anstueligt Begreb om Byens Localitet give Grundtegningerne Tab. I, II og III; den ældste af dem er fra Tidsrummet fra 1572—1586 og udtaget af Georg Brauns og Franciscus Hogenbergs *Theatrum urbium præcipuarum mundi*, (4)

(1) Villæ kaldtes maastee de Stæder, som ifkun vare benaadede med Privilegier og deres Indvaanere: Villani, hvorimod cives beboede civitates d. e. Stæder, som havde Stadsretter. Villa betyder ogsaa en Rjebstad (Du Fresne Gloss. med. lat. voc. Villa).

(2) *Edax Vulcani rabies ter Coldingam misere deformavit* (Braunii *theatrum urbium* lib. 5).

(3) I samme Brev forpligtes ogsaa Borgerne til at staffe Staldrum i Byen til 800 Heste, „saa at,“ som det hedder, „naar vi holde wor Hoffleyer her sammesteds, wore Hoffsinder da kunne vnderkomme oc andre Fremmede, som hænde os at besøge.“

(4) Georg Braun og Franciscus Hogenberg levede i den sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede; Braun var Archidiaconus i Dortmund og Detchant ved Frue Kirke i Köln, hvor Hogenberg ogsaa nævnes som en tydsk Lærd (Jöchers *Gelehrten Lexicon*). — Dmmeldte ældste Grundtegning af Kolding findes ogsaa i Duodezformat i en lille Bog, betitlet: *Regnorum Daniæ et Norvegiæ etc. descriptio nova. Amstelodami 1655*. Af dens Fortale, som er dateret: Ulnæ XIX Kal. Januarii 1647 erfares, at Bogens Forfatter var Ephorus ved Gymnasiet i Ulm, den for sin Lærdom saa berømte Martin Zeiller. Mærkelig ved de to ældste Grundtegninger er den tydsk-hollandsk Byggemaade med Husenes Gavle vendte mod Gaden.

stuffed efter et Kobber, som har tilhørt den lærde Henrik Ranzau, ifølge Paategningen ved det Øverste af Rammen: *Ex musæo illustris et generosi Dni D. Henrici Ranzovii Producis Cimbrici etc.*; paa samme Grundtegning sees endvidere Kong Frederik den Andens og Dronning Sophias sammenslyngede og kronede Navnetræk, hvilende paa Byens Waaben. Vi have saaledes her et Billede af Kolding i denne Konges Tid. Den anden Grundtegning findes i P. Resens danske Atlas og er fra Aaret 1677; i denne er meget Feilagtigt i Forholdene, Slottets Ræmpetaarn ligger paa urette Sted for Byen, o. desl. (1) Et Kobber efter denne Tegning, klisset paa en Trætable, indfattet i Ramme og undertegnet: Joh. Adolph Müller. Kolding den 28de Januarii 1728, opbevares paa Byens Raadhuus. Den tredje Grundtegning er optaget 1846. Andre Grundtegninger fra Aarene 1767 og 1768 findes i Pontoppidans Atlas. —

Af Byens ældste Kirkebog, hvis mutilerede Titelblad begynder saaledes: „*Jesu propitio! Matricula ecclesiae Coldingensis, Colding Kirkebog*“ og hvoraf endvidere erfares, at Bogen, efter Kong Christian den Fjerdes Befaling, er bekostet 1646, indrettet af Sognepræsten Ancher Sørensen og begyndt d. 10de S. est. Trin. d. 2den August s. A., hvori Præsten desuden, efter en særlig Fortegnelse, som han havde affattet, fra 11te S. efter Trin. 1635, da han blev Sognepræst i Kolding, har indført de ministerialia, der havde fundet Sted i hans foregaaende Embedstid, sees, at en Pest har hjemstøgt Kolding og fra d. 14de Juni til d. 28de October 1654, bortrevet, saavidt det kan skjønnes, 300 Menneſker, ifald ellers to, som døde i Hospitalet, kunne indbefattes derunder. Fra d. 28de October 1654 til d. 10de Januari 1655, da Pesten, som det synes, ophørte, døde 57 eller 58 Personer, dog af dem neppe flere end 40 af Pesten, thi alene ud for disses Navne staaer den røde Streg, hvorved dens Offere i Kirkebogen ere udmærkede indtil d. 17de September 1654, eller den røde Prik, hvormed, fra den Tid af, de for det meste Ubenvante, som døde i det paa Kirkegaarden opbygte og indviede Pesthuus eller i Hospitalet, Sygehuset

(1) Disse Feil kunde ikke undgaaes, da efter C. Thestrups Udsagn i hans „*Danmarks og Norges Krigsarmatur, S. 419,*“ P. Resen havde ladet Kjøbstæderne til sit Atlas aftegne ved nogle aftaffede, forfaldne Officierer fra den skaanske Krig, der vare udnævnte til Landmaalere, og hverken forstode sig paa Geometrien eller vidste tilviise, hvor Øster eller Vester var; ligesaa feilagtig var deres Landmaaling i Danmark, der endtes 1687.

eller Liighuset ere noterede. Ingen Sognepræst eller anden Præst i Kolding døde, som man har sagt, i Pestens Tid; den Mærkeligste blandt de Afdøde synes „gammel Hans Organist“ at have været og kun om To, nemlig Lauris Skibbygger og hans Datter har Præsten bemærket i Kirkebogen: „peste exstincti, me inscio, sepulti.“ Men denne rasende Smitsot maa nødvendigvis have bevirket Folkemængdens Formindskelse i Byen paa den Tid, især da, efter Sigende, Mange nedgroves i en Hob ved forommeldte Pesthuus. — Over hundrede Aar derefter, 1769, havde Byen 259 Familier eller omtrent 1200 Indbyggere, foruden Garnisonen, der da bestod af tre Eskadroner Husarere med deres Officierer og Staben. Til disse Familier henhorte:

1. Geistlige: Sognepræsten, den residerende Kapellan, Hospitalspræsten, en Katechet, som tillige var Klokker og Chordegne, en Rector og tre Hørere.
2. Magistrat og kongelige Betjente: en Borgemeister, som ogsaa var Byfoged, to Raadmænd, hvoraf den Ene tillige var Bye- og Raadstuskriver og den Anden tillige Konsumtionsforpagter, en succederende Bye- og Raadstuskriver, en Amtsforvalter, en Hospitalsforstander, en Tolder, som ogsaa var Slotsforvalter og Fontainemester, en Contrôleur, tillige Postmester, en Beier og Maaler, en Portner ved den søndre Port.
3. Privilegerede: en Apotheker, en Gjæstgiver og Postexpediteur, tvende Farvere, en Stadsmusikant, ti Kjøbmænd.
4. Foruden en Deel Officierer og Enker, som levede af Pensioner eller egne Midler, nogle Jordbrugere, Skippere, Høfere og Dagleiere, havde Byen følgende Haandværksmænd: 5 Bagere, 1 Bogbinder, 3 Bødfere, 2 Dreiere, 3 Feldberedere (1), 2 Glarmestere, 3 Grovsmede, 2 Kleinsmede, 2 Guldsmede, 3 Handskemagere, 4 Hattemagere, 1 Randestøber, 2 Knapmagere, 2 Kobbersmede, 2 Malere, 6 Muurmestere, 2 Peruvemagere, 2 Pottmagere, 4 Reebslagere, 4 Sadelmagere, 9 Skomagere, 7 Strædere, 3 Slagtere, 5 Snekere, en Tobakspinder, 4 Tømmermænd, 1 Uhrmager, 3 Bøvere.

I Aaret 1769 udgjorde Folketallet i Kolding 1406 Personer, de Militaire iberegne; desuden havde Byen 271 Huse og 335 Familier. (2)

I Aaret 1798 havde Byen 335 Familier eller 1396 Individuer, de

(1) I Aaret 1749 havde Feldberederlauget i Kolding: 9 Mestere og 4 Svende.

(2) Ifølge en Opptegnelse i Maanedsskr. Minerva for 1790.

Militaire fraregnede; i 1801, 1662; i 1805 og senere, fra 1700 til over 1900 Personer. Ved Folketællingen i 1834, befandtes i selve Byen 2309 og paa den saakaldte Slotsgrund 98 Personer; ved Folketællingen 1840, 491 Familier, bestaaende af 2611 Personer, nemlig: 1299 af Mandfjøn, (377 Gifte, 896 Ugifte, 26 Entemænd,) 1312 af Qvindfjøn (379 Gifte, 793 Ugifte, 140 Enker) og ved sidste Folketælling den 1ste Februarii 1845: 514 Familier eller 2644 Personer, nemlig: 1309 af Mandfjøn (370 Gifte, 908 Ugifte, 31 Entemænd) og 1335 af Qvindfjøn (366 Gifte, 832 Ugifte, 137 Enker.) Folkemængden er saaledes i de sidste 5 Aar ikkun forøget med 33 Personer, hvilken ringe Tilvæxt har sin Grund i Garnisonens Forskyttelse 1842, hvorved Folketallet formindskedes med 147 Individuer, der vare indbefattede under de ovenanførte 2611 i 1840. I det nuværende Folketal befindes følgende Fordeling efter Næringsstillingerne, ved Skatteligningen i 1845: 33 Kjøbmænd, 139 Leieværtsler, 10 Brænderier, 9 Sabelmagere, 2 Hjulmagere, 8 Bagere (¹⁾), 13 Skrædere, 4 Malere, 14 Snektere, 5 Boghandlere og Bogbindere, 5 Handskemagere, 4 Lysstøbere, 3 Farvere, 5 Guld- og Sølvarbejdere, 13 Disciple i Kost og Logis, 2 Bliffenslagere, 7 Høkere, 8 Lømmere, 3 Bødfere, 3 Hattemagere, 14 Smede, 6 Muurmestere, 6 Bøvere, 2 Garvere, 10 Kæbbslagere, 2 Uhrmagere, 7 Dreiere, 3 Klodsmagere, 39 Skomagere, 31 Værtshuusholdere, 44 Eiere og Leiere af Jorder, 20 forskjellige Næringsveie, 28 Bognmænd, 66 Dagleiere. Denne Fortegnelse kan tjene til Sammenligning med den foranførte af Aaret 1769, da den første almindelige Folketælling foretoges i Danmark. (²). — Henimod Midten og Enden af det forrige Aarhundrede maa Koldings Velstand have været i Aftagende, saavidt man kan slutte af et Forslag til Byens Conservation og Opkomst, Magistraten indgav til Kongen

(¹) Ifølge kongeligt Rescript af 14de Octob. 1707, maatte der kun være 6 Hvedebrødsbagere i Kolding; dette Rescript ophævedes, som ikke længer hensigtsmæssigt efter de nu værende Forhold, i Aaret 1843 og befalede da, med Hensyn til Bageres Nedsættelse i Kolding, at i Fremtiden skulde de almindelige Regler iagttages.

(²) Naar Kolding i en gammel Optegnelse, som er aftrykt i Suhms Samlinger til den danske Historie, berømmes for sine Knive, da synes denne Berømmelse grundet, thi over 100 Aar tilbage, nemlig 1662 havde Byen ikke mindre end 3 Knivsmede (Taxationsforretning fra Kolding 1662, i Rentekammerarchivet). I den første Halvdeel af forrige Aarhundrede var Kolding ogsaa berømt for sine fortrinlige Sadler og Sabelmagerlauget havde da adskillige Forrettigheder (Pontopp. Theatr. Daniæ S. 335.)

i Aaret 1731, og af Amtets virksomme Dyrighed Hans de Hofmanns Skrivelse til sin Svigersøn Kammerherre von Heinen, til Holufgaard, 1786, hvilket Alt findes yderligere udviklet og anført i det Følgende. Aarsagen hertil maa søges i den Omstændighed, at Indløbet til Byen efterhaanden mere tilstoppedes, i nærliggende Stæders Toldfrihed og andre dem forundte Begunstigelser, i de jevnlige Indkvarteringer, hvormed Byen bebyrdedes og i Amtshusets Forflyttelse. Slottets Brand og derefter Amtstuen Henlægelse til Beile, Garnisonens Opøsning, ifølge Militairreductionen i 1842, have vel ogsaa, i de senere Tider og for nærværende Tid, havt nogen Indvirkning paa Byens Velstand.

Saa lyse og smilende Koldings Omgivelser end ere, saa mørkt og trist var dens eget Pysognomie for nogle Decennier siden, da Byen, igjennem flere Generationer, havde beholdt sine gamle Gaarde og Huse, efter den ældre Byggemaade. Overalt stødte man da paa Bindingsværks Bygninger med Karnapper og Kjelderstue, fremspringende Dveretager, Gable med Floie paa o. a. desl. Paa Bjelkehoveder og Stolper, over Porte og Døre, vare Firater anbragte efter Tidens Smag, Engle, Hermer, Arabesker, Bomærker, Bibelsprog paa Latin, Dansk og Tydsk med ophøiede eller indfkaarne Bogstaver (*); nogle Bygninger sprang betydeligt frem, andre faldt dybt tilbage, Gaderne vare krumme og ujevne; dog alt dette havde jo denne Bye tilfældes med andre Byer paa samme Tid og taber derved ikke i Interesse og Betydning. — Tidsaanden, Byens Indvaaneres bedre Forfatning, en virksom Dyrigheds Opmuntring og gavnlige Foranstaltninger have her, især i de sidste Decennier, bevirket mangen glædelig Forandring, saa Kolding frembyder nu et i flere Henseender smukkere Udseende end tilforn. Byen har følgende Gader: (¹).

1. Søndergade, Brogade, efter Broen over Koldingaae og Portgade, efter Byens søndre Port, (Tab. II, 18 og III, 25.)

(*) Til Exempel Følgende: *Beatus qui timet dominum et ambulat in viis ejus 1619.* — Gud vnde os her y Werden saa att bygge oc boe, att wi vdi Himmerig fange ewige Gledede oc Roe. Amen 1598 — Gud bewaar Din Indgang oc Udgang fra nu oc til ewig Tid. A. 1634 — Werp die Anliggent up den Heren, de wert di vorsorgee. Ps. 55. A. 1595. —

(¹) Før 1537 synes disse ikke at have været brolagte, saavidt man kan slutte af en kongelig Reces for dette Aar, der forordner, at Gaderne i Kjøbstæderne skulde brolægges.

2. Kendebanen, (Tab. I, 2. II, 23. III, 24.) som, indtil Kong Christian den Fjerdes Tid, skal have været en aaben Plads, indrettet til de Tourneringer, som der holdtes og herefter nærmere blive omtalte; den indbefattede tilforn ogsaa den følgende
3. Helligkors- eller Korsgade. (III, 23.) Navnet minder om Munkenes Tid, og de blandt dem saakaldte Korsmunke (Crucifratres, crucigeri).
4. Klostergade. (III, 33.) Hvor denne støder til det nuværende
5. Bøddelstræde, forhen: Klosterstræde, (III, 34.) skal Klosteret have ligget.
6. Skidenstræde, forhen: Rakker- eller Bøddelstræde, (II, 19. III, 36.) bestaaer nu kun af nogle faa Huse, men har tilforn været stærkt bebygget. Det forener Sønder- og Klostergaden ⁽¹⁾.
7. Østergade, ogsaa kaldet Adelgade (I, 3. II, 24. III, 22.) løber fra Helligkorsgade op til Torvet.
8. Vestergade, (I, 4. II, 25. III, 26.) fra Kendebanen til Kirken.
9. Sviegade (II, 28. III, 53.) omtales i Documenter fra Aarene 1594, 1618, 1647 o. fl. Denne Gade og en lille aaben Plads, kaldet: Svietorv erindre om, at Byen i ældre Tider har havt en Udstrækning mod denne Kant, hvilken siges ved Jødsvaade at være ødelagt. Paa Grundtegningen Tab. I sees ogsaa adskillige Huse og haver vesten for Vestergade og Blæsbjerg. I Nærheden heraf skal en Toft, Eggerstlykke have havt en Have og Fiskepark af 840 □ Alen.
10. Torvegade (III, 27.) eller: Kirkegade, fra Vestergade til Torvet.
11. Slotsgade, (III, 32.) som bestaaer af nogle Huse nedenfor Slotsbanken.
12. Peterilliegade, (III, 35.) langs med den vestre Side af Slottets forrige Urte- eller Rjøkkenhave, benævnedes tilforn: „Slotsstræde,“ „Gade bag Slottet“ (II, 22.)
13. Skolegade, (II, 27.) Det lille Stræde fra den forrige, nu nedbrudte Latinskole indtil Sviegade.
14. Adelgade, det er Algade (via publica, platea communis, Byens Hovedgade), tilforn Torvegade eller: Næst Torvet (II, 30. III, 28.) løber fra Torvet til Laasbygade. I det 16de Aarhundrede kaldtes den Nørregade (I, 5).
15. Torvet, en smuk regelmæssig Plads. For et halvhundrede Aar siden

(1) I dette Stræde formenes Skarpretteren at have boet, som Kong Christian den Fjerde befalede Lehnsmanden Caspar Markdazner at antage og lønne af Slottets Indkomster med 20 Rbd. aarliggen, en sædvanlig Hofflædning og tre Dages Kost ugentligen (Danste Magaz. 5te Bd.).

faae man her den straffende Retfærdigheds Mindesmærke, Ragen med Manden og det truende Riis. Her var ogsaa tilforn en Brønd med en Bippe, senere et Springvand, hvortil Magistraten 1736, ifølge kongelig Bevilling, lod lede en Straale fra Dammen og Fontainen Slotshaven. Nu staaer her en Post. (I, 6. II, 12. III, 21.)

16. Blæsbjerg, (III, 31.), som støder til Sviegade og den søndre Ende af Laasbyegade, har vel Navn efter de omtalte tvende Høie, hvorfra der gaves tilkjende, naar det aarlige Dvægmarked skulde begynde eller ophøre. Paa Grundtegningen (I, 7.) bærer en Bygning dette Navn.
17. Laasbyegade (Lusfbue, Losbye, Loesbye, Luusbye, (Tab. I, 8. II, 32. III, 29.) gaaer fra Adelgade til Nørreport. Man har villet udlede Navnet fra en Losse- og Ladeplads, der formenes at have været her i ældre Tider, (¹) da, som man fortæller, en Arm af Fjorden løb herop, men det Locale synes at modsigge denne Formening. Snarere er Losbye, Laasbye en forfinet Forandring af Lusebye, Lusbygadhe, stadige Benaævnelser i gamle Documenter paa denne Deel af Byen. Af Kong Frederik den Andens Befaling 1574, at Borgerne i „Kolding og Lusby“ ikke maae handle med Bønderne deromkring, førend disse komme med deres Vahre paa Adelsmarked i Byen, synes det som Lusbye paa den Tid har været en særskilt Bye ved Kolding (²). Beholdes imidlertid dette ældre Navn, kommer man vel til en Derivation, der ikke er den smukkeste, men som jeg dog, for Curiositetens Skyld vil bestyrke med Biskop Worms Brev af 26de Febr. 1726 til den bekjendte Rector Falster i Ribe, der, af flere Grunde, havde frabedet sig Rectoratet i Roskilde, man havde tiltænkt ham, naar det blev ledigt: „Men mig synes,“ hedder det, „at jeg seer cristas Canonorum Ripensium; De vil uidentvisl sige: der er Forskjel paa Ribe og Luusbye“ o. s. v., hvorved Professor Nyerup gjør den Bemærkning, at L. var Navnet paa en ussel Gade i Kolding. (³) At

(¹) Pladsen ved Sønderbro (III, 37.) har i Mandensminde været kaldet: Losseplads.

(²) Ved Ribe har i ældre Tider ogsaa været et Luusby, der beboedes af nogle usle Soldater, som efter Krigene havde faaet Afsteed. Byen, der siden blev nedbrudt, gav Anledning til det gængse Ordsprog: „der er Forskjel paa o. s. v.“ Lysbymarck, Lysbymark ved Ribe nævnes 1335, 1365. (Terp. Ripæ Cimbr. S. 109 og 709.)

(³) Nyerups Udcast til de lat. Stolars Hist. i Danmark og Norge.

Lusbye, Losbye kunde betyde en Bye, som var løst eller skilt fra en større Bye, derom minder Muffsens Bemærkning om Endelsen Løse i Byers Navne (1). Det forreste Stykke af Gaden, fra Adelgaden af, kaldes Laasbyebanke, tilforn: Løesbjerg. (II, 31.). Et lidet Gadehjør ved en Hjørnegaard, omtrent midtvejs i Gaden kaldtes Lusbye eller Laasbyedam, i ældre Tider: Wiffsdam, (I, 30.) maaskee efter en Mands Navn, som har boet der? (Navnene Wiff, Wiuff ere ikke ubekjendte i Kolding.)

18. Hospitalsgade fra Laasbyedam til Hospitals- eller Sygehuusporten. (III, 30.).

Foruden disse Gader, hvis Navne først bleve malede paa Gadehjørnerne, men tildeels urigtigen, i Aaret 1807, da Kongen og de kongelige Collegier opholdt sig i Kolding, findes endnu følgende nævnedes i det 15de, 16de, 17de Aarhundrede:

1. Rattesund, fra Bester- til Zstergade (I, 9.). Nogle ville see Navnets Oprindelse i Catti, et hesst Folk, Svetonius omtaler; men Pontoppidan udleder det i sine Origin. Hafniens. paa en naturligere og vist rigtigere Maade. Koldings Rattesund var senere kun en Kende, der løb, i fornævnte Retning, igjennem nogle af Byens Haver, men skal oprindeligen have været en Vig fra Havet. I en Fortegnelse paa Mariager Klosters gamle Breve og Adkomster, Kong Frederik den Anden lod forfatte, omtales en Gaard og Toft i Kolding, „sønden Kirken og norden Rattesundt“, hvilke Niels Andersen af Pugdal i Aaret 1456 skjødde til bemeldte Kloster (2).
2. Divelshul, (Tab. II, 26) fra Hjørnegaarden lige for Bestergade ned til Koldingaae.
3. Fruergade (II, 20.) stødte til Klostergaden.
4. Provstegaard. (I, 10. II, 29.). Hvad denne og „die Riege“ (I, 33.) betyde, bliver siden nærmere oplyst.

Kolding har fire Porte: Sønder-, Nørre-, Kloster- og Hospitals- eller Sygehuusporten (I, 11. II, 16. III, 10. 11. 13. 12.). Sønderporten gif igjennem et Porthuus, der blev nedbrudt 1807, da, istedenfor den gamle paa Pæle anlagte Træbroe, (tilforn kaldet: Skibsbroen, Tab. I, 12. senere:

(1) Vidensk. Selsk. hist. phil. Skr. 1, 377. Jvfr. Prof. N. M. Petersens Afhandling om Stebernes Oprindelse, i Nordisk Tidsskr. for Oldkyndighed 1833.

(2) Danske Magaz. VI, 80.

Sønderbroe) som stødte op dertil og udkrævede jevnlige Reparationer, en ny solidere af tilhugne Steen blev opført. Denne, som ifkun har een riid Bue, blev først færdig i 1808 og har baade i Skjænhed og Barighed Fortrin for Træbroen, der ideligen opførtes og tog megen Skade ved Driviis om Vinteren eller naar Naen steg over sine Bredder (1). Sønderporten flyttedes nu længer ud fra Byen. Det samme skeete senere med Klosterporten, som nu er opført imellem Staldgaardsbanken og Slotsmøllen, hvorved Chausseen til Snoghøi er anlagt. Forstaden, Slotsruinerne og Staldgaarden ligge saaledes nu indenfor Byens Porte og under dens Jurisdiction, Slotsruinerne og de Slottet tilhørende Bygninger dog undtagne.

Ifkun to private Bygninger, som nærmere blive omtalte, ere nu mærkværdige. De adelige Familier Schenck-Winterstedt, Schulenburg, Rheinländer, Dunchann, von der Osten o. fl. have for et Halvhundreedaar tilbage og indtil vore Tider været her bosatte; men i Kong Frederik den Andens Tid nævnes Adelsmændene Mouritz Putbus's (Tab. I, 13.) Peder Munks (Tab. I, 14.) Hans Johansens (Lindenovs) (Tab. I, 15.) og Karen Holgers Gaarde (Tab. I, 16.).

Byens Baaben, en Drn med udbredte Binger, staaende paa en Høi og en Lind i en Dal, udtydes paa forskjellig Maade. Nogle formene, at Linden repræsenterer Dannemark og Drnen det hellige romerske Riges Grændse; (2). Andre søge Baabenets Oprindelse i de mange Drne, der i ældre Tider holdt sig til Balpladsene i Koldings Omegn og de Lindetræer, som paa samme Tid skal have omgivet Byen; atter Andre ulede det fra en gammel Borgestuevise, der er den sidste i Tragica eller gamle danske historiske Elstovsviser, Rbbon. 1657, og nævnes endvidere i den saakaldte Fuglevise af 1630; den begynder saaledes:

(1) Den 22de Septbr. 1793 steg Vandet saa høit, at det gik op i Søndergade. I Kong Christian den Fjerdes Tid tog Høivandet Broen bort, hvilket man erfarer af Kongens Brev, dateret Kjøbenhavns Slot 1589, hvori han befaler: „at levere Borgemester og Raad og Byens Borgere, efter deres Ansøgning, noget Tømmer af Kongens Skove til Opførelsen af den søndre Broe, der, for nogen Tid siden, af en stor Vandflod skulde være borttagen.“ — Senere, 1635, bevilgede samme Konge Byens Borgere en ringe Told paa 4 Aar til denne Broes, en Skibbroes og Porthusets Vedligholdelse.

(2) Men Kolding var rimeligviis til førend den romerske Drn (der desuden er flakt) nærmede sig Norrejylland. Man har i den slesvigste Stændersforsamling i vore Dage villet udstrække Tydsklands Grændse til Koldingaae; men indtil 1806, da det tydske Rige opløstes, stod over Nendborgs gamle Port mod Holsteen: *Eidora Romani terminus imperii.*

Ornen sidder paa høien Hal,
 De Linden, den stander i dyben Dal,
 Forinden den Lind, der sjunger en Stær o. s. v.

Dg hvor sang Stæren? Bisen svarer: „i det faure Bobet-Rjær,“
 der skal have været et sumpigt Sted ved Kolding. Maaskee ellers Slots-
 banken fra umindelige Tider af kan have baaret Navn af Ornebjerg, saa
 man deri kunde finde Nøglen til Baabenets Udtydning?

I et Lassegl paa 2 1/2 Tomme i Diameter, som lader til at være et
 Afstryk af et Sigil fra det 15de Aarhundrede, sees en Orn med opløstede
 Binger, staaende paa en Høi, ved dennes Fod en Aae (Koldingaaen,
 Grændseaaen imellem Nørre- og Sønderjylland) og en Plante; i Sigillet's
 Rand følgende Omstrift:

✠S.CIWITATIS:IN:RAALDYNG

Planten har man nu antaget for en Raalplante, Høien for en Hob eller
 Dynge; og deraf dannet: Raaldynge o: Kolding; men det hele Segl
 røber kun en ældre Tids raae Tegning af en Høi og et Træ (See Titel-
 bladet). Tager man derimod Slottes høie og Byens lave Beliggenhed i
 Betragtning, kunde, efter min Formening, Ornen gjerne billedligen forestille
 hiint og Linden denne. Den stolte Orn sidder nu desværre! ei længer
 paa høien Hal; over Linden, som end staaer ydmyg i Dalen, holde For-
 synet sin beskjermende Haand! (*)

(*) See Descript. Coldingæ i P. Resens danske Atlas, 6te Tome.
 „Ved Indlobet til Kolding har den cimbriske Dommer Torild havt
 sin Hovdingborg, og der, hvor Slottet nu staaer, har boet Adelsfolk,
 iblandt Andre en Mand som førte en Orn i sit Baaben, men nedensfor,
 hvor nu Byen ligger, har en Jomfru af de Krummediger havt sit
 Herresæde, om hvis begges Kjærlighed endnu synges Viser.“ —
 (Suhms Saml. til den danske Hist. 1 Bd. S. 64.) — Krummedi-
 gernes Baaben var en grøn Lind med Rod og fem Grene, hver med
 tre Blade, i Sølvfeld. Familien var holsteensk, nævnes 1304 og ud-
 døde 1598 med Henrik Krummedige til Becke. (Lexicon over
 adel, Fam. i Danm.) —

Over Borgporten paa Herregaarden Basnæs læses:

„Ornen ligger i høien Hal,
 Avindsyg ligger i dyben Dal.“

hvilke Ord skulde have Hentydning paa en af Hovmod og Misundelse
 foranlediget Uenighed imellem Basnæs's og det nærliggende Borrebye-
 gaards Eiere. (Thieles Folkesagn)

Koldinghuus. (1)

Førend dette i Aarhundreder saa mærkelige Slot (Tab. I, 17. og A 1. II, 1 og III, 15.) hævede sig paa den Høi, hvor det nu staaer som et sorgeligt Minde om en forsvunden Herlighed, har man, deels ved Tradition, deels ved locale Undersøgelser, rimelig Formodning om, at et ældre Slot, Schindelborg, eller Schinderborg har været til, i Nærheden deraf. Efter Pastor K. Aagaards Bemærkninger i „Antiquariske Annaler for 1820“, har dette ligget norden for Koldinghuus og Slotsøen, ved en Biig af Havet; han formener nemlig, at da Schindelborg blev bygget, har en Fjord fra Havet gaaet tæt op til Borgen, og at den høitliggende Deel af en Eng, som kaldes Schindelborglykke, har udgjort en Halvøe, omfattet, mod Østen, Sønden og Norden, af to Fjordarme, saa at den søndre Arm har raft ind i den opdæmmede Søe, Slotsøen, lige til Luusbye, og den nordre, over Schindelborglykkes Eng, til Schindelborg. Luusbye har altsaa havt Seilads gjennem den søndre, og Schindelborg gjennem den nordre Arm. Lige nedenfor den Banke eller Brink, hvorpaa Borgen vel har staaet, var en brolagt Bei, som strakte sig ind i Schindelborglykkes Eng, omtrent fra Sydvest til Nordost; Denne Bei var, for en Deel Aar siden, bedækket med Muldjord af et Dvarteers Dybde og formodentlig anlagt, da Vandet begyndte at synke eller Fjorden at blive mere grundet, for at komme fra Borgen til Skibsbroen, som flyttedes længer bort. Da Fjorden efterhaanden rykkede mere ud, maatte baade Luusbye og Schindelborg tabe deres Seilads og Vigtighed. Efter den Tid blev Borgen flyttet over paa den søndre Side af Søen, hvor Koldinghuus opbygtes, ved hvis Fod Kolding blev til, som, ad en anden Bei, gjennem Naen, søgte Afgang til Havet. — Det er i det Foregaaende bemærket, at det ældre Slots Navn streves baade

(1) Vi kunne bemærke som en Synderlighed, at en Gade i Storeheddinge bærer Navnet Koldinghuus (Weinwicks Befr. over Stevns Herred. Kbhvn. 1798).

Schinderborg og Schindelborg. Dersom det første er det rette, synes det, uledet af det tydske Ord: „schinden,“ at pege hen paa et Slags Bifingsæde; Schindelborg derimod kunde have været beboet af en Familie, Schindel, thi denne har været her i Landet, og havde til Baaben tre i en Trekant opstillede Trætagstene (Schindler); Navnet Schindel eksisterer endnu hos os. En af de ældste Borge i Dannemark maa Schindelborg have været, men vist ikke af synderlig Omfang, efter den Muur at dømme, som man ved Gravning stødte paa for flere Aar siden. Nu er Borgens Navn alene tilbage i ommeldte Lykke, som blev solgt 1767 med andet kongeligt Gods i Koldinghuusamt, og i en Have, kaldet Schindelborghave. Men dette Slots- saavel som det tidligere Koldinghuus' tidligste Historie taber sig i et Mørke, som maa overlades Oldgranskeren at opklare. — Koldinghuus's ældste Navn var Arensborg ø : Orneborg (aquilæburgum) ⁽¹⁾ dets senere, Middelfborg, enten fordi det laae imellem Slottet, Haderslevhuus og den kongelige Lystgaard, Landerup i Bilsstrup Sogn, ⁽²⁾ eller paa Ornebjerg i Fjorddalen, midt i Riget fra Nord til Syd, ligesom Middelfart ligger paa Linien fra Ost til Vest, begge som Nøgler og Dverge fra Fastlands til Delands Provindserne. Siden den Oldenborgske Stamme kom paa Thronen, har Slottet stedse været kaldet Koldinghuus (castrum Koldingh og Koldinghe i Breve fra Kong Christian den Første af Aarene 1451 og 1462). Som det stod før end Branden 1808, var vistnok kun en ringe Deel deraf tilbage fra Aaret 1248, da Kong Waldemar den Andens Søn, Hertug Abel, til hvem Kolding var pantsat af Broderen Erik Ploppenning, anlagde det som et Grændseværn imod de Danstes Indbrud i Sønderjylland; dog er det at formode, at her, før den Tid, har været et Slags Slot eller Fæstning, som ødelagdes 1247, da Kong Erik lod Kolding afbrænde. Siden indløste Kong Erik Glipping

(1) Arensborg, Arentborg, af Arn, Arin ø : Orn; deraf Egennavnene: Arinbjert, Arntiel, Arnsfeld, Arnsdorff, o. fl. Slottet, hvorpaa Kong Frederik den Andens Broder, Hertug Magnus residerede, kaldtes ogsaa Arensborg; dets Baaben lignede Koldings, som man ser af en Mønt, Hertugen lod præge, hvorpaa staaer en Orn med udbredte Vingler og Omkrift: moneta nova Arensb. — I Danmark skal have været en liflandsk Slægt, som bar Navnet Arnsburg.

(2) Efter Suhms Formening, har Landerup været Harald Blaatands Kongsgaard. Ifølge en Indberetning til Museet for Oldsager, dat. Kolding d. 24de Dec. 1808, skal Slottet, som har staaet paa en høi Bakke ved Landerupgaard, være nedbrudt efter Dronning Margretes Befaling og dets Materialier brugte til Taarnets Opbyggelse paa Koldinghuus.

Slottet, og ligesom Abel tilforn havde sørget for sit Hertugdømmes Sikkerhed ved Slottets Anlæg, saaledes sørgede Erik nu for sit Kongeriges, ved i Aaret 1268 atter at bygge paa og befæste det med Standsse og Grave v. desl., efter den Tids Befæstningsmaade. Silbigere, (1283, 1313) blev Befæstningen forstærket eller udvidet (1). At Slottet har været holdt i fortrinlig Vre, erfares af Kong Christoffer den Andens Haandfæstning, 1320, hvori det nævnes iblandt de tre Slotte, der skulde forskaaes i den almindelige Udælgelse, der overgik Slottene i Nørrejylland. I det følgende Aarhundrede lod Kong Christoffer af Bayern nedbryde den nordre Floi af Slottet, opbyggede den igjen fra Grunden og indsatte i Muren, til Minde om denne Hovedforandring, det bayerste og danske Vaaben. Efter Kong Frederik den Førstes Død blev formodentlig, ifølge en Formening, som yttredes paa en Herredag i Kjøbenhavn, Slottet stærkt befæstet; man frygtede nemlig for Indfald, fra Fyrstendømmet (2). Kong Christian den Tredie opførte i Aarene fra 1546 til 1558 Slottets østre, vestre og søndre Sidesløie (3); i Kong Frederik den Andens Tid blev det sat i en ypperlig Stand, men 1583 afbrændte dets vestre og nordre Side, og 1597 d. 24de Febr., dets Kjøkken, Vagers, Bryggers,, Sølvkammer og Oldfruens Kammer (4). I Kong Christian den Fjerdes Tid, opførtes, i Slottets nordvestlige Hjørne, det 76 Fod høie og 24 Fod brede, firkantede, saakaldte Ræmpetaarn, i hvis Hjørner fire, syv Fod høie Dvadersteens Ræmpe- eller Heltestatuer hævede sig, fremvisende hver sit Vaabenskjold, nemlig: Hannibal det danske, Scipio det norske, Hercules de tre Kroner og Hector det jydste. Fra dette Taarn, som var fladt ovenpaa, belagt med Blyplader, og forsynet med et Steengelænder, havde man en

(1) Om Koldings Befæstning minder Navnet „das Forwerck“ (Vorwerck) Tab. 1, 32. som nok oprindeligen har været et Slags Udenværk, hvorpaa senere er opført en Uolsgaard; Ordet har begge Betydninger. Noiere Forklaring forekommer i det Følgende.

(2) Nye danske Magaz. 2det Bd. N. 207.

(3) I Aaret 1549 fik Borgerne i Thisted Befaling at lade deres Studer løbe ind i Mariagerfjord og derfra føre Kalk til Koldinghus Slotsbygning. — A. 1553 Løverdagen efter St. Martini Dag skrev Kongen til Peder Godske paa Kjøbenhavns Slot: „Thefligeste bethe wij thig, att thu kjøbber oss till goede vdi wort Kjøbstedt hellsingøer eller andenstedz, huor thu kand bekomme, 2 eller 3 skue glas, ther got och klart er och forskicker thet mett thet allerforste hid till Slottet. (Supplement til R. Christian den Tredies Historie S. 122.)

(4) S. Collectio hist. manusc. P. Hegelundi (paa Universitetsbibliotheket).

saare viid og stjøn Udsigt. Over Dypgangen dertil saaes Kongens og Dronning Anna Catharinas Navnetræf, Kongens Symbolum, regna firmat pietas og Aarstallet 1598, som formodentlig var det Aar, i hvilket den af Kong Frederik den Anden 1586 begyndte og siden af Kong Christian den Fjerde fortsatte Bygning blev fuldkommen færdig. Under Ræmpetaarnet, hvis Hvide og Heltebilleder Wadstjær, i sin Stueplads, poetisk forestiller sig som Olymp og Giganterne, var Slotskirken, et meget smukt lille Kapel, paa 7 Fag og igjeanem 2 Etager, i Lighed med det, som i sin Tid var paa Haderslevhuus og ei heller uligt Frederiksborg Slots, men vistnok ikke saa kostbart og pragtfuldt som dettes. Kirkens Hvælving baaes af to Rader kantede Sandsteenspiller, forenede ved et Pulpitur, der sluttedes med den kongelige Stol, ligesom Alteret. Paa det med Marmorfliser i Tavl belagte Gulv stode, i to Rækker, 34 Egetræsstole; Prædikestolen, der var anbragt oppe ved Alteret, hvilede paa en fremspringende Løve, som holdt det danske Vaaben; Allertavlen var af hvidt Marmor med Figurer i Basrelief, hvis Betydning man ikke i mange Tider har kunnet see, eftersom den var saa aldeles ødelagt i Krigene med Sverrig, da Kirken brugtes til Hestestald; senere befalede Kong Frederik den Fjerde at Tavlen skulde forblive uforandret, som et Minde for Efterkommerne om den Boldsgerning, Fjenden ikke havde stammet sig ved i selve Helligdommen at udøve. Forresten var hele Kirken smykket med forgyldte Zirater i Datidens Smag, og en Mængde Bibelsprog anbragt rundt omkring paa Pulpituret. Ifølge Kong Christian den Fjerdes Befaling, paabegyndtes Kirkens Bygning i Slutningen af Aaret 1601 eller maastee først i 1602, af Steenhuggeren Hans Barchmann, under Tilsyn af Bygmesteren Hercules von Dffuerberch eller Dberberg, og den var endnu ikke fuldfærdig 1603, som man erfarer af Kongens Brev desangaaende til Lehnsmanden paa Koldinghuus (1). Senere var Christian den Fjerde

(1) Christian den Fjerdes Brev, dat. Haderslevhuus d. 4de Decemb. 1601, til Hans Barchmann paalægger Steenhuggeren især at lægge Bind paa Pillerne og bestemmer, at han skulde hugge alt Arbeide, undtagen Prædikestolen, Alteret og nogle andre Stykker, paa egen Koft og Løn, for 2000 Daler; de skarpe Jern, som dertil vare fornødne, skulde han bekomme og naar Bærket opreistes, vilde Kongen holde ham Muurmænd og give ham selv Dagløn; Arbeidet skulde han gjøre færdigt inden 2 Aars Forløb, regnede fra Middelsdag 1601; Barchmann skulde strax have 150 Daler paa Haanden, og siden de øvrige Penge, eftersom han fortjente dem; desforuden vilde Kongen stjænke ham en Væresklædning, naar Kirken var fuldfærdig (Geheimarchivet.)

betænkt paa Slottets Forbedring og For skjønnelse; 1608 skrev Kongen til Enevold Kruse om nogle Tylter Dannemarks Deler (Brædder) til Koldinghus og i hans Skrivcalender for 1614 bemærkes, at han den 17de Marts havde givet „Kalksnideren 100 (Daler) paa det Arbejde, han skal gjøre paa Salen til Kolding.“ (Subms Saml. til d. danske Hist.) Dgsaa havde Kongen, den 2den April s. A. solgt og tilskjødet Claus Laurigen Billedhugger, Borger og Indvaaner i Kolding, sin paa Kendebanen liggende Gaard, der var sat og vurderet for 350 Daler, hvorimod Billedhuggeren, ved Skrivelse af s. A. og Datum, forpligtede sig til, paa egen Bekostning, at forfærdige for Kongen fire Billeder af et fuldkomment Menneskes Størrelse, forestillende de fire Aarstider og hugne af Gullands Steen, en Skorsteen af samme Slags Steen, „eftersom den Skabelun udviser, Vi have ladet Billedhuggeren offerere,“ dog skulle til disse Billeder og Skorstenen fornævnte Steen anskaffes og leveres ham. Endvidere skulde han, for samme bekomne Bolig, forfærdige af sit eget Tømmer, en Bindeltrappe i Kirken paa Koldinghus, undtagen den store Pille og tre Trappetrin, som Lehnsmanden sammesteds skulde forskaffe ham. For hvert af Billederne tilstodes ham 30 Daler, for Skorstenen 150 Daler og for Bindeltrappen 50 Daler, ialt 320 Daler (Geheimearchivet.)

Slottet blev haardt medtaget i de bekjendte Krige 1627 og 1644, hvorfors der maatte tænkes paa dets Istandsættelse og anfører Kongen, i sin Dagbog af 1635 under 20de Januarii, 28de og 30te Martii, at han havde udgivet 200 Rdlr., 1636½ Rdlr. og 435 Rdlr. „til de Embedsfolk, (Haandværksfolk) som havde bygget og arbejdet paa Koldinghus.“ Slottets Udælæggelse i 1644 maatte Kong Frederik den Tredie tildeels raade Bod paa og foretog han sig en Hovedforandring med det i Aaret 1653 (*). 1658 blev det besat af de Svenske, men samme Aar, d. 25de Decbr. indtaget ved Storm af Polakker, hvorom en polsk Adelsmand, Johan Chrysofostomus Passet, der personligen deeltog i denne

I Aaret 1605 maa Kirken have været i brugbar Stand; thi d. 20de Octbr. s. A. lod Kongen holde Prædiken i den (P. Hegelundi coll. hist. manusc.)

(*) Slottet Haderslevhus blev i 1644 aldeles udælagt og dets overblevne Mure siden brugte til Kolding-slots Reparation. (Jfr. Rhodes Haderslevhusamts Beskrivelse 1775, S. 99.) Under 21de Septbr. 1652 udgik Kongens Brev til Billedhugger Hans Nielsen i Middelfart, hvori der loves ham Fritagelse for borgerlig Skat og Tyngde, imod at han, for Betaling efter Billighed, gjorde alt Billedhuggerarbejde, der behøvedes paa Koldinghus (Geheimearchivet.)

Storm, giver følgende Beretning (1):“ Man raadslog allerede den 24de December (1658) om, hvorledes man skulde forskandse sig og aabne Murene (2) men Ingen sagde: hvormed? — Hvor bleve Dyrerne af? — Feldtherren befalede derfor Balladerne ufortøvet at gennemstreife de nærmeste Landsbyer, i 2 a 3 Miles Omkreds, for at skaffe Dyr. Før Morgenens Frembrud laae 500 Dyr paa Jorden. Da Klokkerne begyndte at slaae og Nattesignalet blæstes, reiste Feldtherren sig fra sit Leie, hvorpaa han kun havde faaet liden Søvn, og befalede, at Dyrerne skulde fordeles imellem Fahnerne og Fodfolket. Derpaa lod han forkynde, at om en Time skulde Enhver være færdig til Storm og holde et Knippe Straae foran sit Bryst til Beskyttelse imod Haandgevæerne; derefter skulde Alle paa een gang raft trænge sig frem imod Murene og saa nær til dem som muligt, for ikke at blive truffne ovenfra men for snarere at kunne dække de Dyrige. — Jeg kom hen til Præsten, som iblandt Andet sagde: „Høvedsmanden Hr. Charlewski beder Dig indstændigen om at føre Knægtene“ (d. e. Landsknægtene, Fodfolket) „frem, men lad Du dem gaae og bliv Du her!“ Jeg svarede: „Alle have hørt hvad Du forlangte af mig og Mange kunde troe, at jeg var bange, derfor gaaer jeg.“ Vi stige af Hestene, dette gjorde ogsaa Poul Coszowski og Lanżki. Fem af den Fahne, som hørte os til, vare hos Knægtene; jeg førte an, thi Commandoen var mig overdraget, indtil de ældre Krigere fik Mod igjen. Da nu Enhver havde overgivet sig til Guds og hans helligste Moders Beskyttelse og især havde afslagt sit Løfte til hans hellige Majestæt og ligesom for bestandigt taget Afsted med de Dyrige, stillede vi os op, i Afstand fra Rytteriet. Præsten Pietarski holdt følgende Tale: „Endskjøndt ethvert Offer af et reent Hjerter er Gud velbehageligt, saa er dog dette, at udgyde sit Blod til hans hellige Majestæts Forherligelse, ham det kjæreste. Hvorfor velsignede Gud Abraham, saa hans Slægt udbredtes over den ganske Verden? Kun fordi han var, paa Herrens Bud, rede til med Glæde at ofre sin elskte Isaaks Blod. Herren, som hiint Folk har forhaanet, Guds Hellig-

(1) Denkwürdigkeiten des Johan Chrysoströmus Passet, aus den Regierungsjahren des Königs Johan Kasimir, Michael Korybut u. Johan 4 von Polen, vom Jahre 1656 bis 1688, polnisch herausgegeben von Grafen Eduard Maczynski, deutsch von Dr. Gustav Adolph Stengel, Königl. Preuß. Geheime-Archiv Rathe und Prof. der Geschichte an der Universität zu Breslau. 1838. 8 pag. 19--31. — —

(2) Nemlig: Slottets Mure.

domme, som det, igjennem hele Polen, har vanhelliget, den allerhelligste Jomfrue, Guds uplettede Moder, kalde os til at straffe sli­gen Guds­be­spottelse, saa at Verden i os kan stue vore Forfædres uforgængelige Mod og Berømmelse. Tapprø Stridsmænd! I bringe, ligesom Izaak, Ederes Blod Gud til Offer; jeg tør, i hans Navn, forvisse Eder om, at den, der, ligesom Izaak, udfører hans Villie, skal vende tilbage fra denne Kamp, i god Behold og med herlig Berømmelse, ja end ydermere lønnes med Guds Betsignelse; hvem derimod Noget vederfares, ham vil en Draabe af det, for Guds og hans Moders allerhelligste Majestæt, udøste Blod rense fra alle, selv de største Synder og sikkerligen berebe en evig Krone i Himmelen. Forlader Eder paa ham, som idag ligger i en ussel Krybbe, og indvier med Glæde sit Blod til Ederes Forløsning! Fader Ederes Gjæringer idag, som et Offer, træde istedenfor den Morgenandagt, vi paa denne Tid pleie at holde, for at byde den guddommelige Gæst velkommen, der nedsteg til Jorden i Mennefskiffelse! Jeg bygger paa Herren, hvis helligste Navn, Jesus jeg forkynder, saavel som paa hans helligste Moder, til hvem jeg raaber: Beskyt Din Søns Ære! Udret, o Moder, som vor Forbeder hos Din Søn, at han velsigner dette vort Forehavende, at han frelser dette værdige Ridderstab fra Faren og naadigen bevarer det til hans guddommelige Majestæts fremdeles Tjeneste! Jeg overgiver Eder, paa den betegnede Bei i disse Ledfageres, Forbederes og Beskytteres Hænder, paa dem støtter jeg mit største Haab og venter at træffe Eder alle, ved Tilbagekomsten, i god Behold og at byde Eder velkomne igjen.“ —

Derpaa bade vi sønderknuste og angerfulde, som de, der ved Sværdet vente Døden. Jeg nærmede mig Præsten og sagde: „Jeg beder ogsaa Dig, Fader! om Din Betsignelse.“ Han berørte mit Hoved, velsignede mig og lagde sine Reliquier paa mig med disse Ord: „Gaae modigen frem, vær ikke bange!“ — Præsten Dambrowski, ogsaa en Jesuit, reed hen til de andre Afdelinger. Han græd mere end han talede, thi, ihvorvel han ikke var nogen slet Taler, havde han dog den Bane at bryde ud i Graad ved Begyndelsen af enhver Prædiken, derfor kom han heller ikke til Ende med nogen, men opvakte kun Latter. — Imidlertid vendte Trompeteren tilbage, som var sendt hen til de Svenske og bragte følgende Svar: „Gjører hvad I behage og hvad I som Krigere finde for godt; vi have ikke i Polen været bange for Eder og ville endnu mindre være det her!“ derpaa begyndte de at skyde, thi de holdt os for meget svage, da de saae, at vi ikke havde et eneste Feldtstykke. Vi havde i det Hele et Regiment Fodfolk, fire

Eskadroner af Piaseczynskis og trehundrede fortræffelige Semener. (*) Svenskerne formeente ogsaa, at Rytterne ikke duede til Storm, men vilde ved den første Jld tage Flugten. Enhver Knægt bar et Knippe Straae foran sig, de Adelige havde Pantser paa, Mange havde ogsaa Jldgeværer. Feldtherren sprængte frem og raabte: „Guds hellige Navn bevare Eder! Trænger frem, og naar I ere komne over Gravene, saa iler i fuldt Løb under Murene, hvor I ere sikke!“ — De Geistlige havde befalet os at lade vore Gjæringer træde i vor Morgenandagts Sted, og da Christi Fødsels Morgen (den 25de Decbr.) nu frembrød, istemmede jeg med mine Soldater Psalmen: „Lover Herrens Konge!“ Dgsaa Paul Bolski, der siden er bleven Starost af Lityn, men for nærværende Tid var Adelsmand i det kongelige Pantserregiment, istemmede samme Sang. Gud var saa naadig, at ikke en Sjæl faldt af de Fahner, som havde sjunget den; af de Dvrige, som ikke havde stemmet i med, fattedes hver tiende Mand. Da vi kom til Gravene, begyndte Straaeknippene frygteligt at brænde, Knægtene vilde ikke slæbe længer paa dem og kastede dem deri; Da de Andre saae dette, gjorde de det samme. Paa denne Maade bleve Gravene opfyldte og de bageste Rækker kunde beqvæmmere end vi, i det kongelige Regiments forreste Rækker, trænge frem over dem; det var ogsaa besværligt at klavre med Straaeknippene opad den tilsnæede Bold, men den, som havde bragt sit Knippe op med, fandt Beskyttelse derved og i samme mangen Kugle, der næppe var trængt igjennem til dets Midte. Under Stormen freeg vel En og Anden: Huh, Huh, Huh! men jeg befalede Mine at raabe: Jesu Maria! fordi jeg troede, at Jesus kunde bedre hjælpe end dette Huh. — Vi stormede i fuldt Løb Murene, Kuglerne fløi som Hagel, her stønnede En, hist sank en Anden til Jorden, Jeg kom tilfældigviis med mine Knægte til at staae ved en Hjørnepille eller rettere ved en fremspringende Muur, hvor et Slags Bindue var beskyttet ved et stærkt Jerngitter; jeg befalede strax at gjennembryde Muren under dette Gitter. Man skiftedes til at arbejde derpaa; naar En var træt, maatte en Anden tage fat paa Dren. I andet Stokværk over os befandtes et andet Bindue, med et lignende Git-

(*) Memoires du Chevalier de Beaujou. Amst. 1700. p. 2. Kong Johan den Tredie havde af Janitscharerne fra Kamenez, som i Aaret 1681 vare med deres Officierer gangne over til ham, dannet en Livvagt, der blev kaldet Semen, hvilket Navn Tyrkerne give alt Fodfolk. Hammer siger i sin Staatsverfass. des Osmannischen Reichs Th. I, S. 56 og II, S. 191., at det regelmæssige Fodfolk kaldtes tilforn Seghan, siden ved en fordærvet Udtale, Seymen, indtil Janitscharerne i Aaret 1362 bleve indførte.

ter, hvorfra der blev fyret paa os med Pistoler, da man for Gitterets Skyld, ikke kunde lægge noget Gevær an; jeg lod derimod holde femten Muffeter i Beredskab, for strax at give Ild, om Noget rakte Haanden ud. Dette skeete, en Pistol faldt endog paa Jorden og Ingen vovede numeer at lade en Haand see. Nu rullede man, igjennem Gitteret, Stene ned paa os, dog kunde vi bedre tage os iagt for dem end for Ruglerne. — Imidlertid arbejdedes der fort med Dyrerne, men endnu vidste man ikke paa hvilket Sted man kunde komme til Fjenden. Allerede vare Enderne af Gitteret tilsynne; vi vare glade ved, at ikke nogen Rugleregnet hilsede os her og at vi snart kunde trænge ind, dog maatte vi endnu hugge dybere ind, da der ikke var noget Værktøi ved Haanden, til at løfte Gitteret ud med. Da Nabningen var bred nok, befalede jeg Knægtene at stige ind, En efter Anden; nu raabte Bolski, en bestemt Mand, som overalt vilde være den første: „Jeg stiger ind!“ Som han var i Begreb dermed, tog en Svensker ham fat i Haartoppen, han skreeg, jeg greb ham i Fodderne, men Fjenderne vilde ikke slippe ham og droge ham til sig; vi droge ham saaledes frem og tilbage og havde nær stilt ham ad, da han raabte: „For Guds Skyld! Slipper mig, ellers sønderrive I mig!“ — Jeg gav Mine Ordre til at give Ild gjennem Binduet, flere Muffeter bleve ogsaa lagde an i det og affyrede. Nu gave Svenskerne Slip paa Bolski og derpaa steg vi, En efter Anden, ind igjennem Binduet. Næsten 150 Mand vare krøbne igjennem det, da nogle Muffeterer, der formodentlig vare løbne derfra, nærmede sig. Saasnart de kom under Hvælvingen, gave Bore Ild, hvorpaa der faldt Sex af dem, de Dvrige toge Flugten ind paa Slotspladsen. Vi trak os lykkeligen ud af Hvælvingen og stillede os i Orden paa Slotspladsen, imidlertid trængte stedse Flere ind igjennem hiint Hul. Da Svenskerne paa Slotspladsen saae dette, begyndte de at blæse og svinge med den hvide Fane, hvilket betyder, at de bade om Naade. Saaledes forandrede disse usle Folk, som tilforn havde erklæret, at de aldrig vilde bønfalde om Frelse for deres Liv, i kort Tid deres Tænkemaade. Jeg lod ikke Mine gaae fra hverandre, førend der var udbrudt en almindelig Forvirring iblandt Fjenderne. Ogsaa Bolski stod med sine Folk paa Slotspladsen. Alt var nu roligt, Folkene adspredtes, for at Enhver kunde søge sit Qvarter. Pludseligen fik vi Die paa nogle Muffeterer, der steg ned ad Trapperne til Commandantens Bolig. Jeg raabte til mine Soldater: Seer! Hist komme Gjæster! befalede ogsaa Knægtene, at de ikke maatte samle sig i Flokke, men stille sig op i en halvmaaneformet Række, fordi de paa denne Maade stode mindre i Fare, og at de strax efter den

første Jld, skulde hugge ind med dragne Sabler. Nu høres Krigsmusik, Pauker lyde, rundtom Allarm, Strig og Bulder; Fjenderne drage ind paa Slotspladsen og stille sig op. Vi rykke frem imod dem, færdige til at give Jld. Imidlertid begyndte de at tage Flugten, som stode i Nærheden af Porten, thi Oberstlieutenant Tetwie var allerede brudt igjennem med sine Dragoner. Vi styrtede imod dem, flere faldt paa begge Sider; nu maatte de springe over Klingen, Nogle sank ned paa Trapperne, Andre bleve af-
 skaarne ved den venstre Fløi og givne til Priis for Nedhugning. De, som flygtede for Tetwie, kom os just for Klingerne, saa vi huggede dem ned. Nu skiltes vore Tropper ad, for at plyndre Boligerne. Alle Slottets Gemakker bleve opbrudte, Alt hugget ned og Byttet slæbt ud. Imidlertid ankom Tetwie med Dragonerne; han meente, at han var den Første i Slottet, men saa en Hob Liig og femten Adelige af vor Afdeling, thi de Dvrige havde allerede forsoiet sig bort. Han korsede sig og raabte: „Hvo har dræbt disse, da der ere saa Faa af Eders her?“ — „Vi!“ svarede Bolski, „J skulle ogsaa faae Eders Rest! Hist lige de ud af Taarnene!“ — En ung Krabat skæbte en feed Officier frem; „overlad mig ham!“ raabte jeg, „jeg hugger ham ned!“ Men Karlen bad om Tilladelse til først at klæde ham fad, for at ikke de smukke Klæder skulde blive blodige. Imidlertid kom Adamowski, en Adelsmand, som nedstammee fra Kronstatmesteren eller Kronoverkjoftenmesteren, (Krontruchseß) Leszczynski (*) og sagde: „Hrr. Broder! Hans Hals er for tyk for Din Haand, lad mig dræbe ham!“ — Imedens vi strede om hvo af os, der skulde hugge ham ned, trængte vore Folk ind i en Hvelving, hvor der stod Fæde med Krudt; efterat de havde baaret Alting bort, toge de ogsaa fat paa Krudtet og udtømmede det i deres Huér, Torklæder og i hvadsombhelst Enhver havde hos sig. En Dragon kommer ulykkeligviis hid for at hente Krudt, men — med en brændende Lunte; en Gnist falder og tænder. — Almægtige Gud! hvilket Bulder! Hvor revne Murene! hvor flyve Marmor og Alabaststykker!

(*) Til den saakaldte gode Adels hørte de, som nedstammede fra en Slots- eller Borgbesidder eller fra en høi Kronembedsmand. — En Truchseß var ved de frankiske Kongers Hoffstat den Embedsmand, som havde Opsigt med Kjøkkenet og Tasselet. I Baldemar den Andens Tid var ved det danske Hof Truchseß en Overdrost (Napifer major.) (Ferrers Fortæll. af de europ. Folkeslags Hist., oversat af J. Riise, 1ste Deel, Pag. 38, 87, 105 og Gebhardis Danm. Hist. 1 Bd. S. 74.) I Lixjeb Kirkes Chor er et Epitaphium over en Sophie Catharine Truchseß, f. 1649, d. 1729. (Hofmans Fundatser 7de Tome.) Man seer heraf, at Truchseß ogsaa har været et Navn.

Paa Slottets yderste Hjørne, lige ved Søen, stod et Taarn, som var sladt ovenpaa, belagt med Tin og forsynet med Runder af stærk forgyldt Messing til Vandets Aflob; paa Hjørnerne stode Billedstøtter, ligeledes af stærk forgyldt Messing; andre vare af hvidt Marmor og ret som de vare levende. Da jeg endnu ikke havde seet deslige, tog jeg dem, efter Udelæggelsen, alvorligen i Diesyn. En, som ved Krudtets Magt var slængt over paa vor Side, saae ud som en levende Dvinde; vi betragtede hende med Beundring og sagde til hverandre: „See, der ligger Commandantens Frue! Saa langt har Krudtets Magt kastet hende hen!“ Der laae Billedstøtten med udbredte Arme, et Menneske af smuk Figur saa liig, at man først fik den rigtige Forestilling om den, naar man følte paa den haarde Steen. — Paa dette saa yndigt anlagte Taarn eller denne Balcon, fornøiede Kongerne sig, holdt Aftensmaalider, lode Danse føre op og andre Lystigheder; derfra kunde man see alle Kongerigets Provindsler, saavelsom en Deel af Sverrig. Befalingsmanden var med sine Ledfagere flygtet op paa dette Taarn og bad derfra for sit Liv, hvilket ogsaa var bleven ham skjænk, dersom ikke Krudtet havde kastet Alle i Luften. Det sprængte alle Stovværker og slyngede Menneskene, som tumlede om i Røgen, saa høit imod Skyerne, at man tabte dem af Syne og først, efterat Krakten var ophørt, kunde faae dem at see igjen, da de vendte tilbage og styrtede som Froer i Søen. De Ulykkelige vilde fare til Himmels førend Polakkerne, men bleve ikke indladte; den hellige Peter lukkede Porten for dem, sigende: „Have I Uslinger ikke paaftaaet, at de Helliges Raade duede ikke noget og at deres Forbøn hos Gud var unyttig? I vilde fodre Heste i Krakaus Kirker og piinte Jesuiterne, indtil de arme Sjæle betalte Eder som Hedninger en Løsepenge. Czarnieski tilbød Eder Fred, men I forsmaaede Alt. Husk I, at I paa forræderst Wiis havde lagt Krudtminer an i Slottet ved Sandomir? men Herren frelste alle sine Kjære fra Døden. — Krudtet slyngede en derværende Adelsmand, Hr. Baboli med hans Hest til Weichselens anden Bred og dog kom han derfra i god Behold. Ogsaa idag have I fyret skarpt, men kun truffet faae Polakker; hvad var Aarsagen? — De bleve beffjærmede af Engle og I af Djævl! Der see I nu Eders Tjenstfærdighed!“ — Du kjære Gud! hvor retfærdig er Din Dom! I Slottet ved Sandomir havde Svenskerne anlagt Krudtminer, for at ængste Polakkerne; men i Kolding havde de stillet en Fælde op for sig selv; vore Soldater tændte ikke an med Forsæt, thi Tolv af dem ere endog omkomne. Man vidste ikke hvilke af vore Folk der havde mistet Livet derved, men formodede det kun af dem

som savnedes, og hvorten bleve fundne levende eller døde. Kongerne af Danmark og Sverrig, saavelsom de brandenborgske og keiserlige Tropper have været Tidsvidner til denne sørgelige Tildragelse, men disse sidste troede, at Polakkerne høitideligholdt Frelserens Fødselsdag. Madziejowski og Koryzki, som dengang vare hos Kongen af Sverrig, sagde dog til ham, at det havde andet at betyde, eftersom Polakkerne kun pleie at høitideligholde Paaskefesten paa denne Maade. — Efter denne lykkelige Seier, der kun havde kostet tre Timers Noie, besatte Woivoden (Czarniczski) denne Fæstning med Hovedsmanden Wansowicz og hans Mandskab, derpaa vendte enhver af os tilbage til sit Standquarteer, dog maatte vi, paa denne høie Festsdag, høre den hellige Messe. Der var vel en Præst, men intet Messetoi, dog vare vi næppe komne ud i Skoven, førend man bragte Præsten Pietarski det fornødne Messetoi, hvilket han Natten tilforn havde ladet hente. Hæren gjorde Holdt. Paa en sældet Egestamme beredtes Messesofferet og Gudstjenesten begyndte. Kulden var saa stærk, at man ved Jld maatte opvarme Messeskalen. Vi sang Te Deum saa det rungede igjennem Skovene. Jeg knælede ned for at betjene Præsten ved Messen; da jeg klæbte ham paa, sagde Woivoden til mig: „Hrr. Broder! Vask idetmindste Dine Hænder!“ Men Præsten svarede: „Det behøves ikke, thi Gud væmmes ikke ved det Blod, som er udgydet i hans Navn!“ — Derpaa kom vore Knægte med forskjellige Levnetsmidler; vi satte os ned, hvor vi kunde, spiste og drak, eftersom vi havde hungret den ganste Dag. Woivoden var glad over at have erobret en saadan Fæstning paa en saa usædvanlig Maade, uden Fodfolk og Artillerie; han havde kunnet erholde begge Dele af den i Nærheden staaende Churfyrste, (Frederik Wilhelm af Brandenburg) men han var en Mand, der ikke let ydmygede sig, og vilde helst alene have Æren for Foretagendet, derfor bristede han sig ogsaa til det, i Tillid til Gud, og fuldførte det ogsaa.“ (*)

(*) Om Slottets Indtagelse har Biskop Jens Bircherod optegnet i sin Dagbog: „A. 1658 den 24de Decbr. blev Kolding Bye og Slot, hvor et Compagnie svenske Soldater var til Besætning indlagt, af Polakkerne, under General Czarnieky's Commando, hasteligen overrumplet og indtaget; saasom Slottet eiheller var saaledes fortificeret, at man derinde kunde gjøre nogen synderlig Modværn. Af de Svenske bleve 80 Gemene dræbte, idet hine suribundi Poloni Nogle iblandt dem nedfablede, men Nogle førte de overst op paa det høie Taarn, ibidem, som kaldes Kæmpetaarnet, og dennem derfra hovedfulds nedstyrte. De Andre tilligemed Officiererne toge de til Krigsfanger.“ (Molbechs Uddrag af Biskop J. Bircherods histor. Biogr. Dagbøger for Aarene 1658—1708 1ste Hæfte S. 22.) —

Saavidt Passets omstændelige og ordrette Skildring af Slottets Indtagelse. Er iøvrigt hans, som det synes noget dunkle og svulstige, Efterretning i det Enkelte paalidelig, maa det Ræmpetaarn, han omtaler, have været langt smukkere end det jeg har kjendt, hvoraf Halvparten endnu

Hertil kunne vi endnu føie følgende den lærde Polak Kochowski's Efterretning: (Annal. Poloniæ climactere II, lib. IV, p. 332—333.)

Coldingam in prominente maris littore Daniæ reges olim permunivere, adjecta oppido Ørnsburgo arce, naturæ et artis adminiculo tutissima. Ejus oppugnandæ copiam ab Electore Poloni obtinuerant (quo perseverantis obsequii species maneret) velut nuper fusarum illuc cohortium probrum amolitori, revera ut separatim virium experimentum faciendo, invidis quid iniquo Marte possent, monstrarent. Concessit haud gravatim Elector quod negare non poterat, dumque peditum legiones in adjumentum operæ addit, excusavit haud opus esse Czarnecius, quatuor tantum tormenta in verberationem moeniorum recipiens. Sacer Christi Natalium dies erat, tranquilla devotione Christianis transigi solitus, quum Sveci apud Arhusium (?) in nostros adeo repente evoluti, ut sacris de mane intentus miles, ægre tempus ad insternendos equos habuerit. Ast sustinentibus tantisper impetum excubiis, donec signa provolant, ad primum accursum cohortium repulsi Sveci, dumque per duo milliaria retro abeunt, simul insistentes fugientibus Poloni Coldingam invadebant, exterritis subito metu oppidanis, et defensionem omittentibus. Cognito in celeritate constare victoriam, nihil moræ quin cohortium juvenus moenia subiret pedes, et post perfunctorium certamen ponte deserto, dum major hominum turba in castellum refugit, quam ut loci angustia caperet, et ob coarctatam castelli aream arma commode defensor miles expedire nequit urgentibus strenue Polonis supra spem, loco alioquin commodissimo nec invalido potiebantur. Quo ut irruptum, nihil obstitit, quin miles pro more victoriæ ferociret, maxime irritatus, ubi aliquot commilitones parcentes dedititiis perfide necati intereunt, tum, quod eo loci haberetur Svecis receptaculum a mari furtivis incursibus in nostros prorumpendi. Etsi loci occupatio funesta admodum exstitit, dum reclusis in arce fornicibus, inter aliam proedam pyrium quoque diripit miles, ac gregarius aliquis scintillantem fomitem eadem manu tenens, qua pulverem rapit, fortuito incendio, quod luctuosum afflixit victores, quorum XXX in ipso promptuario, vehementia ignis de repente exanimati, complures effuse spatiosa flamma perniciose afflati aut disjecti, etiam unus vicino parieti illisus tragici exitus memoriam, cruore et cerebro excussis, in muro contiguo designavit. — (Om Vespasianus a Kochow Kochowski, som levede i det 17de Aarhundrede og tjente under Kasimir imod Kosafferne og de Svenske, see Jøchers Gelehrten-Lexicon. Leipz. 1733, 1ster Th. S. 1700.)

staaer tilbage fra Branden 1808, thi paa dette saae man hverken forgyldte Render eller Messing- og Marmorstatuer, men i dets Hjørner stode blot fire, ingenlunde fint udarbejdede, Svadersteens Heltefigurer, beregnede paa at sees i Fraastand. Paa Taarnets Flade kunde ei heller opføres Danse og deslige Lystigheder, thi denne dannede flere, med Bly- eller Tinplader belagte, stumpvinklede Tage, for at Regn- og Sneevandet kunde faae det tilbørlige Affald mod Renderne, der bragte det ud fra Taarnet, hvorigjennem desforuden to Skorsteenpiber vare opmurede. — Hvad der forresten er forekommet Mange forunderligt, at det halve Ræmpetaarn faldt under Branden og det andet halve blev staaende som det staaer endnu efter 39 Aars Forløb, kunde maastee finde sin Forklaring ved at antage, at denne bestaaende Halvdeel er en Levning fra Sprængningen i 1658 og en stærkere Muur, hvortil man siden, ved Taarnets Opbyggelse paany, har føiet en anden, muligen ogsaa svagere, der let maatte kunne løses i sine Forbindelser med den ældre, ved den betydelige Ildmasse, som under Branden fyldte Taarnet og brød ovenud af det. —

Efter Udslæggelsen i hiin Feidetid, blev rimeligviis dette, af de danske Konger saa yndede Slot, snart bragt istand igjen. Kong Christian den 5te anvendte aarligen 3000 Rbd. paa dets Reparation (1), og det erholdt siden af Kong Frederik den Fjerde en skønnere og bekvemmere Indretning, dog var det nok især den nordvestre Sidelængde, der ffylldtes denne Konge, thi over dens Hovedindgang saaes og sees maastee endnu Kongens Navnetræk samt Aarstallet 1720. I det kongelige historisk-genealogiske Archiv ved Ordenscapitlet i Kjøbenhavn findes fra Archivet paa Estrup i Jylland et Particulairkammerregnskab, dat. 31te Dec. 1723, hvoraf erfares, at til Slottets Tapetsfering i 4 Bærelser er udgivet: 209 Rdl. 59½ s. I Aaret 1726 foregik en Reparation ved Slotskirken's Indre. I en Skrivelse af 20de August s. A. til Kong Frederik den Fjerde, gjør Latinskolens øverste Collega Ude Haar, hvem Kongen havde overdraget at fornøye Kirken's latinske Inscriptioner og udfylde dem, som vare blevne mutilerede, Rede for hvorledes han havde efterkommet dette Hverv. I denne Skrivelse, som opbevares in originali i Grevstabet Lethrabort's Manuscriptsamling, har fornævnte Lærer tillige ffizzeret de Figurer, som foresandtes i Kirken's 7 Buer.

Ifølge hans Beretning og vedføjede Tegninger, stod i den første Bue, paa den østre Side i Kirken, Billedet af Evangelisten Marcus med en

(1) Niegel's Christian d. Femtes Historie S. 531.

opslagen Bog i venstre og en Pen i høire Haand, fra hans Arm nedhang et Blækhorn og ved hans Fod laae en Løve, til Erindring om at han begynder sit Evangelium med Løven af Juda, Jesus Christus; ved Billedets høire Side stod Bibelsproget Marc. 1, 3. og ved dets venstre, følgende Vers:

Per Marcum et Mystas Leo Judæ rugit ad omnes:

Cuique repugnanti vult ferus esse Leo.

I den anden Bue saaes Christi Billede, pegende mod Himmelen med den ene og bærende Verdensflugten i den anden Haand; dertil var føiet Math. 28, 18. med dette Distichon:

Continet imperio Christus jam cuncta potente,

Qvi Christum in Christo, coetera dives habet.

I den tredje Bue stod Evangelisten Lucas med en lukket Bog i Haanden og en Dre ved Fødderne, hentydende paa, at han begynder sit Evangelium med Zachariæ Dfferembede; derhos stode Ordene: Domine, doce nos orare! Luc. 11, 1. og:

Lucas, posthabitis Zachariæ Thure Bobusque,

Suadet, quod præstat, sacrificare preces.

I den søndre Sides fjerde Bue var Apostelen Paulus afbildet, ligeledes med en lukket Bog i høire Haand og med den venste hvilende paa et Sværd, som Symbol paa hans Gjenordighed og Endeligt. Dertil var føiet Rom. 8, 18. og Verset:

Hæc reputans Paulus vicit mala quæque ferendo:

Discite Christiadæ! sic mala vestra pati.

I den femte Bue, paa den vestre Side i Kirken, stod Evangelisten Johannes, med høire Haand paa Hjertet og en opslagen Bog under den venstre Arm; ved hans Fod saaes en Drn, et Billede paa Christi guddommelige Naturs høie Hemmelighed, hvormed Evangelisten begynder sit Evangelium og den høiere Flugt, han tager i sin Skrivemaade; ved Siderne af Billedet: Sanctus Dominus Jehova Zebaoth (Es. 6, 3.) og:

More aquilæ astra petit Johannes Mystica dicens;

Sic Amor in Verbi: fulgeat atque fides.

Apostelen Peter, med en lukket Bog i venstre og tvende Nøgler i høire Haand, (Løse- og Binde-Nøglen, Math. 16, 19.) stod i den sjette Bue, samt Bibelsproget Ap. G. 13, 38. og Følgende:

Sunt Petro et Mystis claves solvensque ligansque;

Credenti in Christum crimina neutra ligat.

Paa samme Side i Kirken og i den syvende Bue saaes Matthæus og et bevinget Menneſte, holdende et Blæhorn for Evangelisten, ſom i den høire Haand har en Pen og i den venſtre en Tavle, ſtøttet paa Knæet af den opløſtede Fod, der træder paa en Bog. Dette pegede hen paa Jeſu Slægtregister, hans Ankomſt i Kjødet og Aabenbareſe paa Dommens Dag, hvorfor der ſtod ſrevet paa Tavlen: Matth. 23, 29. ved den ene Side af Billedet Ordene i Math. 24, 35. og ved den anden:

Ut vir Matthæo, tibi Chriſtus adest, rediensque
Judex mitis erit, ſi pius eſſe ſtudes.

J fornævnte Aar 1726 var Slottet „ombyggt, i fuld Stand“ (1). At Kong Chriſtian den Sjette ogsaa havde noget ifinde med Koldinghus, formodes af Kongens Skrivelse til Grev Schulin, dat. Frederiksberg 16de April 1740, hvori det hedder: „Naar Slotsbygningen (Chriſtiansborg) engang er færdig, indſee vi ikke hvorfor Capitain Eigtved ei alene kan beſørge Alt ved Kolding og Skanderborg“ o. ſ. v. (2) Efter den Tid har nok Slottet ikke undergaaet nogen betydelig Forandring. Det var tre Etager høit, tægget med Skifertavler og havde, foruden Kæmpetaarnet, inde i Gaarden, fem ſmaa ottekantede Taarne, hvoraf de tre vare flade ovenpaa, dækkede med Blyplader og omgivne med Dokkegælændere og de to med Spire; i det ene af diſſe var et Uhrværk, der ſlog baade Dvarteer- og Timeſlag, ſamt tvende Klokker, den mindre fra 1590 og den større ſtøbt i Lybeck 1601 af Reinhold Bennick (*). — Slottets Mure vare maſſive, iſær Kjældermurene under Kæmpetaarnet, der havde 5 a 6 Mens Tykkelse; nogle Kjældere vare Fængſler og tilviſſe rædſomme ſtumle Arreſter for de ulykkelige Forbrydere. Kong Albrecht af Sverrig har, efter Sagnet, ſiddet fangen i den ſaakaldte ſvenſke Kjælder under Kæmpetaarnet; i denne ſkal have ſtaaet et rundt Steenbord med en Fure i Kanten, ſom man ſagde at Kongens Finger havde pløiet og i Loftet have været et Hul, hvorigjennem den, til Fangen beſtemte, Mad blev hidſet ned, og fortæller man endvidere, at han blev ført frem og maatte i Slotskaar-

(1) Erik Torms Antegnelſer til Kong Frederik den Fjerdes Hiſtorie, i Suhms Samlinger til den danſke Hiſtorie.

(2) J. Møllers Mnemoſyne 3die Bd. S. CCXLVIII. — Eigtved eller Egtved var Hofbygmester, Kirkeiſpecteur i Sjælland og førſte Directeur for Konſtacademiet i Kjøbenhavn.

(*) En Metallklokke fra Koldingſlot paa 15 Pbd. og 13 Pbd. ſkjænkede Kong Chriſtian den Sjette 1742 til Pjedſted Kirke under Koldinghuſſamt (Rentekammerarchivet.)

den tjene Dronning Margrete til Fodskammel, naar hun vilde stige tilhest eller tilvogns for at drage paa Jagt. Men denne hele Fortælling om den svenske Konge er historisk urigtig. Derimod veed man af Kong Christian den Fjerdes Brev 1612 til Lehnsmanden paa Koldinghuus, Caspar Markbaner, at andre svenske Fanger, hvoriblandt en stockholmsk Borger, Herman Borgerink, have siddet her i Forvaring. Her sad ogsaa over et Aar den bekjendte Skipper Element, indtil han 1536 blev henrettet og steilet i Viborg (*).

Af Grundtegningerne (Tab. VI og VII) sees, at Slottet var bygget i en skjæv Firkant og saa uregelmæssigt, at den vestre Sidesløi inde i Gaarden var nogle og tyve Alen længere end den østre. Midt i Slotsgaarden stod en Fontaine, indfattet af en ottekantet Sandsteensfarm og, paa en i dens Basen opløstet fladt liggende Concha, et af Metal støbt Fruentimmerbillede med et Jagthorn paa Hovedet (Tab. V.) (²). Angaaende denne Fontaine, erholdt Lehnsmanden Caspar Markbaner K. Christian den Fjerdes Brev, dat. Koldinghuus d. 29de Febr. 1596, hvori Kongen melder, at han havde tilskrevet Ditlef Holk om at sende en Steenhugger ved Helsingør til Koldinghuus, for at besee Leiligheden og Pladsen, hvor en Brønd af hugne Steen kunde opsættes, samt gjøre en rigtig Fortegnelse paa, hvad han skulde have for at hugge samme Brønd. I fald der ikke var nogen Steenhugger at faae i Helsingør, skulde Holk erkynndige sig om der var nogen i Kjøbenhavn, som kunde og vilde paatage sig dette Arbejde og da strax skikke ham til Kolding. Under 30te April s. A. befaler Kongen Markbaner at lade Brevviseren Tønnes Billedhugger gjøre en Post af hugne Steen til Kolding Slot og opsætte den, hvor den gamle Post staaer (³). I Aarene 1653 og 1654 erholdt

(*) Af Kong Christian den Fjerdes Brev til Caspar Markbaner (dat. 9de Junii 1598) erfares, at en Kirstine Jenses eller Fostermoder har været fængslet paa Koldinghuus og der forventet sin Dom, fordi hun havde udøvet Troldomskonster ved Abelsmanden Johan Ruds Frue Anna. (Wedel Simonsen om de danske Ruders Adelsflægt).

(²) Maaskee det er denne Fontaine, der omtales i et Brev fra Kongen til Peder Godske paa Kjøbenhavns Slot, dat. Koldinghuus Løverdagen før St. Martini Dag 1553 og hvori det hedder: „Vi hafue en Springebrynde at lade gjøre for vor Archeleymester, att thu forhøerer om then er ferdig, er then fertig, att thu tha strax tilskicker oss then“ o. s. v. (Supplement til Kong Christian den Tredies Historie S. 122.)

(³) Under 8de Octbr. 1607 anmærker Kongen i sin Skrivcalender:

Steen Bilde kongelig Ordre at bestille 150 Fyrretræer til Vandkonstens Reparation og Rentemesteren ligeledes at anskaffe 200 Runder til Postens Fornødenhed paa Koldinghuus; over hundrede Aar derefter, 1779, forbrugtes 147 M. Rundertræer til Slotspringvandets Istandsættelse; senere finder jeg det ikke omtalt, det forfaldt efterhaanden og i min Barndom sprang det ikke mere.

Slottet havde i dets Velmagts Dage en Mængde, for det meste smaa Gemakker. I en Fortegnelse fra Aaret 1739, som opbevares i Rentekammerets Archiv, nævnes, foruden de kongelige Gemakker i mellemste Etage, Groftkantslerens, Geheimeraad Rabens, Conferentsraaderne Brandts og v. Ostens, Kammerjunterne Ahlesfeldts, v. der Liths og v. der Lühes, Hofmester Møstings, Hofjunker Reigensteins, Frøkenerne Beulevijs's, Ostens og Rosenkrans's foruden en Deel andre kongelige Hofbetjentes. I nederste Etage var desforuden Taffeldækket, Sølvkammeret, Kjøkkenfriveriet, det større og mindre Kjøkken, Bageriet, Viinkjeldereren o. s. v. Slottet havde ogsaa sin „Tisgrubbe“ (Tisjkjelder), hvorved i K. Christian den Fjerdes Tid en Tismester Knud Nielsen var ansat, som erholdt for Tilsyn med denne og andre kongl. Tisjkjeldere: 20 gamle Dalere aarligen, foruden 4 dito maanedligen i Kostpenge og dertil en sædvanlig Hofflædning, som bestod af 9 M. Engelst, 8 M. Fordug, 5 M. Sardug, 5 M. Boltelærred og 10 M. Arras. (Edbarsens Skjelskjørs Beskrivelse 1759, S. 437.) Nogle Bærelser tjente til Inventariets Conservation, andre beboedes af Kammerherre og Amtmand Greve af Derz. Gemakkerne vare deels gibsede og med Stuccaturarbejde i Loftene, deels betrukne med Gulblæder, et Slags uldent Løi, kaldet Tislumtei og Tapeter med vævede Figurer i Legemstørrelse, forestillende flere Stykker af den hellige Historie, hvoriblandt den unge Kong Salomons Dom (1 Kong. B. 3, 16.) udmærkede sig ved sine levende Farver. Man foreviste ogsaa en med et smukt vævet Billede af Dronning Margrete til Hest beklædt Alkove, hvori Kong Christian den Tredie døde Nytaarsdag 1559. Desforuden blev man gjort opmærksom paa et lille Bærelse med en Plet paa Gulvet, som sagdes at være en Blodplet, der ikke kunde afvaskes. Sagnet beretter, at en Prind-

„Gjorde jeg Fortingning med Claus Billedsnider, boendes udi Kolding, at han skal af Træ skjære en Brønd, hvilken siden skal støbes af Kobber, eftersom Skabelunen af samme Brønd udviser, og skal have for samme 200 Daler.“

fesfe her blev ynkeligen ombragt af hendes Fader, da hun, imod Forventning, udholdt den for hendes Feiltrin bestemte Straf, at danses til-døde af 9 Riddersmænd. — Ifølge en anden Beretning foregik denne Begivenhed i Aaret 1558, efterat, ved Bygmesteren Strange, en Hovedreparation og Forstjønneelse var foretaget paa Koldinghuus og siden et Bal foranstaltet paa Slottet, i Anledning af Kong Christian den Tredies Ankomst dertil. Slottets Lehnsmænd var paa den Tid den adelsbaarne og rige Jørgen Rosenkrands, til hvis unge og smukke Datter Christine flere, og især tre, fornemme Riddere beilede, uden dog at blive bønheorte. Man gjættede længe forgjæves paa Grunden til denne Haardhed fra hendes Side, thi der forekom Intet i hendes Forhold, som tydede hen paa nogen anden Kjærlighedsforstaaelse, indtil Gartneren, som havde Opsigt med den af Dronning Dorothea, i Nærheden af Slottet, anlagte Lyst- og Dyrehave, som Christine saa meget yndede og hvor hun ofte spadserede, ligesom opløste denne Gaade, ved at lade sig forlyde med, at han af og til, silde om Aftenen, havde seet to Skikkelser vandre fortroligen op og ned ad Havens lufte Gange. Dette var imidlertid kommen bemeldte tre Riddersmænd for Dren; disse undersøgte nu Sagen nøiere, og da de engang havde truffet Christine i en lønlig Sammenkomst med en dem ubekjendt Mandsperson, forglemte, de ikke at fortælle Jørgen Rosenkrands, hvorlunde hans Datter beplettede hans Adelsstjold og vanærede hans Huses gamle Glands og Hæder. Faderen kunde længe ikke fæste Tro til denne Efterretning og ansaae den for en skammelig Bagvasselse, men da han siden, en Aften, med egne Dine havde overtydet sig om sin Datters hemmelige fortrolige Dmgang med en ung Billedstjærer af Mester Stranges dueligste Svende, lod han næste Dag denne unge Mand henrette i Slotsgaarden og glemte, i sin Forbittrelse, Faderkjærligheden i den Grad, at han førte sin Datter hen til et af Slottets Binduer og tvang hende til at see derpaa — Tre Dage derefter fandt fornævnte Bal Sted paa Slottet; men førend dette tog sin Begyndelse, havde Ridderen en lang Samtale med sin Datter i Eenrum; man sluttede sig til dens Indhold, saavel af hendes Yttring, da hun gif fra ham: „Jeg er beredt, det skal skee som Du ønsker det!“ som ogsaa af det der skete paa selve Ballet, thi her holdt hun Dansen ud med de tre Riddersmænd og da disse i Morgenstunden, afkræftede, forlode Slottet, strømmede det af den voldsomme Dans ophidsede Blod hende ud af Munden, saa hun sank livløs ned paa Gulvet i den Binduesfordybning, hvorfra hun fort tilforn

havde været et tvungent Bidne til hendes Elstedes Henrettelse. (1) — Om der ligger nogen virkelig Begivenhed til Grund for disse Sagn, veed jeg ikke, men af Kaasernes Stamtable i Hofmanns danske Adelmænds Historie erfares, at en adelig Dame, Gjertrud Kaas døde 1590 i en Dans paa Koldinghuus (2). — Endelig foreviste man Slottets store Rjæfstenforsteen som mærkelig ved dens Omfang; den blev staaende i længere Tid efter Slottets Brand, men er senere falden ned.

Natten imellem den 29de og 30te Martii 1808, opkom der Ild i et Værelse ved Slotsporten, hvor nogle spanske Krigsfolk af Regimentet Princesa vare posterede som en Vresvagt for Prindsen af Pontecorvo, (siden Kong Carl Johan til Sverrig og Norge) der Dagen iforveien var, paa en Gjennemreise, ankommen til Kolding. Den 30te Martii, om Morgenen Kl. 4, saae jeg Ilden bryde ud af to Fag Vinduer over Slotsporten, og da Dagen var endt, var ogsaa Slottet lagt i Aske. At Spanierne, som man har sagt, skulde have havt til Hensigt at indebrænde Prindsen, er ikke troligt; den sande Sammenhæng er derimod denne: Prindsen var draget paa en Inspektionsreise til den vestlige Kant af Hertugdømmerne, lige ned til Tøndern, Husum og Frederikstad, for at udvælge de bedste Steder til Batteriers Anlæg imod Engellænderne, ifald disse skulde prøve paa en Landgang. Han havde beordret de spanske Tropper, der laae deels paa Slottet, deels i Byen, at holde sig færdige til en Revue ved hans Tilbagekomst paa en bestemt Dag; man ventede ham Kl. 10 om Formiddagen, men han kom langt sildigere paa Dagen og lod derfor Revuen blive til en simpel Difelering. Imidlertid lede de til vort Clima uvante Spanioler meget ved at staae under Vaaben, næsten den hele Dag, i en stærk blidende Østenvind. Da det omsider tillodes dem at gaae i Dvarteer, vare de gennemfrosne og vilde nu ret opvarme sig. Til Bagstuen paa Slottet var leveret fugtigt Bøgebrænde; for ihast at faae Ild i det, stoppede de Kaminen fuld med Halm, dette blussede op i Rørene, som krydsede hverandre i forskjellige Retninger i Mellemgulvene, saa at Ilden tilsidst omspændte hele Slottet og man ikke formaade at standse

(1) Pontopp. danske Atl. V. 878 o. fl. St.

(2) 1587 dansede ogsaa en Jomfrue Ellen von Mehlen sig ihjel paa Koldinghuus. Saa lidenskabeligt dansede man paa den Tid, hvilket end ydermere erfares af Kong Frederik den Andens Forordning af 31te Mai 1586, hvori al Dans forbydes under Maaltidet, fordi de Dvindsfolk, som sad bag Bordet, sprang over samme imellem Retterne, for at være de første paa Gulvet."

den. — At Priindfen, som man endvidere fortæller, stulde under Branden, have reddet sig gennem et af Slotsvinduerne mod Haven, er ogsaa urigtigt, thi deels var dette ikke fornødent, da Ilden ingenlunde saa pludseligen omspændte Slottet, deels modsiges denne Beretning af et endnu levende troværdigt Vidne, som saae ham komme gaaende ud igjennem Slotsporten, indsvøbt i en fort, med Graaværk underfodret, Fløiels Pelts, idet han midt i Forvirringen strax viste sig som den resolveerte Mand, og bestemte Commandeur. Han lod nemlig, for at hemme Uordenen, tvende Kjeder formere fra Slotsøen op til Slotsporten, hvor Ilden først var udbrndt; ad den ene Kjede skulde Mandskabet bringe de tomme Spande ned, og ad den anden, de fyldte op igjen, hvorved Arbeidet betydeligt fremmedes, indtil man saae at Ilden med eet brød frem i det Hjørne af Slottet som vendte ud imod Haven og Byen, thi da forsvandt alt Haab om at frelse Slottet og man indskrænkede sin Virksomhed til at sikke Byen for de omflyvende Ildfunker.

Commandantskabet og Magistraten i Kolding indberettede strax Slottets Brand, og de fra denne reddede Materialier bragtes, efter Rentekammerets Ordre, ved Amtmandens Foranstaltning, i tilbørlig Forvaring; en Deel af disse indeluffedes i Slottets Kjøkken; Fontainens Metalstatue opbevarede i Slotsforvalterens Værelse; det forhen omtalte Tapetserie som forestillede Dronning Margrete tilhest, to Messingaltarstager, en Altarbug, vasa sacra af Sølv, et broderet Silkeklæde til at lægge over dem, en Kirketavle og Kirkeblokken bares op paa Raadhuset; i Kjelderen under Slotscapellet, som under Branden ansaaes for frelst, havde man iforveien nedbragt nogle af de kongelige Meubler og et betydeligt Quantum Sædevarer, som var oplagt paa Slottet, men da Kæmpetaarnet faldt, begroves alt dette i Gruset. Under 28de Junii 1808 indberettede Amtsforvalter Hvas i Kolding, at der af hans Kornmagazin var brændt 716 Tdr. 2 Skp. Rug og 871 Tdr. 1 Skp. 1 Fdkr. Havre. Blyet, som fandtes i Ruinerne, nemlig: 9 Skpd. 17 Lpd. 11 Pd. blev, efter Rentekammerets Bestemmelse, ført til Kjøbenhavn og anvendt ved Slottet Christiansborgs og det nye Raad- og Domhusets Opførelse. — Ved tvende Auctioner i 1809, folgtes 35 Skpd. 11 Lpd. 8 Pd. Jern, noget gammelt Tømmer og Meubler fra Slottet, hvilket udbragtes til 2545 Rbd. 2 Mk. 5 Sk. som Indtægt for den kongelige Kasse. — Man har i den senere Tid befoftet meget paa at conservere Slotsruinerne, som Aar for Aar mere forfalde, især den sydlige Fløi ud imod Haven og Byen, hvorfor man ogsaa har under-

støttet og befæstet de ydre og indre Mure med svært Bjælleværk, massive Støtter og Jernankere. Men da fornævnte Fløi allerede er fredeet betydeligt ud fra den lodrette Linie, saa Bjælleværkets Understøttelse ikke længer er tilstrækkelig til dens Conservation, har man tænkt paa at nedbryde i det mindste dens øverste Stages Mure og forventer i denne Henseende høiere Vedkommendes nærmere Bestemmelse. Iøvrigt ere Slotets Loftter nu overalt nedsjunkne og alle Hvælvinger gjenembrudte undtagen den som fører til den saakaldte svenske Kjelder, ligesom ogsaa denne selv er bevaret fra Branden. De murede Binduesaaninger har man udbedret, for i længere Tid at kunne beskytte Murene for Revner. Kæmpetaarnets halve Deel staaer endnu uroffelig og er ikke rykket det mindste ud af sin lodrette Stilling, endstjøndt den frembyder sit hele sonderrevne Indre til Vindsaug i Storm og Uveir; De tvende gamle Kæmper staae endnu troligen paa Taarnets Lind og holde Vagt over den sjunkne Herlighed, ihvorvel man tydeligt seer at Alderen trykker dem og at det isærdeleshed mangler dem paa sikkert Rygstød. —

Saaledes gif da ogsaa denne Kongeborg tilgrunde; en Ildblue ødelagde, i saa Timer, den Bygning, som, i henved sex Aarhundreder, havde trodsset Tidernes Storme; brustne Mure vidne for Eftertiden om hvad her har været og er ei meer; men hvo, som har kjendt og elsket dette gamle ærbørdige Slot i dets Velmagts Dage, staaer ved dets Levninger med alvorlige Tanker og Følelser, klagende med Digteren:

„Hvor hæved' fordem Du med Magt Dit Tag,
Hvor stolt i Morgenluftnings friske Vinde!
Heit fra din Banke mod den unge Dag,
Du Orns Borg! opsteg Din ranke Linde!

Du purpurlys Din Jøse hæved' op
Med dobbelt Kæmpepar, som haarde skued'
Red fra dit Kæmpetaarns den kjække Top,
Til Engens Blomst, som dybt ved Solen lued'!

Nedbrændte Hvælving! som med hellig Jd
En svunden Old opreiste mellem Stykker
Af brustne Marmorgulv, om Feidetid
Du vidner, — og om Tid, som Rummer trykker.

Du sank Borgtempel! som af Fromheds Bøn
Gjenløb, naar Kongebarmen Sorg omspændte,
Naar Baandesukke Danmarks fronte Søn,
For Danmark, eller Taffesang opsendte.

End staae med Steenkrops Skuldre, vildt i Sky,
Paa Taarnets skjøre Pynt, forladte Tvende,

Med mørke Blik hen over Lunds Ly,
Dg Baarens Skatte, som Zephyrer sende:

Den store Hannibal, som barst og stiv
Mod Libya henstirrer over vide
Bandsvælg og Lande, gram i blødig Riv
For Land og Stad kampstærk, som Stenens Side:

Dg Scipiaden, som ved sidste Blød
Af Byrsa stod, han, fra hvis Heltevie
Den Taare, Perlen ei opveier, flød, —
Sorgtung han skuer mod Dvirini Høie.

Ehi gennem disse Revner, alborsfuld,
Dg Stjernestraalen lærer, hvor den svage
Jordboers Kraft hendøer i Skjebnens Bold,
Dg Helten med sin Stordaad segner fage: —

Naar Vintrens Storm ophvirvler Støvet's Høi
I øde Borggaard, naar med stride Binger
Fra Havets hvidgraae Bolge hid den fløi,
Dg om de forte Mure fælt sig svinger." (1)

Men førend vi forlade denne faldne Borg, maae vi endnu anføre de Embeds-Hoveds- eller Lehnsmænd, som have haft den i Besiddelse; (2) disse vare da, saavidt man veed, følgende:

1. Hr. Peder, advocatus castri Kalding. 1279.
2. Ludvig Albrechtsen, Ridder, Marst. Han bidrog til at Hertug Baldemar af Sønderjylland, efter Kong Christopher den Andens Flugt 1326, blev Konge i Danmark, hvorfor han fik Kolding og mere Gods til Lehn for sig og sine Arvinger. Han døde 1328 og ligger begravet i Viborg.
3. Timme Gadendorp, Ridder. 1340.
4. Hartvig og Baldemar Breyde. 1348. Dmtales, saavel som Hr. Timme og Dose Gadendorp, i Baldemar den Fjerdes Tid ved Koldings Indløsning, som Greverne af Holsteen havde i Pant. (Christianis Slesv. og Holst. Hist. 3 Bd. S. 125.)
5. Mogens Munk til Boller og Holbekgaard, Ridder, havde 1406, foruden Kolding, Bygholm og Rosborg i Forlehnung. Han var

(1) Prælusio P. G. Fibiger examini in schola Coldingensi. 1831.

(2) De kaldtes: exactores eller officiales regis; i det 13de Aarhundrede: advocati regii, hvoraf vogat, fogat og vort danske Foged (Bedel Simonsons Adelshistorie, Kbhvn. 1816) — Foged var saaledes Lehnsmændens ældre Navn; var Slottet befæstet, kaldtes han: Hoveds-Befalings-Mand, d. e. Anfører, Commandant for Befættningen: Embedsmand, og, efter Lehnenes Inddeling, Lehnsmænd

forlovet med Kirsten Pedersdatter (Thott), som, efter Dronning Margretes Dnsse, svog sit Løfte og ægtebe Jeppe Muus, Ridder og Hovedsmand paa Barberg, men da hans Adelskjold ikke syntes hende gammelt nok, tillod hun sig at behandle sin Ægtefælle med et mageløst Overmod, der endog gif saa vidt, at hun forærede ham en Guldring, hvori var indfattet en Kobbernagle med den Dmskrift: „Arte Dig Kobbernagle! Du ligger i Guld!“

Imidlertid yppede Mogens Munk Riv med sin Rival, slog ham ihjel og erholdt derpaa hans Enke tilægte. Munk faldt, som Medansfører for den danske Hær imod Holstenerne og Friserne, i Slaget ved Flensborg 1410, efterlod sig ingen Sønner, men tre Døttre, som Sagnet benævner: „den ildonde Frue Gjertrud, den gode Frue Pernille og den hovmodige Frue Anna.“ (Nye Danske Magaz. VI, S. 236 v. følg. — Richardts og Beckers Prospecter af danske Herregaarde, 2det Bds. 3die S.)

6. Morten Jensen (Gersting), Ridder, har 1437 hængt sit Segl under Henrik Legenhuses Forsikringsbrev, Brændfjær Mark angaaende, der siden nærmere omtales.
7. Timme Nielsen (Rosenkrands) til Steensballe, Ridder, har 1452 været Hovedsmand paa Koldinghuus, saavidt man kan slutte af et Document, han i dette Aar har udstædt til Kong Christian den Første, i Anledning af et Magestifte, og for hvilket „Hr. Jens Biøgh, Bispens Officialis i Koldingh“, og „Poel Zeipsøn, Borgemeester“ sammesteds, have hængt deres Segl. Han døde 1456 eller 1457 og Kongen tog hans Enke og Børn med alt deres Gods i sin kongelige Beskyttelse. (Richardts og Beckers Prosp. af danske Herreg. 3die Bds. 2det S.)
8. Mogens Ebbesen (Galt), Ridder, Rigsraad. 1475. 1479.
9. Niels Eriksen (Rosenkrands) til Bjørnholm (nu Høgholm), Ridder, Rigsraad, fik 1487 Kolding-Slot i Pant for 2200 Mark 5 Mark mindre, hvilke Penge han havde laant Kongen til at indløse Slottet med fra Fru Dorete, Hr. Mogens Ebbesens Efterleverste. Han havde det i Pant til sin Død 1516. (Geheimarch.)
10. Oluf Nielsen (Rosenkrands), en Søn af Sidstnævnte, senere Rigsraad og Ridder, fik Slottet i Pant 1517 (1).

(1) Suhms Nye Saml. til d. danske Hist. 1 Bd. S. 164—65.

11. Mogens Bilde til Svanholm, Befalingsmand paa Koldinghuus 1523, hvor Kong Christian den Anden raadførte sig med ham om hvad der skulde gøres ved Oprørerne i Jylland; Bilde raadede til Overbærelse med dem, Kongen fulgte hans Raad og afsendte Knud Henriksen, Oluf Nielsen og Mogens Gjøe til Bisperne og Raadet, men da han fik et utilfredsstillende Svar paa alle sine Tilbud og Løfter, drog han til Kjøbenhavn og forlod derpaa Rigerne. See nedenfor.
12. Holger Rosenkrands, Ridder, findes i et Brev fra Kong Frederik den Første, 1525, angaaende Ribes Ret til et Stykke Jord, kaldet Kongens Holm, som Embedsmand paa Koldinghuus. — Indbydelseskrift til Examen i Ribe Skole 1487.)
13. Mogens Bilde, Ridder, Rigsraad (see ovenfor), havde Koldinghuus 1529 og indtil 1537. Da flyttede han til St. Jørgens Gaard udenfor Kolding, hvor han samme Aar gjorde sit Testament (Danfke Magazin, 6te Bind, S. 50 fg.). Da han det følgende Aar vilde derfra reise over til Svanholm i Sjælland, døde han undervejs paa Skibet. (Geheimearchivet).
14. Christopher Johansen Lindenow, fik Følgebrev til Kolding Lehn Søndagen næst efter St. Antonii Dag 1542, var endnu 1545 Embedsmand paa Koldinghuus. 1547 fik han Stadfæstelse paa et Huus i Kolding og havde en Gaard i Kolding 1549. L. døde den 11te April 1585. (Geheimearchivet).
15. Iver Krabbe, Embedsmand paa Kolding Slot 1546—1555. Han blev Rigsraad 1555 og døde 1561. (Geheimearchivet.)
16. Jørgen Rosenkrands til Rosenholm, født d. 14de Mai 1523, omtumlede sig i Udlandet, først ved forskjellige Universiteter, siden som Krigsmand i den berømte sachsiske Churfyrst Morig's Tjeneste og var en af de 6 Adelsmænd, der hørte til denne raste Fyrstes nærmeste Omgivelser, som maatte følge ham Nat og Dag, hvor somhelst han færdedes. — I Aaret 1551 tog han, skjøndt nødigen, Afsteed fra denne Herres Tjeneste, hvori han befandt sig saa vel, og drog, efter sine Brøders Forlangende, til Danmark, for at over-

være Skiftet efter deres forlængst afdøde Forældre. Han bosatte sig da paa Skabhygaard, hvor han dog ikke opholdt sig længer end til Aaret derefter, hvilket man erfarer af hans Autobiographie af 1590, hvori han yttre sig saaledes: „Anno 1552 drog jeg til Konning Christjern den Tredie udi Gaarden, efter nogen mine Benners Raad, og der jeg havde der været paa fjerde Aar udi Gaarden, forlehnte Hans Majestæt mig med Koldinghuus Anno 1555; det havde jeg udi fire Aar, indtil Hans Majestæt døde der sammesteds.“ Han var saaledes først en af Hoffinderne og derefter Lehnsmænd paa Koldinghuus fra 1555 til 1559, da han erholdt Dronningborg i Forlehning i 4 Aar og 1563 Kalløe. Han nød en høi Grad af Agtelse, blev som Diplomat meget brugt i Rigets Anliggender, var Rigsraad samt en af de fire Formyndere i K. Christian den Fjerdes Mindreaarighed. R. døde d. 9de April 1596. Richards og Beckers Prospector af danske Herregaarde (1).

17. Povel Hvitfeld var Lehnsmænd paa Koldinghuus fra Mai 1559. Han døde d. 21de Sept. 1592. (Geheimearch.)
18. Morten Svendsen til Vosnæsgaard havde Koldinghuus 1563 og til sin Død 1574. (Geheimearch. - Gaarmanns Efterretninger om Vejle S. 68.)
19. Vincents Juel til Hesselmed var Lehnsmænd paa Koldinghuus fra 1574 indtil 1577. Han druknede d. 2de Sept. 1579 under Bornholm. (Geheimearch.)
20. Laurids Skram til Hastrup var Lehnsmænd paa Koldinghuus fra 1577 indtil 1579. Han døde 1587.
21. Henrik Below til Spøttrup, Rigsraad, var fra 1579 til 1585 Befalingsmand paa Koldinghuus. D. 24de Marts 1583 erholdt han af Kong Frederik den Anden en Instrux om hvorledes han havde at forholde sig imod Hertug Christian (siden Kong Christian den Fjerde), naar denne forblev der, som det hedder, „med sin

(1) I Epitaphiet i Hornslet Kirke ved Rosenholm yttre han sig saaledes: „Valete arces et opimæ jugera terræ, aula vale, valeant regum honores, mundana valete omnia, Christus mihi solus amor, spes, lucrum, honor, omnia adsit!“ (Marm. Dan. II. p. 138.)

Tugtemester" (Hans Mikkelſen) (1). Han var født den 6te Dec. 1540 døde den 7de Dec. 1606.

22. Caspar Markdanner, den meest berømte af alle Koldinghusets Lehnsmænd, er, efter Præsten til Ronninge og Kollsted, Hr. Søren Iversen Winums, Liigprædiken, over ham, hvortil passende valgtes som Text Ps. 113, 5—7, født her i Riget 1533 af borgerlige Forældre, gik i Skole, først i Koeskilde, siden i Hamborg, reiste derefter med en fransk Gesandt, Monsieur de La Rose, til Frankrig, fulgte ham paa hans Gesandtsskabsreise til Spanien, drog derfra med en spansk Herre, Noble de Sebastian, til Frankrig og Italien og siden med en østerrigsk til Tydskland, hvor han i 10 Aar var i Keiser Maximilian den Andens Tjeneste, og af ham blev optaget i Adelsstanden d. 14de Sept. 1571. Derefter kom han i den gottorppe Hertug Adolphs og endelig, efter Rigshofmester Peder Dres Tilskyndelse, i dansk Tjeneste, blev først kongelig Røgemester og tillige forlehnet med et Lehn i Norge, derefter Lehnsmænd paa Koldinghus. Her var han i 32 Aar nemlig fra 1585 til 1617, hvorefter han for sin lange og tro Tjenestes Skyld fik Brunlaug og Nummedal i Norge i Forlehning paa Livstid. Han døde den 22de September 1618, 85 Aar gammel, paa Ronningesøegaard i Fyen, som Kong Frederik den Anden havde skjænket ham 1577 (2). Markdanners Symbolum var: Gott mein Beistand. Efter en anden Beretning havde Markdan-

(1) Danske Magaz. T. 5, S. 255—56 og den danske Hist. Foren. Tidsskr. 3die Bd. S. 57 — Angaaende Prindsens Taffel hedder det i Instruxen: „Och skall Hendrich Belou forordne och lade koge till huer Maaltid, Middag och Afften, otte Rätter, och befalle och haffue Tilsiun med, at eblant samme Rätter fire, fem eller flere efter Leiligheden bliffue synderlig well kogitt och tilflydt for Høybemelte wor fiere Söns egen Person.“ — (G. L. Badens de gamle Danstes Levemaade o. s. v., i Minerva for 1805). — Den 10de Febr. 1583 gjorde Kongen i Kolding Henrik Belows Bryllup med Jomfrue Elisabeth Skram. (Magaz. til den danske Adels Hist. 1ste Bd. S. 101.) Til denne Bryllupsfærd skrev Koldingenserens, Niels Bertelsen, sin Bog: *Officia præcipua conjugum. Hafniæ 1583 4to.*

(2) Markdanner eiede ogsaa Beilegaard i Fyen. Han var Stifter og Bestyrer af flere gavnlige Indretninger; Kong Gorms og Dronning Thyras skjulte og fast forglemte Runestene paa Jellinge Kirkegaard drog han ogsaa frem for Lyset 1586.

ners Fader først været Skomager ⁽¹⁾, siden, som Capercapitain, erhvervet sig betydelige Midler og udmærket sig i den Grad, at han blev optaget i Adelsstanden, ved hvilken Anledning hans egentlige Navn, Danmarker, ved en Omsætning af Stavelserne, blev til Markdanner. Bor Lehnsmænd var meget yndet af Kongerne Frederik den Anden og Christian den Fjerde, modtog fra dem mange Breve, som opbevares i det kongelige Geheimearchiv og ere aftrykte i Danske Magazins 5te Tome; af en af disse Konger erholdt han et Hæderstegn, som bestod af en træradet Kjede, der hang ned paa Brystet. Ogsaa Medborgere ydede ham den Agtelse, han ved sin Lehnbestyrelse var saa værdig til. Den residerende Capellan i Kolding, Anders Mikkelsen, tilegnede ham og Frue sin lille Bog: „Christelige udkaarne Bønner“ o s. v. Kbhvn. 1603. 8vo ⁽²⁾, og Kolding-Skoles første Rector, Jonas Koldingensius, lader i følgende latinske Vers Markdanners Baaben tale til hans Berømmelse. ⁽³⁾

Glandiferum frangit leo robur; cervus in altum
fertur: et in galea picta corona micat.

Quid leo? mens fortis: quid cervus? secla: quid alæ?
astra petit virtus, inde corona datur.

Efter et Manuscript, som opbevares i Ribe-Stiftskiste, skal Caspar Markdanner have været en Søn af Kong Christian den Tredie med en Bondepige fra Andst i Ribestift, da Kongen, som Prinds, i Aaret 1532, opholdt sig paa Koldinghuus. Derom hedder det i Manuscriptet saaledes:

„Der Prinsfen, en Sommerdag, drog paa Jacht i Rgl. Majestæts Wiltbane, møtte hannem i Erstflov en ung Bondepige aff et artig og ffiondt Udseende. Hand fandt Behag i hendes Afslun och

-
- (1) Dette siges i Rødsflov's haandskrevne Bemærkninger til Marm. Dan.
 (2) En anden Udgave af Bogen er dediceret den 3die Aug. 1607 til Knud Brahe og Frue Margrete Lange til Engelsholm. Den er atter oplagt 1619. 12mo.
 (3) Baabenet er tværdeelt af Sølv og Blaat, i øverste Feldt en halv-rød, tilhøire mod en Teg opspringende, guldkronet Løve med dobbelt Hale og udhængende Tunge; paa Hjelmen, som er kronet, en halv, tilhøire opspringende, rød Hjort imellem to Drneflugter, deelte, den ene af Guld og Blaat, den anden af Sølv og Rødt. — Markdanners Baaben og Brystbillede skal findes smukt udhugget i en hvid Marmorplade, som er opfat i Choret i Rønninge Kirkes Capel.

spurgte hende, huo hun waar och hvorhen hun gick. Hun forklarede, att hun waar en Skomagers Daatter af Andst, som brachte en Krucke med Jord-Bær til Byen. Printsens huede hendis Tale saa well, att han befoel hende, att bringe Bærrene i Stegerset paa Slottet och siden hente sin Løn. Saaledes begaff det sig, att bemeldte Qvindes-Person flere Gange kom til Slottet. Och fandt Printsens mere och mere Behag i hende, indtil hand tog hende til sig och afflede med hende en Søn, som siden bleff den berømmelige Lehnsmand Caspar Markdanner. Printsens lod det unge Barn holde til boglige Konster och begavede Moderen quit och frie med en Bondegaard i Andst Sogn" (1). Saavidt Manuscriptet. — I Aaret 1592 giftede Markdanner sig med Sophie Oldeland, en Datter af Hans Oldeland til Veilegaard i Fyen, og stod deres Brøllup paa Koldinghuus. Frugterne af dette Ægteffab vare tre Sønner, Frederik, Christian og Hans, alle fødte paa Koldinghuus. Christian døde som Barn og ligger begravet i Kolding Kirke, de to andre overlevede Faderen. Den Markdannerste Familie paa Mandsiden uddøde med en Sønnesønsøn af denne vor Lehnsmand, Frederik Markdanner, der faldt i Beleiringen for Bismar 1677. Følgende af Familien ere begravede i Rønninge Kirke: Caspar Markdanner; hans Frue,

(1) Derfor bar Markdanner maastee ogsaa en synderlig Kjærlighed til Andst Kirkes Forstjønne, hvorm bemeldte Jonas Koldingenss atter synger i en Inscription, som paa hans Tid fandtes og maastee endnu findes i samme Kirke, saa lydende:

Modulus, Phalecio metro decurrens, de turris Anatinæ structura, nobilis viri D. Caspari Markdani Dni de Søegaard &c. pro studio immortalis sacrata.

*Has quisquis proficisceris per oras,
Contemplare viator hancce molem
Sublimem supereminente clivo!
Campanam adspice, pulpituque celsum
Et subsellia cerne perpolita,
Qvæ belle fabricavit architectus
Sacris usibus atque consecravit!
Qvarto rege tenente Christiano
Norvagum pariterque scepra Danum,
Colgensis generosus arcis heros,
Hæc Caspar monumenta clara Markdan
Multo condidit ære et apparatu.
Virtus te tua Caspar, in beatas
Turres evehet in perenne seclum!*

- Sophie Oldeland, død 1639; Frederik Markdanner til Søegaard, død 1639; hans Frue, Anne Gyldestjerne, død 1641; Hofjunker Caspar Markdanner, Frederiks Søn, død hastig i Kjøbenhavn 1651, 26 Aar gammel; Hans Markdanner til Søegaard, død 1642; hans Frue, Anne Bensyn, død 1643; Major Henrik Markdanner til Rønningesøegaard, død i Leiren ved Kolding 1674, og hans Frue, Hilleborg Raas, som fik siden Oberst Hans Due; deres Døttre, Birgitte Kirstine Markdanner, død 1694, og Anne Sophie Markdanner, død 1689 (¹).
23. Otto Brahe til Krogholm i Skaane blev i Aaret 1617 forlehnet med Koldinghuus og var Lehnsmand der til 1623. Han skrev sig senere til Torbensfeld (Frydendal), var født den 14de Sept. 1582 og døde den 10de Juli 1642. I den berømte Læge Otto Sperling den Eldres Levnet omtales D. Brahe, som en magnifik Herre, der engang var den meest formuende Adelsmand i Riget. (Suhms Nye Saml. til d. danske Hist. 3 Bd.)
24. Gunde Lange til Breining fik Koldinghuus i Forlehning 1623 og havde det til 1631. Han døde i October 1652. (²)
25. Ernst Norman til Selvee blev 1631 forlehnet med Koldinghuus, hvilket han havde til 1643. Han var født 1559 og døde d. 2den October 1645.
26. Mogens Wilde til Tirsbæk er født d. 23de Juni 1617, kom 1632 paa Akademiet i Sorø; reiste udenlands, fulgte senere med Ridder og Rigsraad Corfits Ulfeld paa en Gesandtskabsreise til Keiseren og blev derefter d. 25de April 1643 Befalingsmand paa Koldinghuus. Han døde d. 25de April 1648 og blev bisat i Kolding Kirke d. 17de Mai. I Rector P. J. Tranes Tale over ham roses han for sin Fædrelandskjærlighed i den 1643 begyndte Krig med Sverrig, saavel som for sin Lehnsbestyrelse og Bestræbelse for at erhverve sig alene de Frommes og Rettskafnes Yndest. Af Biskop E. Monrad høves

(¹) A. Thuras Valvæ schol. apertæ. — Bendz's Efterretninger om Rønninge og Rolsted Sogne S. 15—17. — E. G. Taubers Breve fra Kolding 1822. —

(²) Geheimearchivet — Geneal. biogr. Archiv 1ste Bd. — Gaarmanns Efterretninger om Beile S. 70.

Diigprædiken over ham. — Hans Enke, Margrete Lunge, havde Lehnet til Philippi Jacobi Dag 1649.

27. Ebbe Gyldenstjerne til Tyrrestrup blev d. 4de August 1648 forlehnet med Koldinghuus (fra Phil. Jac. Dag 1649) og havde det til 1651.
28. Jørgen Seefeldt til Bisborggaard blev d. 20de Juni 1651 forlehnet med Koldinghuus og havde det til 1633.
29. Steen Bilde til Kjersgaard, Ridder, blev d. 28de Juli 1653 forlehnet med Koldinghuus. Under 21de Juli s. A. erklærer han at ville til Kongens og Rigets Defension give i den tilkommende Vinter 100 Tdr. Rug og 50 Tdr. Byg, samt lade hverve 100 Musfeterer paa egen Bekostning, om Krig paakom, eller give 500 Rbd. istedenfor. I Aaret 1657 befindes han som Oberst over et Regiment tilhæst i Frederiksbøde (Fredericia) under Beleiringen, og 1658, som Oberst med 500 Mand Kavallerie ved Middelfart, da Carl Gustav gjorde Landgang. Efter Freden 1660 stode mange Sogne i Jylland ganske øde, da saagodt som alle Indbyggere vare døde i Kri-gen og af smitsomme Sygdomme. Under 24de Junii 1660, udstædte derfor Bilde en Skrivelse, hvori han erklærede, at de ledige Gaarde, Huse og Møller paa Kronens Gods skulde fortrinsviis forundes Børn eller Slægtninge af de Dordøde, isald de vilde modtage dem. Han var den sidste Lehnsmand paa Koldinghuus. Han var født paa Kjersgaard d. 6te Marts 1606 og døde paa Billesbølle i Fyen d. 12te Octbr. 1672. (BedeI Simon sens Rugaards Historie II, 2.) Efter Souverainiteten har Koldinghuus- eller som det siden kaldtes, Beileamt havt følgende Amtmænd:

1. Wulf von Buchwolt. 1662. Han kaldes i et Brev fra Kong Frederik den Tredie: „Vor Mand, thienner och Befahlingsmand offuer wort ampt Koldinghuus.“ —
2. Sigward Lühov Capitain over Koldinghuusamt 1667.
3. Ditto Bilde nævnes 1672, 1676.
4. Ditlev Rankau, Generalmajor, Ridder af Dannebrog, 1679, 1684.
5. Simon Claus Schwarz, 1685—1699.
6. Ludvig Ernst von Woida, Conferenceraad, 1699 til 1727.
7. Johan v. Jessen, Etatsraad, 1727 - 1733.
8. Eggert Christopher v. Linstow, 1733—1737.
9. Frederik Greve af Derz (en mecklenborgsk Familie) Geheime-

raad, 1737—1746, blev Amtmand over Niberamt 1748, døde i Kiel uden mandlig Affom. Imod Forordn. 10de Febr. 1736, der for bød at ansætte nogen Uexamineret til Dommer, havde han beffikket en vis Jens Falstedt til Birkedommer ved Svenstrup, men denne maatte fratræde sit Embede, indtil han var examineret, dygtig befunden og havde erholdt kongl. Confirmation paa sin Bestalling. — (J. Møllers Mnemosyne 2det Bd.)

10. Ludvig Wilhelm v. Bülow, 1746—1767.
11. Hans de Hofman, født paa Stjærildgaard ved Horsens 1713, blev Student 1731, 1738 Secretair i Gen. Landoecon. og Comm. Collegiet, hvorfra han affkedigedes 1743 som Cancellieraad; 1759 modtog og besørgede han, efter høiere Befaling, 300 tydske Familier bosatte paa Ahl- og Randbøl-Heber, hvilke dog, paa 60 nær, 1765 forlode Landet. Fra 1760 til 1773 var han Præsident i Fredericia, 1766 blev han Etatsraad, 1769 Landvæsencommissair og 1773 Amtmand i Koldinghuusamt, over hvilket han 1786 udgav en economist Beskrivelse og for hvis Opkomst han arbejdede med Nidfjerhed; han forfattede ogsaa Supplementet til Pontoppidans danske Atlas og de historiske Efterretninger, som ere tilføiede hans egen Samling af Foundationer og Gavebreve. 1774 blev han Conferentsraad, 1782 Ridder af Dannebrog; han døde i Fredericia den 3die Februar 1793. ⁽¹⁾
12. Benjamin Georg Sporon, en Søn af Professor og Rector Sporon i Rjøge, blev 1773 Informator hos Kronprindsen (siden Kong Frederik den 6te) 1784 Cabinetssecretair hos Høisamme og 1784 tillige Geheimsecabinetssecretair hos Kongen, levede paa Koldinghuus som Privatmand i nogle Aar ene for Videnskaberne, indtil han 1793 udnævnedes til Amtmand over Koldinghuusamt, i hvilket Embede han erhvervede sig Amtets særdeles Tillid ved sin Retfærdighed, Duellighed og Omsorg især for Bondestandens Vel. Han døde som Conferentsraad d. 23de Martii 1796 og er begravet i Seeft Kirke, en Fjerdingvei fra Kolding.

(Hans udførlige Biographie læses i Rector Heibergs Udgave af Sporons eenstyd. danske Ords Bemærkelse.)

⁽¹⁾ I Aaret 1769 søgte Præsten Friis i Hjarup at formaae Bymændene til at lade opmaale og udstifte deres Jorder, men de kunde

13. Carl Frederik Helfried, Conferentsraad, Stiftamtmand over Ribe Stift, og Amtmand over Veile Amt til 1802, levede for Videnskaberne til 1809, da han blev Generalpostdirecteur og Commandeur af Dannebrog, døde 1810.
14. Frederik Christian Selmer, Ridder af Dannebrog, Præsæs i Matriculcommissionen til 1819, døde 1831.
15. Herman Gerhard de Treschow, R. af D. og D. M., fra 1819 til 1826, da han blev Amtmand over Frederiksborgamt.
16. Carl Gustav v. Rosenørn, Comm. af D., D. M., fra 1826 til 2de Novbr. 1828, da han udnævnedes til Stiftamtmand for Aarhus Stift og Amtmand for Aarhus Amt.
17. Peder Fjeldsted Hoppe, Kammerherre, R. af D., Amtmand over Veile Amt.

Af Slotseforvaltere paa Koldinghuus har jeg fundet følgende optegnede: Oluf Petersen 1465, Knud Oluffsen 1479, Torlef Munk 1480, Jes Ulf eller Wolf 1496, velbyrdig Svend Peder Skeel 1556, Thomas Farsen, som d. 15de Martii 1572 fik Bestalling paa at være Huusfoged og erholdt 200 Daler i Løn, to Klædninger, Underholdning for en Dreng og Foder til en Klipper, hvilken Løn under 24de Novbr. s. A. forbedredes ved Taulov Sogns Kornrende, som som Kongen tilføjede ham; endvidere: Maurig

ikke blive enige om Delingen. Den kongelige Landvæsencommission anmodede derfor Hoffman om at undersøge Sagen, i Førelse med en anden kyndig Mand; han valgte dertil Proprietair Mellemann til Leerbek og fik Hjarups Jorder udfiskede til Bymændenes almindelige Tilfredshed; dette virkede paa de omliggende Byer, saa disses Beboere ogsaa ønskede Udfiskning, naar Kongen vilde befoste denne; Kongen indvilligede dette, og under 29de Julii 1769 approberedes 7 Landmaalers Beskikkelse til denne Forretning, hvoriblandt især Bie, Wesenberg, Berg og Heglaer udmærkede sig. Arbeidet kostede megen Meie, da man ikke havde nogen ordentlig Plan at følge, førend Forordn. af 1781 udkom; men ved denne Udfiskning kom Gaardenes Hartkorn i høi Priis, især ved Veile og Kolding, hvor en Td. Hartkorn ved Auction i Almindelighed udbragtes til 4, 5, à 600 Rbd., desaaarsag fulgte de store Gaarde nogle Tdr. Hartkorn til Huusmænd, som opbyggede Stæder paa deres Parceller, hvorved Landet forøgedes med over 300 nye Familier; Overdrevene bleve ryddede og jevnede, Moraber udgravede, Beie anlagte imellem Koblerne, saa at Enhver kunde føre til sin Løb, uden at tage Bei over Andres Lødder. Og saa for Skovenes Fredning og Hedernes Opdyrkning sørgede Hoffman, samt gjorde Forslag til Mergelboring, Teglovnes Anlæg paa dem o. s. v.

Würden, som blev affat, men ansøgte 1653 om at antages igjen i kongelig Tjeneste. I det 17de og i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede nævnes: „den berømte og høiagtede Mand,“ Jacob Johan Hirschnach, (1) Anders Nachlov, Hans Svendsen som blev Huusfoged 1720 og døde 1739, Lieutenant Johan Georg Gellermann, Peter Skyberg, som tillige var Tolder, Herp, ligeledes Tolder, Hans Lund, Gram og Christensen, hvilken sidste opholdt sig en Tidlang mellem Ruinerne, i et Par hvælvede Bærelser, der bevarede, da Slottet brændte, og bleve, efter hans Ansøgning, istandsatte, saa de kunde beboes, men han omstiftede dog siden dette farlige Opholdssted med et bedre i et, paa offentlig Beføstning opført, Huus udenfor Slotsporten. Major Ludvig Ernst v. Cirsövius har senere havt Tilsyn med det afbrændte Slots Ruiner og Bygninger. — Slottet havde ogsaa tilforn sin Oldfrue, som sørgede for dets Sengeklæders Bedligholdelse og Gemakernes Uddampning, hvorfor hun erholdt en vis aarlig Løn og nogle Favn Brænde. I Aaret 1601 nævnes en fordums Oldfrue Gjertrud Buttmanns, som fik Brev paa en aarlig Pension af 10 Daler og Fetallie af Koldinghuus paa Livstid; 1673 en Anna Marie de Wit, som søgende om Underholdning i hendes Armod og Alderdom, „da hun fra Altfrue-Tjenesten paa Koldinghuus var reduceret;“ 1739 en Helene Cathrine, afgangne Hans Svendsens; 1793 Hedevig Bahnsen, senere Madame Grundal.

Som et lidet Bidrag til Slottets Huusholdningshistorie, ville vi endnu tilføie nedenstaaende Udtog af en Beregning over Statens Indtægter og Udgifter, hvilken Kong Christian den Fjerde, ved sin Rentemester, lod affatte til eget Brug i Aaret 1602; den findes i J. H. Schlegels Samlung zur Dänischen Geschichte 1 Bd. Kopenh. 1771.

(1) Han var af en sachsisk Familie og boede senere paa Høneborg Lædegaard; der fødtes 1644 hans Søn, Hans Jacob Hirschnach, som 1658 blev bortført af de Svenske, kom siden i keiserlig Tjeneste og fægtede i 16 Feldslag mod Tyrkerne og de Franste; 1679 kom han som Capitain tilbage til sit Fædreland, blev Major i dansk Tjeneste, Commandant i Citadellet Frederichshavn, Oberst 1701 og Vicecommandant i Kjøbenhavn, døde 1709. (Hofm. Fund. X. S. 381.

Indtægt:

Koldinghuus Jordebog renter aarligen	10572 Daler.
Stigtens Indkomster	928 $\frac{1}{2}$ —

Summa Indtægt: 11500 $\frac{1}{2}$ Dlr.

Udgift:

Lehnsmanden Caspar Markdaner haver til Nars Pension paa sig, sine egne Svenne og Folf	552 $\frac{1}{2}$ Daler.
Udforingen paa Lehnsmandens Heste som ere 4 Gerustheste og 2 Bognheste, er	137 $\frac{1}{2}$.
Haver Lehnsmanden herforuden den tiende Part af det Uvisse.	
Gives Slottens daglige Folf og Tjenere til Nars Løn, faa og Slotsfogden, Skrивeren og Ridefogden til Foder og Maal paa deres Heste	647 $\frac{1}{2}$, 1 Ort.
Gives aarligen andre Slottens Tjenestefolk som ikke spiser eller underholdes paa Slottet, til Besolding og Genand, som ere Urtegaardsmanden, Skovridere og Fiskere	25t.
Gives Skolepersoner til Underholdning, Præsten og andre adskillige Folf til Genand, Besolding og Underholdning	514.
Udforingen paa Slottens Post- og Bognheste beløber	200.
Omdrages med Herredsfogder, Delesfogder og andre, som have deres Landgilde fri	199.
Udspisningen kan regnes paa Slottens daglige Folf	2577.
<hr/>	
Summa Udgift	5078 $\frac{1}{2}$ Dlr. 1 Ort.
<hr/>	
Saa haver R. M. fri: 6422 Daler 1 Ort.	

Herved er at bemærke, at en Daler (en Speciesdaler) beregnes paa den Tid til 4 Biertel eller Ort; der gif 56 Skilling paa en Daler, folgelig 14 Skilling paa en Ort.

I det kongelige Geheimearchiv findes en Fortegnelse paa Slottets Inventarium, som Ridder Mogens Bilde overleverede til Ridder Holger Rosenkrands 1527, i Borgemeister Peter Skodborgs, Byfogeds og Raadmænds Dørværrelse; i denne Fortegnelse anføres: 1, „i vor naadige Herres Stue“: Sengflæder saavel til Kongen, som til „de Smaasvende, som ligge for hans Naades Seng,“ Foldebænke, Bænkedyner, Bogstole, Jernlystager; 2, i Stegerset: adskilligt Rjokkentoi, ikke forskjelligt fra vort nuværende; 3, paa Fiske loftet: Hvidlinger, Kuller, Rabliauer, Talg og Humle; 4, paa Kornloftet: de sædvanlige Kornsorter, ogsaa Salt og Lyneborgersalt; 5, i Kjelderen: Mjød og M i Fade og Tønder; 6, i Saltkjelderen: Flæst, Roe-, Faare- og Lammekroppe samt Wildbrad; 7, i Brygger set: en Bryggerkjedel paa 3 Tønder og Olkar; 8, i Ladegaarden: Køer, Ungnødde, Gjeber, Sviin, Heste til Vandvognen, Flødebøtter, dertil Fiskevod, Fisseredskaber, og Falkenæt. — At Slottets Inventarium i Aaret 1739 ikke har været ubetydeligt erfares af en i Rentekammerets Archiv opbevaret Liste. Der manglede ikke det fornødne Meublement, hvilket dog i det Hele var simpelt, selv i de kongelige Gemakker. Foruden Slotscapellets vasa sacra af Sølv fra Kong Christian den Femtes Tid, en med Guld og Sølv broderet og med Guldgalluner forsynet Messeshagel, en Messeshjorte med Kniplinger, et rødt guldgalluneret Fløiels Alterklæde med Kong Frederik den Fjerdes Navnetræk og Krone samt Narstallet 1719 og den dertil passende Alterbug, nævnes i Varelserne: Kamminer og Raffelovne, Stabel- og Stakfengsteder med grønt Rastes- eller Maqveis-Omhæng og tilhørende Sengflæder, Lærredsgardiner med Rapper, Duffe og Strikker, forgyldt Læders- og Ryslæders Stole, Lehnestole og Feldtstole, Borde, hvoriblandt nogle med Bordflæder af „Flamst eller Tyrkist, guult Damast og Silkefloreттentoi,“ Speile (nogle engelske og i forgyldte Kammer) af forskjellig Størrelse, Fade, Tallerkener, Afsetter, Lysestager o. s. v. af Tin, Adskilligt af Messing og Jern. Endvidere foresandtes Sprøiteredskaber, Støbebænke (til at støbe Blyplader i), Haandsfruer, Springere med Bøiler og Haandhæder til Fanger. Men alle disse Sager forringedes efterhaanden, Tiden fortærede Noget deraf og flere Huusfogeders mindre gode Huusholdning endnu Mere, saa Inventariet paa den Tid, jeg kjendte det, foruden de Sengflæder, Dlsfruen havde i Forvaring, ifkun indbefattede en-

felte gamle Stole, Borde og Sengesteder og Slottets mange Værelser stode som ganske tomme; Byen maatte derfor afgive det fornødne Meublement til Slottet, naar det kongelige Herskab opholdt sig der paa Gjennemreiser. De sidste Levninger af Inventariet, som reddedes i Slottets Brand 1808, bleve, som meldt, ved Auction bortsolgte.

Af Slottets Befæstning er nu intet Spor tilbage uden et Stykke af en udtørret Grav. I Slotsøen (III, 18) fanges adskillige Slags Ferskvandsfisk, en Herlighed, Slottet tilhørende, som først overlodes Slotsforvalterne, men er nu, allerede for flere Aar siden, gaaet over til en Privatmand, som derfor har paataget sig at vedligeholde en Steensætning langs med den ene Side af Søen. I 1770 og senere var et Bolværk paa 36 Fag opsat fra Staldgaarden til Slotsmøllen og et andet lavere paa 110 Alen, fra Møllebroen til Enden af Slotsøen. Andre Slottets Herligheder ere forlængst afhændede. Saaledes blev dets Urte- eller Kjøkkenhave (I, 18. II, 11. III, 17.) solgt, ved Auction d. 12te Julii 1748, til Kammerherre og Oberst Baron Schenck von Winterstedt, der igjen, d. 11te Mai 1749, overdrog den til Oberstlieutenant v. Boeck, efter hvis Død den arveligen tilfaldt hans Datter, Fruen Boeck og siden ligeledes ved Arv hendes Broderdatter, der var gift med Major v. Osten; han solgte den i 1811 til Stiftslandinspecteur Daniel Wefenberg, som først afhændigede en Strimmel deraf til en Reverbane og siden, i 1812, det Øvrige til en Borger i Kolding, Hr. Warberg. Dens Areal er cirka 5 Tdr. Land. I 1845 er den atter solgt.

Denne Have erholdt en Udvidelse i Lehnsmanden Henrik Belows Tid, da, efter en Ildbrand i Byen, nogle Tomter bleve indtagne til den, for hvilke Kong Frederik den Anden 1586 befalede Caspar Markdanner at give Borgerne Erstatning. (Danst Magaz. 5te Bd.)

Christian den Tredies Dronning Dorothea havde, efter Kongens Død, Koldinghuus, Byen og Lehnet til Livgeding. Kongens Brev desangaaende findes i det kongelige Geheimearchiv; det er skrevet paa Pergament med 20 vedhængende Borsgl og dateret Koldinghuus Paaschedag 1548 (Frederik den Andens Stadfæstelse paa dette Brev er givet paa Nyborg Slot, Søndag Invocavit 1555.) Til Livgedinget hørte Følgende: „Kolling Slott mett the Lehn, Herritter oc Gaarde, som ere: Bryskeherrit, Torrildherritt, Holmindsherrit mett Jellingbird, Jerloffherritt, halffdelen af Anstherrit, Nørrevongsherritt, Søeholmgardt, fti Jørgensgardt udi Kolling oc det Vicarie-Gods udi Wedle, som nu ligger til forne Kolling-

hus, Nakjergaard mett the Leen, Herritter oc Gaarde, som ere: Hadzherritt, oc Enngelaffue oc hves Gods, som der tilligger, Lissind ubi Hattingherritt oc Biergeherritt, Mandorsgaard, Thorup, Dstrups- og Essembedskloster mett alle the Leen, Herritter oc Gaarde, som ere: Gallteeherritt, Holbiergherritt, Otthenseherritt, Stoffringherritt, Thanumbirdk, Gielloffherritt oc Nørrehaldeherritt mett al Kronens oc Aarhusens tedsens Gods, som ligger ubi forne Leene oc Herritter oc pleier hertil at ligge til Kronen oc Aarhus Biskops Sæde. Sammeledis Mandors Bye oc Kollingbye mett deres aarlige Byffatte oc Sagefald, desligeste Sønderborg oc Nørreborg paa Alf liggendes mett al deres Rente oc Rettighed, ved hvad Navn den helst er oc nævnes kan intet undtaget" (1)

Dronningen residerede i nogen Tid paa Slottet (2) og lod anlægge derved en lille Lysthave med et Springvand (3) (Tab. XII A 2), hvilket senere er forstyrret og ligeledes ikke langt derfra den til Bramdrup Skov stødende Dyrhave, (Tab. I, 19. II, 5. III, 50.), som hun lod besætte med Bldt. Denne Have folgtes 1765 for 14000 Rbd. til en Privatmand, der ansaae det, som Konger i en Række af Aar havde fredet, for en reen Handelsartikel og fældede strax 370 Ege og Bøge, der udgjorde 1200 Favne Brænde, som betaltes paa Stedet med 2 Rbd. pr. Favn. (4)

At Slottet tilforn har havt en særegen Fisserettighed, erfarer man af Frederik den Andens og Christian den Fjerdes Breve, hvori forbydes Borgerne i Kolding at fiske i de smaa Bække og Damme i Leynet, hvilket tilkommer Kongen, og i Namundingen eller det Slottet tilhørende Fisserie. Lar- og Drredfisseriet i Aaen, en halv Fjerdingvei fra Veile, horte ogsaa Kronen til og blev bortfæstet imod en aarlig Afgift. I Aaret 1610 tillod Kong Christian den Fjerde Bønderne i Bilstrup at fiske Drre-

(1) Paa Herredagen i Odense 1548 afstod Dronningen sit Livgeding i Fyen, paa Laasing og Langeland, imod at erholde det anvist i Jylland, eftersom hun især elskede dette Land og var nærme.e ved hendes Slægt og Bønder i Nedersachsen. (Kraigs Christian d. Tredies Historie I, 311.)

(2) Ved et Document, „geben auf unsern Livgeding Schloß Kolding,“ stadfæster Dronning Dorothea Wrøstshøjings Privilegier, saaledes som de af Kong Hans og andre Konger og Hertuger ere givne.

(3) Dette var endnu til 1770 men i forfalden Tilstand. (Inventariilisten i Rentekammerets Archiv).

(4) Da Kongens Gods i Koldinghuusamt blev solgt, kostede hver Tønde Hartkorn fra 100 til 260 Rbd. Baae Godsset og Kirkerne udbragtes til 981,800 Rbd. (Wilkes Reiseiagttagelser 5te Deel 1798.)

der i Skibetaae, ligeledes imod en aarlig Afgift til Slottet og for et billigt Fæste (1). Den ommeldte Fiskepark i Tosten Eggertslykke og den ved Dyrehaven liggende Vandmølle, Borre- eller Borgemølle have muligen i ældre Tider tilhørt Slottet. Maaſkee ogsaa at det er denne Mølle, der menes ved „Møllehuset, liggendes ved Kobbelet for Koldinghus“, hvilket Hans Just og Arvinger erholdt af Dronning Dorothea ved Brev, udstædt fra Sønderborg 1571? (2).

Fra Slottet førte, i dets befæstede Tilstand, en Bindebroe (I, 20. II, 2.) og siden en almindelig Træbroe over Graven til den kongelige Staldgaard (3), der ligger paa en Banke af lige Høide med Slottets; nu forener en opfyldt brolagt Vej begge disse Banker. Staldgaarden (den forrige Slottets Ladegaard), Tab. XII A 2 og Tab. XII A 3 bestaaer af tre store, grundmurede, teglhængte Længder med Dviste; der var Staldrum til Garnisonens Heste i Kolding, et Ridehus, et Hus til Slottets Sprøite, som 1793 forceredes Byen o. m., men da denne Bygning, efter 1842, ikke længer benyttedes af Garnisonen, sørgede Byen for dens Vedligeholdelse, og udleiede den, indtil man tog en anden Bestemmelse med den. Man havde indstillet, om den ikke kunde indrettes til et Lugthus; men i 1845 blev den Byen op sagt og, ifølge allerhøieste Resolution, overladt den kongelige Direction for Landstutterievæsenet til et Landbestellerdepots Indretning, hvorfra vor Hesterace, saavel i Kongeriget som i Hertugdømmene, herefter skal vente sin Forædling. I samme Aar er Depotet forøget med syv Halvblodshingste og to Yorkshirerhopper, kjøbt i Engelland. — Til denne Staldgaard (*) føre to Porthvælvinger, som tilforn lukkedes med dobbelte jernbeslagne Fæstningsporte; den ene Port vender mod Byen og fra den anden, som tilbyder en saare ffjøn Udsigt over Fjorden, løber rundt omkring Slots-

(1) Danske Atlas, T. 5, S. 952 og 987.

(2) Geheimearchivet.

(3) Der har været en Fontaine paa Staldgaarden i Kong Frederik den Tredies Tid, thi 1665 ansøger Stiftsſkriver Anders Madsen i Kolding Kongen om at maatte, til daglig Vandfornödenhed, lægge Rønder ned i sin Gaard fra Vandspringet, som gaaer sønden for Kolding op paa Staldgaarden, men da dette Vandspring var i Krigens Tid bleven fordærvet og ubrugeligt, tillodes det ham at lægge Rønder fra Vandet af Slotsgraven, som gaaer under Broen.

(*) En Stald omtales i Kong Christian den Fjerdes Skrivcalender for Aaret 1614, hvori Kongen under 1de Februar bemærker: „da blev den Stal maalt som stod i Haven til Kolding, hvilken var 38 Alen lang, 8 Alen 1 Dvart. bred“ (Subms Samlinger til den danske Historie).

soen til Hospitalsporten den saakaldte Møllevei fra Slottet, der forener sig med Beiene fra Byens Klostergade og Laasby, forbi Slots- eller Maltmøllen (III, 19. II, 6.) og en liden Jordforhøining (Echobanken kaldet), hvorfra man, førend Slottets Brand og da Dyrhaveskoven var mere tæt, erholdt et oftere gjentaget Echo. Disse Mølleveie samlede sig tilforn og samle sig tildeels endnu med Landeveien og Kongeveien ad Snoghøi (III, 43). Ifølge et gammelt Sagn, skal der have været en Gang fra Staldgaarden under Slotssoen op i Dyrhaven; i denne vare, for flere Aar siden, to lukkede Buegange, som man gav Navn af Philosophgange, og et Stykke Steenbroe, en Levning af en Jagtvei, Kongeveien, som førte til Beile Landevei (III, 44) (1). Denne Dyrhave, hvori ligger en Gaard, er nu kun en ubetydelig Skov, hvilken en forhenværende Cier, Generalfrigscommissair von Hein forskjønede ved Gange og Busketter, til et Forlystelsessted for Kolding Indvaanere. I 1833 har Consul Martinus Wisling anbragt i sin Tost ved Beien, som løber bag om Byen fra Nørreport, et med Pavillons o. dsl. decoreret offentligt Haveanlæg, (III, 39.) hvis Skjønhed forhøies og vinder i Betydning ved de pittoreffe Slotsruiner, Dalen og Fjorden. Eldre Koldingenser maa jeg herved bringe det smukke lille Lystpartie i Grindring ved Naens søndre Bred, som, i det første Decennium af indeværende Aarhundrede, Byens daværende Toldinspecteur havde helliget Kjærlighed og Venskab, og hvor han havde ladet sætte Cresstotter for sin Hustrue og nogle afdøde Venner. — Samtidig med dette Parti, og mere tilgængelig for Almeenheden, var et Krat ved Dyrhaven, Slotsforvalteren ved Koldinghuus havde indrettet til Promenade, forskjønnet og forsynet med Borde og Bænke til fælleds Fornøielse og Afbenyttelse; han kaldte det „Kølighed,“ men Køligheden blev snart forstyrret, som det pleier at gaae med deslige offentlige Anlæg. —

(1) Disse Beie ere numererede paa Kortet over Kolding af 1768 i danske Atlas.

Kirken.

Denne efter Søstadernes Skytspatron saakaldte St. Nicolai Kirke, (I, 22. II, 14. III, 1.) (1) ligger for Enden af Vestergade, og er en smuk, i den senere Tid meget forskjønned Korskirke, hvis indre Længde fra den saakaldte blinde Kirkedør til Muren bag ved Alteret udgjør 72 Alen og Brede, fra søndre til nordre Muur, 40½ Alen. Om Katolicismens Periode minde nu kun Munkestolene i dens Chor og de opbevarede Navne paa adskillige til Helgenes Ære og Dyrtelse fordum indviede Altene. Saaledes nævnes i gamle Documenter Kongens Alter (altare regis) 1348 (2), hvilket allerede skal være stiftet 1313 af de Bønders Gods i Hartz-Jelling og Loveshyssel, som tilskyndedes af nogle misfornøiede Adelsmænd til et Oprør imod Kong Erik Menved; endvidere St. Annæ og Hellig-trefoldigheds Altene. Til førstnævnte skjænkede Gjertrud Nielsdatter, Enke efter en Hans Brang, i Aaret 1511, en Gaard i Vestergade, samme Alters Vicarius til Beboelse og Brug til evig Tid, imod at hun, hendes Søster og dennes Mand, hans Børns og begge deres Slægts og Forældres Sjæle erindredes i Messen og Gudstjenesten, som holdtes for samme Alter. Ifølge et Pergamentsbrev af 1514, blev en Gaard ved Raadhuset, (den senere Rectorbolig) der, efter at være afbrændt, var opbyggt af Borgemeester Hans Jacobsen i Kolding og forbedret, i Overeensstemmelse med hans afgangne Svigerforældres tilkjendegivne Billie, skjæn-

(1) At Kirken bærer den hellige Nicolaus's Navn erfares, iblandt andre Documenter, af et Skjøde, dat. Frederiksborg d. 24de Jan. 1574, paa en Gaard i Kolding, som hørte til denne Kirke og som Kong Frederik den Anden overdrog til en vis Jes Fox. Om fornævnte Helgen fortælles, at han var født i Patara, en Bye i Lycien og udmærkede sig allerede som Barn ved Fromhed, Godgjørenhed og andre Dyder. Da han engang paa en Særlig fra Lycien til Ægypten havde stillet en strækkelig Storm, som, efter hans Forudsigende, var opkommen, og ved sine Bønner frelst dem, som vare ombord, valgte de Søfarende ham til deres Skytsherre. Han døde som Biskop i Myra. (Lerpager Rip. Cimbr. p. 298.) —

(2) Suhms Danm. Hist. 13de Tom. S. 189. —

ket til Helligtrefoldigheds Alter „udi Kolding Bykirke til Messer og Gudstjeneste, i saadan Maade og Skickelighed, at der skal hver Søndag til ævig Tid holdes en Messe og læses hver Tirsdag en Collecta af sancta Anna, den hellige Trefoldighed og værdige og hellige Frue sanctæ Annæ til Lov, Hæder og Ære.“ — I et Pergamentsbrev af 1511 nævnes det hellige Blods Capel i Kolding Kirke. Hertil skænkede nemlig Sognepræst Morten Jensen i Sefted (Seest) en Gaard, han havde bekommet af Borger i Kolding Erik Jude, beliggende i Søndergaden og, siger Documentet, „synderlig til den Vicariat, som fornævnte Hr. Morten haver funderet og skicket i fornævnte Capella med andre gode Folkets Hjælp og Trøst.“ Fremdeles nævnes Calente-Altar 1549, St. Catharine-Altar 1514, 1546 (1). Endnu maa erindres, at Sognepræsten Niels Pedersen skænkede i Aaret 1522 en Gaard, han selv havde opbyggt, til ommeldte St. Annæ Alter, dog paa de Bilskaar, at han vilde beboe den, saa længe han levede, men efter hans Død skulde den, som det hedder, „komme med Bostab frit og qvit til bemeldte Alter.“ —

I Midten af forrige Aarhundrede befandtes Kirken i en saa brøstfældig Tilstand, at den trængte til en Hovedreparation, denne blev ogsaa besluttet og paabegyndtes d. 3die Maii 1753, efterat der iforveien, paa den almindelige Bededag, fra Prædikestolen, var givet Menigheden tilkjende, at den offentlige Gudstjeneste indtil videre skulde holdes i Slotscappet. Nu stred man til Arbejdet; alle Kirkens Piller, dens hele nordre og en Deel af dens søndre Muur bleve nedbrudte og opførte igjen saaledes, at Hvelvingerne bleve 4 a 5 Alen høiere over Kirkegulvet, end de forhen havde været; Taarnet, Choret og Sacristiet fik nogen Forbedring, men beholdt isvrigt deres forrige Udseende, ligeledes de to Capeller, af hvilke det nordre som kaldtes den nye Kirke, er en Udvidelse, Kirken erholdt i Kong Frederik den Andens Tid. Derom vidner en Steentavle, som dengang blev indsat i Kirkens og siden i Skolens Muur, da dette Capel indtoges til Borgerstolen. Paa Tavlen ere Kongens og Dronningens Vaabener udhuggede tilligemed følgende Linier:

(1) Dominus Johannes Frydt... habuit presentationem super vicaria altaris beate Katerine in Koldinge, vacante per mortem domini Nicolai Urne, ultimi possessoris ejusdem. Datum haffnie die Erici regis et martiris anno &c. 1514. (Suhms Saml. til den danske Historie.)

Insignia illustrissimi domini Frederici II, Danorum Regis, et serenissimæ ejus Reginae, quorum pio subsidio hoc sacellum exstructum est 1575.

**Tutoribus Severino et Johanne Paludano Kneus,
Consule Cold. et Præposito Bruschi.**

Kirken forsynedes overalt med nyt og solidt Sparværk, nye Stole, o s. v. Arbejdet medtog næsten 5 Aar og kostede 10,333 Rdl. hvoraf de 4669 Rdl. toges af Kirkens Midler og det Dørlige indkom i de ved Kirkerne udsatte Bænkener og ved de Collectbøger, som til den Ende, ifølge kongl. Rescript. af 1752 og 1753 ombæres i hele Riget. Kirken blev paany indviet d. 11te Januarii 1758 ved en Tale af Biskoppen i Ribe, Hans Adolph Brorson; Biskoppen havde valgt til Exordium Ps. 147, 12—20., og til Text: Math. 21, 12—16. og desforuden til denne Høitidelighed forfattet en Cantate, som med Musilaccompagnement blev affjungen. (*)

Til Erindring om den Hovedforbedring, Kirken nu havde erholdt, lod Biskoppen endvidere opsætte over Orgelet følgende Vers, som endnu findes der:

Da andre Kirker blev til Stald og Sygestuer,
Ja mangen Tempel drev i Røg af Krigens Luer,
Priis Herren, Danmark! hvad var Din Lykke stor!
Da pynted' Din Monarch paa Kirkerne i Nord.
Dets til Amindelse stal Kirken her sig skrive.
Fra sytten hundrede syv og halvtredstidstive,
Da Kolding den saa skjon, ja nye, ja bedre fik.
Gud være selv Din Løn, fredrige Frederich!

Bisnol vandt Kirken meget ved denne Hovedreparation; den var bleven rummeligere og lysere, men Hvælvingernes betydelige Forhøielse og den deraf fulgte større Gjenlyd gjorde det nu ogsaa vanskeligere at høre og forstaae Præstens Tale; denne Mangel har man oftere, skjøndt forgjæves, søgt at afhjælpe, deels ved at aflukke det nu til Borgerstolen indtagne nordre Capel, hvilken Forandring desværre! har berøvet Kirken sit regelmæssige Kors, deels ved Prædikestolens Henslytning til forskjellige Steder i Kirken, indtil den omsider erholdt den Plads over Fruentimmerstolene, som den nu har. Foruden Døren til Sacristiet, har Kirken tre Indgange, mod Søndsten, Norden og Vesten, hvoraf den sidste er den egentlige Hovedindgang, gennem Baabehuset og bærer Navn af den blinde Kirkebor, fordi den i Almindelighed er tilluft og iffun aabnes ved visse høitidelige Anledninger. — I Kirkens smukke rummelige Chor ere 24 Munkestole og en lang Bænk,

(*) Kjøbenh. nye Tidende om lærde og curieuse Sager 1758 Nr. 5. — Nordist Kirketidende 1834 Nr. 11.

hvilke benyttedes af Latinskolens Disciple, da de besørgede Sungen der; (1) desforuden 3 Skriftestole, den ene med Oberst Bcenfeldts og Frues Baabener udfaarne, samt Aarstallet 1676; de to andre med flere ligeledes udfaarne Baabener og Billeder, forestillende Maria med Jesusbarnet paa Armen, en Biskop med sin Krumstav, en Riddermand, som støder et korsbetegnet Skjold i et Uhyres Gab, imedens han med oploftet Sværd søger at give det sit Banesaar og endnu en Mand med en Vase i den ene og en Hellebard i den anden Haand; ved hans Fod ligger et fabelagtigt Dyr, lignende en Sphinx.

Altertavlen er af Træ og afdeelt, ved fire Søiler af corinthisk Orden, i tre Rum. I det midterste er Hovedmaleriet, forestillende Christi Opstandelse, omgivet af Emblemer, som tildeels have billedlig Hentydning paa Frelseren og Frelsen ved ham, saasom: Mose Stav, 2 Moseb. 4, Ormen, Ps. 22, Himmelflugten, 1 Moseb. 28, Stjernen af Jacob, 4 Moseb. 24, Guldhylfestagen, 2 Moseb. 25, Herrens Navn, Mal. 4, Blusset, Esaia 62, Dødens Død, Hof. 13, hvortil endnu føies følgende Stykker af den hellige Historie: Nedtagelsen af Korset, Englene ved Graven, Jesu Aabenbarrelse for Maria Magdalena, for Disciplene, der gik til Emaus, for Apostlene og Jesu Himmelfart, med dertil hørende Bibelsteder paa Latin nemlig: Matth. 27, 59. 60. Joh. 21, 13. 20, 17. 21. 22. 27. og Ap. G. 1, 9. — — I Rummet tilvenstre sees man en Maler, afcopierende et Billede, der forestiller Jesum som Barn; Stykkets Betydning angives ligeledes paa Latin ved Over- og Underkriften: „Dyders Mønster, Christi Efterlignelse,“ Eph. 5, 1. Rundt omkring dette Malerie ere disse Emblemer og Dyder anbragte, med tilføiede Citater: Herrens Styrke, Ps. 22, Herrens Arm, Esaia 40, Retfærdighedens Sol, Mal. 4, den snævre Port, Matth. 7, Livets Krone, Jac. 1, Sjælens Hyrde og Tilsynsmand, 1 Petr. 2, det Livens Vandts Kilde, Ab. 22, Barmhertighed, Luc. 7, 48. Ydmyghed, Joh. 13, 5. Bestandighed, Matth. 4, 11. Trofast, Joh. 12, 50. Guds frygt, Marc. 6, 46. Syndsforladelse, Joh. 8, 11. Kjærlighed, Matth. 23, 37. Fattigdom, Matth. 8, 20. — — I det tredje Rum sees Jesus som Forsoner, under Billedet af en Mand, der holder i den

(1) Under Prædiken forlode de Choret og de tre første Klasser eller Lectier, som de kaldtes, satte sig paa Bænke, der vare anbragte foran de øverste Kirkestole; Mesterlectien tog Plads i Stolene hos Menigheden; Alt overeensstemmende med Skolereglementet af 1632, der befalede, at naar Skoledisciplene ikke fra Choret kunde høre Præsten, da maatte der gøres Anstalt til at de erhøldt et i denne Henseende beqvemt Sted.

høire Haand et Hjerte med Paaskrift: „randsagende Hjerter og Nyrrer“ og i den venstre Arm: et Kors, omvundet af en Slange; af Herrens Bryst udspringer en Blodstraale, som en paa Jorden liggende Synder opfanger i en Kalk. Foruden flere Bibelsteder, som pege hen paa Forsoneren og ere Maleriet tilføiede, omgives det af disse Symboler: Arcubuen, 1 Moseb. 9, 13. Ildstøtten, 2 Moseb. 13, Manna, 5 Moseb. 8, 3. Viisdommens Bord, Ordspr. 9, 2. Det sande Viintræ, Joh. 15, Livets Træ, Ap. G. 5, 30. Klippen, 1 Cor. 10, 4. Ankeret, Ebr. 6, 19. og de Jesu Undergjerninger, som ere optegnede i Matth. 8, 9, 16, Lucæ 10, og Joh. 5, 11. I hvor overlæstet med Billeder og vedføiede Ord paa Latin denne Altertavle end er, tager den sig dog herligt ud i det lyse rummelige Chor, især da Malerierne ere gode. Den er i Aaret 1590 bekostet af den omtalte Lehnsmænd Caspar Markdanner og i 1838 gav Agent Jens Peter Wisfing i Kolding 110 Rbd. til dens Opmaling og Forffionelse. — Paa Alterbordet staae to massive Messinghøstager, forsynede med Byens Vaaben og bekostede af Kirken 1739. Af to gamle Alterklæder, som have ved Kirken, er det ældre fra 1686; et nyere har tilhørt Slotskirken og er laant fra denne ved kongelig Resolution af 12te Julii 1780. Paa dette Klæde, givet 1719 af Kong Frederik den Fjerde, er indvirket Kongens Navnetræk med Krone over og hans Valgsprog: dominus mihi adjutor, omgivet af Dannebrog- og Elephantordenens Insignier, paa den tilhørende Messsehagel er den korsfæstede Christus udsyet i smukt ophøiet Selvarbejde paa Guldfeld. Det nyeste Alterklæde er i 1833 stænket Kirken af ovennævnte Agent J. P. Wisfing, tilligemed en smuk Alterduge. Alterklæderne ere af rødt Fløiel og guldgallunerede. Endnu have ved Kirken tvende ældre Messsehageler, som ikke bruges. — Til Kirkens vasa sacra henhøre en mindre Kalk, paa 39¹/₂ Lod givet 1581 af Anna, Johum Schrivers, i Kolding, „den hellige Trefoldighed til Lov og Ere og Torsdags Predicæen til en gudfrygtig Begyndelse;“ hvortil hun har føiet dette christelige Dnsfte:

Ach hjære hellige Trefoldighed!
 Hjelp os i vor sidste Nød,
 Og frie os fra den evige Død.
 Udi forknusede Hjerter vilt Du boe
 Og føre deres Sjæle til ævig Roc,
 Dertil vil jeg forlade mig,
 Med alle dem, som haabe paa Dig.
 Gud være os arme Syndere naadig!

En Oblatæsse har hendes Mand ⁽¹⁾ skænket Kirken 1581. Byens Borgemeester Rudolph Faust gav 1677 den større Kalk med tilhørende Dist, af 61 Lods Vægt ⁽²⁾; Claus Adolph Møller og Sophie Charlotte Ankerødatter, 1717, den mindre paa 37 Lod, men denne er 1795 omgjort paa Kirkens Beføstning. Oblatæssen, vægtig 10 Lod $2\frac{3}{4}$ Lv., er givet 1683 af Salomon Jacobsen Lund, der, efter en Indskrift med Runebogstaver paa Laaget, har været Klokker i Kolding; og Viinkanden, som veier $36\frac{1}{4}$ Lod, af Hans Hansen Mouritzen 1677. Den 1ste Junii 1835 har Chordegne P. Jürgensen, paa Agent J. P. Wisfings Foranstaltning, givet Kirken en Porcellains Viinkande med Sølvlaag.

I den nordre Chorsmuur sidde følgende trende Marmorepitaphier, der vidne lige saa meget om den forskjellige Konstsmag til forskjellige Tider, som de ere skønne Hædersminder over berømte Afdøde:

D. O. M. S.

Hic situs est

Ansgarius Anchersen,

Dominus de Laage, S. S. Theol. Dr.

Et episcopus Ripensis,

qui,

incomparabili morum, ingenii, eruditionis eloquiique

gloria domi forisque clarissimus,

Scholæ Cold. annos XV præfuit rector;

Eccles. Cold. IX annos docuit pastor prim. et præpos.

Interea Regi Frederico IV

Europam in jventute lustranti

Confessionarius ac concion. aul. adstitutus,

Redux diocesis Ripens. ann. VIII præsedet Episcop.

Regiæ Frederici IV unctioni in arce Fredericiburg.

D. XV April MDCC adstitit ordinator tertius.

(1) Han kaldes ogsaa Jochum Arp og omtales ofte i Documenter fra den Tid. En Fisser og Borger i Kolding, Claus Møgelich afhændede ham et Stykke Raalgaardsjord, norden Kolding og ud mod Robbelgjerde; 1564, 1566, 1567 tilstødedes ham flere Stykker Raalgaardsjord, af Borger Anders Saresen, Strædder Jørgen Thomsen, Bartstjær Hans Jensen og Dronningens Bøder, Hans von Homborg, Alle i Kolding; Jordstykkerne laae ovenfor Koldingbjerg og ved Galdebjerg. (Geheimearchivet).

(2) Han blev udnævnt til Borgemeester, i den gamle Simon Andersen Dauvers Sted 1671. (Geheimearchivet)

In matrim. duxit primo **Mariam Petræam**,
 Ex qua IV filios et IV filias suscepit
 Secundo **Annam Obling dominam de Laage** (¹)
 Anno MDCCI mens. Jun. Ripis pie obiit, ann. LVII natus.

Memoriam immortalis præsulis acerbè recolunt
 Non modo templa, scholæ et ptochotrophia dioc. Rip.,
 Quorum commodo invigilaverat inconnivus,
 Verum orbis litteratus, cujus decori excubuerat,
 Pietatis, integritatis virtutumque omnium
 Exemplum inimitabile.

Monumentum hoc superstites nunc liberi
 Parenti desideratissimo

**Mathias, Dorothea et Anna Margareta
 Anchersen**

Posuerunt inconsolabiles. (²)

D. O. M. S.

Hic situs est

Matthias Anchersen,
 Episcopus quondam Ripensis,
 Natus Coldingæ, Anno MDCLXXXII d XVI Mart.,
 Patre summe venerabili

Ansgario Anchersen,
 Episcopo Ripensi,

Matre, sexus sui ornamento,

Maria Petræa.

Ab anno MDCCI ad annum MDCCVI

Scholæ Fredericianæ rector præfuit,

Inde

Ad exteros tanquam ad mercaturam bonarum artium

Profectus,

Non inanis rediit,

Sed variis eruditionis generibus,

(¹) Hendes første Mand var Jens Jelling til Laage, en Gaard i Sindberg Sogn, Nørvangs Herred, Beile Amt.

(²) Da denne Anchersen er anført i P. Terpagers Inscript. Rip. som bisat i det Kragelundske Capel i Ribe-Domkirke, maa bemærkes, at han nu ikke hviler der, men i Rolding Kirkes Chor.

**Inprimis litteratura, Hebraica, Rabinica,
Syriaca, Arabica, Persica, Turcica
Instructissimus.**

**Redux professionem mathematicum inferiorum
In academia Hafniensi per XI annos exerquit;**

Rostra

Ecclesiæ Amagriensis, cui Taarnbye nomen,

Per VI annos,

Ecclesiæ S. S. Trinitatis, quæ Hafniæ est,

Per integrum lustrum

Diserta pietate animavit.

Tandem

Anno MDCCXXXI episcopus Ripensis factus,

Muneri immoritur

Anno MDCCXLI d. XXVI Februarii.

Bis conjux,

Tredecim liberorum pater,

Quatuor neptium avus,

Familiæ suæ dioceseos, orbis litterati,

omniumque honorum

Desiderium. (1)

Hic situs est

J. Joachimus Anchersen,

Matthiæ filius,

Ansgarii nepos,

S. R. M. a consiliis conferentiarum

(1) En ganske anden Dom fælder Kong Christian den 6te over ham, som man erfarer af et Brev, Geheimeraad C. N. Plessen skrev 1731 til Universitetets Patron Jørg Rosenkrantz; deri hedder det: „Anchersen est un vaurien, qui ne merite, ny Eglise, ny Professorat“ — „Han var vel en dygtig Orientalist, men som saadan“, siger Niegel, „blev han ikke brugt og som Prof. i Mathematiken var han et Intet.“ Som Biskop havde han flere Ubehageligheder, i Anledning af Sectererere i Stiftet og var, for sin Hidsigheds Skyld, nær bleven affat, hvilket dog Biskop Hersleb skal have afværget; han skal ogsaa have været uordentlig i sit Embedes oconomiske Bestyrelse og noget hengiven til Drif. (Lüxdorphiana p. 269 — Historisk Tidsskr. 1843 4de Bd. 1 S.)

Et

Assessor summi regnorum tribunalis,
 Natus d. III Nov. MDCCXXI,
 Denatus d. XXI Nov. MDCCCLXXXV.
 Spes confisa Deo
 Nunquam confusa recedit. (1)

Paa samme Sidemuur i Choret ere endnu tre Steentavler opsatte over Raadmændene Povul Jensen, † 1572 og Dvte Gregersen, † 1604, samt „velacte Mand“ Svend Knudsen, † 1625. Over Strikstolen hænger et Portrait, malet paa Træ, hvorunder læses:

Her nedenfor hviler og ligger begraffuit hederlig og høilærd Mand M. Jens Søffrensen, som var Sognepræst i Rolding udi 21 Aar, Proust i Bruffherred udi 12 Aar og fordum Kannike i Riber Capitel (2), efterat han havde været Skolemester tilforn i Rolding ved 8 Aars Tid, Capellan ibid. i 8 Aar, som hensoffuede i Herren den 21de Februar Aar 1612. Gud giffue hannom en gledelig Opstandelse.

- (1) Denne Ancherfen blev ført søvæerts fra Kjøbenhavn til Rolding og nedsat i Choret hos sin Fader og Farsfader; hvilket ældre Folk i Byen endnu erindre.
- (2) Kannikerne i de katholicke Tider besørgeede Gudstjenesten, gave Underviisning i Christendommen, oplærte unge Mennesker i de præstelige Forretninger; de bare ikke nogen Munkeordens Dragt, havde Frihed til at besidde Formue, isvrigt maatte de, ligesom Munke, boe, spise, sove, bede med hverandre i deres Klostre, og stode under Biskoppens, som Munkene under Abbedens Tilsyn. Efter Reformationen befalede Kong Christian den Tredie i sin Kirkeordinants af 1537, at de Kanniker, som ikke vare andensteds borte til Studium, skulde undervises af den i Kjøbstæderne bestiftede Læsemester, synge hver Dag det af den hellige Skrift, som Dr. Bugenhagen havde forekrevet dem, holde Messe om Søn- og Helligdage for dem, som vilde lade sig berette, leve høvisken og studere indtil de kaldtes til Embeder i den høie Skole eller Arbejder til Menighedens Bedste. Nogle Kanniker havde deres Vicarier, som i Almindelighed vare slet lønede for deres Bestilling. Dertil sigter Andreas Bording i sin 1663 indgivne Supplik til Kongens Vicarius i Kjøbenhavn, Rentemester Christopher Gabel, naar det hedder:

„Ei Skanderborg jeg beder om,
 Ei Roldinghuses Rente.
 Men kun et slet Vicaridom
 Jeg haver fot at hente.“

(A. Bording's poet. Skr. Kbhvn. 1735.)

Memento peccati, ut doleas; mortis, ut desinas; judicii, ut timeas; misericordiæ, ne desperes.

Ovenover Portraitet er malet et Die i en opluffet Haand og de Ord: videndum cui fidendum.

Paa den søndre Chorsmuur ere Monumenter over den første Præst i Kolding, efter Reformationen, Niels Jespersen, † d. 13de Februar 1559, kongl. Maj. Maler Hans Paludan og Hustru Anna Andersdatter, som begge døde 1590, og Borger Jens Rasmussen, † 1618. bag Chorsdøren er et lidet Træmonument over Elline Sørensdatter, † 1654, 22 Mar gl. I Choret ere blandt Andre begravne: Christopher Urne til Søegaard, 1548, Morten Svendsen til Refsdal, 1574, Christian Markbaner, død paa Koldinghuus 1595, Mag. J. S. Hartbe, 1612, Tolder og Borgemeester Anker Mogensen, 1618, Borgemeester Jep Hansen 1631, Rector Jens Sørensen 1634, Mag. Poul Poulsen Kolding 1635, Borgemeester Morten Nielsen Pand's Hustru, Aneken Hermansdatter Reiming 1654, den residerende Capellan Hans Sørensen Hundevad 1659, Borgemeester Lyder Spleth 1660. I Aaret 1730 forefandtes i Choret endnu et Par Liigstene over Borgemeester og Tolder Søren Paludan eller Skriver, som han sædvanligen kaldtes, hans Hustru og deres Søn Johan Paludans Hustru, Maria Rneus. J. Paludan var Rector ved Latin-skolen i Kolding og satte sine hjære Afdøde følgende smukke Minde:

O ossa arida, audite verbum Jehovah!

Vitæ principium fletus, medium labor

et mors terminus, hac spreta, quære

homo regna dei!

Severino Paludano Ripensi, hujus quondam civitatis consuli ac telonii regii præfecto, annos 33 pietatis litteratæque humanitatis cultori impigro, 23 Martii a. MDCLXXXII placida morte humanis exempto, et conjugii ejus delictæ Annæ Canuti Tajonii (alii: Turonii) civis olim in hac republica præclari filiæ, octavo post mariti obitum die mortalium vinculis exsolutæ, bene meritis ad gratæ mentis significationem mæsti liberi p. p.

Ἀνδρῶπος ὦν, μὲμνηθε τῆς κοινῆς τύχης

Qvæ tulit immensas patienter fæmina curas

Ossibus hoc sacris juncta quiescit humo.

Corpore parva quidem, pretiosa mente Maria

Nomine, re dulcis, nemini amara fuit.
 Imprimis caro studuit placuisse marito,
 Quem tribus ut vidit mensibus incolumem
 Mox oculis captum, fortunam in utramque parata,
 Qvod pietas jussit, ducere sustinuit.
 Se sociam præstans vitæque levamen acerbæ
 Heu! quam sæpe bonis sors miseranda venit!
 Debilitata nimis post partum casta secundum,
 Astra subit, Christo sponsa futura suo.

Si quod in rebus humanis maxime exoptabam, contigisset, vel ut pro te, conjux desideratissima, mortem oppetissem, vel ut saltem morienti associatus fuissem, cum autem tuis finem imposuerit Deus malis, felicitatem, quam consecuta es, tibi non inuidebo, sed meas miser ærunnas tantisper deplorabo, quoad ossibus hisce tuas ad exuvias collectis, uterque perpetua in coelis beatitudine perfruemur. Æternum vale, tuique læto desiderio flagrantem exspecta.

Obiit 12 Febr. Ao. 1582, cum vixisset
 annos 25, menses 9, conjugii anno quarto

Maria Kneusiæ Johannes Paludanus Severini fil. animi sui dimidiæ, extremum hoc conjugii, amoris et fidei munus contra votum persolvit.

Et Epithaph, som nu er opsat i den Niche i Kirken, hvor Døbefonten stod tilforn, hang for nogle Aar siden i Sacristiet; paa dette er en Familie afmalet, bestaaende af 9 Personer, af hvilke de 3 ere forestillede døde, med blege Ansigter og tillukkede Munde; paa to røde Puder ligge fire Børn, i Svøb og under Maleriet læses følgende Ord:

Den ærlig, velvise og fornemme Mand Peder Udsen, nu salig med Gud, fordem Raadmand, Kirkevæger og Handelsmand her i Rolding, er i Herren hensovet A. 1659

Min Undfangelse er bedrøvelig,
 Min Fødsel smert- og sorgelig,
 Mit Levnet arbeidsommelig,
 Mit Endeligt evig salig. (*)

(*) Denne Peder Udsen eller Ugen maatte, efter de Svenskes strænge Paabud ved Commissair Appelbaum, d. 8de Septbr. 1658 udrede, paa Kjøbstædernes Vegne i Ribestift, adskillige Skpd. Hamp, Hør og

Paa en fort Tavle, som i ældre Tider skal have været ophængt i Sacristiet, stod med forgyldt Skrift følgende oftere omtalte Inscription:

Sie liegt begraben die tugendtsame Frau Magdalena, des hochgelarten Medici, seliger Thomæ Zegeri nachgelassene Witwe, hat ein christlich ehrlich Leben geführt, und im selben uf den 16 Jan. des 68 Jahrs, Ihres Alters aber in 77 Jar, zu Koldingen, mit vorgehender Bekennis Ihres christlichen Glaubens, darin Sie ganz wol gegründet gewesen, gottseliglich entschlaffen. Sie war erfaren in der Astronomie, und, weil Sie Almanach gemacht hat, ist Sie von Ihrem Beichtvater gefragt, Was Sie davon hielte, ist befunden, daß Sie Ihrem christlichen Glauben zuwieder nichts davon gehalten hat. (Marm. dan. II, p. 75.)

Den i Indskriften nævnte Thomas Zeger var Prof. i Medicinen ved Kjøbenhavns Universitet og døde 1544; hans Hustru overlevede ham i flere Aar og døde i Kolding 1568. I Tidenderne om lærde og curieuse Sager for Aaret 1732 berettes „at hun har havt Ord for, flittig at have studeret, især at hun var forfaren i Astronomien og ei alene gav Almanaker ud, men endog med det samme prognosticerede om adskillige tilkommende Ting, hvorudover hun i Byen og Egnen blev udraabt som den, der vidste mere

Blaar. Efter Faderens Død, sendte Sønnen Morten Pedersen Ugen en Ansøgning til Kong Christian den Femte, dat. 18de Febr. 1671, om at erholde denne Fordring refunderet. Som Bilag medfulgte en egenhændig Dvittering fra Oberstlieutenant Frederik von Buchwald, dat. Kolding d. 8de Septb. 1658 for Leverancens Rigtighed. „Vel udsendte min Fader,“ hedder det i Ansøgningen, „sidenester sin Fuldmægtig, for at indfordre Restancen, men han kom ikke længer end til Ribe, formedelst baade de Svenskes Tog og de Allieredes Indkomst i Landet, hvorfor han, med usorrettet Sag, maatte vende tilbage og siden har Ingen sig med nogen Betaling villet indfinde.“ — Efterat Kongen havde tilstillet Feldtherre Schach Ansøgningen, for at han skulde erkjendige sig om Sagens sande Bestaandighed, lod denne, som Stifamtmand i Ribe, indhente nærmere Oplysning fra vedkommende Kjøbstæder. Ringkjøbings Erklæring i dette Anliggende er ganske curicus og kan læses i P. N. Frosts Beskrivelse af denne Bye. Ringkjøbingerne vilde Intet betale, da de tvivlede om Sagens Rigtighed, men foreslog Commissairer til dens Undersøgelse. Den gode Morten Pedersen Ugen har nok ei heller faaet Noget fra Stiftets andre Byer. Det endelige Udfald er mig ubekjendt. — Herregaarden Benzon i Randers Amt har i det 15de Aarhundredes Begyndelse tilhørt en Familie, som Genealogerne benævne Udson, af hvilken Ridderen Svend Udson var (Richters og Beckers Prosp. af danske Herregaarde.)

end hun burde vide." — Af Inscriptionen erfarer man, at hendes Skriftefader har frygtet for denne Almanakskrivnings skadelige Indvirkning paa hendes christelige Troe, men at denne Frygt dog, efter noiere Undersogelse, be fandtes ugrundet. Hendes astronomiske Kundskaber maa hun formodentlig have havt fra hendes Mand, der jo skulde være stjernekyndig, da det i Universitetsfundatsen af 1539 var paalagt Professorene i Medicinen at forfatte Almanacker.

I Sacristiets Gulv ligger en Liigsteen over Generalmajor Ditlev Ranzov, Amtmand over Roldinghuusamt, død paa Rolding Slot 1684, og hans Hustrue Anna Sophia Reichoven, død 1696.

Choret var tilforn afluftet fra Kirken ved et Skillerum, som sluttede til dens Hvælving og en dobbelt Chorsdør, becostet 1638 af Apothekerenten Margrete Reiminges efterladte Børn og Arvinger. Ovenover denne Dør stod Prædikestolen, hvortil Dpgangen var fra Sacristiet, Dette forandredes i Sognepræsten Blicherts Tid saaledes, at Choret ligger nu frit for Kirkens Skib og adstilles kun derfra ved en Vallustrade, hvorpaa nogle af de smdbilledlige Figurer, som forhen stode paa begge Sider af Prædikestolen, ere anbragte. Prædikestolen er flyttet hen til den første Vile fra Choret paa Fruentimmersiden og staaer nu meget lavere end den stod for; den er becostet 1591 af Lehnsmanden Caspar Markdaner, renoveret 1746 og senere; paa dens Fodstykke ere Ordene anbragte af Esaie 58, 1. Matth. 12, 18. 2 Tim. 4, 2.; dens Timeglas vüiste $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ og en heel Time og var foræret Kirken af den residerende Capellan i Rolding, Mag. Ole Westphals Fader, Niels Westphal, Seil= Flag= og Com= passmager i Kjøbenhavn.

Naar man fra Kirken gaaer op i Choret, hænger tilvenstre fra Chorsdøren et Malerie, forestillende Døden, under de Gamles milde Billede af en Engel med omvendt Fakkell; under Timeglasset, som han holder i Beiret, staaer skrevet: memento mori, hvortil endnu føies disse Ord af den 90de Psalme:

Daß wir so vergehen, machet dein Zorn, denn unser Missethat, stillestu für dich, darumb fahren alle unsere Tage dahin, — Paa Stykkets Fod: hodie mihi, cras tibi. 1595. Ifølge et Manuscript om Rolding Kirke fra 1730 skal under Maleriet endnu have staaet følgende Erindring til Bessueren:

Picturam quoties hanc adspicis, optime lector,
Te toties vitreum noveris esse globum.

Instabilis pulvis vita est properantis imago:
 Ille fugit, veluti unda caduca fugit,
 Vita caduca fugit, ceu missa sagitta per auras,
 Contingit metam; quo volat ipsa, suam.
 Mors certa est, incerta dies, hora agnita nulli,
 Extremam quare quamlibet esse puta. (1)

Der Todt ist gewiß, ungewiß der Tag,
 Die Stund auch niemand wissen mag,
 Darumb fürchte Gott und mercke dabey,
 Das jede Stunde die letzte sey.

Lilhoire fra Choret's Indgang, hænger et andet Malerie, som Sides-
 stykke til dette; Livet er her afbildet, som sædvanligt, ved et Barn, siddende
 paa et Dødningshoved og med et Rør i Munden, hvoraf Bobler fare ud,
 der snart briste og ere at agte for et Nihil, som staaer skrevet i en af dem;
 tvende Vaser, den ene med Blomster og den anden med en opstigende Røg,
 staae paa Jorden. Stykket har til Overskrift Rom. 4, 25. Christus
 resurrexit propter justificationem nostram, og paa den underste Deel
 af Rammen disse Ord: quis evadet? 1599. Maleriet røber en Mester-
 haand. Dersom det ikke kan antages at være malet af Maleren og Kob-
 berstikkeren Henrik Golzius, som formenes at have været her i Danne-
 mark i Kong Frederik den Andens Tid, maa det være udført i det
 Større, efter et Kobber af ham, hvilket jeg for flere Aar siden har seet i
 den store kongelige Kobberstiksamling i Kjøbenhavn, eller ogsaa dette stykket
 efter hiint, thi Stykkerne ligne hinanden i Læt og Alt. Paa Kobberstykket
 ere følgende Vers, som vel enten skulde have staaet i Rummet under Male-
 riet, eller tilforn have været der, men ere senere bleve overmalede:

Momento brevis hæc, certeque obnoxia morti
 Vita quasi fumus, bullula flosque perit.
 Cur ergo teneris (proh stulti!) fidinus annis?
 Cur non sponte mori discimus ante diem?
 Excussa blanda carnis, dum vita superstes
 Compede, post mortem liberiore gradu

(1) paa en Liggsteen i Nicolai kirke i Flensborg, over en Matthias Høe,
 staae samme latinske Vers, naar undtages de to Linier: „Vita
 suam (Marm. dan. II p. 39).

Spiritus astra petet, jam sedem ubi fixerat ante,
Civemque agnoscat cælica turba suam.

Kærmest herved stod Døbefonten med sit Messingfad i en dyb Niche, hvis Baggrund passende udfyldtes med et smukt Malerie, forestillende Jesu Daab og de dertil hørende Bibelsprog, Matth. 3, 13. Marc. 1, 9. Dette Stykke var bekostet og indsat den 1ste November 1626 af Henrik Splet den Ældre. Over Fonten hang i Nichens Hvælving en Himmel eller et „Tækt“, som det kaldtes, „givet 1636 af Sofren Anderfen Schriffuer og Hustru Else Jensdatter.“ Saavel Fonten som Maleriet ere nu flyttede hen til den Muur, der støder til Borgerstolen. Tæt ved Fonten var ogsaa en særskilt Stol for dem, der bare Born til Daaben og for Fruentimmerfadderne; denne er nu borttagen og Stolestaderne blevne forøgede.

Ved ommeldte Kirkens Hovedreparation blev Orgelet ogsaa istandsat af en Orgelbygger Amdie Worm i Aarhus; det har nu 16 Stemmer, hvoraf de to ere nye og bekostede indfatte af Agent, J. P. Wisning i Kolding (1), Tremulant og Cimbelftjerne, dobbelt Manual og Rygværk, 7 Pedalstemmer og 6 Bælge, Paa dets Pulpitur ere følgende Emblemer afmalte, hvortil forhen vare fæiede de under samme her anførte versificerede Bibelssteder:

- 1) Et knælende Fruentimmer med den høire Haand udstrakt og den venstre paa Hjertet; ved hendes Fod en Bue og en Piiil, foroven i Skyen et Lige i en Straaleglands:

Hvo kan Hjertet see og høre?
Herrens Lige, Herrens Dre.
Suk og lønlig Bon med Piiil
Gaae til Himlen som en Piiil. Ps. 38, 10.

- 2) En til Jordfuglen lænket Engel stræber op imod en anden i Himmelen; i Mellemgrunden en Mand, som holder en flyvende Fugl i en Snor.

O søde Gud! min svage Sjel
Til Dig af al min Magt sig svinger,
Men Verden holder mig ved Hæl
Dg ilde strækker mine Binger. Rom. 7, 18.

- 3) En vandrende Dvinde ledes ved en Snor af et Himmelbud i Skyen.

Sandheds Ord paa Livsens Stie
Som en Snor mig lede frem,
Synd og Skam at gaae forbi
Dg til Himlen finde Hiem. Ps. 25, 4. 5.

(1) Han gav dertil 100 Specier i Aaret 1835.

- 4) En Kvinde holder en Engels Haand for sit Ansigt; i Skyen sees Solen formørket.

Nei fromme Gud, jeg troer og veed,
Du ikke er, men synes vred,
Kormild Du nu min Sjælevee,
Dg lad mig dog Dit Ansigt see! Job. 13, 21.

- 5) En siddende Kvinde stuer op til en paa et Træ korsfæstet Engel.
Det Træ, Guds Søn er naglet til,
Mod Syndsens Brynde giver Skygge,
Dg under samme Skygge vil
Jeg sidde, ligge, boe og bygge. Høisang 2, 3.

- 6) En siddende Kvinde seer op til det himmelske Jerusalem, hvorover Lammet gaar frem med Seiersfanen.

Hvor maa det være sødt og godt,
I Freds og Fryds og Wrens Bolig,
Hos Dig o Herre Zebaoth,
Alt være erig glad og rolig! Ps. 84, 2.

I Kirken ere tre aabne Begravelser:

- 1) ved den søndre Kirkedør. Paa Epitaphet, som er af Træ med snoede Seiler sees det Beenfeldtske Vaaben, en guldfæstet Kaarde med opvendt Spids, omvundet af en blaa, kronet Slange med udraakt Braad; paa Hjelmen en sammenslynget, blaa, liggende Slange og følgende Indskrift:

Ich bin die Auferstehung und das Leben; wer an mich glaubet,
der wird leben, ob er gleich stirbe. Job. 11, 25.

Allhie ruhet der weylandt hochedler und hochmanhaster H. Herr Paul Beenfeldt (*) Dero Königl. May. zu Dcnnemarch, Norweg. Hochbestallter Obrister zu Fus, sehl. gestorben 1676 d. 26de Maii Aet. 66. I M. wie auch sein herzeheliebste, die wolledele, hochehr- und viel

- (*) Da de Svenske, i Kong Frederik den Tredies Tid, beleirede Kronborg Fæstning, som dengang skal have været i bedste Forsvarsstand, var Poul Beenfeldt dens Commandant, men seig nok til at overgive den i Fiendens Hænder. Beenfeldt blev ved Krigsretsdøm af 10de September 1659 dømt fra Livet, men dog siden benaadet (See Professor Myrups Efterretninger om Kong Frederik den Tredie). En Descendent var Generallieutenant Beenfeldt til Lammehauge, hvis Datter Marie Elisabeth var først gift med Oberst Johan Sigismund Ehrenfeldt til Alstedgaard i Fyen, og siden (1770) med Amtmanden over Koldinghuusamt, Hans de Hoffmann. Han folgte Gaarden til Geheimeraad Schaffalisky de Muckadell. — Familien Beenfeldt uddøde med Kammerherre og Oberst Frederik Ludvig Christian til Serritslevgaard og Thestrup i Aaret 1801 (Magazin til den danske Adels Historie, Kbhvn. 1824, S. 207).

tugendbegabte F. Fr. Margarete Beenfeldts, geböhren Fische-
rin... und 36 Jahr in der Ehe 6 Kinder gezeuget und..... Jahr
Wittwenstand schlig gestorben 16.. d... Et... 5 M. imgleichen
ihre lieben Kinder, wohledelgeböhren, wolmanhaster H. Herr. Claus
Löwencrohn, Königl. wollbest. Ritmeister von ihre May. allergnäd.
nobilitirt, fehl. gestorben 1675. d. 26de Februar. Et. 33, 3. M.
und der woledle, wolmanhaster Herr. H. Paul Christof. Been-
feldt, wolbestalt. Lieutenant zu Fuß, fehl. gestorben 1675, Et. 20
11 M.

1678.

Hier ist ein Ruhgewolb, hier ruhen in der Stille
Die niemand je gemacht Unruh mit Lust und Wille;
Thue Lieber uns auch nicht und laß den Todten Ruh,
Den stillen Todtenhauff kompst Du auch selber zu (1).

II) 3 Begravelsen ved den nordre Kirkebor ere to Epitaphier opsatte med
følgende Indskrifter:

a.

Saalænge fattig Folk i Rolding er at finde,
Dg Rolding Kirke er med Hospital i Minde,
Saa glemmes ikke bør den store Kjærlighed,
Som Cancelliraad Roed med Frue dem har leed.
Var Guds Betsignelse hos dennem udi Live,
Af Herrens Gaver og de var betænkt at give,
Hvad Kirke, Hospital og Fattig have skal,
Thi leve de heri, som er blandt Dødes Tal.
Den mindre Kiste, som her Læseren bestuer,
Bær og sit Bidne om den rene Godheds Lue,
Som salig Jomfrue Bech er viist i Liv og Død;
I dette Huus, hvoraf hun dog var ikke fød,
Men der antaget blev i Datters Sted at være
Til sidste Aandedræt, og hvad er ei den Vre,
At hendes Ligg skal staae i samme Rolighed,
Som Cancelliraad Roeds og Frues haver Sted?
Gid Efterkommerne af dette vilde lære,
Hvor priseligt det er saa Herrens Huus at ære,
Dg gjøre vel mod dem, som er i Nød besteed,
Naar de af Himlens Gud har dertil Leilighed!

Salig Cancelliraad og Amtsforvalter Christen Roed og Frue
Anne Cathrine Roed med Jomfrue Augustine Margrete
Bech til Vre og Amindelse, opsat af en oprigtig Ven Ole West-
phal, magister philosophiæ og Præst i Rolding.

(1) Dette Begravelsessted, for hvilket Oberst Beenfeldt betalte 50 Rdl.
til Kirken, tilskjødedes ham den 31te Juli 1670 og til dets Vedligeholdelse
samt til en til Kirken skjænket Lyskrones Forsyning med Lys, gav
Oberstunde Beenfeldt den 23de August 1681 en Gaard i Vindebalte.

See Læser her min Mand i Gravens Gjemme hviler,
 Jeg Efterlevende til Graven stedse iler
 Og ønsker, naar Gud vil, at fare hen i Fred,
 Da her mit Legeme faaer roligt Hvilested.
 Min Mand og jeg var et, imens vi var ilive,
 Vi samles og hos Gud evindeligt at blive,
 Naar vore Legemer af Graven vækkes op,
 Med Sjæl og Legeme vi er blandt Engletrop.

Anne Cathrine Roed, fød Arvesen.

I et særstilt Rum, øverst paa Epitaphiet staaer endnu dette Vers:

Døden kommer
 Til Enhver,
 Men hvo veed
 Naar Timen er,
 Veed Gud gjøre
 Dig bereed
 Til en evig
 Salighed.

Til dette Begravelses Bedligeholdelse var givet et Stykke Jord i Roldings søndre Bang.

b.

Paa en lille i Muren indsat Marmorsteen:

Gravskrift

over

salig Commerceraad Jens Riis,

fød den 16de April 1691,

død den 12te August 1779,

som haver været

.... Nar Postmester og Controlleur

og

.... Nar Borgemester i Rolding.

Fem Sødsfende med mig har vi i Verden været,
 Fem Børn haver Gud i Naade mig foræret,
 Fem Liig, det femte jeg har tilluft dette Sted,
 Fem Jesu dybe Saar er vores Salighed.

Og over

hans salig Frue

Johanne Arvedsdatter Kongelff,

fød den 13de December 1681,

død den 17de Martii 1759.

Jeg rolig hviler her i Graven hos min Søster,
Som købte dette Sted, at intet derved brøstet,
For sig selv tredie, for mig og for min Mand,
See Stjødet for os fem ei mere rumme kan.

III) Det søndre Kapel er Conferentsraad Woydas' og Frues Begravelse. Han døde 1729; paa hendes Kiste staaer hendes Fædrenes og Modrenes Baabener, de Klenauers og Pengers. I samme Kapel ere ogsaa Controllour Hans Lund, Etatsraad og Amtmand v. Jessen, død 1733, og dennes Datter, død 1730, bisatte.

Rundt om paa Begravelssets Karnis staaer med forgyldte Bogstaver:

Hier leg' ich meine Leich, hier ruhen meine Glieder,
Hier leg' ich meine Noth, zusampt den Schmerzen nieder,
Lang hier seyn ist ja nichts als seyn in einer Dval,
Drumb reißt mein Gott mich hin aus diesen Jammerthal.

Todt! du bringst mir süße Ruh,
Meine Augen schließ ich zu,
Leg' mich in des Grabes Kammer!
Schlase frey von Sorg und Jammer!
Finster Todt, Du schreckst mich nicht,
Jesus ist mein Lebens Licht. 1714.

I det nordre Kapel, en Tilbygning, Kirken, som sagt, erholdt i Kong Frederik den Andens Tid, vare tilforn følgende aabne Begravelser:

- 1) Det Barnerste, kjøbt af Kirken af Regimentsfeltstjær Nicolaus Barner og Frue Cathrine, født Thormulen. De vare begge fødte i Husum, Han 1636 og Hun 1641. I Gravskriften stod der endvidere om ham: „Er hat anfangs, nach seiner Wanderschaft, dem durchl. Churfürst von Brandenburg in den Polnischen Kriege F. W. zu Pferde, nachmals dem Römischen Keiser Leopoldo zu Fuß und nachmals zwey Könige in Dänemark F. 3 und C. 5 beyde zu Fuß und zu Pferde, in allen ab und zu, in die 42 Jahren rühmlich gedienet, welches mit seinen richtigen Testimonien zu beweisen ersehen — Gott verleihe Ihnen einen fröhlichen Auferstehung. Amen! 1700.“
- 2) Et Begravelse, bekostet i Aaret 1700 af Peder Laugesens efterladte Hustru, Karen Wendixdatter, for dem og deres Arvinger. (1)

(1) Peder Laugesen var Kjøbmand, Overformyndet og Consumtionsforvalter i Kolding; en Datter af ham, Kirsten fødtes i Kolding 1680 og blev først gift med Kjøbmand, Kirkeværger Hans Hansen Bruun, siden med Tolder Peder Hansen sammesteds og trediegang med Kjøbmand Daniel Michelsen; hun blev Moder til 16 Born, 53 Børnebørn og 7 Børnebørnsbørn.

3) Det Fromske. Paa Epithapriet stod Følgende:

Herunder hviler ærlig og velfornemme Mand Jacob From, Kongl. May., forrige Fiffemester over Koldinghuus- og Schanderborg-Lehn, samt hans Hustrue Elisabeth Henriksdatter Vorm, som begge i Herren ere hensovede 1653.

Aar 1656 haver ærlig og velfornemme Mand Anders Madsen, Statskriver paa Koldinghuus og hans Hustrue Dortha Hansdatter dette Epitaphium og Begravelsessted ladet befofte og opsætte.

Da dette nordre Capel i Aaret 1807 indtoges til Byens Borgerfolk, bleve disse Begravelser nedbrudte og Liggisterne i dem nedsaente i Jorden ifølge Forordningen af 22de Febr. 1805.

Af tvende forte Silkefaner, som først have været ophængte i Kirken, men siden vare hensatte i Baabehuset, mindede den ene om en Ritmester ved Livgarden i Kong Christian den Femtes Tid, Henrik Homeyer, der døde paa Wrens Seng d. 27de Septbr. 1692, den anden om en Capitain Matthias von Borstel, død 1684, og den tredie om en polsk Ritmester Cnissus Christophorus de Russa; paa denne Fane stode med forgyldt Skrift, følgende, paa flere Steder uforstaaelige Ord:

Deo ter optimo maximo, piisque manibus Cnissus Christophorus de Russa, Rith-Magister Regiæ Majestatis Poloniae regionis, illustrissimi ducis Garneiki militiæ hominis terram gerens, hanc, pro utroque Rege et Patria tormentali globo hostili transjectus, versus oppidum Middelfart, in oppugnatione munitionis, in medio sed in magno Marte, ætatis 28 strenue anno domini MDCLIX, mense Junio, die II deposit.

Endnu ville vi bemærke nogle Liggstene, som forefandtes i Kirkegulvet 1730 og tildeels ligge der endnu, nemlig: over Borgemester Niels Andersen Bøgvad, død 1611, Raadmændene Niels Jensen, Anders Jensen, Frederik Hansen, Peder Nielsen Vinstrup, Ancher Jepsen, Søren Jørgensen Haar og Knud Bertelsen Bruun (den Sidstes Begravelse fornyet 1820), Alle døde i Tidrummet fra 1581 til 1792, kongelig Kornskriver paa Koldinghuus Thyge Nielsen 1607, kongelig Mundkok, Laurids Jensen 1635, Høspitalspræsten Morten Sørensen 1654, Generalmajor de Thuras Frue, Anna Rosenørn, paa en Gjennemreise, død af Bornekopper 1748 o. fl.

Paa en Steentavle, som tilforn har været indsat i Muren, ikke langt

fra Døbefonten, men nu er anbragt over Baabenhuusdøren mod Kirken, staaer med ophøiede Bogstaver:

Eigennüg, heimischer Meidt, kindischer Racht
Rohm und Troja zerstöret hat.

Wo Tugend nicht so hoch wird geacht
Als Geburt und Pracht,
Das Landt und Regimente werden übel bewacht,
Und in der Lenge
Gehen der Krebsgenge. C. 1593 M.

Denne Table skal den berømte Lehnsmænd Caspar Markdanner, hvis Moder, efter Nøgles Sigende, var en Skomagerdatter, have ladet opsætte ved Siden af sit, ved sande Fortjenester erhvervede Baaben, for at minde en hovmodig Adelsmand, der haanligen havde overstrøget det med Skomagerfværte, om en Sandhed, der vel gjælder til alle Tider, men maa-
fæe paa den Tid især trængte til at bringes i Erindring (1).

I Choret er en Messinglystrone og i Kirken fire, af hvilke den, som hænger Choret nærmest, er foræret af Annas, Gregers Ottensens, Arvinger 1637 og siden 1672 af Borgemeister Niels Andersen Bøgvad besørget repareret; de to, som hænge i Korsgangene, ere givne af Mads Thomasen Berg og Maren Nielsdatter 1681, og Borgemeister Mads Madsen Baches Hustru 1719. Den største og smukkeste Krone med 16 Lysarme, skjænkedes Kirken af Oberstinde Beenfeldt, og blev ophængt midt i Kirken paa hendes Begravelsesdag, d. 27de October 1681. For at forsyne denne med Lys til Froprædiken om Søn- og Helligdagene, gav hun, som anført, end ydermere Kirken en Gaard i Vindeballe, Randbøl Sogn, med den strænge Clausul, „at Guds Hævn og Straf maatte ramme den, som dette forbønder eller rykker.“ Nogle Messinglysarmer ere ogsaa anbragte paa forskjellige Steder i Kirken.

Førend jeg forlader Kirkens Indre, maa jeg endnu melde noget om det brændte Rug, som igjennem flere Slægter har været Gjenstand for almindelig Dmtale. Ved Kirkens Hovedreparation i Aarene 1753 til 1758 forefandttes det i Kirkegulvet ved en Pille, ikke langt fra den søndre Kirkeæder, tilligemed noget Hvede, og udgjorde da omtrent $\frac{1}{2}$ Skp., paa en Plads' af en □ Mens Størrelse; jeg har seet det i min Skoletid og senere i 1827 optaget nogle Kjerner deraf i Gulvet under Orgelet. Man har brudt sit

(1) Paa Rønningesøgaards Rolade vare tilforn to Fløie, dannede som Skomagerlæste, hvilke Markdanner skal have ladet opsætte, for at vise, at han ikke skammede sig ved at have en Skomager i sin Familie.

Hoved meget med at udfinde, hvorledes det var kommet der. Nogle have formeent, at det, da Kirken blev bygget, var bleven ført dertil med Gruus fra et Sted, hvor et afbrændt Kornmagazin engang havde staaet; Andre, at der i ældre Tider har paa Kirke loftet været et Rugoplag, som er brændt med Kirken og blevet tilbage paa Pladsen, hvor den opbygtes paany; atter Andre have villet vide, at det var Guds Straffedom, der her lod sig tilsynse, over en ubarmhertig Kornpuger i Kolding, da denne, i et trangt Kornaar havde nægtet en fattig Enke i Byen nogle Stjeeper Rug, som hun bad ham om at overlade sig af hans store Kornforraad, hvortil han endnu havde søiet det ugudelige Dunst, at det hellere maatte brænde paa hans Grav; denne, siger Sagnet, er der, hvor Rugen findes og vil findes til evig Tid (¹). En omstændeligere Efterretning om denne Sag, som for circa 100 Aar siden Stedets Præst, Provst Bakke indsendte til vedkommende Dyrighed, kan læses i en Anmærkning ved den Hofmanske Samling af Fundatsen og Gavebreve, Kolding angaaende.

I Kirke taarnet er et Uhr, der slaaer baade Fuld- og Dvarteerslag; fra dette gaaer fem Visere til Uhrstiver, hvoraf de fire ere anbragte udenpaa Taarnet og den femte inde i Kirken over Orgelet. I Taarnets Lydhuller hænge fire Klokker; paa den saakaldte svenske Klokke staae nogle Munkebogstaver, og paa Tolokloffen, ligeledes med Munkeskrift: Ave Maria, gratia plena. Paa Stormkloffen er følgende Inscription:

I Christian den Fjerdes, Danmarks og Norges Konnings Tid, der ærlig og velbyrdig Mand, Caspar Markdane til Sjøgaard var Lehnsmænd paa Koldinghuus og Ancher Mogensen, Jey Hansen Bøgvad, Borgemestere; Poul Poulsen Sognepræst, Kirkeværger og Provst i Bruff-Herred; Jens Sørensen Hundevad Kapellan; Gregers Ottesen og Anders Andersen Nygaard, Byens Ræmnere; er denne Klokke bleven støbt, paa Kolding Byes Beføstning, af Adam Nielsen Anno 1613. — Cælum et terra transibunt, verbum Domini manet in æternum; si deus pro nobis, quis contra nos?

Paa Bønkloffen staaer skrevet:

Anno 1615. Venite, adorete Dominum, si deus pro nobis, quis contra vos? Udi ærlig og velbyrdig Caspar Markda-

(¹) Et lignende Sagn har man paa Bornholm om en Bægt Brød, der, af samme Grund, forvandlede til Steen, hvoraf en blev sendt til hver Kirke i Landet, for der at opbevares (Pontop. Annal. IV, 475).

ners Tid, Ancher Mogensen og Jep Bøgvad Borgemestere, lod Mag. Poul Poulsen, Sognepræst og Kirkerænger denne Klokke støbe paa Kirkens Bekostning af mig, Adam Nielsen i Kolding. I. H. H. S.

En af disse Klokker er, for flere Aar siden, solgt fra Kirken, men Agent Jens Peter Wisning i Kolding har skjænket den en anden herlig Klokke: „Til Minde om Kong Christian den Ottendes og Dronning Caroline Amalias Nærværelse i Kolding, den 3die August 1840 (1).

I Kirkens østre udbvendige Sidemur er en Stecentavle indsat, som man urigtigen har antaget for et Mindesmærke over Lehnsmanden Caspar Markdaner, der sagdes at ligge i en Steenkiste tværs under Kirkemuren. Men Stenen har desforuden Betydning nok paa det Sted den sidder, da den vender ud imod en Deel af den gamle nedlagte Kirkegaard. Den skal Allers først have været anbragt paa et Beenhuus, som blev nedbrudt 1728. Paa Stenen ere Dødens og Gravens Insignier, en Liigbaare og et Par Spader udhugne, samt følgende Inscription med ophæiede Bogstaver, forfattet af oftere nævnte Markdaner:

Du Weltweise, tritt hierbey
Sage welcher Herr oder Knecht sey!
Scint wir nicht alle vom Staub und Erd gemein?
So beweise es anders aus diesem Bein!
Siste gradum viator.
C. M. 1591.

Tu, qui bonus es, morere v'cturus,
Tu, qui malus es, vive moriturus.

De forstjellige Laug i Kolding havde tilforn deres særskilte Liigbaarer, der udmærkedes ved paastreene Vers og Tankesprog. Saaledes stod der paa Kjøbmændenes Baare fra 1675:

Bed Enighedens Baand bestyrkes svage Kræfter,
Vor' Fædres Velmagt det Exempel lod os efter,
Som ved velstiftet Laug forbedred' fælleds Gavn
Dg vel befordrede det ærlig' Kjøbmands Navn.
De, som i dette Laug begjæres at indskrives,
Gid Brede, Had og Riv fra dennem langt bortdrives,
De Samqvem holde maae i Himmel-Enighed
At De sig fiude maae i Himmel-Menighed!

(1) Ved Gavebrev af 27de Julii 1831, confirmeret d. 5te Septbr. f. A. har han tilforn testamenteret Kirken sin saakaldte Kirketoft, beliggende ved Jorderne i Sendervang.

Paa Stræddernes:

Frygt Gud og gjør Ret, forlad Dig ikke paa Menneftene. 1719.
Jeg veed at min Frelser lever. Job. 19.

Paa Snekernes, befoftet 1696:

Job. 11, Job. 19, Ebr. 9, Esaie 38,
Kolding Snekkere holde mig i Agt og Ære
At jeg skal dennem til Kirken bære.

Paa Smedenes fra 1701: (repareret 1727).

Alt hvad vi her flæbe og trælle,
Faae vi kun et Lagn og fire Fjelle,
Dertil en Grav, tre Allen lang,
Dertil kommer al vor Pragt og Prang. Pf. 90.

Paa Skomagernes og Smedenes fælleds Vaare 1728:

Synden og al Verdens Bæe
Skjules med min Fordeblee,
At naar Din Basun skal klinge,
Jeg af Graven glad maa springe
Og da Jesu! følge Dig
Ege ind i Himmerig. Hab. 14, 13.

Paa Bognmændenes, (med en Afbildning af Byens Vaaben):

Kolding Byes Joermændslav
Mig af ny har ladet gjøre
Og hid op til Kirken føre,
For at bære Dem til Grav.
Aaret, da jeg dannet blev,
Var, da Christne-Mænd ilive
Syttent hundred' to og tiive
Efter Christi Fødsel skrev.

Betænk o Læser, hvor Du gaaer,
Hvad Dig mit Vaaben lærer,
Den Lind, som her i Dalen staaer
Og mange Blade bærer,
Erindrer Dig, Du bære skal
Retfærdighedens Frugter
For Gud i denne Jammerdal,
Den Ret Gud gjerne lugter.
Saa steer det, at som Ornen hist
Paa Klippens Top sig fryder,
Din Sjæl i Klippen Jesu vist
En evig Glæde nyder.

Op til Kirken og omkring den laae Byens Kirkegaard; den var ikke af nogen betydelig Størrelse, endstjøndt den togange, og vel oftere, var bleven udvidet, først 1586 ved et Mageskifte, Kirken gjorde med Capellanen i Kel-

ding, Mag. Jens Sørensen og siden 1589 ved et andet med Borger Lars Errebøe, hvorved et Stykke Jord paa 15 Alen i Længden og 12¹/₂ Alen i Bredden blev indtaget til den. Den havde forresten Intet, der udmærkede den; iffun nogle Liigstene erindrede om Tolderne Herß og Memmert, Apotheker Eilschou og Søn, en Pharmaceut Dose og endnu en ældre Steen om en kongelig Jagtbetjent, Hans Pederfen Juhl, (født i Kolding 1644 og død sammesteds 1719) med dette Vers af H. Nordrup, den Tids berømte Digter, der siden (1726) blev Præst til Nordrup og Faringløse i Sjælland:

Skjøndt Dyden selv er en forjaget Hind og Due,
Dag frygter den sig ei for Jægergarn og Bue;
Thi see paa Jægerbryst staaer Dydens Skildt og Skjul,
Som her indhimle skal vor salig Jæger Juhl.

Denne Kirkegaard nedlagdes og planeredes 1825. —

Sønden for Byen, ved Beien til den nærliggende Landsbye Seest, (III, 46.) anlagdes ifølge Forordn. af 22de Febr. 1805, (1) i Aaret 1806 og indviedes d. 26de Septbr. f. A. Koldings nye Kirkegaard. (Tab. III, 38.) (2) Over Indgangen dertil og paa begge Sider af Frontonen, mod Beien og Kirkegaarden, sees en dalende Sol og et Forsyns Die, omgivet af en Glorie, samt disse betydningsfulde Ord:

Døden er Indgang til Livet.

* * *

Hjset vi samles igjen.

Det første Sædekorn, som nedlagdes her i Forfrænkelse var en attenaarig Pige, Barbara Kohl; en simpel Liigsteen paa hendes Grav forkynder dette for Efterslægten. Her hviler ogsaa Oldingen Hans Jung hans, hvis opreiste Gravminde vidner om, at i forrige Tider kunde mange Embeder forenes i een Person. Han var født 1726 og døde 1818, blev Borgemeister, Byfoged og Politimester i Kolding 1754, endvidere Toldcontrollour, Postmester og Herredsfoged i Andst, Jerlov og Slaugs Herreder med 4 Sogne af Brusck Herred; 1774 udnævnedes han til virkelig Cancellieraad og 1783 til virkelig Justitsraad. Han havde 16 Børn med sin Hustru Elisabeth Just, der døde d. 14de Novbr. 1804 og er nedlagt i Gulvet, i Kirkens Waabenhuus, hvor en Marmormindesteen er indsat i

(1) I en Necess af 1537, anordnes allerede Kirkegaardes Anlæg udenfor Byerne, samt at de skulle ommures eller omgærdes.

(2) Dens Areal er cirka 3256 □ Favne; Jorden er inddelt i 4 Classer til forskjellig Betaling; den 5te Klasse er fri Jord.

Muren over hendes Grav. Flere Liigstene bringe Byens hæderlige Mænd og Qvinder i hjærlig Erindring og, idet jeg her ved mine Forældres og Benneris Gravhøie gjør Digterens Ord til mine:

Et konstigt Marmorbilled her begræder Deres Savn,
Det sorte Træfors ifkun bær det uberømte Navn,

vil jeg nu forlade denne de Dødes smukt beplantede, oftere udvidede og vel vedligeholdte Bolig, med disse mine Kjæres stille Jhukommelse.

Af Præster ved Kolding Kirke har jeg kun fundet Følgende nævne fra Catholicismens Tid.

- 1) Dominus Hartvicus, hvis Segl findes paa et Document af Aaret 1350, hvorved en Gaard i Bjert, en Landsbye, en Miils Wei fra Kolding, tilstjødedes Kannikerne i Ribe, imod dagligen at holde Mæsse for Gaardens Eier, Johannes Kalf.
- 2) Thorchild Jensen, som 1415 har underskrevet Douationsbrevet paa den saa kaldte Præste- eller Fosses Lykke til Præstens Bord i Kolding.
- 3) Jens Biogh, der har, som Bitterlighedsvidne, undertegnet et Magestiftsbrev imellem Kong Christian den Første og Ridder Tymme Nielsen Rosenfrands til Steensballe i Aaret 1452.
- 4) Hr. Peder, Præst 1492.
- 5) Erik Jensen, Præst og Officialis i Kolding 1496. Han nævnes ogsaa 1481 i et Pantebrev paa Brændkjær Mark, som Biskop Peders Officialis. —
- 6) Mads Hansen, Bispens Vicarius eller Officialis i Kolding i Begyndelsen af det 16de Aarh. (1)
- 7) Niels Pedersen eller Niels Skriver, den sidste af de catholiske Præster i Kolding. Han nævnes 1509 i følgende Linier, som forhen stode over den saakaldte Provstestol i Kirkens Chor:

Anno milleno quingentenoque noveno
Christi, curato statuente Petri Nicolao,
Conditur hæc nova fabrica Laus domino! (2)

Sognepræster ved Kirken, efter Reformationen:

- 1) Niels Jespersen, den første evangeliske Præst i Kolding, var en af de 36 Mænd, der underskreve Kong Christian den Tredies

(1) Vicarius kaldtes sædvanligen Capellanen hos en Canonicus; Officialis derimod var Biskoppens Vicarius. —

(2) Marm. Dan. II, p. 74. —

- Kirkeordinants. (1) 1519 stænkede Kongen ham en Gaard i Byen til fri Beboelse, saalænge han og Hustrue levede; men efter Deres Død skulde den være fri Bolig for de efterfølgende Sognepræsters Enker. Han var Præst ved Kirken fra 1529 til 1559, da han døde og blev begravet i Choret, hvor et lille Monument over ham er indsat i Muren; hans Symbolum var: *turris fortissima nomen domini*. Han skal have været Dominicanermunk i Haderslev.
- 2) Mag. Laurits Thomsen Ribber (teste Resenio, „*dono peculiari, daemones ex obsessis pellendi instructus*“) var Sognepræst her til 1586, da han, formedelst Svagheb og Alderdom, nedlagde sit Embede og blev derefter, af Kong Frederik den Anden, benaadet med 200 Rdl. i aarlig Pension. Han døde 1592.
- 3) Anders Bendsen Dalin var først Sognepræst til Eltang og Bilsrup i Ribe Stift, derpaa i Kolding fra 1586 til 1591, da han blev Sognepræst til Helliggeistes Kirke i Kjøbenhavn; samme Aar blev han magister philosophiæ, siden Hofpræst og endelig Biskop i Dpsloe fra 1601 til 1607, da han døde og blev begravet i Dpsloe-Kirke. Til Christiania Cathedralkirke forærede han og hans Hustrue Anna Pedersdatter en forgyldt Sølvkalk med følgende Paaskrift;

*Asloia antistes, lenta de peste levatus,
Hunc calicem Christo destino, sisto, dico.*

Andr. Bened. Dalinus & Anna Petreja 1603.

Han er ogsaa bekjendt som Oversætter af adskillige tydske Skrifter, hvilke Zwergius opregner i sit sjællandske Klerisje. Biskop Herleb eiede i Manuscript hans *Theologia Davidica etc.* 1597, dediceret til Kong Christian den Fjerde. I Dedicationen taler han om den Fattigdom, Sygdom, de Forurettelser og Efterstræbelser han haade været underkastet i sin Ungdom og i sin Embedsstilling ved Hoffet, samt at det under disse Bekymringer havde været hans Trost og Husvælselse, medens han var i Kolding, at prædike over Davids Psalmer, hvilke Prædikener han hjemme havde skrevet paa Latin, for saaledes i sin Tid at lade dem komme for Lyset, ligesom han nu ogsaa havde, til sine Landsmænds Nytte, udgivet sin ovennævnte

(1) Pont. annal. eccl. dan. III. 229. I Underskriften kalder han sig *Nicolaus Jasperi ecclesiastes Koldingensis*.

Theologia paa Dansk. Han skal have været en velstuderet og begavet Mand. I Rector Albert Thuras Tid (1732) var hans Navn og Aarstallet 1588 endnu opbevaret paa en Bindesrude i Kolding.

- 4) Mag. Jens Sørensen Harth eller Johan Sørensen Harde (Johannes Severini Hardenius) var først Rector i Kolding, siden Capellan til Sognet Kirken sammesteds, derpaa Sognepræst fra 1591 til 1612, da han døde. Han var Provst i Bruffherred i 12 Aar og havde været Cannik i Ribe i 17 Aar.
- 5) Mag. Poul Poulsen eller Poul Paludan Kolding, Rector i denne hans Fødebye i 8 Aar, Capellan sammesteds i 1 Aar og derefter Sognepræst og Provst i 23 Aar, døde 1635 og ligger begravet i Kolding Kirkes Chor; han roses som en ved Gudsfrygt, Retfærdighed og Lærdom lige udmærket Mand. Den latinske Inscription paa Liggstenen over ham ender med disse Ord: *helle hella geras, hella corona datur, Haabet hier, lider, tier.*
- 6) Mag. Ancher Sørensen, født 1603 i Egtved Præstegaard i Ribe Stift, blev 1633 Capellan p. p. hos Faderen Søren Poulsen, Sognepræst for Egtved og Ødsted Menigheder, 1635 Sognepræst i Kolding, 1637 Magister, 1661 Provst i Herredet, døde 1682.
- 7) Mag. Ancher Anchersen, Fornævntes Søn blev født d. 17de Jan. 1644 i Kjerteminde, hvorhen hans Moder Anna Jeremiasen Wolf havde begivet sig, formedelsk Krigsurolighederne i Jylland. Han erholdt først privat Underviisning i Kolding, kom siden i Odense Skole, blev Student 1661, philosophiæ baccalaureus 1664, reiste udenlands 1665, var Rector ved Koldings latinske Skole fra 1668 til 1682, derefter Sognepræst i Kolding og Provst til 1693 og i samme Tidrum Prinds Frederiks Confessionarius og Hofprædikant paa hans Udenlandsreise. Fra 1693 til d. 19de Junii 1701, da han døde, var han Biskop over Ribe Stift. (S. Søren Anchersens Slægtregister i Gieslings Jubellærere 2den Deels 1ste Bd.)
- 8) Mag. Johan Dorscheus, født i Fredericia d. 26de April 1661, hvor hans Fader, som kaldte sig Peder Dorsch, var Sognepræst; han gik først i Kolding- og siden i Fredericia Skole, hvorfra han dimitteredes 1677, blev 1678 baccalaureus og 1680, efterat have taget theologisk Embedsexamen, Magister Philosophiæ, 1681 Hovmester for to unge Adelsmænd, Anders og Niels Trolle, med hvem

han reiste udenlands, kom hjem 1685, foretog sig Aaret derefter en anden Udenlandsreise og atter en anden, som Hovmester for to andre unge Adelsmænd, Jørgen og Dve Scheel. 1689 blev han Feldtpræst og Provst ved den danske Armee, der udsendtes til Kongen af Storbritannien, derpaa Sognepræst i Kolding og Provst over Brustherred 1693, reiste endnu engang udenlands 1695, som Prinds Christians Hofpræst og Confessionarius. Men da denne Prinds døde i sin blomstrende Ungdom, begav Dorscheus sig til sit Embede i Kolding. I Aaret 1697 blev han Sognepræst til Helliggeistes Kirke i Kjøbenhavn, 1698 Præst til Frue Menighed sammesteds og Provst over Sockelunds Herred. Han døde 1706. (Molleri Cimbria litt.)

- 9) Mag. Bartholomæus Deichmann er født d. 5te Febr. 1671 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader var Byfoged, blev academiisk Borger d. 11te April 1688 og tog theologisk Embedseramen 1690, efterat være hjemkommen fra en Udenlandsreise til Leipzig og Jena; siden reiste han til Frankfurt og derefter til Holland, hvor han studerede ved Universiteterne i Leiden og Utrecht; 1693 blev han Feldtprovst ved de danske Tropper, som sendtes til Brabant, 1696 Hofprædikant og Confessionarius for Prinds Karl, Kong Christian den Femtes Søn, paa dennes Udenlandreise og udnævnedes undervejs til Sognepræst i Kolding, men Kaldet besørgeades af en Anden til hans Hjemkomst 1699, da han i Kolding holdt sin Indtrædelsesprædiken første Pintsedag og sin Afstedsprædiken anden Pintsedag, eftersom han, under 25de April s. A. var kaldet til Sognepræst og Stiftsprovst i Odense. Samme Aar blev han Generalsuperintendent i Oldenborg, men da han erholdt Tilladelse til at forblive ved sit Embede i Odense indtil April 1700, blev imidlertid, ved Biskop Gerners Død, Bisborg Bispestol ledig, hvilken han foretrak for Oldenborgs, og indviedes til, d. 25de Julii 1700. 1712 blev han Biskop i Christiania og 1724 udnævnedes han til Conferentsraad. Efter Kong Frederik d. Fjerdes Død faldt han i Unaade; Kong Christian den Sjette, hedder det i Ordren af 24de Nov. s. A. til Statholderen i Norge, Geheimeraad Wibe, vilde ikke stadfæste ham i det ham anbetroede biskoppelige Embede, han bestyldtes for at have indviklet sig i adskillige, dette Embede uvedkommende, verdslige For-

retninger ⁽¹⁾ og et uopbyggeligt Forhold, affedigedes, og Kongens Hofprædikanth, Mag. Peder Hersleb, udnævnedes til Biskop i hans Sted. Deichmann forsøgte vel at retfærdiggjøre sig for Kongen, men man reflecterede ikke derpaa og udstødte den ene Ordre haardere end den anden imod ham. Midt under alle disse Gjenvordighedigheder døde han 1731. Efter et Manuscript paa Kongens Bibliothek under Titel: Vita Deichmanni, som hans Søn, Cancellieraad Carl Deichmann har efterladt sig, sælber Professor J. Møller i sin Mnemosyne den Dom over Biskoppen, at han var sikkert „en ligesaa elstværddig, som talentfuld, lærd, embedsdygtig og fædrelandssindet Mand.“ Kong Frederik den Fjerde yndede Biskoppen meget og stod, som man meener, i hemmelig Brevverling med ham, især om de norske Kirkers Istandsættelse ⁽²⁾. Som Biskop i Viborg var han saare afholdt, hvilket man erfarer af Biskop Tychonius's Tale ved Landemodet sammesteds, i Anledning af hans Forflyttelse, deri hedder det: — — „Nos, quod unum facere possumus, sincere faciemus: Deum scilicet venerabimur, velit immensa ista tua in hanc dioecesin beneficia omnimoda, benedictione in te tuamque progeniem abunde compensare.“ — Biskop Bloch skriver om ham, at „han var en Mand af anseelig Skikkelse, et vakkert Udortes, venlig i Omgang, af en extraordinair opvakt Hjerne, ugemene Stræderinger, en stor Statsmand, villig til at glemme Fornærmelser, hans Medgang gjorde ham ikke hovmodig, hjærligt omgiffes han sin Geistlighed, villig til at hjælpe Enhver“. ⁽³⁾

10. Mag. Lanriq Leeh eller Lehe, fra 1699 til 1746, Provst, nedstammede fra de bekjendte Mandulfer ⁽⁴⁾

- (1) Til hans Forsvar i denne Henseende skrev Provsten i Frederikshald den lærde Johan Cold, sit saakaldte: „Judicium et consilium Episcopi licitum“, i hvilket Skrift D. dog ikke nævnes.
- (2) Man bebrejder især D. det i Aarene 1721 og 1722 foretagne Salg af de norske Kirker og hans Forhold imod Myntmesteren Meier paa Rongsberg, der blev beskylt for Stemplets Misbrug og efter en Commissions Dom, hvori Biskoppen fornemmelig var den Dirigerende, straffet med Ragsstrygning og Brændemærke, endssjøndt han af Mange holdtes for uskyldig. (N. C. Krogs Efterretninger om Viborg 1779. S. 125.)
- (3) Pontopp. ann. eccl. dan. IV, 211. — Gjesfings Jubell. I, 539. og II 1 Bd. S. 231. — Blochs fyenste Geistl. Hist.
- (4) Gjesfings Jubell. I, 370. — Indtil Leehs Død var Sognekaldet beneficeret med 8 Kirkers Korn- og Dvægtiende i Brustherred (Hofmanns Fund. IV, 682.)

11. Mathias Bakke, Søn af Hospitalspræsten i Kolding, Lorenz Bakke, blev Collega ved Latinstolen 1732 eller 1738, Catechet 1739 og tillige Capellan p. p. 1742 hos fornævnte Mag. Leeb, derpaa Sognepræst 1746 og Provst i Bruffherred 1758. Han døde 1767.
12. Hans Sidelmann, kaldet hertil fra Sneum og Tierborg i Ribe Stift, blev tillige Provst i Bruffherred og døde 1770.
13. Carsten Bolqvarz, Søn af Bolqvarz Carstensen Bolqvarz, Forstander ved Waisenhuset i Trondhjem og Hustrue Elisabeth Buchhoff, var født sammesteds d. 1ste Januarii 1722, blev den 15de April 1745 kaldet til residerende Capellan for Skognens Menighed i Trondhjems Stift, 1753 den 17de Septbr. til Sognepræst for Fardrup Menighed i Ribe Stift, 1770 den 30te Martii til Sognepræst i Kolding og den 6te Julii s. A. til Provst i Bruffherred. Han resignerede 1801 og døde 1808. Af Biskop J. C. Bloch i Ribe roses han som en grundig Prædikant og en god Catechet (1): Bolqvarz havde tre Capellaner p. p. nemlig sin Søn Richard Hagerup Bolqvarz, der tillige var Hospitalspræst 1776, Johannes Blangsted, som blev Sognepræst i Sandbye i Voland og Ludvig Luplau, som siden blev Hospitalspræst i Kolding.
14. Peder Naaschou var først Præst i Sundbye i Aalborg Stift fra 1791 til 1804, da han blev kaldet til Kolding, hvor han døde 1813.
15. Jens Johan Garnæs, født i Bergen den 2de August 1772, deponerede fra dens Skole 1790, blev 1802 residerende Capellan til Balders i Durdalen i Christiania Stift, 1804 residerende Capellan i Kolding og Sognepræst til Alminde, derefter 1813 Sognepræst i Kolding, hvor han døde den 4de Febr. 1817.
16. Peter Arild Blichert, Lærer ved det Kongelige Landcadetacademie i Kjøbenhavn, kaldtes 1813 til Præst ved Citadellet Frederikshavn og 1817 til Sognepræst i Kolding, var Consistorialassessor, døde 1837.

(1) Af Bolqvarz's Familie var uidentivt Marcus Carstensen Bolqvarz, der er Forfatter af et Vers over en Koldingenser, nogle aandelige Sange, mørke Taler, Bryllups- og Liigvers, samlede under Navn af „Sjelens Luth.“ Denne Bolqvarz var i 1708 tretten Aars Supplicent til geistligt Embede og længtes, som han udtrykte sig, per vocativum, efter en ret Afgang til Faarestien, i hvilken han ikke per genitivum eller dativum vilde indsnige sig. Dette Duffe frembarer han flere Gange i sin ovennævnte Bog.

17. Jens Severin Hvistendal Galskjot, residerende Capellan i Kolding, kaldet til Sognepræst sammesteds den 24de Junii 1837. (1)

Sognepræstens Residents (III, 4.), en toetages Bygning paa Hjernet af Vestergade og Kirkegade (nu Torvegade), tilhørte i Catholicismens Tid Kalente-Alter i Kolding Kirke, siden skænkede Kong Christian den Tredie Gaarden, som da beboedes af en vis Mads Kørningh, ved Gavebrev, dateret Torsdagen efter Reminiscere 1549, til fri Beboelse for den første evangeliske Præst i Kolding, Niels Jespersen og hans Hustru Marine, der „skulde bygge og forbedre den“; men efter deres Død skulde den være og forblive en Bolig for Sognepræsternes Enker i Byen og, hedder det fremdeles, „naar Ingen af disse ere til, da skal den aarlige Skyld, som pleier og bør deraf at gaae, aarligen udgives til Sognekirken her sammesteds.“ Længere hen i Tiden tillod man Sognepræsten at beboe den, naar der ikke var nogen Enke paa Kaldet. Af en over Gadedøren anbragt Inscription med ophviiede Bogstaver, der lød saaledes:

Frederich den Anden af Guds Raade,
 Konning i Danmark og Norge baade
 Gav stor Hjelp her til Kolding Bye,
 At bygge dette Huus af nye,
 Udi sidste sit Regjerings Aar,
 Der Kaspar Markdaler Lehnsmænd vaar;
 Anders Simonsen, Ancher Mogenssen Borgemester
 Gorde af Kirken og Byen dertil det Bedste;
 Da Hrr. Hans Kneus (2) var Kirkens Forsvar
 Og Hrr. Anders Bendsen Sognepræst var.

Erfaredes, at Residentsen var opbyggt 1588 og inde i dens Forstue vare Pf 112, 1. og 127, 1. over Dørene til begge Sider saaledes versificerede:

Uden Gud self vort Huus vil bygge
 De self bevoct vor Stad,
 Da kan vi hverken være trygge
 Eller af vort Handverk glad.

Salig er den, som frycter Gud
 De tæncker altid paa hans Bud.

(1) Af Agent J. P. Wisfing i Kolding er til Kirken skænket en sort Tavle, hvorpaa med forgylbte Bogstaver Sognepræsternes Navne efter Reformationen ere optegnede.

(2) Formodentlig Jubellæreren Hans Kneus, den anden Præst til Harte og Bramdrup efter Reformationen, thi han boede bestandigt i Kolding (Trefshovs Jubellærere. Pag. 309.)

Med Provst Bakkens Død i Rolding 1767 ansøgte Magistraten om, at denne Bolig maatte blive solgt til Fordeel for Kirken, men Ansøgningen blev ikke bevilget. I Aaret 1840 blev, ifølge et kongeligt Rescript af 1796, denne Embedsgaard nye opbyggt, asfureret for 1550 Rbd. og af Kirken overleveret Sognepræsten til fremtidig Vedligeholdelse. Gaardens Opførelse kostede 2300 Rdlr. r. S., hvoraf Kirken udrede 1800 Rdlr. og maatte til den Ende gjøre et Laan paa 1300 Rdlr. af Ribe Stifts offentlige Midler; der tilbagebetales i 15 Aar med 86 Rdlr. 64 $\frac{1}{2}$ r. S. aarligen; de øvrige 500 Rdlr. betalte, efter Cancelliets Resolution, Sognepræsten Hr. Galskiot for Præstegaarden som en Indløsningsfum, hvilken bestandig skal hvile paa og betales af Eftermanden i Embedet. Til Gaarden ligger en lille Have.

I Aaret 1415 gaaer til Sognepræstens Bord i Rolding den saakaldte „Fosses- eller Prediger Løkke“ vesten for Byen. Derom lyder Kong Hans's Confirmation paa samme Lykke af 1492 saaledes: Kong Hans gjør vitteligt, at for ham mødte Hr. Peder, Præst i Rolding, med et Brev saa lydende: „Johan Thomæson Ridder, Torchild Jensen pst (Præst?), Nisf Lamp eller Lanies (?) af Tyræbeck, Nisf Ottersen (Aghersen) af Megtved, Nisf Pedersen, Pors kaldet, af Smidstrup, Bæbner (1), gjøre vitteligt, at de skjøde til Præstebordet i Rolding al deres Eiendom og Rettighed i Predigeløkke i Harthe Sogn mellem Spidalfløkke og Rolding-Bjerg, for deres Sjæles og Benneres døde og døde skullendes Helsen, med at Sognepræsten, paa hvert Aars St. Duffs Aften, skal begange dem og deres Forældre, i Rolding Sognekirke, med fire Vigilier, og anden Dagen med sex Messer, medens Kirken og Sognet varer. Actum 1415.“ — Ved et andet Brev af 1416 udstædt fra Brostoff-Herred af Johan Thomæson Ridder, Peder Bertelson i Thaulov, Præst, Herman Jverson, Ebbe Galt og Esger Brynning, Bæbnere, Nisf Thomæson Friis og Torsten Ryd, Bønder, have 12 Mænd Bønder tilskjødte Præstebordet deres Deel i bemeldte Lykke paa samme Bilskaar. — Brugten af denne Enghave vilde Præsten Jens Sørensens Enke forbyde sin Mand's Successor Mag. Poul Poulsen; i denne Anledning faldt Borgemeisters og Raads Dom 1613, at den skulde tilhøre Sognepræsten pro officio. Siden førte Præsten Matthias Bakke, i Aaret 1753, Klage over, at man formeente ham Afgang til hans Høebjergning paa denne Enghave; men Dyrighedens Kjendelse faldt ogsaa her ud

(1) Bæbnere, d. e. adelige Godseiere, som ikke ere Riddere.

til Fordeel for Præsten. Senere beretter Provst Volqvarg, at han Intet erholdt af denne Løffe, formodentlig ved Forsømmelsen at paatale Sagen i rette Tid, og fik endelig 1788 oprettet en Contract med Kæbflager Puch i Kolding, hvorved Provsten forpligtede sig til at lade sætte Led med Laas for denne Enghave, og Kæbflageren, at tilstæde ham og Eftermænd i Embedet fri Ind- og Udførsel til og fra den.

Ved Gavebrev, dateret Koldinghuus 21de Decbr. 1558, har Kong Christian den Tredie tillagt Sognepræsten Konge-, Korn- og Dvægtienden af Erst- (Veirskov) Sogn i Andst Herred, og ligeledes ved et Klemmebrev for Riberstift, dateret 9de Mai 1555, der siden er confirmeret af Kong Frederik den Tredie, den 20de Mai 1664, Tienden af Ladegaardens Avl til Koldinghuus. Senere, da Jorden blev udlagt til Rytterkobbøl, erholdt Præsten af Kolding Rytterdistrict 6 Rdr. i Refusion for Tienden. — Foruden fornævnte Kongetiende af Veirskovsogn (hvoraf det Meste er anordnet in perpetuum) 70 Tdr. Rug, 34 Tdr. Byg, 60 Tdr. Havre og 25 Tdr. Boghvede, som leveres i Skjeppen, har Kaldet nu 20 à 30 Rbd. i aarlig Refusion af Byens Jorders Kirketiende, Renten af 97 Rbd. for en bortsolgt Annergaard i Alminde paa 5 Tdr. Hartkorn, circa 60 Rbd. i Præstepenge og 500 Rbd. i Dffer og Accidentser. Kaldets Udgifter i Skatter m. v. beløbe sig til omtrent 160 Rbd.

I Kong Frederik den Andens Tid blev Alminde Sognekald lagt til det residerende Capellanie i Kolding (1), og have de residerende Capellaner, saavidt vides, været følgende (2):

1. Hr. Jørgen Northensen 1566. 1579.
2. Hr. Hans Povelsen. 1567.

(1) Kirken i Veistrupsgn (Annex til Heils) skal i ældre Tider være bleven betjent af Capellanen i Kolding; noget fra Kirken, som laae skjult i en tyk Skov, var da opreist en stor Steen, som Mærke for Capellanen, om han var paa rette Wei til den. Da Bønderne i Veistrup sloge deres første lutherste Præst, Knud Jensen, ihjel 1571 i Sognets Kirke, blev et Detaschement Krigsfolk fra Kolding sendt dertil hver Heligdag, for at holde Styr paa de rebelle Sognefolk under Gudstjenesten. (Rhodes Haderslevamts Bestrivelse.)

(2) Ifølge kongl. Resolution af 15de Mai 1824 er den residerende Capellan pligtig til at give, 2 Dage om Ugen, hver Dag 3 Timers Underviisning i Religion i Borger skolens øverste Klasse, hvorimod han er fritagen for at holde Prædiken i Byen, undtagen paa de tre store Høitidsdage: Nytaarsdag, almindelig Bededag og Reformationseften.

3. Hr. Mag. Jens Sørensen fra 1583 til 1591, da han, som forhen anført, blev Sognepræst i Kolding.
4. Hr. Mag. Phil. og Thcol. Baccalaureus Anders Mikkelson, siden Kong Christian den Fjerdes Hofpræst og derefter Biskop i Bergen 1608. I Aaret 1613 indsendt han sig, efter kongelig Befaling, paa Rigsdagen i Sken, hvor Papisternes Sag undersøgte, der hemmeligen havde indsneget sig i Riget og af hvilke Nogle endog vare ansatte i offentlige Embeder. Han døde 1615. I sin „Liden Haandbog, ubi hvilken indeholdes nogle christelige udkaarne Bønner o. s. v.“, kalder han sig, i Dedicationen til Knud Brahe, Præst i Kolding; deraf have nogle Forfattere urigtigen anført ham som Sognepræst sammesteds, endogsaa forverlet ham med hans Søn, Andreas Buch, som 1621 var Præst til Voss og Provst til Hardanger i Norge (1).
5. Hr. Mag. Povet Povelsen eller Povet Paludan Kolding fra 1608 til 1612. (See om ham under Sognepræsterne).
6. Hr. Jens Sørensen Hundevad, først Rector i Kolding, siden residerende Capellan ibid. 1632.
7. Ancher Mogenssen fra 1659 til 1687.
8. Rasmus Sager. 1698.
9. Søren Weibye. 1704.
10. Christian Rjærulf, som siden blev Sognepræst for Starup og Vesternebel Menigheder, til 1708.
11. Mag. Frederik Lehmeier, kaldet til Stubbekjøbing og annecterede Menighed paa Falster i 1746.
12. Rudbeck Lucopidan, først Hospitalspræst i Kolding, døde 1750.
13. Mag. Ole Westphal, født i Kjøbenhavn den 7de Januari 1715, kaldet til Skibspræst paa Kongens Flaade 1743, til Hospitalet i Kolding 1746, til Capellan i Kolding og Sognepræst til Alminde 1750, døde 1772.
14. Parmo Carl Petersen, Decanus paa det kongelige Communitet, kaldet 1772, Provst i Brustherred 1793, døde 1803.
15. Jens Johan Garnæs 1804. (See om ham under Sognepræsterne.)

(1) Zwergii Sjell. Ner. p. 530. Schönaus Saml. af danske lærde Fruent. p. 912. Molleri Cimbria litt.

16. Christian Plesner, kaldet den 1ste April 1814, blev 1823 Sognepræst for Lyngby og Albøge Menigheder i Aarhus Stift og 1833 Sognepræst til Røde og Smørum i Sjælland, Provst, døde 1841.
17. Jacob Samuel Hertel, Adjunct, først ved den lærde Skole i Randers, siden i Aarhus, blev i Mai 1824 kaldet til Capellan i Røding og Sognepræst til Alminde, den 11de September 1831 til Sognepræst for Thisted og Tilsted Menigheder i Aalborg Stift samt til Provst for Hundborg og Hillerslev Herreder i Thisted Amt og i Mai 1837 Sognepræst til Frue Kirke i Aalborg og Nørre-Tran-ders, Provst.
18. Jens Severin Hvistendal Galskjøt, ordineret Catechet og første Lærer ved Borger-skolen i Roeskilde, kaldet den 16de December 1831 til residerende Capellan i Røding og Sognepræst til Alminde, siden til Sognepræst i Røding.
19. Christian Frederik Kragerop, ordineret Catechet i Rallund-borg, kaldet den 26de Septbr. 1837.

Dette Embede har følgende Indtægter: (1831.)

1. Præstetienden af Alminde Sogns 142 Ldr. 2 Skpr. „ Fdk. $\frac{11}{60}$ Alb. Hartkorn udgjør 31 Ldr. $5\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 29 Ldr. $5\frac{1}{2}$ Skp. Byg, 25 Ldr. $2\frac{1}{2}$ Skp. Havre.

Efter en anden Angivelse svares, efter Tiendeforening af 18de Jan. 1804, 20de Jan. 1814 og 21de Jan. 1823, in natura: 33 Ldr. Rug, 30 Ldr. 3 Skpr. Byg og 25 Ldr. 3 Skpr. Havre.

2. Kongetienden af Veien og Løborg Sogns 123 Ldr. 6 Skpr. 1 Fdk. $2\frac{11}{12}$ Alb. Hartkorn, hvormed Kaldet er beneficeret, udgjør 50 Ldr. $5\frac{1}{2}$ Skp. Rug, som betales efter hvert Aars Kapitulstart. (1)

Efter Kollegialtidenden 1824 kunde Tienden hæves i Kjørven af 3 Ldr. 5 Skpr. 2 Fdk. $1\frac{3}{10}$ Alb.

3. Smaaredsel omtrent 4 Lpd. Ost og nogle Par Kyllinger.

(1) Nørup Sogns Kongetiende blev ved kongeligt Skjøde af 21de Marts 1572 givet til Kapellaniet i Røding, men da Kong Frederik den Anden siden bortskjødede den til Erik Lange af Engelsholm, gav han ved Brev, dat. Skanderborg Slot 24de Febr. 1587, Kapellanen i dens Sted Løborgs Konge- Korn- og Dvægtiende i Maltherrød, hvortil Kong Christian den Fjerde 1592 endnu lagde Kronens Korn- og Dvægtiende af Veien Sogn. (Hofm. Fund. IV, 683 og 689.)

1. Offer og Accidenter circa 200 Rdl. (Efter en anden Angivelse: 100 Rdl. af Alminde Sogn og 250 af Rolding).
5. Af Roldinghuusslot: 27 Tdr. 4 Skpr. Havre og 6 Rdl. 4 Mk. Sølv. Efter en anden Angivelse: 27 Tdr. 4 Skpr. Havre, 2½ Tde Rug og 3 Tdr. Byg, som betales deels efter Capitulstaxt og deels af Veile Amtstue efter Menterietaxten.
6. Til Huusleie, af Kirken: 21 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.
7. Af Borgerkolen: 2 Favne Brænde.

Sognets Beboere give Præsten fri Befordring til og fra Alminde i Embedsreiser.

I Kong Frederik den Andens Tid befordrede Præsten Jens Sørensen sig selv, imod, efter kongelig Bevilling, dat. Wamdrup d. 6. Marts 1584, at oppebære af Roldinghuus aarligen 25 Tdr. Havre og 5 Orter Korn, hvorved han derhos forpligtedes til at gjøre Tjeneste paa Slottet, naar det forlangtes. Denne Indtægt bevilgedes ogsaa Ancher Mogenssen som Prædikant paa Roldinghuus, ved Kong Christian den Femtes Brev af 7de October 1672 og stadfæstede Kongen desforuden s. A. og end ydermere den 21de October 1682, Kong Frederik den Tredies Missive af 3die April 1654, til Lehnsmanden Steen Bilde i Rolding, at Alminde Sognemænd skulde befordre deres Sognepræst til og fra Alminde i Embedsreiser. Siden ansøgte Præsten Frederik Lehmeier om at maatte erholde fornævnte Genant fra Slottet, hvilket tilstodes ham 1718. — Den residerende Capellan har tilforn havt fri Bøllig i Rolding, hvilket siden forandrede derhen, at han aarligen erholdt af Kirken til Huusleie, 13 Rdl. 2 Mk., for Skriftestolen at betjene 7 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. og af Byens Ræmnerkasse (hvorfor vides ikke) 10 Rdl. samt Offer af Byen til de tre store Høitider.

Et Catechetembede oprettedes i Rolding 1739, da Kong Christian den Sjette, ved Rescript af 13de Martii, kundgjorde Biskoppen, at han selv vilde kalde en Catechet og at denne skulde have i aarlig Løn 50 Rdl. af Sognepræsten, 20 Rdl. af den residerende Capellan og 10 Rdl. af Sognnekirkens Degn og Klokker, foruden frit Logis, Brænde og Lys. Og befalede Kongen endvidere, at, naar den daværende Degn og Klokker døde, skulde hans Embede forenes med Catechetens, og Præsterne fritages for ovennævnte Lønning. Den 1ste Maii 1739 kaldte Kongen den første Ca-

techet, tredje Lecties Hører og Cantor ved Kolding latinske Skole, Matthias Bakke, og, da han 1746 blev Sognepræst i Kolding, Catecheten i Beile, Christian Frederik Friis, som derefter 1754 ordineredes til Feldtpræst ved et daværende Kampement og 1763 til Sognepræst for Hjarup og Bamdrup Menigheder i Andst Herred, i hvilket Embede han døde 1802. Efter Friis blev Lars Wisbech Catechet og Klokker i Kolding. I hans Tid blev, ifølge kongelig Resolution af 18de Januarii 1788, gjort den Forandring ved Embedet, at Latinskolens Rector fritoges for den hidindtil Rectorerne paalagte Aftensangsprædiken vederløst med Catecheten; at denne skulde besørge Aftensangsprædikenerne fra Middeldag til Paaste og catechisere i Kirken om Onsdagen, hvorimod Passionsprædikenerne om Onsdagen i Fasten skulde ophøre; at den residerende Capellan i Kolding skulde prædike til Aftensang fra Paaste til Middeldag og at Gudstjenesten, formedelt Capellanens lange Annervei, maatte begynde Kl. 2, samt at Skriftemaalet om Torsdagen nu atter skulde henlægges til Eftermiddag Kl. 2. Ved Wisbechs Død, den 30te Septbr. 1809 gif dette Catechetembede ind og Borger skolens ældste Lærer Peder Jürgensen blev Klokker og Chordegn.

Ifølge en Fortegnelse paa gamle Pergamentsbreve og andre Documenter, som ere leverede Præsten Matthias Bakke ved hans Embeds-tiltrædelse 1746, samt paa andre Breve, der senere ere tilkomne, har Kirken eiet: 1) et Huus i Vestergade, givet ved et Pergamentsbrev, dateret Kolding 1504; 2) en Humlegaard vesten for Kolding paa Gravene, pantsat af Raadmand Peder Schadborg i Kolding 1522 for 100 Mark danske, som han havde laant af Kirken; 3) 2 Kirkeboder og Grund i Vestergade, vurderede til 200 Daler, ved Syn, foretaget den 11te Febr. 1590; 4) Part i et Skjode af 1594 paa 3 Boder i Sviigaden, givet af Anders Bruun til Kolding Kirke og Latinske Skole, saa hver af dem skulde nyde Halvparten af den Capital, som stod deri, nemlig 220 Daler; 5) Raadmand Peder Helts Donation, dateret 25de Martii 1608 paa 100 Slettebalere „at stande paa Rente og aarligen give 6 gode Daler til Rente“, for at her, „som udi mange velforordnede Kjøbstæder“ Bedeflokken hver Dag skulde slaae Kl. 6 om Morgen, Kl. 12 om Middagen og Kl. 5 om Aftenen, „Gud Almægtigste til Lov og Ære og fromme Christne udi denne Menighed

til en christelig Erindring, idelig at øve dennem ubi Bøn og Paakaldelse til Gud, naar de høre samme Bedekloffe slaae" (1).

Af Capitaler eiede Kirken i Aaret 1845 1180 Rdlr., hvoraf 400 Rdlr. vare udestaaende paa 1ste Prioritet i 2de Gaarde i Vindeballe, 405 Rdlr. ligeledes i to Huse i Kolding og 375 Rdlr. paa anden Prioritet i en Gaard i Seest. Af disse Capitaler, saavel som af det saakaldte Kollinske Legat paa 500 Rdlr. havde Kirken i aarlige Renter: 67 Rdlr. 1 Mk. 3/5 ø.; men af det Junghansske Legat paa 150 Rdlr. erholder Kirkeværgen Renten for Vedligeholdelsen af Stifterens, Justitsraad Junghans's Begravelsessted. — Af Donationer til Kirken havde denne i fornævnte Aar en Indtægt af 143 Rdlr. 4 Mk. 12 ø., nemlig: af en Mark i Søndervang, givet af Cancelliraad Røeds Frue til hendes og Mand's Begravelsessteds Vedligeholdelse, i Leie 70 Rdlr. Til samme Hensigt er givet af Commerceraad Riis en saakaldet Halvmark i samme Bang, hvilken afgiver i aarlig Leie 41 Rdlr., og af Raadmand Daniel Michelsen en Tost, kaldet Matte Riisbøls Hauge, fonden for Kolding, hvoraf Leien er 28 Rdlr. 3 Mk. Endvidere haves i Landgilde af et Hus i Taulov Sogn til Borgemeester Pedersens Begravelsessteds og en Lyskrones Vedligeholdelse 4 Rdlr. 1 Mk. 12 ø. Fremdeles har Agent Jens-Peter Wisfing, der, som forhen ommeldt, i Aaret 1831 skjænkede til Kirken sin saakaldte Kirketost, saaledes, at han, uden Afgift til Kirken, har Brug af den saalænge han lever; men at den, efter hans Død, skal bortleies paa Billekaar, at hans og Forældres Begravelsessted vedligeholdes, hvorved da 3/8 af Leien tilfalder Kirken og 1/8 Kirkeværgen, skjænktes i 1833 et nyt rødt Fløiels Alterklæde med Guldfryndser, og et Klæde af samme Art til Prædikestolen; i 1835, 100 Specier til et Par nye Stemmer i Orglet; i 1838, 110 Rdlr. til Altertavlens Opmaling, og i 1840 en nye Kloffe; endydermere i 1843 stipuleret til Kirkens Forstjænnelse en Capital paa 250 Rdlr., hvis Renter ene af Sognepræsten ere at anvende og saaledes ikke vedkommer det aarligen indsendende Kirkeregnskab; fremdeles en Capital paa 100 Rdlr., hvis Renter skulle uddeles blandt 6 Dreng, som synge over sigene; i 1844 har han ladet Pilleu bag Prædikestolen og under dens Himmel beklæde med rødt Fløiel og Guldfryndser og derhos ladet anbringe følgende Inscription: „Herrens Ord varer evindeligen.“ Hertil kommer endnu denne hans Gave

(1) Ringningen paa de to Lieder af Dagen er forlængst ophørt; nu ringes kun om Middagen med den af Agent J. P. Wisfing givne Kloffe.

af et i Sæst Bye beliggende Stykke Skov, som er vurderet til 2000 Rdlr. Courant. — Til andre Kirkens Indtægter henhøre: a) Leien af den, Kirken oprindeligen tilhørende, Jord, hvilken Leie udgjør aarligen circa 12 Rdlr.; b) Tienden af Søndervang 16 Rdlr. 4 Mk. 4 ß., og af Nørrevang 2 Tdr. Rug, efter Middeltallet af 10 Mars Capitelstærk; c) Tavlepenge, der kunne anslaaes aarligen til 60 à 70 Rdlr.; d) Begravelsespenge for Jord paa Kirkegaarden, Monumenters Opsættelse paa Gravstederne, disses Fornyelse, der, efter et Middeltal, kunne ansættes til 120 Rdlr. aarligen; e) Leien af Stolestader i Kirken maa for Fremtiden ansees for aldeles uvis. I Aarene 1588 og 1601 gjorde Lehnsmanden Caspar Markdaner og Magistraten adskillige Bestemmelser, hvorved Alle forpligtedes til at tage Stolestade i Kirken, og i Dverrensstemmelse hermed have ogsaa, saa langt den ældre, hos Kirkeværgeren opbevarede, Regnskabsprotocol gaar tilbage, Alle i Almindelighed erlagt Stolestadepenge. Ligeledes affattede, i Henhold hertil, efter Stiftsøvrighedens Forlangende, Kirkeinspektionen med Kirkeværgeren, i Aaret 1820, et Stolestadereglement, der af Stiftsøvrigheden blev antaget som Regel for Fremtiden, da Menigheden, efter dets Henliggen til offentligt Estersyn, ikke gjorde nogen Indsigelse derimod. I Medhold heraf, erklærede ogsaa Cancelliet, i Aaret 1826, at en Militair, som eiede Gaard i Byen, ikke kunde fritages for at svare Stolestadepenge. Ved disse Penge havde Kirken en aarlig Indtægt af over 300 Rdlr. Men da i 1841 en Mand indgav Betsværing over, at saadanne Stolestadepenge vare, ved en Stiftsøvrigheds Resolution, blevne ham affordrede under Lovens Tvang, erklærede Cancelliet i 1842, at disse ikke længer kunde affordres Noget efter det hidtil bestaaende Reglement, og at Stolestaderne skulde bortleies (1).

(1) Under 29de Martii 1758 besværede Chefen for det, dengang i Kolding indquarterede, 1ste fyenste Cavalleriregiment, Generalmajor v. d. Schulenburg sig over, at der ikke indrømmedes Regimentets Officierer og deres Fruer Stolestader i Kolding Kirke, og under 20de Juni s. A. resolvede Geheimeraad og Overhofmarschal Moltke, at „ligesom det fra Arildstid havde været Skik, at Amtmanden med Familie, Regimentschefen og hans Frue havde, i Kolding Slotskirke, betjent sig af de to første saakaldte Kongens og Dronningens Stole, og Amtmandens Fuldmægtig, Officiererne og deres Fruer af de to næste, som bare Navn af Lehnsmændens og Fruens Stole, saaledes fandt han det billigt, at der fremdeles forholdtes.“ — Hvorledes Stolestaderne i det 17de Aarhundrede vare i flere Kirker Aaledning til en uværdig Mangstrid om Forsædet i dem, kan man see af Moltbæchs Udvalg af Bisshop Birchers og s Dagbøger S. 297, 314 og 315 og til Oplysning om, hvorledes de benyttedes i Kolding Kirke, i Midten af samme Aar-

Hvad endelig angaaer de i gamle Documenter omtalte Kirkeboder, da vare disse oprindeligen 6 i Tallet, men de 4 af dem bleve, formeentligen i Aarene 1795 og 1796, nedrevne til den gamle Kirkegaards Udvidelse; de to øvrige ere bestemte til Boliger for Byens Organist og Chordeg. Af den ene hæver nærværende Organist aarlig Leie og for hans Embedstid vedligeholdes den af Kirken, men ved hans Afgang vil den tilfalde Eftermanden saaledes, at denne selv holder den vedlige; den anden, som, efter Stolcanordningen for Kjøbstæderne, ved nuværende Chordegns Død skal tilfalde Skolevæsenet, er allerede af dette taget i Brug som Bolig for et Skolebud, imod at Chordeggen erholder aarligen 8 Rdlr. af Stolens Rasse⁽¹⁾.

Af alt det Foransførte kan Kirken antages at have en aarlig Indtægt af omtrent 450 Rdlr., eller noget derover, der, om nogle Aar, naar det, i Anledning af Præstegaardens Opbyggelse og Overdragelse til Sognepræsten, tilveiebragte Laan er udbetalt, vil forbedres og være tilstrækkelig til Kirkens aarlige Udgifter.

hundrede, kan det som en Curiositet bemærkes, at i Kirkens Regnskab for 1646 er blandt Udgiftsposterne anført 8 Stilling ugentlig til Bægterne, for at gaae omkring i Kirken og vække dem, som sov under Prædiken, med en Stok, hvorfor var betalt Mads Suedker 6 Stilling. Denne Skil skal have fundet Sted fra 1646 til 1649; (Tauber's Breve fra Rolding, p. 24.) — Efter Biskop Brochmans Indstilling var denne Opvækkelse befalet ved et kongeligt Reskript af 22de April 1645, hvori det hedder, at Folk skulde tilforordnes med lange Kjeppe at slaae dem paa Hovedet, som sov under Prædiken, for at den store Ustkiffelighed, som med Søvn begaaes i Kirkerne, kunde forekommes. (Zvergii sjell. Cleresie. Tom 1, p. 202.)

- (1) I Aaret 1662 havde Kirken 7 Boder, liggende ved Kirkegaarden, og 2 øde Byggsteder; af disse Boder stode de 4 ledige, og i en af de øvrige 3 havde Klokkestilleren, for sit Arbeide, fri Bolig. Endnu havde Kirken i Sviegade 2 Boder, men disse bleve ruinerede 1658. (Rentekammerets Archiv).

Den lærde Skole.

Sydvest for Kirken ved den gamle planerede Kirkegaard stod den nu nedbrudte lærde Skole (Tab. I, 23. II, 15.), en liden grundmuret Bygning paa 10 Fag, 23 Alen lang, 13 Alen bred, og paa een Etage med dobbelt Dvift imod Byen og Skolehaven. Ifølge Indskriften paa en Steentable i Muren over Gangdøren, var Skolen opbyggt af Kong Christian den Tredies Dronning Dorothea i Aaret 1552, eller maaskee først 1560, dersom man tør slutte fra to paa samme Table udhugne Medaillons, der indfatte Dronningens Brystbillede i Enkedragt med Omkrift: „Dorothea R. D.“ og hendes Symbolum: „Alles van Godt 1560“. (1) Disse Medaillons ere afbildede efter Aversen og Reversen paa en med en Øfen forsynet Guldmedaille, som findes i det kongelige Mynt- og Medaillecabinet i Kjøbenhavn og muligens enten er slagen i Anledning af Skolens Opførelse eller uddeelt til at bæres som et Hæderstegn af dem, der havde været Dronningen behjælpelige ved dette hendes priisværdige Foretagende. (2) Paa fornævnte Steentable, som nu er opbevaret i den nye Skolebygning staaer endvidere udhugget en qvindelig Figur med en bræn-

(1) Denne Formening bestrykes ved et i det Lethrabortgste Bibliothek opbevaret Manuscript: „Henrici Rantzovii Cimbr. Chersonesi &c. descriptio nova“, hvori det hedder: — — A cujus obitu dicti Regis (sc. Christiani 3^{ti}) vidua Dorothea — — Coldingæ — — scholam novam, intercessione viri consularis Severini Paludani mota — — condidit.

(2) Ved denne Medaille af 2 Ducaters Vægt, ligger i Cabinettet en Seddel med følgende Bemærkning: „Dronning Dorothea, Kong Frederik den Andens Moder, var almitdelig elsket for sin Dyd, naturlige Tilbøielighed til at gjøre godt og christelige Ydmyghed, som hun viste ved at tillægge Gud Æren for alt det Gode, hun udøvede og offentlig bekendte ved sit antagne Valgsprog, der findes paa Reversen af denne Medaille, som i den Anledning er præget og sluttelig, da der oven i den findes en Øfen, som Ærestegn er bleven baaret.“

dende Fattel i høire og en opslagen Bog i venstre Haand, og berunder
Følgende:

Sta viator!

conspice stantem hanc puellam laureatam,
facem dextra et librum sinistra gestantem!

Qværas viator!

Qvænam sit?

R. Est regia hæc schola Coldingensis
evangelii lucem rerumque scientias præ se ferens

Recens ea nata est 1552,

et mox a primis incunabulis,

a senerissimi regis Christiani tertii clementissima regina

DOROTHEA,

quæ laudabili sua munificentia primam ei formam ac faciem dedit,

est enutrita regiisque stipendiis subinde sublevata,

in adulta verò ætate pupilla facta,

ab ærario templi Coldingensis,

pio ac continuo anstistitum moderamine,

in hunc usque diem est sustentata.

Demum,

cum erat senio confecta et vetustate ubique lacera,

magistratus urbis prudentissimus

curam ejus de novo vestiendæ suscepit,

sumtus, quos requirebat opus, divinæ committens providentiæ

sancto huic confidens effato:

Dominus providebit,

cujus confidentiæ ductu, manum operi admovit,

et juxta constitutionem illustrissimi ac excellentissimi domini,

Dni Christiani Caroli de Gabel,

diocoeseos Ripensis præfecti spectatissimi,

anno 1728,

rectore scholæ clarissimo domino Jacobo Ørsted,

tum ex sacris pecuniis, tum ex variis honorificis donationibus,

eam novo ac compendioso hoc novæ formæ amictu vestivit,

Idque

auspiciis venerabilis domini episcopi Laurentii Thuræ,

ut et

consiliis præclarissimi domini præpositi Laurentii Lehe,
 et denique
 applausu celeberrimi dni præsulis Mathiæ Anchersen,
 qui solenni scholæ inauguratione
 velut florentissima lauro puellam exornavit
 eamque Apollini consecravit
 die 26 Martii 1732.

P. St.

Under en allegorist Indklædning skildres her den kongelige Skole i Kolding. Den Forbigaaende opfordres til at betragte den laurbærfrandsede Pige, som har Evangeliets Lys og Bidskabernes Bog i Haand. Hun kom til Verden i Aaret 1552 og skylber Kong Christian den Tredies milde Dronning Dorotheas priselige Velgjørenhed og senere kongelig Understøttelse sin første Dannelse og Ynde, Alt som hun vorede til, ernæredes den kjære moderløse Pige ved Kirkens Midler, under dens Bærgers stadige retsindige Bestyrelse, men da hun med Alderen blev afældig og stod der med gamle, sønderrevne Klæder, paatog Byens velvise Dyrighed, i Aaret 1728, at klæde hende tarveligen op paany, i Tillid til Guds Forsyn, ved Kirkens Formue, adskillige hæderværdige Mænds Gaver og under de heldigste Auspicer, da Christian Carl de Gabel var Stiftsbefalingsmand, Laurentius Thura Bisshop, Laurentius Lehe Provst, Jacob Ørsted Rector. Endelig smykkede Bisshop Mathias Anchersen, ved en høitidelig Indvielsesact, Pigen med den skønneste Laurbærkrone, idet han helligede hende til Apollo d. 26de Martii 1732.

I Pontoppidans Annaler III. S. 274 og Jonges Danmarks Chorographiske Beskrivelse henføres vist urigtigen Skolens Stiftelse til Aaret 1542, paa Grund af at Kong Christian den Tredie i dette Aar skulde have skænket Kongetienden af Almindesogn til Rectors Løn og Underholdning, eftersom denne hverken vides at have været tillagt Rector, ei heller findes nævnet i den saakaldte „Skolebog“, forfattet af Rector Albert Thura (1723—1726). I Georgii Braunii Theatr. urbium mundi præcip. lib. V. gives om Skolens Opbyggelse følgende Efterretning, som A. Thura ogsaa har kjendt, hvilket man erfarer af hans Lyfensftningstale til Kolding Skoles Indvielseshøitid. 1732, 4to.

Dorothea Daniæ Regina, post defunctum maritum Christianum, ad juventutem bene formandam, Coldingæ scholam construxit anno salutis 1566.

In qua desudet studiis addicta juvenus
 Ac informetur, nec schola pulchra deest;
 Dorothea hanc struxit, mater dignissima Regis
 Inclyta Danorum, qui modo sceptrum tenet.

Efter denne Beretning skulde Skolen først være opbyggt 1566, men i saa Fald maatte dens første Rector, Mag. Jonas Coldingensis have havt sin Læsestue andensteds i Byen, thi at der i 1552 har været holdt Skole, erfares af Kong Christian den Tredies, paa dette Mars St. Viti og Modesti Dag udstædte og i Skolearchivet opbevarede Originalbrev, hvorved Herslevsogns Kongetiende henlagdes til Rectors Lønning. Hvor Skolen stod, skal i Catholicismens Tid have staaet en Bolig for en Vicarius ved St. Annæ Alter i Kolding Kirke; man formener ogsaa, at Byen har havt en Kloster-skole, som ophørte med Munkenes Udjagelse af Klosteret 1529. — Efter indkommen Ansøgning, overdrog Kong Christian den Tredies Dronning Dorothea Omsorgen for Skolens Opbyggelse til Byens Borgemeester og Tolder, Søren Paludan og Slots-skriveren, Søren Skriver (1) og er denne Dronning Skolens Stifterinde, hvilket fornævnte Mag. Jonas end ydermere i følgende Vers, der først var indhugget i en Steen over Skoledøren og derefter skrevet paa Muren, hvor Stenen havde været anbragt, da denne i Feidetid var bleven ødelagt, bringer i taknemmelig Erindring:

Dorotheæ impensis domus hæc exstructa renidet,
 Quæ Danum conjux regia Regis erat,
 Illius æternum florebit nomen in ævum,
 Quod musas larga foverit ipsa manu.

Dette Vers blev siden optegnet paa en triangular Trætable over anden Lectiehørsers Catheder, tilligemed følgende af Ribes-Biskop Laur. Thura forfattede Oversættelse. Dette danske Vers er forresten det andet i et poetisk Brevskrift fra samme Forfatter, hvilket formenes, under 18de Julii 1728, at være bleven overleveret til Kong Frederik den Fjerdes Dronning:

En kongelig Gemal, de Armes Trost og Stygge,
 Lødd dennec skønne Huus paa sin Beføstning bygge;
 Thi staaer i Ewig floor Dorotheæ store Navn,
 Som med saa rund en Haand har fremmet Skolens Gavn.

(1) Hammelmanss oldenburg. Chronica S. 350.

Skolen kunde virkelig ogsaa trænge til Hjælp, thi den havde været haardt medtaget. I Aarene 1627 og 1628 blev den næsten ganske ruineret af Østerrigerne, der trængte frem imod de ved Rolding, til Dækning for Jylland, staaende Tropper; den blev vel 1633 opbyggt igjen paa Kirkens Beføstning, men leed atter meget i Krigen med Sverrig 1644, dog Kirken hjalp den 1647 endnu paafode. — I Aaret 1725 befandtes Skolen saa brostfældig, at den maatte aldeles nedbrydes, hvortil man sagde at dens fugtige Grund havde været Marsag, hvilket dog ikke ganske stadfæstedes ved dens Nedbrydelse i 1844. I Aaret 1728 lagde man Haand paa Værket, som efter Hofmanns Beretning i Fundatsernes V, 685, kostede 729 Rdl. 5 Mk. 3 Sk. foruden de gamle Materialier, der benyttedes til den, men ikkun 650 Rdl. 3 Mk. efter en Extract af en til Stiftsøvrigheden indsendt og i Skolens Archiv opbevaret Angivelse.

Nu havde man vel en ny Skole, men den stod der, siger Bistoppen i fornævnte Bonskrift:

— — — — som den, der gjennem Stadens gader
 I prægtig Klædning gaar, slaar fra sig stærkt og sprader;
 Da ofte Toiet selv med Underfoor og aldt
 I Krammen staar endnu, hver Skilling, ubetaltd.

Der hvilede en Gjæld paa Bygningen, eftersom der iforveien ikke var tilbørligen sørget for de fornødne Penge til dens Opførelse. Magistraten og Sognepræsten søgte derfor om at faae udbetalt af den kongelige Kasse de 600 Rdl. Transportskat, som Rolding Bye havde forstrakt til dette Dimeed og nu ikke kunde erholde af dem, der havde lovet at refundere Udlæget, eftersom Nogle af dem vare døde, Andre bortflyttede fra Byen o. s. v., men Andragendet vandt ikke Gehør, ei heller spores nogen Frugt af Bonskriftet. Man nødsagedes nu til at gjøre et Laan paa 500 Rdlr. af Ribestifts Entekasse, imod Pant i Kirkens bedste Gods; Kirken gav ogsaa selv dertil de Midler, den eiede, og flere Privatmænd udviste, paa forskjellige Maader, at de havde Skolen kjær. Per honestam mendicitatem, siger N. Thura, erholdt Byens Provst, Mag. Laur. Lehe fra Christian Edelberg i Kjøbenhavn: 103 Rdl. 3 Mk., fra Christian Bengten til Skjærsøe 50 Rdl., fra Huusfoged Hans Svendsen noget Tømmer til dens Bygning og Slotsforvalteren paa Roldinghuus, Anders Math-Løv prydede den med fire forgyldte Rugler (1).

(1) Hofmanns Fundatser Tom. IV.

Den 26de Martii 1732 blev Skolen indviet af Bistoppen i Ribe, Mathias Anderssen, ved en latinsk Tale, som handlede om Skolernes høie Fornødenhed i Landet og især om de mindre Skolers Nytte; Rector Orsted talde i epistole Vers om Skolens Legatorer og Belgjørerere og dens forrige Rector Mag. A. Thura holdt sin ovennævnte Lykønskningstale, ligeledes i bunden Stil, hvori han først erkjender, at han fremfor Alt burde tale nogle Ord til Dronning Dorotheas Berømmelse,

— — — — — „hvis Vreminde
 Vil staae, saalænge der er Vand i Koldingaae at finde.“

Men da dette Emne forekommer Taleren for høit, „vil jeg hellere“, siger han:

— — — — — „vende hen mit D
 Til at betragte lidt den Ynkssomhed og Møie,
 Som jeg paa Skolen saae i hendes Alderdom,
 Til hun blev ung igjen og nu paa Jode iom.“

Han betragter nu Skolen som sin Egteviiede og vedbliver:

„Jeg var var Skolens Mand og Skolen var min Kone,
 Men Ingen veed hvor tidt jeg holdte Klage tone,
 Thi det var Ynk at see hvor doldig hun saae ud,
 Hun havde ei til Prunk den mindste Hædersklud.
 Der sad jo Hul hos Hul paa hendes bedste Klæder,
 Og lutter Drallinger man saae paa alle Steder
 Saa tidt vi taltes ved, hun frøs, jeg ligesaa,
 Og os kom begge Kuld og Vintergysen paa.
 Hun tog saa ofte mig og hende jeg i Arme,
 Dog fik vi begge af hinanden ingen Varme,
 Vi altid glædte os, saa tidt vi skiltes ad,
 Skjøndt baade hun og jeg ret gjerne samles gad.
 Men det stod ei til mig at kunne redde hende,
 Og Conen fandtes ei om Tøi til Krams at rende,
 Thi hvis hun skulde, som hun burde, pyntes op,
 Hun skulde klædes op og det fra Taa til Top.“

Dg troster han sig fremdeles ved:

— — — — — „at han begif sig vel,
 Saa Skolen ei faldt ned og slog ham plat ihjel“ (1).

Thi med saa Ord:

— — — — — „da var den saa brestfæltig,
 Alt skulde den engang faae Bød for al sin Meen,
 Den maatte brydes ned endog til sidste Steen.“

(1) A. Thura vidner, i en Skrivelse fra Veirskov af 2den Novbr 1731, at Skolen var i en saa ussel Forfatning, at en Collega, i et haardt Veir, af Frygt for at den skulde falde ned, maatte ved Nattetid, i stærste Hast forlade den, og sege Redning hos sin Svoger og gode Ven i Kibolauget.

Dette skeete da ogsaa og en ny opførtes ved ovennævnte Midler og ved Kolding Borgeres Beredvillighed til at besørge Transporten af de fornødne Bygningsmaterialier, under Borgemeester Riis's stadige Tilsyn. Derover glæder nu Taleren sig og udbryder:

„Nu kan jeg see igjen med Lyst min første Brud
At være nippet klædt, som før saae pjaltet ud“ —

Og slutter:

— — — — — „vi ønske Bruden Lykke,
Gud selv med Hæder, Held og Velstand hende smykke?
Gid hun maa trives vel i en lykkelig Stand,
Saa længe hun i Favn skal tage nogen Mand!“

Bed samme Indvielsesøitid blev en Sang affjungen, der ender med dette Vers:

„Din Herligheds Glæde skal evindeligt vare
Og Herren sin Standse omkring dig skal staae,
Saa at du kan trodse mod Vaade og Fare,
Naar himmelske Vægtene hos dig vil staae.
Gud hjælpe skal og vil
Vi Alle vil Amen sige dertil.

Skolen stod da nu der og maaskee plantedes ogsaa paa samme Tid Lindetræet ved Indgangen til den, hvilket ifkun kan have nogen historisk Betydning, forsaavidt som det tjente Disciplene til et Observationspunct i Sommerføletiden; En af nederste Lectie maatte her staae paa Post, for at agte paa, naar Rector var undervejs til Skolen; paa givet Signal kom da dens urolige Personale i Stilhed og Alt blev bragt i Orden, førend, som Boileau siger:

„— du veillant Argus la figure effrayante
Dans l'ardeur du plaisir à leurs yeux se présente.“

Skolelocalet bestod i to Læsestuer, hvoraf øverste Lectie eller Mesterlectien benyttede den mindre, som var adskilt fra den større, hvori de tre Lectier vare placerede, ved et Stillium, hvis nederste Halsdeel var Muur og øverste et Sprinkelværk, hvorigjennem Rector kunde overse Skolen; Gulvet i den var belagt med røde Muursteen, Borde og Bænke vare kun Rækker af Planke, fastgjorte paa Væle. Da der fattedes Kaffelovne i Skolen, kunde den kun benyttes i Sommertiden; om Vinteren underviste Hørerne paa deres Bærelser og Rectoren i sin egen Bolig. I Rector P. Thorslacius's Tid (1810—1817) indrettedes forneden tre Klassebærelser med Kaffelovne og Brædegulv, foroven en Bolig for en gift Lærer; da

denne døde 1817 blev et Dviftværelse gjort til Skoleværelse for den, under 19de Septbr. f. A. bevilgede fjerde Klasse; dette Værelse omstiftedes siden med et større, som dannedes af to andre Værelser. En Tilbygning paa to Fag ved Skolens søndre Gavl var paatænkt, men mødende Bæmsfæligheder hindrede denne Plans Udførelse. — I Rectorens Læsestue stod det grønt malede Catheder, som i A. Thuras Tid blev flyttet fra den gamle ind i den nye Skole og paa dette, som maaskee endnu er til, ere forskellige Emblemer anbragte i tre særskilte Rum. I det midterste sidder en Lærer med sine Disciple under en tændt Vyskrone og Billedets Betydning erfares af disse Ord: *His sufficit omnibus una.* I Rummet tilhøre opluer en Puster et antændt Hjerte, som ligger paa en opslagen Bog, hvori staaer skrevet: *Animi nutrices libri* og ovenover Maleriet: *Crescant, des Jova! favillæ!* I Rummet tilvenstre sees en Verdensfugle og en til en Pille bunden vælig Hest, som trues med en Svøbe; øverst paa Stykket: *En vindex, ergo cavete!* Over Cathedret hvælver sig en Himmel, hvorpaa Minerva og Muserne ere afmalede og derhos følgende Inscription, som oplyser, at Skolen har Kong Frederik den Fjerdes Søster, Prindsesse Sophie Hedevig, sine Cathedre, Borde og Bænke at takke:

Summa æternunquæ memorabili munificentia sereniss. ac clementiss. Dan. Norveg. Vand. Goth. etc. Principis et veræ Palladis Sophiæ Hedevigæ, novis mensulis, cathedris ac subselliis ita illustrata splendet regia schola Coldingensis anno 1712.

**Episcopo s. venerabili et nobiliss.
Dno Laurentio Thura.**

**Præpos. Bruschi clariss.
Laurentio Lehe.**

Paa begge Sider af Rectorens Catheder stode to lange fortmalede Tavler, hvorpaa med forgyldte Bogstaver og paa Latin følgende Series Rectorum var optegnet, hvortil jeg her, efter trykte Optegnelser og private Meddelelser, har tilføjet nogle Notitser:

1. Mag. Jonas Rolding (M. Jonas Coldingensis) blev Rector 1552, derefter 1570 Præst til Andst og Giesten i Ribe Stift. Jonas Rolding (Jon Jensen Rolding) ligger begravet i Andst Kirke, hvor et Epitaphium er opsat over ham, med følgende Indskrift:

Linde gravi nixu laxavit viscera mater,
 Agrestem agresti me genuitque locò,
 Sed schola Ripensis studiis nutrit honestis,
 Doctus ubi pariter mox alios docui.
 Divini hinc verbi Coldingæ præco creatus,
 Christe tuis ovibus pabula sancta dedi.
 Iude gregis custos præsentis factus, ubi annis
 Septem appone decem multa docendo tuli.
 Hic finis vitæ fluidæ fuit, hospes amande,
 Mente tua memori verba repone mea!
 Noxa hominum conceptio poenaque nascitur ultrix
 Vita, labor, luctus, cura, ruina, metus.
 Sordibus et morbis, gemitu, ploratibus, ossa
 Desinit, ut coepit, tristis origo, malis.
 Tot natura parens voluit nos ferre noverca,
 Criminis ut memores sic fieremus Adæ,
 Hisce solutus dormio, consortisque cubilis
 Juxta me tutò pignora trina cubant.
 Bis geminâ afflictam sociam, cum prole relinquens
 Quorum patronus sis deus atque pater.
 Nec tecum ut viduis benefaxis Christe paciscor,
 Cum facias cunctis sponte libensque bene.
 Ast quia uunc bene dormio, non te noseo viator
 Ipsum te, qui sis, noscere quæso velis.
 Id, quod es, ante fui, quod sumque eris ocyus ipse,
 Vermibus esca ego sum, vermibus esca venis.

Viro suo desideratiss., successoris
 consensu, gratitudinis ergo,
 Marina Jacobi moesta p.

Jonas Joannis

Col. F.

At Magister Jonas var Rector ved Rolding Skole i 18 Aar,
 samstemmer med Alb. Thuras Yttring i hans Valv. schol. apert.,
 men derimod ikke med Worms Lexicon, hvori hans Rectorat indskrænkes
 til 13 Aar, (1557—1570) hvilket Tidrumms Rigtighed end mere bestryktes
 ved en i Rolding Skoles Archiv opbevaret Skrivelse af 1554 fra Dron-
 ning Dorothea til Mester Hans Tausen i Ribe, saalydende:

„Dorothea mett Guds Rade Danmarcks, Norgis Wendis oc Gottis Drottning. Wor gunst tilforn. Wider att then Skolemester her udi Büen Agter skolen oc sitt kall for ingen Deell: oc er en ret Dranker: oc Büen oc Börne ille mett ham bevarid: Wille therfor ingenlonde længer haffue ham her. Thi bethe wi ether oc begerer i thet Superattendentis Embid ether besalid er oc bør haffue en god opsin: paa sadant: attj strax sender ofß en anden god lærd person aff ribe hid igen som kand være Duffuelig oc bequem till samme Embid: Ther will tage well ware paa skolen, att Büen og Börne thermett motte bedre bliffue forførgitt: her till wi wisfeligen wille forlade. Befalind ether Gud. Dathum Koldinghus Ioffuerdagen efter nuptionis Mariæ.

Do. Dorothea.

Under wort Signet.“

Hvad her er sagt finder nu, efter historiske Optegnelser ingen Anvendelse paa Mag. Jonas, men sandsynligen paa en Anden før ham, som, i Tiden fra Munkenes Udjagelse og Kloster skolens Ophør i Kolding (1529) indtil 1556, maa have været Skolens Rector og i det sidstnævnte Aar, formeddelt Driffældighed, være bleven affstediget, saa Jonas blev dennes nærmeste Eftermand. Af anførte Gravskrift erfares, at Mag. Jonas har gaaet i Ribe Skole og siden været dens Lærer, forinden han kom til Kolding, hvor det synes at han har været Præst og ikke Rector. Tre Børn hvile ved hans Side i Andst Kirke; hans Hustru overlevede ham med Tvillinger, og lod han til hende og efterfølgende Præsters Hustruer opføre i Kirken en Stol, som i Aaret 1847 er bleven forandret og opmalet. Naar Nyerup i sit Litteraturlericon lader Jonas blive forflyttet fra Andst til Gamsted eller Gamst, da er dette en Feiltagelse, thi denne Bye, hvori Præstegaarden ligger, hører til Andst Sogn. Til Andst Kirkes Alter gav Mag. Jonas to massive Messinglystager, hvorpaa hans Navn og Aarstallet 1589 ere indgravne.

Da Jonas Kolding, i Aaret 1591 havde taget Magistergraden, skrev han, efter Befalingsmanden paa Koldinghuus Henrik Belows Tilfnyndelse, den bekjendte Bog: *Coronarium s. brevis Daniæ descriptio* og den udførligere: *Daniæ descriptio nova*. Francofurti 1594, hvilken den svenske Gesandt Jørgen Clausen, paa sine Landsmænds Begne, saa meget besværede sig over, især fordi Forfatteren deri fortæller, at 6000 Svenske vare faldne i Slaget ved Falkenberg, da dog den paa samme Seiervindning slaane Mont ifkun angiver 5000. Kjøbenhavn's Pro-

fesforer beordredes til at kalde Mag. Jonas for sig, undersøge og paa-
 kjende Sagen; dette skete i Consistoriet d. 10de Maii 1595, men da Ma-
 gisteren beviste, at han kun havde skrevet, hvad der stod i et trykt svensk
 Skrift om dette Slag, bekendte sin Forsælse og bad Consistoriet om at
 indlægge Forbøn for sig hos Kongen, demte dette ham til, ifald Dyrighe-
 den krævede det, offentligen at gjentælde hvad han uforsigtigen havde skrevet,
 samt at tilintetgjøre alle de Exemplarer af Bogen, han kunde komme over.
 Ved Skrivelse af 15de Maii s. A. befaler Kong Christian den Fjerde
 Lehnsmanden paa Koldinghuus, Caspar Markdanner, og Superinten-
 denten i Ribe, at entledige ham fra Prædikeembedet og bestikke ham en
 Capellan til dets Besørgelse. Under 17de Februar 1596 estergav Kon-
 gen ham Straffen og lod Biskoppen indsætte ham i Embedet igjen.
 Hans Dødsaar er mig ikke bekjendt, men at han endnu levede 1602, er-
 fares af den foranførte Inscription, som han i dette Aar opsatte i Andst
 Kirke, til Lehnsmanden Caspar Markdanners Berømmelse. Thura
 kaldte ham en lærd Mand, en god Digter og sær kyndig i danske Old-
 sager“ (1)

2. Mag. Jens Sørensen Harthe (Johannes Severini Harthius
 eller Hardenius) fra 1570, derefter residerende Cappellan
 i Kolding, siden Sognepræst sammesteds og Provst, døde
 i Aaret 1612.

Da Johannes oversættes: Johan, Hans og Jens, har jeg her anført
 Rectorernes Navne paa Dansk, saaledes som jeg har forefundet dem. Har-
 thes Embeder og den Tid han har beklædt dem, stemme med, hvad der staaer
 paa hans Epitaph i Kolding Kirkes Chor; i Aarstallene er derimod no-
 get Uoverensstemmende, da man er i Forlegenhed med Tiden fra 1578 til
 1583, i hvilket sidste Aar han, efter liber daticus Almindensis, først
 blev residerende Capellan i Kolding, og Sognepræst til Almind. Som
 Sognepræst i Kolding var J. S. Harthe en af de Præster, der efter Dr-
 dinantsen bleve udnævne til at vælge Biskop i Ribe, da Bispestolen ved
 Swanings Død var bleven ledig. Harthe stemmede for Historiegraphen A.
 S. Wedel, men Sognepræsten i Ribe, Mag. P. Hegelund blev valgt. For-
 resten synes en Søren Kneus at have været Rector i Kolding førend Har-
 the, saavidt man kan slutte af et Manuscript paa Universitetsbibliotheket i

(1) Alb. Thura valvæ schol. apertæ dan. regni 1738, Manuscr.
 Univerf. Bibl. i Kbhvn. — Mølleri Cimbria litt. — Fris og Hebe,
 1805. — Langebekiana ved N. Myrup, Kbhvn. 1794, S. 378—381.

Kjøbenhavn, under Titel: *Collecto historica manuscripta Petri Hegelundi*. en Aarbog i 5 Afdelinger som Biskop P. Hegelund i Ribe har holdt og i hvis sidste Deel, som indbefatter den almindelige og litteraire Historie er anført følgende: „1571 d. 16de Novemb. obiit Severinus Kneus Ludii Coldingensis Rector diligens et industrius“ Maafee er det den samme som efter Hegelunds *Calendarium* for Aaret 1567 befindes under Navnet: „*Sev. Kneffs Kolding*“ at have, iblandt andre Danske, opholdt sig ved Universitetet i Wittenberg. Endvidere har Biskoppen i fornævnte Samling noteret: „1581 d. 19de Septbr. stob M. Jens Sørensen Hartis Brøllup udi Kolding med Engel, Jacob Arpis Slotskribers Datter.“

3. Mag. Johannes Sørensen Paludan (*Johannes Severini Paludanus*) fra Aaret 1578, døde i Embedet.

Han var en Søn af Borgemeesteren i Kolding, Søren Paludan (Kjær) (*) og gift med Marine eller Maria Kneus, Provst, Mag. Johannes Kneus's Datter i Harthe. J. S. Paludan var saa ulykkelig efter tre Maaneders Ægteskab at miste sit Syn, hvorover han beklager sig i det *Epitaphium* han 1582 satte sin Hustrue i Kolding Kirke. Han maa have indgaaet et andet Ægteskab, thi efter P. Hegelunds Optegnelse i hans forommeldte Manuscript, havde han Brøllup d. 15de Septbr. 1583. 1587 døde denne hans Hustrue, og 1634 findes han selv blandt de Begravede i Kolding-Kirkes Chor.

4. Mag. Niels Bertelsen (*Nicolaus Bartholin*) fra 1583, døde i Embedet 1593.

Denne Rector stod ikke paa den ældre Skoletavle før Albert Thuras Tid.

5. Mag. Jens Knudsen Buch (*Joannes Canuti Buccius*) fra Aaret 1593, døde ogsaa i Embedet.

J. G. Treschovs Samling af Jubellærere, siges at han var en Søn af Knud Mogenssen Buch og succederede Faderen som Præst i Standerup i Andst Herred 1604, samt at endnu tre af Knud Buchs Descendenter have været Præster i det samme Kald. J. K. Buch forfattede, i Forening med Sognepræsten og Capellanen ved Kolding Kirke, nogle Skolelove paa Latin, som siden nærmere anføres. Forestaaende Aarstal 1604 er dog urigtigt, saafremt man antager, at han kaldtes lige fra Rectoratet til Præsteembedet thi Biskop P. Hegelund indsatte d. 1ste April 1600 Mag. Poul Poulsen, som var J. K. Buchs nærmeste Eftermand, til Rector i Kolding. (See ommeldte Hegelunds Manuscript).

(*) Nogle kalde ham ogsaa Søren Skriver, Andre siige, at denne var Slotskriver i Kolding og en fra hiin forskjellig Person.

6. Mag. Poul Poulsen Kolding (*Paulus Pauli Coldingi*) 1600 derefter Kapellan, siden Sognepræst i Kolding og Provst, døde 1635. (*)
7. Mag. Jens Sørensen Hundevad (*Joannes Severini Hundevadius*) fra 1608, derefter residerende Kapellan i Kolding og Sognepræst til Alminde, tillige Slotspræst i Kolding, døde 1659.
- Han var berømt som Astrolog, var blind i sine 13 sidste Leveaar; hans Døtre, Anna blev 1637 gift med Rector Fosf, som nedenfor omtales, Sara 1650 med Præsten til Vestr og Vette, Matthias Poulsen Buch og Maria døde af Pesten i Kolding 1654, 24 Aar gammel. Han opnaaede selv den høie Alder, 82 Aar.
8. Mag. Jens Sørensen Kolding (*Joannes Severini Coldingi*) fra 1627, døde 1634 den 31te Martii. Han var kun 23 Aar gammel, da han blev indsat til Skolens Rector af Biskoppen i Ribe Dr. Jvar Hemmethæus, blev Magister i Philosophien 1633.
9. Mag. David Lauritsen Fosf (*David Laur. Fossius*) fra 1634, derefter Sognepræst ved Sortebrødre- eller St. Catharinæ Kirke i Ribe, og Provst i Frøs og Ralslund Herreder, døde 1659. (*)
10. Mag. Niels Svendsen Chrono eller Chronich (*Nicolaus Svenonius Chronius*) fra 1636, derefter Professor eller Rector i Theologien ved Gymnasiet i Christiania, døde i Holland i Landflygtighed.

(*) Efter M. Poul Poulsen maa en Jørgen Hegelund have været Rector, thi Biskop P. Hegelund bemærker i sit Manuscript: „1608 M. Povel Povelsen udi 12 Præsters, Borgemeisters og Raads Nærvarøelse opflagde Kolding Skole og min Søn M. Jørgen blev igjen introduceret.“ 1610 blev han Rector i Ribe. (Wegeners Efterr. om A. S. Bedel.)

(*) Han var først Capellan ved Ribe Domkirke fra 1636 til 1648, derpaa Sognepræst ved St. Catharinæ Kirke. (Galthens Beskrivelse over Ribe 1792). En Søn af denne Fosf (*Juchæ, Vulpius*) var Laurits Fosf, som 1672 blev Præst til Hjedsted og Gaarslev og Provst i Holmans Herred. En anden Søn af ham, Antonius Fosf, blev Præst i Agerstov 1675. Om denne siger Terpager, at som han var en Søn af en David, saa boede ogsaa en Davids Aand i ham, thi han oversatte Davids Psalmer paa Dansk og satte Melodier til dem, hvilke ere optagne i Hammerschmidts og Fleres Musiksamlinger. (Terpag. Ripæ (imbr. p. 606.)

Denne for Religionen varmt følende Mand, blev, som Tauber bemærker, (i „Breve fra Kolding 1822“) ægget ved Modstand, først en utidig Jvrer mod Geistlighedens Laster og snart derefter et Dffer for dens Had. — I sine Prædikener udstjeldte han Præsterne for „Satans Apostle, Baaléknægte, Hyklere, sladdrende Papegoier, Hunde, der lade sig Munden stoppe med et Stykke Kjød“, o. s. v. Han maatte først forlade sit Embede i Christiania, og, da han siden efter, under sit Ophold i Kjøbenhavn, med lige Djærvhed fortsatte sine Straffetaler, gjorde Proselyter blandt Studenterne og tillod sig endog, i Anledning af den engelske Kong Carl den Førstes Henrettelse, i Prædikener at yttre, at ingen Undersaat var en ugudelig Dvrighed Rydighed skyldig, blev han actioneret for Consistoriet og, ved kongelig Resolution, dømt til evigt Fængsel paa Drarholms Slot; herfra blev han dog, 3 Aar derefter, 1658, ved Svenskernes Hjælp befriet, og flygtede til Holland, hvor han døde. Hans Hustrue, en Datter af den berømte Biskop Jens Dinesen, var ham en anden Eleonora Christine, og fulgte ham baade i Troe og Landflygtighed. (Om hans Levnet og Meninge see Worm. I, 219. — Pontopp. Annal. IV, 395—402. 414—417. 423—443. samt om hans Forhold i Christiania og Kjøbenhavn: D. Wolffs Journal for Pol. osv. Junii 1811.)

11. Mag. Peter Hansen Trane (Petrus Johann. Tranius) fra 1639, nedlagde Embedet 1656 og døde 1658.

Han var født i Viborg 1609, blev creeret til Magister i Philosophien 1639 af Jacob Fincke, Professor i Phisiken ved Kjøbenhavns Universitet og skal have været en lærd Mand. Foruden et lidet Skrift: de utilitate matheseos, har man af ham en Liigtale paa Latin, som han 1648 holdt i Kolding Skole over Høvedsmanden paa Koldinghuus, Mogens Bille.

12. Mag. Johannes Jeremiasen Wolf (Joh. Jeremiæ Wolfius) fra 1656 til 1659 derefter Sognepræst i Beile og Provst over Nørvangs Herred, døde 1703.

Han var en Søn af Tolder Jeremias Wolf i Kolding og en Stedson af Byens Borgemester, Morten Pauck.

13. Johannes Gram (Johannes Grammius) fra 1659, nedlagde sit Embede i Krigens Tid 1662.

Hans Embedsvirkomhed var formedelst Krigsurolighederne ubetydelig; han døde i Kjøbenhavn uden Embede.

44. Mag. Laurentius Andersen Gonsager (Laurentius Andreæ Gonsager) fra 1662, derefter Præst til Jelling og Høver og Provst over Thyrid Herred, døde 1703.

Gonsager, Gundzager eller Gonz var født i Ribe den 31te December 1638, demitteredes fra Byens Skole, immatriculeredes som academisk Børger ved Kjøbenhavns Universitet og studerede derefter i nogle Aar ved Academierne i Rostock og Wittenberg. I Aaret 1662 tog han theologisk Attestats, og udnævnedes samme Aar først til øverste Lærer ved Ribe Skole og derpaa til Rektor i Kolding; 1667 erholdt han Magistergraden i Philosophien, 1668 blev han kaldet til Præst i Jelling og 1679 til Provst i Thyrid Herred. Kaldet i Jelling erholdt han paa det Vilkaar, at han skulde underholde den forrige Præst Jørgen Lemvig med Kone, og blev denne Contract en Kilde til mangt et paafølgende Uheld baade for ham og for Præstegaarden, i de 11 Aar den stod ved Magt. Thi foruden megen Uenighed med Formanden, angaaende Indkomsternes Deling, havde Gonsager i samme Tid det Uheld, at Præstegaarden tvendegange afbrændte. Den første Ildbrand indtraf den 3die April 1673, da næsten hele Præstegaarden afbrændte, ogsaa Stuehuset eller den saa kaldte „gamle Høvdingsborg“ (¹), hvilket man befyldte Hr. Lemvig for at have foranlediget ved at tage Pigen fra det fælleds Bryggerhuus til andet Arbeide, skjøndt der var Malt paa Kjølten, hvorved Ilden tog Overhaand. Istedensfor „Høvdingsborg“ lod Hr. Gonsager nu indrette et Gæstefammer til Kongens Afbenyttelse paa Gjennemreiser og paa dettes Dør sætte et Vers, som forklarede hvorfor denne Forandring var foretaget. Til Efterretning om den Skade, som Hr. Lemvig havde forvoldet ham, lod Hr. Gonsager ydermere udhugge et Stykke Træ paa den nordre Side af Storstuen med den latinske Inscription, der var en Efterligning af Virgils bekjendte Vers over Keiser Augusts Son: Sic vos non vobis ædificastis avi. — Den anden Ildbrand indtraf 6 Aar derefter, da Lynild ødelagde Kirken, det Halve af Jelling Bye, 13 Jag Stuehuus i Præstegaarden og to smaa Huse, der tilforn havde været Hr. Lemvighs Beboelsessteder.

(¹) Denne Høvdingsborg, paa to Etager og med tilhørende Staldbygning, var en Levning af et ældgammelt Slot i Jelling, der, efter Svend Aagesens Beretning, beboedes 1135 af Harald Kestie, da han blev grebet og aflivet af sin Broder Kong Erik Emun. Saxo siger ellers at dette skeete i Skypdrup d. e. Skjærup i Holmaunds Herred. (Jinn Magnusens Optegnelser paa en Reise til Jelling 1821.)

Denne Mand var et halvt Aar forinden bortdød. Da Kongen 1681 overnattede i Jelling, gav han til Kirkens Opbyggelse 300 Rdlr., Hoffolkene skjøde ogfaa Penge sammen dertil og Sognepræsten forfattede, i den Anledning, et latinsk Vers, som blev indskrevet over Kirkedøren og læses i *Marm. dan. II.*, 79. I Aaret 1687, den 24de September havde Hr. Gonsager den Ære at beværte Kong Christian den Femte og at prædike for ham i sin Kirke den næste Dag. Den samme høie Gæst havde allerede forhen som Kronprinds i Aaret 1669 besøgt Jelling Præstegaard, da ommeldte særegne Bygning endnu stod der til kongelige Personers Modtagelse (1).

15. Mag. Ancher Anchersen (Ansgarius Ansgarii) fra 1668, derefter Præst og Provst i Rolding, siden Prinds Frederiks Hofpræst og Konfessionarius paa hans Udenlandsreise, tilsidst Biskop i Ribe og Doctor Theologiæ. I Aaret 1671 blev han Magister og 1693 Doctor Theologiæ; som Biskop var han meget omhyggelig for Skolevæsenets Forbedring. Hans udførlige Biographie findes under Sognepræsterne og paa hans Epitaph i Kirken, hvilket er bekostet af hans Børn og opsat 1730 ist. denfor et andet, hvorpaa stod en dansk Inscription, som P. Terpager i sine *Inscript. Rip.* har oversat paa Latin og udvidet. — Ogsaa Biskop Laurentius Thura har under hans Portrait, stiftet 1726, formodentlig efter Miniaturmaleriet paa hans Monument i Rolding Kirke, af den danske Kobberstifter Andreas Reinhardt, sat ham følgende Hædersminde:

Lyksaligt er det Blad og dette Kobberstykke,
Som Biskop Anchers Navn og Ansigt her vil smykke,
Der var den store Guds og Skriftens lærde Tolk
For vor Kong Frederik, hos fremmed Stavn og Folk.
Spørg Rolding ad hvad Godt i Skole og i Kirke,
Hans Flid og Nidkjerhed for Gud har havt at virke,
Spørg Riberstift, om i en sand Oprigtighed
Dg fød Belevenhed man vel hans Lige veed.
Den dyrebare Mand er nu vel lagt i Dvale,
Dog skal og dette Blad for Efterslægten tale
Dg byde den med Tak at komme ham ihu,
Som han var Stiftets Liv og Priis og Fred endnu.

(1) En Søster til Præsten, Dortha Gonsager var gift med Biskop Svanes Famulus, Søren Lemvig, der siden blev Præst til Borup og Rimmerslef i Ramsøehæred, døde 1692 og er begravet i Borup Kirke. (*Antiquitates Jelliagenses*, et Manuscript i Ribe — *Terpagers Ripæ Cimbr.* p. 614 — *Hofmanns Fundatser* Tom. 7. S. 397.)

16. Mag. Malthæ Junghans (Malthesius Junghans) fra 1683, derefter Præst og Provst, først i Østersnede, siden i Møgeltondern, døde 1709.

Han var en Søn af Toldinspektør Jørgen Junghans og født i Kolding, demitteredes fra Byens Skole, til hvis Rector han siden indfattes af Biskop Dr. C. Lødberg i Ribe den 8de Februar 1683. I Juni 1686 tog han Magistergraden i Philosophien og forestod sit Rectorat til 1689. En Søn af ham var maaskee J. Malthesen Junghans, som har oversat paa Dansk Hofpræst H. G. Masii kurzer Bericht von der Unterscheid der wahren evang. luther. u. d. Reformirten Lehre u. s. w. Kbhvn. 1725. 12mo og til denne Familie henhøre vist ogsaa Mag. Bagge Junghans, født i Kolding 1668, død som Konrektor i Aarhus 1717; Hans Christian Junghans, der fulgte den Danske Envoyé fra Kiøbenhavn til det russiske Hof og, efter sin Tilbagekomst 1724 blev Præst paa Den Mandøe, hvor han døde 1750; Justitsraad Hans Junghans, død i Kolding 18. 8 (S. hans Monument paa Kolding Kirkegaard) og dennes Søn, Consistorialraad C. F. Junghans, der for faae Aar siden døde som Sognepræst til Andst og Gjesten i Ribe Stift, — Malthæ Junghans lagde sig meget efter Poesie og skønne Videnskaber og skrev, i Anledning af Stiftsprovsten i Christiania, Christian Sørensen Muus's Udnævnelse til Biskop i Ribe, følgende Skjæntedigt:

For faae og flette Riim sit Hjarne Kongekrone,
 Uværdig krøb han dog op paa den Kongethrone,
 Benedig artig har belønnet Sannazar,
 For tre Par Vers man ham trehundred Kroner bar;
 Hiin alt for meget fik, men denne kan ei klage,
 Han fik Betaling nok for Konsten og Umage.
 Muus fire smukke Riim til Hove overgav,
 Og han af Raade fik den tunge Bispestav.
 Op, op J. Musæ Born og vønstet Muus til Lykke,
 Som ved sit Musæværk har gjort sit Mesterstykke!
 Bort, bort med Arreboe, med Bording, Ringo, thi
 Een Muus har mere gjort end alle Musæ ni! (1)

17. Mag. Johannes Christopher Jacobsen Eilers (Johannes Christophorus Jacobi Eilerts) først Rector i Ringkjøbing, siden fra 1689 i Kolding, derefter Sognepræst og Provst i Ringkjøbing, døde 1721.

(1) Rahbeks og Nyrups danske Digtet. i Middelalder 2den Deel, Kbhvn. 1808.

En Søn af ham, Søren Eilersen blev 1715 Rector i Kjerteminde, 1720 Prorector i Odense, 1722 Sognepræst i Rødbby i Lolland.

18. Mag. Enevold Hegelund (Enevaldus Hegelund) fra 1690, døde i Embedet 1692.

Han var født i den berømte Hegelundske Familie og skal have været en lærd Mand.

19. Mag. Ancher Sørensen Rolding, (Ansgarius Severini Col-dingensis) kaldet hertil 1692 fra Ringkjøbing Skole, hvis Rector han havde været, derefter Præst til Sønder- og Nørre-Borch og Provst i Østerherred, døde 1715.

Han havde fem Sønner: Mag. Søren Anchersen, Professor og Rector i Odense 1748 og Forfatter til den i sin Tid bekendte Latinske Grammatik, død 1781; Dr. Johan Peter Anchersen, Justitsraad og Professor i Bøltalenheden ved Kiøbenhavns Universitet, død 1765; Ancher Anchersen, Doctor Medicinæ i Ribe, død 1760; Augustinus Anchersen, Lieutenant ved Artilleriet og Hans Christian Anchersen, Underbibliothekar ved Universitetet, siden Brygger i Kiøbenhavn (Blochs fynske Geisl. Historie.)

20. Mag. Anders Nielsen Lunde (Andreas Nicolai Lundius) fra 1698, døde i Embedet 1723 i December.

21. Mag. Albert Thura (Albertus Thura) fra den 31te December 1723 til 1726, da han blev Præst til Leirskov og Jorderup, døde 1740.

Denne af Litterairhistorien høit fortjente Mand, hvis Skribentvirksomhed det vilde blive for vidtløftigt her at vurdere og hvis Notitser om Rolding Skoles Oprindelse og ældre Forfatning blevne ere benyttede i dette Skrift, var en Søn af Riber-Biskop Laurentius Thura og født 1700 i Kiøbenhavn, hvor hans Fader dengang var Præst ved den saa kaldte hollandske Menighed; han dimitteredes 1718 fra Ribe Skole og tog theologisk Attestats 1721. — Det syriske Navn Thura (en Klippe) arvede han efter sin Oldefader Mag. Laurits Petersen. (See Kiøbenh. Tidender om lærde Sager 1760. Nr. 26 — Alb. Thura valvæ schol. apert. — Gjesfings Saml. af Jubell. 1ste D.). I Mæret 1728 havde A. Thura det Uheld, ved Ildbrand at miste sin Præstegaard og Bogsamling; Kirkens vasa sacra opbrændte ved denne Leilighed, men Thura lod af det i Gruset fundne Guld gjøre en Oblatæske, hvorpaa han satte følgende Vers:

Her seer man levnet Sølvs af Kalk og Dist, som brændte,
 Da et forvorpent Stud en grusom Jld antændte
 I Keirskov-Præstegaard, som plat i Aske gif.
 Af fundne Klumper Sølvs man denne Aske fik.

(Hofm. Fundat. Tom. 9. S. 35.)

22. Mag. Jacob Sørensen Ørsted. (Jacobus Severini Ørsted)
 fra 1726, fratraadte Embedet 1769, døde i Rolding 1771.
 Han var født i Grøestjøbing 1697, hvor hans Fader Søren Jacob-
 sen Ørsted var Præst, førend han forflyttedes til Haraldsted og Al-
 lindemagle og blev Provst i Ringsted Herred. Jacob Ørsted dimitte-
 redes fra Slagelse Skole, blev 1718 'philosophiæ baccalaureus og der-
 paa Rector i Rolding, i hvilken Anledning hans Broder, Søren Ørsted,
 som var Collega og Cantor i Slagelse Skole, forfattede et Lykønsnings-
 digt til ham paa Latin, hvilket jeg, da det fortjener at opbevares, har
 ladet afstrykke i Bilag Nr. 1 til denne Bog.

23. Mag. Schulo Theodori Thorlacius, fra 1769, derefter
 1777 Rector ved Frue Skole i Kjøbenhavn.

Denne af Nordens Historie og Oldsager berømte Lærde er født i Island
 1741, deponerede 1785, blev 1768 Magister, ovennævnte Aar Rector ved
 Roldings og Kjøbenhavns Skoler, entledigedes 1803 og døde som Justits-
 raad 1815 i Kjøbenhavn. Under hans Portrait i „Historisk Calendar, ud-
 givet af Professorene L. Engelstoft og J. Møller,“ stiftet af Rob-
 bertstifter D. D. Bagge, efter min Tegning, har hans Søn, Etatsraad
 Børge Thorlacius sat følgende Vers:

*Illa senis Theodoridæ Schulonis imago,
 Palladiæ hic pubis dux fuit atque pater,
 Jure suum vocat hunc Boreas Latiiq; camoena; hic
 Historiæ Arctoæ mysta sagax veteris.
 Runarum nebulas qui et nubila coeca serenet,
 Thorlacio hoc demto, scilicet equis erit?*

24. Mag. Peter Jacobsen Loft (Petrus Jacobi Loft), 1777
 Rector i Rolding, 1785 i Tronhjem, 1789 i Helsingør,
 hvor han døde 1804.

Han var født paa Den Mors 1741, demitteredes fra Fredericia Skole og
 var først Hører i Rolding Skole, førend han blev dens Rector.

25. Mag. Matthias Beck, 1782 Conrector ved Ribe Skole,
 1786 Rector ved Rolding Skole, døde i Embedet den
 21de April 1809.

Han var en Søn af Gartner Knud Clausen Beck i Fredericia, og født den 14de Junii 1752, deponerede fra Byens Skole 1770, tog theologisk Attestats 1777, erholdt derpaa en Informatorplads hos Præsten Grundahl i Fardrup, der siden blev Stiftsprovst i Ribe, udnævnedes 1780 først til nederste og derefter til tredje Lecties Hører ved Ribe Skole, 1782 til dens Conrector og derefter til Rector ved Rolding Skole. Med Dyrøhed og Sandhed værnede han om denne sin Skole og kæmpede for dens Vedbliven i et grundigt Forsvarsskrift, hvis Indhold læses i det Følgende, og dette paa en Tid, da ved den nye Reform's Indførelse Skolens ringe Discipelantal talte for dens Nedlæggelse.

Incorrupta fides, nudaque veritas
 Qvando ullum invenient parem?
 Multis ille bonis flebilis occidit,
 Nulli flebilior quam mihi.

(Hor. od. 24 lib 1.)

26. Doctor i Philosophien, Christian Peter Thorlacius, 1798 Overlærer ved Frue Skole i Kjøbenhavn, 1803 Rector i Nyborg, 1809 i Rolding, entledigedes 1817.

Han var en Søn af den under Nr. 23 anførte Rector Justitsraad Thorlacius, deponerede 1789 fra Frue Skole i Kjøbenhavn, og blev først Hører, siden Overlærer ved samme Skole, derefter i ovennævnte Mar Rector i Nyborg og i Rolding. Han levede og døde i ugift Stand, var derhos af et melankolsk Temperament og af svageligt Helbred, som foranledigede ham til i 1817 at søge sin Afsteed. Siden opholdt han sig som Pensionist i sin Families Kreds, deels i Kjøbenhavn, deels i Jylland, og døde i Ringkjøbing den 16de Februar 1834. Hvorledes Skolens Frequent's var ved hans Aftrædelse fra Embedet, oplyses siden ved en sammenlignende statistisk Fremstilling af Roldings og Fredericias lærde Skoler, hvilken tildeels begrundede sidstnævnte Skoles Nedlæggelse ved kongelig Resolution af 2den October 1817.

Idet vi, angaaende de ældre Rectorer have maattet indskrænke os til den i Skolen ophængte Series, og de faa Data, som ere vedføjede efter andre Skrifter, meddele vi noget udførligere Følgende:

27. Erik Gjorup Tauber, nedstammende fra en tydsk Familie, som i det 18de Aarhundrede kom til Danmark, er født i Odense den 24de Septbr. 1782 og en Søn af den berømte Doctor Theol. Professor og Rector J. H. Tauber i Roeskilde, deponerede fra denne Byes

Skole i April 1800, tog med Udmærkelse første og anden Examen og ligeledes 1804 theologisk Attestats, indtraadte 1802 i det pædagogiske Seminarium, og blev, efterat have aflagt de befalede Dueligheds Prøver, 1805 Adjunct ved Cathedralsskolen i Aarhus, hvor han i 12 Aar docerede. I Aaret 1808 erholdt han en Vocation til en theologisk Lærerpost ved Kjøbenhavns Universitet, som han dog hverken dengang eller senere 1819 ved en gjentagen hæderlig Indbydelse modtog, paa Grund af hans Forkjærlighed til Skolefaget. I Aaret 1818 udnævnedes han til Rector ved Roldings lærde Skole, som han forestod til 1822, da han kaldtes til Director ved ved Sorø Academie; i 1827 hædrede han med Etatsraads Rang. Formedelt hans svage Helbred erholdt han, efter Ansøgning, i Aaret 1830 Entledigelse fra Directoratet i Naade og med Bartpenge, Aaret efter constitueredes han til Rector ved Frederiksborgs lærde Skole, som han forestod til 1834, da denne Skole, saavel som den største Deel af Byen ødelagdes ved en ulykkelig Ildbrand. Siden foretog han sig i nogle Aar adskillige videnskabelige Reiser i Udlandet og opholder sig nu i Kjøbenhavn. — Som Adjunct i Aarhus, udgav han Skolens Historie paa Latin, ved Rectoratets Fratrædelse i Rolding 1822 en liden topographisk Skizze af denne Bye og som Director i Sorø 1827 en Udsigt over Academiets Forsatning under Kongerne Christian den Fjerde og Frederik den Tredie 1623—1665. Under Taubers Rectorat i Rolding var Discipelantallet i Gjennemsnit 50 og derover, hvoriblandt 6 fra det Haderslevske og Tørringlehniske. Med Directionens Samtykke oprettedes i hans Embedstid foreløbigt to nye Skoleklasser og selv paa tog han sig, udenfor Skoletiden, Underviisning i Engelsk i en saa kaldet Collateralklasse.

28. Peder Grib Fibiger er født paa Snoghøi, hvor hans Fader var Transportforvalter, den 29de Septbr. 1784, hans Moder Christiane Lindam var en Datterdatter af Tordenstjolds tappre Baabankælle, Peder Grib, efter hvem han blev opkaldt. Tidlig blev han faderløs kom han i Rector Taubers Hus i Roeskilde, fra hvis Skole han dimitteredes 1801. Denne udmærkede Skolemand og Professor Børge Thorlacius, med hvem han ved Universitetet stod i venstabelig Forbindelse, bragte ham den Lyst til og den Smag for klassisk Erudition, som udtale sig i hans Skrifter. Fra 1806 til 1809 var han Medlem af det pædagogiske Seminarium, vandt 1809 Priismedaillen

for Universitetets æsthetiske Opgave, blev 1810 Adjunct ved Roeskilde Skole, 1817 Overlærer ved Cathedralsskolen i Nykjøbing paa Falster og 1822 Rector ved Roldings lærde Skole, i hvilken Embedsstilling han døde d. 8de August 1833. Et smukt Mindevers over ham, af hans forðums Discipel, Carl Ploug, findes indrykket i Kjøbenhavns-posten for 1833 Nr. 175. Som en Prøve af Rectorens mange mestriske Arbejder i antik Stil, have vi maattet nøies med, i det Foregaaende at anføre et Brudstykke, denne Bog nærmest vedkommende, af Vden: „Arx Coldingensis,“ der findes, efter Originalens sapphiske Versmaal, af Forfatteren selv gjengivet paa Dansk, i et Skoleprogram, som udkom 1831.

29. Johannes Grønlund, født i Fyen den 18de Sepbr. 1783, blev Student fra Odense Skole 1801, hørte et Par Aar theologiske Forelæsninger, var siden Lærer ved Brohms Institut i Odense og derpaa Medlem af det pædagogiske Seminarium, blev 1810 constitueret og 1813 fast Adjunct ved Bordingborgs Skole, 1820 dens Overlærer og 1833 Rector ved den lærde Skole i Rolding, hvorfra han i Raade med Pension entledigedes 1844. Hans Skrifter, Oversættelser, Skoleprogrammer ere opregnede i Erslevs Forfatterlexicon. — Ved en Høitidelighed, som anstilledes i Skolen, i Anledning af Hs. Maj. Kongens Nærværelse der, d. 3die August 1840, forfattede Rectoren følgende Sang, hvilken vi, som et Sidestykke til Alb. Thuras Lykønsningstale 1732 og som et lætum ominis augurium, ansee for passende her at aftrykke.

Vær hilset, Danmarks Christian!
 I denne Musers stille Bolig,
 Ved Naens Bred, der rinder rolig
 Dg slynger venligen sin Favn
 Omkring det danske, tydske Navn.

Dig hilser rørt, vor Konge god
 Den mindste iblandt Landets Skoler,
 Der, rystet tidt, urokket stod,
 Dog end og paa Din Bissdom stoler,
 At den skal til fornyet Liv
 Sig reise, ved dit Skaberbliv.

Den Skole fostred' i sit Skjød
 Saa mangan Søn fra Slesvigs Sletter,
 Som her en hjærlig Pleie nød
 Dg Sei'r det danske Sprog forjætter,

Som meer sig, ved Dit vise Bud,
Blandt Nabofoiket breder ud.

Men Pladsen er saa snæver her,
Dg Skolen er saa trang og lille,
Dug, hvis vor Birken er Dig kjær,
Dg ædle Konge! hvis Du vilde,
Da sænk det Gamle ned i Gruus,
Dg der blev reist et større Huus.

Saa byd den synke da i Gruus,
Dg, for at den kan andre ligne,
Skjænk os et større Skolehuus,
Dg hjerne Slægter skal Dig signe,
Saavel paa hiin som denne Bred
Af Maen hist, i tusind Led.

Dg Kroniken fortælle skal
Engang: Der var hos os en Konning,
Der Guder gav os uden Tal,
I hulb Forening med sin Dronning:
Til Thronen Folket fast de vandt
Dg Folkets Hjerter Begge vandt.

30. Christian Frederik Jngerslev, Søn af forhenværende Sognepræst for Gylling Menighed i Aarhusstift, Consistorialraad Jngerslev, er født sammesteds d. 4de Septbr. 1803, dimitteredes fra Aarhus Skole 1820 og tog theologisk Attestats 1825 med Characteren laudabilis. Ved Universitetet studerede han fornemmelig Philologie og Theologie, underviste fra 1826—1832 verevliis i begge Borgerdyds-skolerne, vandt 1827 Universitetets Priismedaille for Dpgaven i Historie, tog 1829 den philologiske Embedsexamen med laud, og underviste sig, Aaret efter, sammes praktiske Prøve med Characteren: laudabilis unanimi consensu, tog Magistergraden 1833 og fungerede fra 1829 til 1833 som Adjunct ved Metropolitan-skolen, 1833 til 1841 som Overlærer ved Randers lærde Skole, 1841 til 1844 som Rector ved Viborg Cathedral-skole, hvorfra han under 14de Febr. sidstnævnte Aar blev forflyttet til Rectoratet ved Rolding lærde Skole, der paa samme Tid gaves en udvidet Form som nedenfor nærmere vil blive at omtale. I Aaret 1839 foretog han med kongelig Understøttelse en Reise, for at anstille Jagttagelser over en Deel tydske og franske Underviisningsanstalter og udgav, efter sin Hjemkomst, Resultatet af sine Undersøgelser, i et eget Skrift, tilligemed Betragtninger og Forslag, angaaende det lærde Underviisningsvæsen i Dannemark. Han har fra 1829 til nu udgivet adskillige Skrifter til Skolebrug. Den

30de Decbr. 1845 udfædte han et Program, i Anledning af Koldings nye lærde Skoles Indvielse. I 1846 har han erholdt Titel af Professor og er i 1847 hædret med Dannebrogens Ridderstors.

I et Exemplar af tidt nævnte N. Thuras Lykønsningstale, paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn, ere i Haandskrift endnu følgende tilføiede som Rectorer ved Kolding Skole efter J. S. Hundevad, nemlig: Hans Hansen Paludan, der siden var Præst i Ringkjøbing fra 1626 til 1652, og Provst i Hindherred i 23 Aar, (1) Peter Sørensen Egtved, som døde i Franeker og Johan Antonsen Kolding, som blev kaldet til Præst etsteds i Holsteen.

Over tredie Lectie-Hørers Cathedra, der, saavelsom de to andre Høreres, bestod i en simpel, grønmalet, med Rygstøb forsynet og til Muren fastgjort Træbænk, foran hvilken var opsat et lidet lige saa simpelt Bord paa en Pæl i Gulvet, hang Christus paa Korset udstaaet i Træ. — Over anden Lectie-Hørers Cathedra var malet paa en trefantet sort Trætable det forhen anførte Vers og over første Lectie-Hørers paa en Tavle af samme Form optegnet Skolens Skæbne fra 1627 til 1728, hvilken Optegnelse sluttedes med den fromme Bøn:

Gud da til dette Sted sit Forsyns Dje vende,
 At Ild og Hjendehaad den Bygning ei maa stjænde,
 At Aar og Velde den alene svække maa,
 Og aldrig savnes De, som raade Bod derpaa!

Ovenover disse Læsestuer boede i Skolens første Tider to saa kaldte Locater, siden tre Hørere (2) indtil der, som sagt, foregik en Forandring med deres Bærelser. Skolens Rector havde derimod paa den anden Side af Kirken og ligeoverfor Skolen en særskilt Bolig. Denne var oprindeligen en af Borgemester Hans Jacobsen i Kolding, i Aaret 1545, til Helligtrefoldigheds Alter i Kolding Kirke skænket Gaard, hvori Mads Hansen Officialis i Kolding skulde boe. Denne Gaard skal siden af bemeldte Hans Jacobsen være opbyggt paa ny, da den var afbrændt, senere 1598 atter opbyggt paa Kirkens Beføstning, tilligemed en Staldlængde, og blev Madsen, hvorpaa

1) Frost's Beskrivelse af Ringkjøbing. — Denne Paludan var en Søn af Rector H. S. Paludan i Kolding og Maria Aneus, Provst Aneus's Datter i Harthe.

(2) I ældre Tider kaldtes Latinskolens Rector, Magister, Ludimagister, Ludirector, scholaster, Skolemester; de underordnede Lærere: Locati, hypodidascali, Hørere. At denne sidste Benævnelse er gammel, erfares af et Gjeldsbrevs i Ribe Stiftsarkiv, lydende paa, at Peder Madsen, „Hører i Klipper Skolæ,“ i Aaret 1496 pantsætter en Loft til St. Nicolai Kirke i Kolding (Thorups Efterretn. om Ribe Skole.)

denne Rectorbolig var opført, samme Aar betalt Borger Hans Kople i Slangerup. (Hofmans Fundats. Appendix IX L. S. 37.)

I 1822 blev denne Rectorbolig solgt for 1000 Rdl. rede Sølv og denne Capital, der med Renter, 20 Aar derefter, var stegen til c. 2000 Rdl., bestemtes til Indtjeb af en Rectorresident, men denne Bestemmelse blev siden forandret, da den nye Skolebygning er opført, hvori der er indbragt Nectoren et stort og smukt Locale. Den, bemeldte Bolig ved Udfstningen, tillagte Jord, norden for Byen, efter 1 Grundskilling, blev ikke solgt, men i 1836, mod en Sum af 60 Rbd., at afbetale med 5 Rbd. aarligen i 12 Aar, magelagt med en anden, til Stedet Nr. 46 udfstet Jordlob efter $\frac{3}{4}$ Grundskilling, som er beliggende tæt ved Slotsøen og brugtes da af Nectoren til Have. -- Ved den gamle Skole laae ogsaa en liden Have, som benyttedes af samtlige Lærere.

A. Thura har, i sine valv. schol. apert. saavel som i Slutningen af sin Lykonfningstale, følgende Fortegnelse paa Skolens Hørere fra 1627 til 1738:

1. Mag. Jørgen Bertelsen Taulov, 1627 den 6te April, derpaa Conrector ved Odense Skole og Professor i Moral og Beltalenhed.

Han var født 1606 i Landsbyen Taulov i Ribe Stift, hvor hans Fader, Bertel Jversen var Præst, gik i Skole i Middelfart, Kolding og Roeskilde, hvorfra han 1625 dimitteredes til Kjøbenhavns Universitet. Formedelst de i Jylland udbrudte Fjendtligheder var han ifkun 1 Aar Hører ved Kolding Skole, blev derpaa Collega i Roeskilde Skole, 1632 Rector i Nykjøbing paa Falster, 1638 Conrector i Odense, 1639 Magister og Professor i Moral og Beltalenhed sammesteds, døde i Embedet 1680. Han var firegange gift. En Søn af ham Bertel Taulov blev Rector i Middelfart og 1679 Præst i Asperup, døde 1682. (Jfr. Giesings Jubellær. — Blochs fyenfte Geistl. Hist. Bircherods Saml. af fyenfte Antiqu. Mstpt.) — I Gaarmanns Efterretninger om Veile 1794, nævnes som overste Hører i Kolding Skole 1627, en Michel Pedersen, der samme Aar blev Capellan i Veile og derefter 1629 Sognepræst til Snebe Sogn.

2. Matthias Buch 1640, d. 24de Aug. da P. Crane var Rector.

I Thorus's Efterretn. om Ribe Cathedralsskole, nævnes en Niels Johansen som Kollega ved Kolding Skole 1640; andetsteds kaldes han: Niels

Hansen Riber. — Han blev Præst i Stenderup 1645 og døde 1656.
(Dr. Jenseus kirchliche Statistik des Herzogthums Schleswig 1840.)

3. Poul Poulsen Kolding, 1641, d. 16de Junii, en Son af
Byens Sognepræst, Provst Poul Poulsen Kolding.
4. Gregers Petersen Kolding, 1646, d. 14de Febr., døde
det følgende Aar og er begravet i Kolding.
5. Kjeld Christophersen Kolding, d. 9de Aug. 1646.
6. Peter L. Hintze, d. 18de Febr. 1648.
7. Jens Jacobsen Buch, d. 29de Julii 1649.
8. Peter Andersen Riber, d. 1ste Aug. 1651.
9. Anders Thomæus Noes, d. 22de Mart. 1654, død 4 Aar
derefter og begravet 1658 d. 26de Martii, 37 Aar gl.
10. Lauge Jversen Bonsyld, d. 6te Mart. 1655.
11. Hans Steensen Müller, d. 12te Juli 1656, den Sidste,
Rector Trane indsatte af disse Elleve.
12. Christen Madsen Aulin, d. 14de Juli 1657, siden Præst
til Hartbe og Bramdrup.
13. Christen Nielsen Bredstrup, d. 10de April 1658.
14. Søren Andersen Kolding fra den 24de October 1659,
Sognepræst i Ringkjøbing 1664 og Provst i Hinds
Herred, døde 1690.
15. Jørgen Jensen Vedel eller Veile, 1660 den 23de Aug.
indsat af Rector Gram.
16. Peter Ipsen Børup, 3die Lecties Hører d. 6te Novem-
ber 1660, derefter Præst til Fjeldstrup.

Han var et uroligt Hoved, som flere Gange erholdt Frettesættelse af Con-
fistorium. 1692 den 5te September bleve 27 Klagepunkter over ham un-
dersøgte, efter Generalsuperintendentens Ordre, og han blev affat. (Rho-
des Haderslev-Amts Bestr.)

17. Johan Julius Rommel, født i Odense, kom til Kol-
ding Skole d. 22de April 1663, da Gonsager var Rector.
Han var privat dimitteret 1659 fra Nyborg, tog theologisk Examen 1661,
blev derpaa Høvmester hos Canonicus i Riber Kapitel, Laurig Skin-
fels Børn, til Gielstov og efter et Aars Forløb oberste Lecties Hører i
Kolding. 1664 blev han Kapellan for Næraa og Marslef Menigheder og
kort derefter disses Sognepræst. Han døde 1718 efterat have været i
offentligt Embede i 56 Aar. (Jfr. Giesf. Jubell.)

18. Jacob Mogensen Kolding, d. 11te April 1664.
19. Peter Tøxen, født i Odense, Collega i Kolding Skole d. 20de Martii 1665, Aaret derpaa Præst til Nicolai Kirke i Varde, døde 1703. Vir eruditus et celebris.
20. Niels Christensen Narup, d. 3die Januar 1666.
21. Jens Johansen Jerneus eller Jerne, fra 1666 til 1677, da han blev Præst til Hammelf og Enslef i Aarhus Stift.
22. Johan Mathiasen Lieme 1666, c. 1670 Rector i Middelfart og derefter Sognepræst ibid.
23. Iver Christensen Gamst, dimitteret 1665 fra Kolding, blev 1668 den første Collega sammesteds, som Rector Mag. Andersen beskikkede.
24. Knud Sørensen Bedel eller Beile, d. 28de Septb. 1669.
25. Peter Andersen Bøgvad, d. 7de April 1671, philosophiæ laurea prima redimitus 1676, derefter tredje Lecticus Hører.
26. Peter Nielsen Leirskov, Collega 1673, philosophiæ baccalaureus 1676, derefter Præst til Malt og Folding i Ribe Stift.
27. Paul Pedersen Bodemann, d. 8de Martii 1677, siden Degn paa Møen.
28. Johan Laurentius Guldager, d. 8de Oct. 1677, derpaa Præst i Brøns 1687. (døde 1691).
29. Matthias Christianen Humblet, fra 1683 til 1689, 1693 Præst i Seest, 1716 Magister i Philosophien.
30. Hans Hansen Guldberg, 1683 baccalaureus philosophiæ, 1684 den 21de Martii Collega ved Kolding Skole.
31. Anders Brorson, 1689, siden Præst paa Den Amrom.
32. Christ. Sev. Svenstrup, 1689.
33. Jacob Abel 1689, døde i Embedet.
34. Jeppe Jepsen Larm, 1691 d. 21de Febr., derefter Præst i Oddum i Ribe Stift og Provsti Nørherred.
35. Jens Sørensen Egtved, 1693 d. 24de April.
36. Michael Petersen Dorschæus, 1694 den 28de Martii, derpaa Rector i Lemvig, siden Præst til Binding i Ribe Stift,

37. Christian Kjørulf, d. 23de Maii 1694, 1696 phil. baccalaureus, derefter Præst til Alminde og Medtjener ved Kolding Menighed, siden Præst til Starup og Nebel, døde 1732.
38. Johan Francke, 1694, derpaa Rector i Middelfart.
39. Mads Petersen Scherning 1695, derefter Præst i Høirup (1712, døde 1729.)
40. Clemens Johansen Schmitt, Cantor og Collega 1696.
41. Peter Johansen Mouritzen, en Søn af Raadmand og Kjøbmand Hans Mouritzen i Kolding, født 1672, Student 1693, Collega 1697, Præst 1698 til Hundslund i Aarhus Stift.
42. David Ancheren Foss, Søn af den residerende Capellan i Kolding, Ancher Mogenssen, blev Collega og Cantor d. 20de Octob. 1698, nedlagde sit Embede og levede nogen Tid som Privatmand, derefter Hunslerer hos Præsten i Leirskov, Peter Bertelsen Friede og endelig Degn til Starup og Nebel, døde 1730.
43. Thomas Jensen Müller, 1703 d. 4de Junii første Lecties Hører og siden anden Lecties, lever endnu (1738) og har Vicarius.
44. Frederik Lehmeier, Cantor og Collega 1703, nu (1738) Præst til Alminde og Medtjener ved Kolding Menighed, blev 1710 Magister i Philosophien.
45. Poul Rurh, Søn af Borgemeister Johan Pedersen i Kolding, blev Collega og Cantor 1708, derpaa Præst til Darum i Ribe Stift.
46. Niels Joachim Bügø, Søn af Hospitalspræsten i Kolding, Ole Bügø, blev 1709 Collega og Cantor, 1713 philosophiæ baccalaureus, 1720 Præst til Veien og Læborg, 1738 Provst i Malthered.
47. Peter Paludan, Søn af Johan Paludan, Præst til Aal i Ribe Stift, blev 1712 Collega, 1713 prima laurea philosophica ornatus, har nu (1738) i nogle Aar været Medtjener i Bordingborg. Senere blev han Prindsesse Sophie Hedevigs Hofprædifikant.
48. Jørgen Jensen Chrone, Magister i Philosophien 1709,

- først Degn i Skanderup, 1716 Collega i Kolding, 1721 Præst til Vorbasse og Green i Ribe Stift.
49. Frederik Johansen, Broder til fornævnte Poul Kurg, blev 1720 Collega, 1721 Præst til Bisping og Boer Ladegaard i Aarhus Stift.
50. Daniel Michelsen, Søn af Raadmand Michel Danielsen i Kolding, blev 1718 baccalaureus philosophiæ, overste Collega i Kolding Skole fra 1722 til 1725, nedlagde Embedet og blev Borger og Kjøbmand i Kolding.
51. Ube Sørensen Haar, 1718 philosophiæ baccalaureus, 1722 Cantor og første Lecties Hører, 1725 tredje Lecties Hører, 1728 Præst til Dlgod og Strellef i Ribe Stift og Provst i Østerherred.
52. Johan Gerhardsen Kondemann, 1725 første Lecties Hører, 1728 Præst til Ringgive, Gadberg og Lindballe i Ribestift.
53. Søren Sørensen Ørsted, Broder til Rectoren Jacob Ørsted i Kolding, blev Collega og Cantor her 1728. Han havde forhen været Collega og Cantor i Slagelse bøde 1732.
54. Hans Bruun, en Koldingenser, blev 1728 Collega, bøde 1729.
55. Jørgen Claudi Rastrup, 1729 Collega, 1730 baccalaureus philosophiæ, 1738 Præst til Stepping og Frørup.
56. Matthias Bakke, Søn af Hospitalspræsten i Kolding, L. Bakke, dimitteredes fra Viborg Skole, blev overste Collega ved Kolding Skole 1738 og imidlertid baccalaureus philosophiæ.
57. Hans Antonius Holm, Vicecollega ved Skolens anden Lectie, for Thomas Jensen Müller i hans Alderdom og Svagheit.
58. Terkel Clausen, en Koldingenser, blev Collega ved nederste Lectie 1738.

I Universitetsbibliothekets Exemplar af A. Thuras Lykensningstale 1732 er, formodentlig af en Litterairhistoriker, i Haandskrift tilføiet nogle Hørere ved Kolding Skole før 1627, nemlig: Mag. Jens Sørensen 1603,

Claus Jensen 1615, Søren Johansen 1624 og Johan Antonsen, der siden blev Skolens Rector, alle med Tilnavnet Kolding.

Fra 1742 til 1746 var Hans Henrik Neuchs Hører ved Skolen og blev derefter Personsecapellan, residierende Capellan, Hospitalspræst, Sognepræst i Veile og døde som Provst 1785; senere i Aarene 1759 og 1760: Mag. Johan Neuchs. I Tidrummet fra 1761 til 1806 har Koldings Skoleprotocol følgende Hørere: Christopher Sølling, Poul Bisping, Johannes Bruun, Jochem Haar, Lorents Bakke, Thomas Martinus Braem Galskjot, der først blev residierende Capellan i Norge og derpaa Sognepræst for Hyllested, Bentsløv og Holsteinborg Menigheder i Sjælland (død 1828), Peter Jacobsen Loft, som siden blev Skolens Rector, M. Transe, J. Hansen, L. Meyer, P. Sattrup, K. F. Junghans, der blev Sognepræst til Andst og Gjesten og døde som Consistorialraad, Adam Gottlob Jahn, Volqvart Karsten Volqvarg, Christian Barming, S. Seidelin, Winther, Trbeck, Jørgen Jørgensen, Stephan Møhl, som først blev Præst til Osterlinnet i Ribe Stift og derefter til Veiby og Tibirke i Sjælland (død 1826), Jens Jørgensen, som blev Degn etsteds i Jylland, Christian Frederik Ploug, der levede ud over Skolens gamle Periode, blev 1829 dens Overlærer, tjente ved den i 42 Aar og døde 1837. — Efter 1805 erholdt Collegaerne eller Hørerne Navn af Adjuncter, af hvilke vi indtil nærværende Tid have at tilføie: C. Eskildsen, som blev Sognepræst til Alrøe i Aarhus Stift og døde 1831; B. Boesen, der først var Hører ved Frederiksborg Skole, fra 1806 Adjunct i Kolding og døde i Embedet 1824; P. N. Børgen, som var Adjunct ved Skolen i næsten 32 Aar og hædredes, da han fratraadte sit Embede, ved et smukt Digt af taknemmelige „Gamle Disciple“; J. Lund, kaldet 1835 til Præst for Marie Malene og Koeds Menigheder i Aarhus Stift, 1838 til Stauning i Ribe Stift, hvor han døde pludselig i Kirken 1840; Mag. J. B. F. Bjerregaard, først Adjunct ved Metropolitansskolen, blev 1837 Overlærer ved Kolding Skole og entledigedes i Raade med Bartpenge i November 1843; F. C. L. Trojel, som under 7de Junii 1844 udnævnedes til Overlærer, N. Bryndum, J. B. Jürgensen, C. C. Wittrup, J. P. Buch, A. A. G. Müller, L. T. E. Rønne, H. J. Schmidt.

Som Byen Kolding har et ikke ringe Navn i Fædrenelandets Historie, saa har Navnet Kolding et ikke ringere i den litteraire, og kunne vi derfor i de Efterretninger, denne Bog meddeler, ikke undlade at nævne adskill-

lige hæderværdige Mænd, som ere fødte i Kolding, have gaaet der i Skole og siden gjort sig fortjente som Videnskabsmænd og Embedsmænd, hvortil endnu slutte sig nogle fortrinlige Konstens Dyrkere, Byens og dens Skolers Belgjørerere. Først maa da nævnes den berømte Kannik i Lund, Christiern Pedersen. Hans Biograph i „Danske Magazin I, 45“ og Professor Myerup i sin „Dannemarks Litteratur i Middelalderen S. 475“ antage Svendborg for hans Fødeby, men Sønderjyden Erasmus Lætus kalder ham, i Registeret til sine Res Dan. 1573, Coldingensis, og yttre sig end ydermere i selve Skriftet saaledes om ham:

Hic (sc. Lundis) Christiernus agit noster, quem proxima
ponto

Instituit primis Coldinga laboribus, albo
Vir certe ingenio et celeser virtutibus, ut si
Qvisquam alius

Formeningen om, at Kolding var Chr. Pedersens Fødeby og at han der har gaaet i Skole, synes ogsaa at kunne bestyrkes ved nogle gamle Byens Documenter, hvori flere af hans Slægt skulle være omtalte. Efter ham kunne vi bemærke Følgende:

1. Poul Jensen Kolding, som har taget Tilnavn af Byen, hvor han fødtes den 27de Martii 1581. Hans Forældre vare Raadmand og Tolder Jens Poulsen og Hustru Magdalene Arnoldi Falenkamp. Efter at have erholdt sin første Underviisning i Hjemmet, fattes han 1594 i Sorø Skole, hvorfra han dimitteredes i Aaret 1600. 1601 besøgte han Tydsland, gik derfra til Italien og opholdt sig nogen Tid i Ferrara, tog, efter sin Hjemkomst, Doctorgraden i Philosophien, blev 1605 Rector i Aalborg, 1608 Præst i Bindinge (1) i Sjælland og samme Aar Professor i Pædagogiken ved Kjøbenhavns Universitet. Kort efter ægtede han sin Formands Enke, Johanne Petraa, ved hvem han blev Fader til flere Børn, af hvilke Jens blev Lector i Theologien ved Gymnasiet i Odense; Peder gennemreiste flere Lande og ægtede i Polen den verdensberømte Historiker Grycii Puteani Datter, Genoveva Ignatia; Rasmus, som blev Professor ved Kjøbenhavns Universitet og Jvar, som besøgte Constantinopel, opholdt sig et Aar ved Fyrst Nagotskys Hof og var siden Kongens og det polske Riges Lærer i Befæstningskonsten. Af Dot-

(1) Byen Bindinge er siden nedlagt og Præstegaarden forflyttet til Ovislemark.

trene blev Anna gift med Biskop Dr. Johannes Bartsler i Bisborg, og Catharina med Overstattsriver og Overbefalingsmand i Jelling, Jens Christiansen. I Aaret 1615 blev P. J. Kolding Provst i Flakkeberg Herred, 1622 Forstander for Herlufsholms Stiftelse og Præst for dens Menighed. Han døde den 18de Octbr. 1640, hans Hustru otte Dage efter ham og bleve de begge begravne i Herlufsholms Kirkes Chor den 30te s. M. og A. — En Søn af Kolding var Rasmus Poulsen Binding, der, ligesom Faderen, tog Navn efter sin Fødeby, og er Kolding, saaledes Stamfader til den i Litteraturen berømte Bindingske Familie. 30 Aar efter Koldings Død førte Binding sin Faders Liig til Kjøbenhavn for at hensættes i Frue Kirke, og tog hans Dattersøn, Mag. Poul Munkgaard, som var Præst paa Herlufsholm og Provst i Flakkeberg Herred, Koldings Gravsted paa Herlufsholm i Besiddelse. En anden Kolding (Hans Jensen, født 1596, Capellan i Præstøe 1625, Sognepræst til Vesteregede, 1629, død 1659) blev Stamfader til Egedernes Familie. Endnu kunde nævnes Hofpræsten Niels Nielsen Kolding, høifortjent af Kjøbenhavns Universitet ved hans Medvirkning til Professorernes bedre Lønninger og ved hans Indflydelse paa Communitetets Stiftelse. Dr. Andreas Mikkelsen Kolding, som blev Biskop i Bergen, Præsten ved Herlufsholm, Hans Mikkelsen Kolding, der havde den bekjendte mærkelige Drøm, hvorved den bortkomne Originalfundation opdagedes, der stiftede Stiftelsen. P. A. Kolding, Sognepræst til Aarhus Domkirke († 1618) og Knud Povelsen Kolding, som 1643 blev Rector i Lemvig, 1647 Præst til Borberg og Ryde i Ribestift, hvor han døde 1680.

2. Oluf Borck, Søn af Sognepræsten til Sønder- og Nørre-Borck i Ribestift, Oluf Clausen Borck og født 1626, gif først i Kolding- og siden i Ribe-Skole, hvorfra han dimitteredes, blev derefter Hører i Kjøbenhavns Skole og 1660 Professor i Philologi, Poesi, Chemi og Botanik, reiste derpaa udenlands, kom tilbage 1666, blev 1686 Professor i Høiesteret og 1689 Cancellieraad. Han var en meget lærd og riig Mand og skal have lagt Grunden til sin Rigdom ved at curere en Prindsesse af det mediciske Huus, efter hvilket han benævnedes det af ham stiftede Collegium Medicum i Kjøbenhavn, hvortil han legerede sit Bibliothek og 26,300 Rdlr., og kunde des-

- uagtet efterlade sin Familie og Bønnen 50,000 Rdlr. Han døde 1690 (1).
3. Wulfgang Rhumann, født i Rolding 1572, hvor hans Fader var Dronningerne Dorotheas og Sophias Hoffstrædder, og Forvalter over Klædekammeret, (2) gif først i Sorø-Skole, kom derfra til Academiet i Helmsted, paa Kong Christian den Fjerdes Bekostning, og var paa begge Steder i 12 Aar; derefter Hofmester for Steen Brahes og Axel Brahes tre Sønner, som opholdt sig i Basel, var hos dem i fire Aar og tog imidlertid Magistergraden, udnævnedes derpaa til Professor i Pædagogiken i Aaret 1607, i Rhetoriken 1608, i Dialectiken 1634, ved Kjøbenhavns Universitet, døde 1637. (Vinding Acad.)
 4. Ebbe Jensen Bruun, født i Rolding, var først Slotspræst til Amtvorstov i over 19 Aar, siden Sognepræst til Gimlinge i 31 Aar og derover, Provst i 22 Aar, døde 1671. Han skal have været en lærd Mand og en stor Philolog. (Treschovs Jubell. S. 288.)
 5. Mag. Søren Jacobsen Lintrup. Han var født 1675 i Landebynen Lintrup i Ribestift, hvor hans Fader, Hr. Jacob, var Sognepræst, blev tidligen sat i Rolding Skole, hvor han ved sine ypperlige Evner tilbrog sig sine Læreres og især Mag. Ancher Anchersens Dymærksomhed. Da han var bleven Student og 1695 Alumnus paa det nyligen oprettede Collegium Medicum, erholdt han Løfte om et Reifestipendium og stod allerede færdig til at besøge Engelland og andre Lande, da just Rectoratet ved Cathedralsskolen i Bergen blev ledigt, hvortil han blev foreslaaet af Kjøbenhavns Professorer, hvilket han ogsaa tiltraadte 1696 og siden forlød med Character af Professor i Theologien og Philosophien. I Aaret 1702 afbrændte Skolen og Lintrup reiste derpaa til Kjøbenhavn, hvor han 1704 udnævnedes til Provst ved Communitetet og Regentsen; 1705 stiftede han iblandt de Studerende det saakaldte societas indagantium til Lærdoms og især den danske Histories Fremme, blev 1707 Professor i Weltalenheden, 1716 overordentlig Professor i Theologien, 1720 Biskop i

(1) Windingii Academia Hafn, 1665. — Giesfings Jubellærere. — L. de Hofmanns Leben einiger wohlverd. Dänen 1741. — Melchior's Herlufsholms Hist. 1822. — Kothes brave danske Mænds og Qvindes Estermåle, 2det Bd.

(2) Af Klædekammeret fik, indtil 1677, kongelige Embedsmænd det fornødne Lvi til Klæde istedfor en Deel af Deres Løn.

Biborg, 1725 kongelig Confessionarius og senere ordentlig Professor i Theologien. Han døde 1731 og er i den lærde Verden bekendt ved mange Skrifter (1).

6. Jeremias Ancherfen, født i Kolding 1650; hans Fader var Ancher Sørensen, Sognepræst i Kolding og Provst i Bruff Herred; han deponerede fra Byens Skole 1670 og endte sin Embedsbane som Sognepræst til Domkirken i Aarhus og Stiftsprovst 1719.
7. Mag. Bagge Junghans født i Kolding 1663, blev Student og Informator for nogle adelige Børn, indtil han 1693 blev ansat som fjerde Lecties, 1696 som femte Lecties Hører og 1701 som Conrector ved Latinskolen i Aarhus; han var tillige Sognepræst til Mabye og Hasle; døde 1717.
8. Søren Povelsen. Efter den latinske Inscription paa hans Epitaphi Egtved Kirke, maa han være født i Kolding 1542 og have gaaet der i Skole. 1588 blev han Sognepræst for Egtved og Ødsted Menigheder, siden Provst over Jerlev og Slaugs Herreder i Ribestift. Han levede til 1640 og tjente i 52 Aar. Han skal engang paa sin Sognereise have truffet en Ulv med en Steen, som han tog op af Beien, saaledes at den segnede og hans Kudst med Vognkjeppen kunde give den sit Banesaar. Denne Steen skal i mange Aar have været opbevaret i Præstegaarden og havt følgende Paaskrift:

Ved denne Steen og Bøgegreen
Blev dræbt Graabeen i Agerreen.

Siden forærede Mag. Storm den til Jægermester Zeppelin. (G. Treschovs Jubell. S. 163.)

9. Peder Hansen Paludan, født i Aal Præstegaard i Ribestift 1687 og opdraget af Mormoderen, den danske Digterinde, Lisbeth Pedersdatter Heboe, deponerede fra Kolding Skole 1703, blev 1716 residerende Capellan i Bordingborg, 1731 Præst i Skjellerup og fem Maaneder derefter Prindsesse Sophie Hedevigs Confes-

(1) Man fortæller, at han engang som Rector skal have sagt til en boven Discipel: „Du bliver aldrig Præst, eller og jeg bliver Biskop.“ Præsten forglemte siden ikke at minde Biskoppen om hans Ord. — Vi kunne endnu bemærke, at Lintrup 1702 demitterede vor store Holberg til Kjøbenhavns Universitet. — 1711, da Pesten rasede i Kjøbenhavn, opholdt Lintrup sig med Familie hos sin Svoger, Mag. Laurentius Lehe i Kolding.

- tionarius i Kjøbenhavn, 1732 blev han Sognepræst i Kallundborg, 1738 Provst i Arstherred, døde 1753.
10. Mag. Henrik Christopher Bützov, Søn af Hospitalspræsten Ole Bützov i Kolding, er født sammesteds 1693, dimitteredes fra Byens Skole 1709, blev 1710 Baccalaureus 1712 Decanus ved Communitetet, tog theologisk Attestats 1715, blev 1719 Feldtpræst ved det nyenske gevorbne Regiment, 1720 Sognepræst for Als, Hørbye og Døstrup Menigheder i Viborg Stift, 1733 Provst i samme Stifts Hindsted Herred, 1741 Sognepræst ved Domkirken og Stiftets Provst, 1747 Stiftsprovst og Sognepræst ved Budolphs Kirke i Aalborg, 1754 Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, Stiftsprovst i Sjællands Stift og Provst i Søffelunds Herred, døde 1763.
11. Lauritz Grundahl, født 1727 i Kolding, hvor hans Fader var Raadmand. Efterat han havde fuldenndt sine academiske Studier, blev han Informator paa Hovedgaarden Grundet ved Veile, derefter Kloster ved Ribe Domkirke og Amanuensis hos Biskoppen; 1772 Sognepræst for Nørre-Farstrup Menighed og 1776 Provst for Frøs- og Kalslund Herred; 1786 blev han beskikket til Stiftsprovst og Sognepræst til Domkirken i Ribe. Han døde 1805.
12. Jørgen Hansen, en Bondesøn, dimitteredes fra Kolding Skole 1770, blev siden dens Collega, 1777 Conrectorens Vicarius ved Aarhus Skole, tog Magistergraden og blev 1780 Conrector, derpaa Rector i Viborg, fratraadte dette Embede 1806 med Titel af Professor, døde 1812.
13. Ole Johan Samsøe, født i Næstved d. 21de Martii 1759, kom i Kolding-Skoles Mesterlectie 1773 og dimitteredes til Universitetet 1776, var først Pageinformator, siden 1792 Lærer i Frue Skole i Kjøbenhavn, døde 1796. — Hans ypperlige Fortællinger og Tragedien Dyveke, som han skal have skrevet i Tølløse hos Præsten Teilmann, der var gift med hans Søster, ere noksom bekendte og yndede. I R. L. Rahbeks Udgave af hans samlede Skrifter findes hans udførligere Biographie.
14. Proprietair og Landvæsenstommisfær, H. S. Steenstrup, Eier af Herregaarden Kjeldhær ved Veile, (1) havde tre Sønner som alle

(1) Denne lovkyndige Landmand og Generalrigstommisfær Wildenrædt vare de første Landvæsenstommisfærer i Koldinghuusamt, hvor

dimitteredes fra Kolding Latinskole; den Ældste af dem, Geert døde 1796 som Auditeur, samt Hof- og Stadsrets Procurator; den Yngste, Paul studerede først Lægevidenskaben, derefter Naturvidenskaberne og især Mineralogie. Efter en, i Aarene 1802 til 1804, foretagen Udenlandsreise, blev han ansat paa Kongsberg, siden Bjergværks Directeur sammesteds og Ridder af Basaardenen, samt Bestyrer af adskillige Anlæg. Den mellemste Søn, Hans Kesen, født 1770, kom til Universitet 1789, tog 1794 theologisk Embedsexamen blev 1796 Sognepræst for Uldum og Langskov Menigheder i Ribestift, 1803 Sognepræst for Karlebye, Horrebye- og Nørreorslef Sogne paa Falster, 1806 Provst i Sønderherred, beholdt 1815 Rang med Amtsprovster, 1823 blev han constitueret Provst over Falsters Nørreherred, 1824 Districtsprovst over hele Falster, 1826 Ridder af Dannebrog, 1831 Stiftsprovst i Lollands-Falsters Stift, 1840 Dannebrogsmænd, døde i Februar 1841. Han var gift med en Datter af Amtsforvalter From i Kolding, Johanne Magdalene From, ved hvem han blev Fader til 11 Børn.

15. Børge Thorslacius, Etatsraad, Ridder af Dannebrog, født i Kolding, d. 1ste Maii 1775. Han var en Søn af Skolens daværende Rector S. L. Thorslacius og i sit andet Aar, da han kom til Kjøbenhavn, hvor hans Fader var bleven Rector ved Metropolitansskolen; 1783 blev han sat i denne Skole, 1791 Student, 1795 theologisk Candidat med Characteren laud et quidem imprimis egregie; 1797 underkastede han sig den philologiske Embedsexamen og forsvarede samme Aar sin Dissertation for den philologiske Doctorgrad, reiste derpaa udenlands, kom hjem 1800 og blev Lector i de gamle Sprog, først ved det pædagogiske Seminarium, siden ved Universitetet; 1802 Professor extraordinarius i det græske Sprog og 1803 Professor ordinarius i det latinske; 1808 blev ham overdraget at holde exegetisk-theologiske Forelæsninger, 1817 blev han Doctor i Theologien, 1826 reiste han til Italien og Sicilien, kom hjem 1828 og døde d. 8de Octbr. 1829.
16. Cathrine Marie Møller er født i Kolding d. 21de Febr. 1744, af Forældrene Hans Christian Møller, der havde Kolding-Slotts-

Jordudstiftningen af Fælledsstabet begyndtes og fremmedes saaledes, at den toges til Mønster for andre Dele af Riget. (Geneal. biogr. Archiv 1840.)

mølle i Fæste og Maren Bølling. Hos hendes Morbroder Birke-
dommer Bølling paa Fanø, lærte hun Tegnekunstens første Elemen-
ter, siden uddannede hun sit Konstanlæg og øvede sig i Brodering hos
Generalinde Castonier i Fredericia, reiste derpaa, efter et senere fire-
aarigt Ophold hos General Schulenburgs i Kolding, til Kjøbenhavn
hvor hun fortsatte sit Konststudium i de tre Aar, hun var i Hofapo-
theker Beckers Huus, og siden i Conferentsraad Müllers, hvor
hun tillige øvede sig i at brodere med Chenillier og at efterligne Kobber-
stik. Hendes første Forsøg af sidste Slags var en ved sin Hyttes Dør
siddende Eremit og den barmhjertige Samaritan. Siden broderede hun
den hellige Hieronymus med Løven, to af Raphaels Hoveder, en
Vulcan og en Anacreon. Konstacademiet i Kjøbenhavn optog hende
blandt sine Medlemmer, i hvilken Anledning hun broderede 4 Recep-
tionsstykker; ved at brodere med guult Silke paa mørk Grund søgte
hun at efterligne de etrusiske Vaser. Hun døde i Nærheden af Kjøben-
havn d. 26de Septbr. 1811.

17. Familien Helt, nemlig: Raadmand Peder Helt, som gav til Kol-
ding Kirke 100 Slettebalere, døde 1619; Jørgen Helt, uden tvivl
den Forriges Broder, gav til samme Kirke 200 Daler, foruden det han
stjænkede Latinskolen og Huusarme i Byen, han døde 1624; Peder
Pedersen Helt, (en Søn af fornævnte Raadmand) som 1641 gav
200 Daler til Skolen. Dennes Datter var Maren Peders-
datter Helt, gift med en formuende Mand i Kolding Hans Tho-
masen Berg, der tilligemed sin Broders Mads T. Bergs Hu-
strue druknede 1683 paa en Reise til Fredericia med et Skib, han
selv havde ladet bygge; de ere begge begravne i Kolding; Mads
Thomasen Berg var en riig Viinhandler i Kolding, gav, som for-
ommeldt, 1681 en Lysekroner til Kolding Kirke, og 1685 150 Slette-
daler til Byens Skole. En Søn af ovennævnte Maren Pedersdat-
ter Helt var Etatsraad Peder Helt, som gav 2000 Rbd., hvoraf
8 gamle nødlidende Huusarme og den latinske og danske Skole i Kol-
ding aarligen skulde nyde Renterne (1).

(1) Mere om Helts Familie kan læses i Hofm. Fund. IV, 692 og X,
137. Af denne Familie var Søren Ud sen Haar, som havde to
Sønner: Ude Haar Sognepræst for Algode Menigheder og Provst
for Sønderherred i Jylland og Jørgen Haar Kjøbmand i Kolding.

18. Christian Collin, Forvalter ved Stambuset Foufingøe, en Miil fra Randers, var født i Kolding, og har, ligesom fornævnte Peder Helt, været Byens Belgjører. Til en Læsefcole i Kolding har han givet 3000 Rdlr., til en Haandgjerningsfcole 2000 Rdlr. og ved Gavebrev af 19de Novbr. 1784: 1000 Rdlr., hvoraf en fra Kolding Dimitteret skal nyde Nenterne i 3 Aar, medens han i Kjøbenhavn studerer til Attestats. Til Byens Fattige legerede han 1500 Rdlr. og til dens Kirke 500 Rdlr. — Denne Collin, som døde 1786, var vist af Jens Hansen Collins Familie, der ogsaa var født i Kolding d. 8de Novbr. 1651 og døde i Tronhjem den 8de Martii 1708 som Assessor i det nordensfjeldske Dverbergamt og Inspector over Commerciem og Robbertienden i Norge. Over ham satte forommeldte Marcus Carstensen Bolqvarg i sin „Sjælens Luth“ et originalt Sørgevers, hvori han opfordrer Keraas Robbersteen og Hytter til at smelte hen i Graad, Hulerne til at hyle, Gruberne til at grue, indlægger ham som et Dydens Stempel i Wrens Tempel og ender med at han, som en Assessor i Guds Skjød, vil ihukommes indtil Klippen bliver blød.

Blandt Dimittenderne fra Kolding Skole kunde endnu mærkes: Christen Sørensen Borch, som deponerede 1670 og døde som Præst ved Trinitatis Menighed i Fredericia 1717; Niels Mandulph With, der til 1787 var Sognepræst i Taarnbye paa Amager; Peder Rhode, Søn af Farver Rhode i Kolding og 1767 Sognepræst til Utterslev i Vol-land († 1793) (1); Hans Galschiøt (dep. 1767), der var Bicejlandsdommer over Sjælland og Møen samt Herredsfoged i Veireherred († 1812); Doctor Phil. Hans ~~Jørgen~~ Hørbrøe, Amtsprovst, Sognepræst til Rødding og Estræve († 1828); Jacob Aagaard, Lugthuusspræst i Viborg, siden Præst i Hammelef, derefter i Aller († 1824); hans Broder Knud Aagaard, R. af D., der døde som Provst og Præst i Agerstov 1838; Søren Christian Salling, Præst til Bonsild og Dalbye i Haderslevamt, Ridder og Dannebrogsmænd († 1834); Oluf Bagge, der var Robberstikker i Kjøbenhavn, bidrog til Robbertrykkeriernes Forbedring og stat gode Søefort, samt den udmærkede Skolemand Michael Nielsen, Pro-

(1) Han var født i Kolding 1734 og først (1760) Capellan p. p. hos forhenværende Hører ved Kolding Skole, siden Præst til Stepping og Frørup, Jørgen Rastrup. Af Rhode findes: „Samlinger til Haderslevamts Beskrivelse.“

fessor, Ridder og Dannebrogsmænd, Bestyrer af Borgerdydsstolen i Kjøbenhavn fra 1811 til 1844, da han fratraadte og erholdt, som et hædrende Beviis paa sine Disciples og Benneres Hoiagtelse og Kjerlighed, en Guldmedaille, hvorpaa hans Billede var præget og nogle erkjendelige Ord, omfattede af en Egeløvskrands. Han døde d, 11te Febr. 1846.

Rolbing lærde Skole havde i mange Aar kun faa Disciple, deres Antal var en Tidlang stedse i Aftagende, Skolebygningen trængte til en bedre Indretning o. s. v., dette foranledigede at man i Aaret 1817, som oftere tilforn, raadslog om Skolens Nedlæggelse. Men ligesom Byens Indvaanere i 1790 udviste en virksom Kjerlighed for dens Vedblivelse, ved det hæderlige Tilbud, at ville, paa egen Bekostning, opføre en nye Skolebygning, og senere, som man har sagt, i 1811 ved et frivilligt Sammenkud til samme Diemed, saaledes indgav, efter Stiftamtmand Urnes og Biskop Middelhøes Begjæring, Skolens Rector, Matthias Beck, under 3te August 1790, først et Forslag til en forbedret Skoleindretning, især med Hensyn paa Rolbing latinske Skole; men i Aaret 1805 fremstod han, som denne Skoles kraftigste Talsmand og Forsvar, med en Skrivelse, hvori han først gjendrøver følgende fem Grunde, som kunde anføres for dens Nedlæggelse: 1) at en Latinske skole synes mindre nødvendig og nyttig i Rolbing, da Byen er liden; 2) at Discipelantallet er ubetydeligt og synes efterhaanden at tage af; 3) at Skolen ligger imellem to andre Skoler i Stiftet og for nær ved den ene af dem; 4) at Skolens Indkomster ere saa ringe, at den ikke kan lønne de fornødne Lærere til Rødtørst, langt mindre anstændigt; og 5) at disse Indkomster, lagte til de danske Skoler, hvis Nødvendighed

Rolbing er større end den latinske Skoles, kunde tjene til Forbedring i disse Skolers Indretning, i Lærernes Løn og til Forøgelse i deres Antal, som nu er for lidet i Forhold til Lærlingernes. Dernæst bestyrker denne for sin Skole saa nidkjære Rector dens Vedbliven saaledes: 1) den har en Ælde, der ligner det vorne Træes, som har baaret og i Fremtiden vil bære gode Frugter, saafremt det tilbørligen røgtes og pleies; 2) da man for nogle Aar siden tænkte paa at forflytte Højskolen og fandt Rolbing af alle Stæder meest passende til dens Sæde, kunde denne Bye nu vel ogsaa findes værdig til den lave Skole, som den hidindtil har havt. Fremdeles 3) da Rolbingegnen forener de forskjelligste Naturgjenstande med de skjønneste Naturscener, og hine ere liae saa vigtige at studere, som disse ere indbydende og oplivende for Musernes Sønner, vilde man, ved at forvise de unge Studerende fra Byen, ligesom adskille hvad Naturen selv ønsker og

fordrer forenet. Rolding har, selv paa en for Kjøbstæderne trykkende Tid, tiltaget i Velstand og Folkemængde, den tilbyder mange Næringsgrene som: Handel, Skibsfart o. s. v., der kunde vore og trives, naar de pleiedes med den Omhu de fortjene; den har tabt ved Amtshusets Forflyttelse til Beile og vil tabe end mere, naar det samme skeer med Amtstuen, skal den nu tillige miste sin Latinskole, vil dens Tab blive desto føleligere og den vilde lide et uforstyldt Skaar i hidtil havde Fordele, hvilket saa meget mindre burde skee, som dens Borgeres Flid og Virksomhed og den i samme fortrinligen herskende danske Borgeraad og patriotiske Tænkemaade fortjener al Hjælp og Opmuntring. Endvidere ligger Rolding i de danske Stater, Hertugdømmerne indbefattede, ligesom i Overstjæringspunktet af to rette Linier fra Ost til Vest og fra Syd til Nord og vice versa, hvor Reisende, Fremmede og Indsødte samles og opholde sig i kortere eller længere Tid, derfor burde, paa et saadant Sted, allermindst savnes en Latinskole; der burde gives en saadan Indretning, at den kunde vinde Fremmedes Agtelse og tjene til Mønster, ikke for de større, men for de mindre Skoler i Landet. Da den kongelige Familie har opholdt sig paa det herbærende kongelige Slot, er det mueligt at dette endnu vilde kunne skee, og derfor burde der ikke savnes i Rolding flere Mænd af videnskabelig Dannelse, som pligtstyldigt kunde vise det kongelige Herstabs deres Tjeneste eller conversere Hoffinderne; som fandt Smag i videnskabelig Omgang; men disse videnskabeligt dannede Mænd vilde blive færre, dersom Skolen nedlagdes. Og i saa Fald, vilde isærdeleshed den ubehagelige Erindring paatrænge sig Fyrsten, saa længe han opholdt sig her, at det Træ, som en af hans store Forsædre, Christian den Tredie med sin Dorothea, havde hensat, vandet og med Omhu opelsket, var nu med Magt oprykket og aldrig herefter skulde bære Frugter. Endvidere foreslaaer Rectoren, at Slottet, af dets mange Værelser, der staae tomme og unyttede, maatte afgive de fornødne til udvidede Lærestalter i Rolding; der vilde endda blive nok tilbage for den kongelige Familie og Hoffet, naar de gjæstede Byen; og slutter med, at det maatte være mere hædrende end vanærende for en dansk Konge eller Prinds, i kortere eller længere Tid, at boe under Tag med den Minerva, for hvilken han selv eller Forsædre her havde indrommet et Tempel.

Imod disse Grunde satte Fredericia følgende for sin Skoles Bedblivelse og Rolding Skoles Nedlæggelse: 1) Den større Folkemængde i denne Bye og i Omegnen fremfor i og ved Rolding; 2) Byens Beliggenhed

midt imellem Kolding og Beile; 9) dens Skoles smukke og bequemme Localer; 4) at der af Flere i Byen tales Tydsk og Franck, saa at Underviisning i disse Sprog kunde der lettere erholdes; 5) Renterne af det Paghste Legat paa 1000 Rdlr. Selve vilde tabes for det lærde Skolevæsen, efterdets Fundats har den Clausul, at disse Renter skulde tilfalde Byens Fattigvæsen, dersom Skolen nedlagdes.

Directionen for Universitetet og de lærde Skoler fandt, at Grundene for Kolding Skoles Vedblivelse havde Dørvægten, men indhentede, forinden den skred til allerunderdanigst Førestilling, Ribe Stiftsøvrigheds Erklæring, som ogsaa gik ud paa, at Kolding Skole burde vedblive. Paa Directionens Indstilling resolverede Kongen den 2den October 1817, at Fredericia-Skole skulde ved dette Aars Udgang nedlægges, og de Capitaler, Eiendomme og andre aarlige Indtægter, som den var i Besiddelse af, henlægges til den lærde Skole i Kolding, med Undtagelse deels af det saakaldte Paghste Legat paa 1000 Rdlr., deels af de 8 Rdlr. aarlig, som det hidtil havde paaligget Byens tvende Kirker at udrede til Skolen, under Navn af Huusleie til Rector. (Engelstofts Efterretn. om Kbhavns Universitet o. s. v. 1823. — Collegialtidende 1817. S. 900.)

Af fornævnte A. Thuras Skolebog, eller Samling af statistiske Efterretninger om Kolding lærde Skoles Forfatning, vare i Aaret 1724 Skolens, Rectors, Hørernes og Disciplenes Indtægter følgende:

I. Skolens Indtægter.

1. Tienderne af Herslev- og Randbøl-Sogne, en Andeel af Hjarup Tiende og de kongelige Kostpenge (1).

(1) Kong Christian den Tredie gav Herslev Kongetiende til „Skolemesterens“, d. e. Rectors Løn, og et Pund Korn af Hjarup Sogns Kongetiende til den øverste Locat (ældste Hører) i Kolding Skole, skænkede først Kongetienden af Randbølsogn til de to øverste Hørere og siden 250 Rdlr. af Slottets Rasse aarlig til 12 „Skolepersoner“, hvortil hørte Rector, to Lærere og Disciple. Disse Kostpenge forbrødes af Kong Frederik den Tredie til 312 Rdlr. aarlig, som nu indbetales fra Finantserne i det almindelige Skolefond. Alt ifølge Pergamentsdiplomerne, daterede: Dønssegaard Søndagen efter Viti og Modesti Dag 1552, Koldinghuus, St. Lucies Dag 1558, Gavebrevet, dat. Koldinghuus 31te Maii 1572, Fundatsen, dat. Koldinghuus 22de Junii 1580 og Gavebrevet, dat. Kjøbenhavn 20de Maii 1664, hvilke Documenter opbevares i Skolens Archiv.

2. Degnepensioner, nemlig A. til Hørerne: 11 Rbd. 2 Mk., hvilke erlægges af Degnene i Erst og Jorstrup, Andst og Gjesten, Hjarup og Bamdrup, Starup og Nebel Sogne, samt 6 Tdr. Byg af Sognemændene i Eltang og Vilstrup. B. til Disciplene: 7 Rbd. 2 Mk. hvilke erlægges af Degnene i Herslev og Viuf, Harthe og Bramdrup, Alminde, Seest, Standerup, Beerst og Bekke.
3. Indtægterne for Skolens Opvartning ved Liigbegjængelser, samt for Musik og Sang ved Brudevielser, Barnedaab og Kirkegangstoners Introduction. Taxten herfor var følgende:

A. Liigpenge.

- a) For et Liig, som begravet i Kirken, naar heel Skole begjæres, 4 Rbd.
- b) For et Liig, som begravet paa Kirkegaarden og holdes Liigprædiken over i Kirken, da alle 4 Klokker gaae, gives, naar den hele Skole begjæres 2 Rbd. a 9 Mk.
- c) Naar 2 Klokker bruges og Liigprædiken holdes paa Kirkegaarden, betales for halv Skole: 1 Rbd. a 4½ Mk.
- d) Naar 1 Klokke gaaer og kun een Lectie af Disciplene bruges: 3 Mk. a 2 Mk. 13 ø.

Men naar der holdes Parentation eller fornemme Folks Liig i Kirken blive nedsatte, betales Mere, eftersom Folks Gavnildhed er.

B. Musik og Sang ved Bryllupper.

- a) Naar Brylluppet, efter kongelig Tilladelse, steer i Huset, for Musik ved Copulationen og over Bordet 4 Rbd., enten Vedkommende sliig Opvartning ville have eller ikke.
- b) For Musik i Kirken for de bedste Borgerfolk og de Haandværksfolk, som lige med dennem agtes: 2 Rbd.
- c) Naar aleneste et Stykke eller to forlanges i Kirken musiceret ved Copulationen: 2 Slettedaler.
- d) Naar ingen Musik begjæres, men der alene skal sjunges danske Psalmer 1 Rbd., men ere Brudefolkene ganske fattige, da 1 Slettedaler.

C. For Musik ved Barnedaab.

De Fornemste, naar Musik forlanges, give pro liberalitate 4, 3, 2 Rbd. hvorefter man og lemper den Musik, som dertil bruges, til en Forskjel mellem Dem, som give Mere eller Mindre. Herfor gives Musik ogsaa, naar Barfalkonen holder sin Kirkegang. Ellers give

nuomstunder Borgerfolk ordinairement Jntet til Skolen ved deres Børns Daab, endffjøndt den forrettes paa Søgnedage, naar ingen Prædiken holdes og Disciplene alligevel med Sang maa gjøre Opvartning

4. Slotstavlepenge eller de Tavlepenge, som indsamledes i Slotskirken, naar Kongehuset residerede herpaa Slottet, samt i Gemakkerne, naar Samme der lod prædike for sig. Den ved denne Leilighed faldende Indtægt var i mange Aar bleven deelt lige imellem Skolen og Hospitalet og ved et Gavebrev af 28de Julii 1681 havde Kong Christian den Femte perpetueret dette Beneficium ⁽¹⁾ til Skolen. Men, da i Anledning af Pesten, som grasserede i Hovedstaden, Hoffet 1711 opholdt sig temmelig længe (6 Novbr. 1711—6 Febr. 1712) her paa Slottet og i denne Tid en anseelig Sum (208 Rbd. 3 Mk. 1 ß.) faldt til Deling imellem Skolen og Hospitalet, blev der, paa Kjøbenhavns Fattiges Begne, af Vedkommende gjort Forestilling imod, at disse skulde miste en saa betydelig, Dem ellers tilfaldende, Indtægt, hvorefter det ved fgl. Resolution bestemtes, at for Fremtiden skulde hvad der paa saadan Maade indkom deles lige mellem Rolding lærde Skole og Hospital paa den ene Side og Kjøbenhavns Fattige paa den anden.
5. Onsdags Tavlepenge. Det havde fra ældre Tid været Skik, at ved Gudstjenesten om Onsdagen i Byens Kirke en Tavle blev ombaaren, og at den i samme faldende Indtægt blev henlagt til Reisepenge for en fattig Discipel af Skolen, naar han skulde dimitteres. Da det efterhaanden var bleven Skik at de Fornemste af Byens Indvaanere communicerede om Onsdagen, istedetfor om Søndagen, lede Kirkens Indkomster til hvilke Tavlepengene om Søndagen henhørte, en Formindskelse; ifølge derom gjort Forestilling, blev derfor 1719 anordnet, at om Onsdagen skulde ombæres to Tavler, hvis Indhold skulde deles lige imellem Kirken og Skolen. Fra 30te April 1725 til 30te April 1726 udgjorde Skolens Halvdeel af disse Tavlepenge: 11 Rbd. 1 Mk. 15½ ß.
6. Bøsspenge. De fattigste Disciple af 1ste (nederste) Klasse gif, om Søndagen efter Høimesse og Dagen før Festdagene, ved Middagstid omkring i Byen med tvende Bøsser, syngende for Folks Døre: „Pa-

(1) Samme var ikke ubetydeligt, efter de Tidens Forhold. Da Hoffet paa 11te Søndag efter Trinitatis 1725 hørte Prædiken i Slotskirken, faldt i begge Tavlerne til Høimesse og Aftensang ialt 12 Rbd. 2 Mk. 3 ß.

nem propter Deum!“ og derpaa til Læf for det de modtog: „Deo gratias!“ De Penge, som gaves, nedlagdes i Bøsserne, hvorpaa Rector, ved Udgangen af hvert Fjerdingaar, uddeelte dem; hvad der gaves af Brød blev derimod strax uddeelt imellem Børnene, enten i Rectors Huus eller i Skolen. 1725 udgjorde Pengeindtægten: 8 Rbd. 5 Mk. 9 ø. (1)

7. Discantspenge eller de Penge, som indsamledes deels naar Disciplene paa de 4 hellige Aftener (Mortens-Jule-Nytaars- og Helligtrefingers-Aften) drog omkring og sang for Folks Døre, deels ved Maigrevernes Dmgang. 1725 udgjorde det paa Helligaftenerne indsamlede Beløb: 12 Rbd. 1 Mk. 2 ø.
8. Consumtionspenge. Imod at betale Consumtion, blev, ved kongelig Anordning, tillagt Skolen og Hospitalet en aarlig Godtgjørelse af 24 og 20 Rdl. Samme Afgift indbetales med 21 Rdl.
9. Enkelte mindre Indtægter, som specielt anføres nedenfor, ved Angivelsen af Lærernes Indkomster og Disciplenes Beneficier. (2)

II Rectors Indkomster og Emolumenter.

1. Fri Bolig med Kjelder, Stald, Gaardsrum og Have paa den østre Side af Kirkegaarden.
2. Halvdelen af den ved Skolebygningen beliggende Have.
3. To Aagre paa Byens Marker, nord for Byen, som hørende til Rector-Residenten.

(1) Disse Sangere kaldtes Davidici eller Davidsdegne; de skulde i Reglen være 12 i Tallet, i det mindste aldrig under 8. Der var foreskrevet dem i deres Instrux at de ikke maatte falde de Adelige til Besvær i deres Huse efter Kl 5, men hos andet Godtsfolk kunde de melde sig indtil Kl. 6 om Aftenen eller i det Høieste til Kl. 7, dersom det kunde være til Baade for Skolen. Dette upassende Tiggeri faldt siden ganske bort, men forandredes dog først 1756 derhen, at Rector hvert Dvartal udskikkede et Par Disciple med en lukket Bøsse, for deri at indsamle Borgernes milde Gaver.

(2) Af Rector A. Thuras Skrivelse dat. 28de Dec. 1725, til den daværende Høistcommanderende for Garnisonen, Oberstlieutenant Jorth, sees, at Skolen pleiede med Sang at gjøre Dvartning hver Mandag, naaar Garnisonen havde Gudstjeneste paa Tydst, og at den for denne Tjeneste, saavel som for dens Dvartning ved de Militaires Brudevielser, Barnedaab o. s. v., slet ingen Godtgjørelse nød. Til Bederslag derfor anholdt Rectoren om, at naar Garnisonen communicerede, en Tavle maatte ombæres til Disciplenes Bedste; men dette blev ikke bevilget.

4. Af de kongelige Koftpenge (efterat Koften ikke længer ydes in natura) aarligen 51 Rbd. 4 Mk., hvorimod Rector var forpligtet til at beførge Morgenprædiken hver Torsdag i Kirken.
5. Kongetienden af Herslev Sogn, faavel Korn- som Dvægtiende; hiin blev i Rector Thuras Tid udbragt til 111 Rdlr. 2 Sk., denne til 6 Rdlr.
6. 4 Rdlr. af Rolding Kirke, ifølge Magistratens Fundats af 1562 (1).
7. En Trediedeel af Byens Præste- og Chorpenge, som en Discipel, paa Sognepræstens og Rectorens Begne, indkræver til Paaske og Mikkelsdag. Rectors Andeel udgjorde 1724: 5 Rdlr. 5 Mk. 2 Sk.
8. Af Consumptionspengene: 4 Rdlr. 4 Mk.
9. Af Discantpengene den halve Deel.
10. Halvdelen af den Skolen tilkommende Halvdeel af Slotstavlepengene.
11. Halvdelen af Accidentfer ved Bryllupper, Barnebaab og Kirkegangsfoner, samt ved Liigbegjængelser, naar det, der gaves, var over 2 Rdlr.; for de Liig, for hvilke der betaledes Mindre, fik Rector kun en Trediedeel.

III. Hørernes Embedsindtægter og Emolumenter.

- A. Fælleds Indtægter, som deeltet lige imellem de tre Hørere.
1. Fri Bolig, de To paa Skolen, den Tredie paa et ved Rectors Residens værende Kammer.
 2. Halvparten af den ved Skolen beliggende Have.
 3. Af Koftpengene: 103 Rdlr.
 4. Af Consumptionspengene: 8 Rdlr. 2 Mk.
 5. Af Skoletavlepengene en Fjerdedeel af det, som tilfaldt Skolen; desuden fik de to Hørere, som ombare Tavlerne, forlods hver 2 Mk.
 6. Halvdelen af de Discantpenge, som indsamledes ved Maigreverne; men Fjerdedelen af dem, som faldt de hellige Aftener.
 7. Halvdelen af Accidentfer ved Bryllupper, Barnebaab og Kirkegangsfoner; ligeledes ved Liigbegjængelser, naar der gaves over 2 Rdlr., men naar der gaves Mindre, en Trediedeel mod Rector og Disciplene.

(1) Brevet var forsynet med 3 Borsegl, nemlig Byens, hvori dens Raaben og Dmskrift S. civitatis Coligensis 1555; Borgemeester Søren Skrivers og Raadmand Anders Jensens.

B. Særskilte Indtægter for enhver Hører.

1. De to øverste Hørere nøde Kongetienden af Randbølsogn, som udgjorde for hver 20 Rdlr. aarlig.
2. Tredie Classes Hører 5 Rdlr. aarlig af Regimentsstriverstuen i Kolding, samt Degnepensionerne af Erst og Jordrup Sogne, som udgjorde 4 Rdlr.
3. Anden Classes Hører havde Degnekornet i Eltang og Bilsrup Sogne, 6 Tdr. Byg aarligen.
4. Første Classes Hører havde af Kirken aarligen 10 Slettebaler, ifølge Casper Markdaners Fundats af 24de Januar 1605; desuden Degnepensionerne af Andst og Gjesten 3 Rdlr., af Hjarup og Bamdrup 2 Rdlr. 4 Mk., af Starup og Nebel 1 Rdlr. 4 Mk.

IV. Disciplenes Beneficier.

1. Af de kongelige Kostpenge 8 Portioner eller 157 Rdlr. 2 Mk.; heraf tilfaldt dog den ene Portion („Kost“) Skolens Cantor og Byens Musikant. Undertiden deelttes en Portion til 2 à 3, saaledes at de efterhaanden rykkede op fra en Trediedeel Kost til halv, og tilsidst i Mesterlectie, til heel Kost.
2. Af Consumptionspengene hørte 10 Rdlr. 4 Mk. til de ovennævnte 8 Portioner af Kostpengene.
3. Degnepensioner til Beløb 7 Rdlr. 2 Mk., som tilfaldt Disciplene i de høiere Classer, hvorimod disse befordrede til næste Degn „kongelige Befalinger, som fra Biskoppen i Ribe eller fra Provsten i Kolding udsendtes til Herredspræsterne.“
4. Af Onsdagstavlepengene gaves til een eller to trængende Dimitterede en Reiseunderstøttelse, hvis Beløb bestemtes af Biskoppen, efter den tilstedeværende Sums Størrelse, samt vedkommende Dimittends Trang og udviste Flid og Sædelighed.
5. En Fjerdedeel af Slotstavlepengene, men dersom Hoffet kun opholdt sig 1 eller 2 Søndage paa Slottet, fik kun de Disciple Andeel heri, som havde gjort Opvartning og Tjeneste ved Gudstjenesten paa Slottet.
6. Fjerdedelen af Discantpengene paa Helligastenerne til Beløb 12 à 13 Rdlr.
7. Desforuden gif paa samme Aftener „den lille Skole“ omkring: den

bestod af 4 à 5 af de Disciple „som stode for Stemmerne i Musikken.“ Beløbet heraf kunde være 6 til 8 Rbd., hvilke Rector uddeelte ligeligen imellem dem, uden at dette Beneficium, der gaves dem for „Deres Opvartning med Musik“ hele Aaret igjennem, kom til Afdrag i Deres Andeel af de under Nr. 4 til 6 nævnte Indtægter.

8. To Disciple i Mesterlectien nøde, for at gaae med Tavlen om Søn- og Helligdage i Byens Kirke, en aarlig ubestemt Godtgjørelse.
9. Bøsepenge, til Beløb omtrent 8 Rbd. aarligen.
10. En Trediedeel af det, der erlagdes for Liig, naar Betalingen ikke var over 2 Rbd.
11. Syv eller otte trængende Disciple af 1ste og 2den Lectie gaves, efter Rectors Forslag, hvert Aar ved Juletid, af Kirken Badmelskjoler, hvilket hidrører fra nogle smaa Capitaler, hvoraf Renterne forudm vare tillagte Disciplene, nemlig: 100 Slettedaler af Jørgen Bertelsen i Skjærbæk 1597, formedelst et Manddrab paa Staphen Ipsen i Eltang; (1) 40 Slettedaler af Slotsfriver Søren Andersen, 1617; 30 Slettedaler af Brygger Severin Jensen, 1628; 50 Slettedaler af Antonius Duzen, 1636; 200 Slettedaler af Peder Helt 1641; disse Capitaler ere deels bortkomne i Krigens Tid, deels indlemmede blandt Kirkens Midler. Siden blev, istedenfor Klæderne in natura, af Kirken i dette Niemed indbetalt til Disciplene 9 Rbd. 1 Mk. 6 Sk. (Dette findes første Gang anført for Aaret 1765. Disse Penge indbetales endnu aarligen i Skolens Kasse.)

Lærerne ved Skolen vare forpligtede til at besørge en vis Deel af Prædikenerne i Byens Kirke; Rector maatte nemlig prædike til Aftensang paa alle Feskdagene, hvorfor han erholdt den større Andeel i de kongelige Kostpenge; Hørerne besørgede Aftensangsprædiken om Søndagen, hvorfor de erholdt af Capellanen 15, siden 24 Slettedaler aarlig.

Cantor, som altid var en af Hørerne, var forpligtet til at undervise i Sang de Disciple, som dertil havde Anlæg, 1 Time dagligen, samt forud

(1) Af 1607 havde ogsaa et Pergamentsbrev angaaende Renten af 80 Rbd. aarligen til Badmel, Halvparten til Huusarme, Halvparten til Latinskolens Disciple, ogsaa formedelst et begaaet Manddrab af Oluf Staphensen i Harthe paa Rasmus Michelsen sammesteds. — 1594 var endvidere tilstødte Latinskolen og Kirken i Kolding, af Anders Bruun, 3 Boder, saaledes at hver af dem skulde nyde Halvparten af den Capital, som stod i dem, nemlig 220 Rbd.: Disse tre Boder ere ødelagte i Krigens Tid med Sve:rig og hverken Kirken eller Skolen havde i 1758 nogen Indtægt deraf. (Hofm. Fund. T. IV).

at øve Disciplene, hver Gang disse skulde gjøre Opvartning med Sang ved nogen af de ovennævnte Leiligheder. Som Godtgjørelse herfor, nød Cantor: 1) en Trediedeel af den ene af fornævnte Disciplene tillagte 8 Portioner af Kostpengene. 2) 5 Rbd. aarlig forud af Discantpengene. 3) af Accidentser for Sangopvartning en Fjerdedeel af de to Høreres Andeel, foruden det han deraf fik som Hører. 4) af Consumtionspengene saa meget som en Discipel, der havde en heel Portion af Kostpengene. — I Instrumentalmusik havde Stadsmusikanten 1717 forpligtet sig til at undervise een Discipel, som dertil havde Anlæg, paa Fagot, og med sine Folk at assistere Skolen paa Høitids- og Festsdage, samt ved Bryllupper o. s. v. Som Godtgjørelse herfor nød han: 1) De Totediedeels af den ene af de Disciplene tillagte 8 Portioner af Kostpengene. 2) en Fjerdedeel af Rectors Andeel af Accidentserne ved Bryllupper o. s. v.

Saaledes var Skolens oeconomiske Forfatning paa den Tid og saaledes vedblev den her længe i det Bæsentlige at være. Dens Indtægter erholdt, nogle Aar efter, en Forøgelse ved de Midler, som tilfaldt den fra den nedlagte Latinsskole i Varde. Ved kgl. Rescript af 4de Marts 1740 bleve nemlig denne Skoles Rectors og Høreres Indtægter, fornemmeligen Kongetienden af Varde Landsogn, tilsammen 72 Rbd. 1 Mk. 8 ø. lagte til Rectors Indkomster ved Rolding Skole og Varde Skoles Disciples Indtægter, tilsammen 59 Rbd. 15 ø. lagte til Disciplenes Beneficier i Rolding Skole (*). Siden forøgedes atter Rolding Skoles Midler, da i 1817 den lærde Skole i Fredericia nedlagdes; men denne Forøgelse i en Skoles Indtægter havde nu ikke den Betydning som tilforn, førend det ved kgl. Resolution af 22de Maii 1807 almindelige Skolefond blev oprettet. En detailleret Oplysning om Rolding lærde Skoles Status afgive H. P. Sel-

(*) Varde Skoles Revenuer, som bleve lagte til Latinsskolen, vare: 1) Konge-Korn- og Dvægtienden af de Byer, som søge Varde Kirke; 2) 10 Slettedaler af nogle Enge i de saa kaldte Adelsenge, som Maren Pedersdatter (eller Graafod) i Varde, ved Testamente af 14de Maii 1684, havde givet til Byens Latinsskole; (egentligen skulde disse Penge ved Skolens Nedlæggelse tilfalde Ribe Skole.) 3) en Eng i Mølleengene østen for Varde, (Maren Andersdatters Eng) to Dages Slet stor. 4) Renterne af Skolens Penge 518 Rbd., som staae i nogle Gaarde i Varde. 5) Degnekorn og Pensioner, som have været tillagte Varde Skole. 6) De samme Skole forhen tillagte 10 Skp. Rug og 12 Skp. Byg af Dutrup Konge-Korn-tiendes Eier. — Afgiften af de under 2 og 3 nævnte Enge, som udleies, tilfalder nu, efter Universitetets Directionens Bestemmelse, under 15de April 1845, Rolding Skoles Stipendiefond. (Hofm. Fund. 4de Tom. og 9de Tom. S. 22 — Selmer Rbhvns. Univers. Aarbog 1845.)

mers academiske Tidender; her ville vi efter samme ifkun anføre Skolens nuværende Indtægter: 1) Kongetienden af Taulov, Herslev, Skanderup og Randbøl-Sogne, samt Varde Landsogn; 2), Afgift af nogle Jordeiendomme ved Beile og Varde; 3) Refusioner og Degnetrave af nogle Sogne; 4) Degnepensioner af Andst-Brust-Stads-Norre-Lster- og Bester-samt Norrevang-Lørrild-Jerlev-Elboe- og Holmanns-Herreder; 5) Afgift af Byen, og Consumtionen og af Nicolai-Kirke. 6) De saakaldte Promotionscontingenter eller 1 Rbd. Sølv af Enhver, som ordineres til Præst i Jyllands fire Stifter, oprindeligen ved Rescripterne 13de Decemb. 1664, 17de December 1681 og 23de Novemb. 1781 henlagte til Capellanierne, senere til Skolen i Fredericia og ved dennes Nedlæggelse deelte imellem denne Byes Borger-skole og Kolding lærde Skole. 7) Det forommeldte kongelige Legat, stiftet 1580. 8) Nogle Capitaler og en særskilt Capital tilhørende den i 1822 bortsolgte Rectorbolig. 9) Indtægterne af Disciplene — Til Skolens Stiependiefond kunne alene henføres efterfølgende fem nyere Legater, hvoraf det største er kommen fra Fredericias Skole. Nogle ældre Legater, til Beløb 420 Slettedaler, omtales hos Hofmann IV. S. 688, men de ere alle forsvundne, ligeledes de 59 Rbd. 56ß., som ved Rescript 4de Martii 1740 bleve henlagte til Kolding Skoles Disciple fra Varde Skole, og de Privatlegater, som ved samme Rescript henlagdes fra Beile til Fredericia-Skole og altsaa nu maatte tilhøre Kolding Skole ialt 12 Rbd. aarligen. (Jfr. Hofmann IV, S. 719.) De i Behold værende Legater ere følgende:

1. Generalmajor C. L.-Legels og Frues Legat paa 600 Rdlr. til Fredericia Skoles Disciple, dat. 1ste Julii 1720 (1).
2. Helts og Pelts Legat, givet ved Gavebrev af 14de Octbr. 1750 af Etatsraad Peder Helt og Frue D. M. Pelt, 266 Rbd. 64 ß., Halvdelen af Renten til Bøger for Bibliotheket, Halvdelen til Bøger for Disciplene.
3. Pohls Legat, 200 Rbd. af Lehnsskriver J. Pohl, ved Gavebrev af 8de Aug. 1772, confirmeret d. 15de Octbr. 1792, bestemt for to Disciple.
4. Neuchs Legat 100 Rdlr., stiftet 20de Maii 1783, af Provst Neuchs i Beile, for en Discipel i øverste Lectie.
5. Det Sahlske Legat, 75 Rbd. Sølv, stiftet af Præsten i Norge, H. G. Sahl, ved Testament af 1796, indbetalt 1831 (2)

(1) Legel var Commandant i Fredericia, hvor han døde 1729.

(2) Ved et af Sognepræsten til Haldens Præstegjeld i Bratsbergamt, Aggerhuusstift i Norge, Henrik Garboe Sahl, den 25de Junii 1796

Af disse Indtægter afholdes Lærernes Lønninger, Udgifter til Skolens Bibliothek, til dens Bygningers og Inventariums Bedligholdelse, til Statter og Afgifter o. s. v.

Ved denne Skole maa endnu mærkes det Kollinske Legat, 1000 Rdl. Sølv, stiftet af Forvalter C. Kollin ved Gavebrev af 19de Novbr. 1784, for en fra Rolding Skole Dimitteret, der nyder Renterne i 3 Aar, medens han i Kjøbenhavn studerer til Attestats. Legatet administreres og uddeles af Biskoppen over Ribe Stift. Til Erindring om den nye Skoles Indvielsesdag, d. 23de October 1845, har tidnævnte Agent J. P. Wisling i Rolding, skænket til Skolen 500 Rdbl., under Navn af Rolding Borgere's Legat, hvis Renter aarligen skulle anvendes til Præmier for Disciple, der have udmærket sig i Sang og dansk Declamation. Præmierne bestaae enten i Penge eller Bøger og skulle uddeles hvert Aars 23de October.

Et Manddrab i Rolding lagde Grunden til et Bibliothek for Byens latinske Skole eller gav den Bogsamling, som denne maaskee allerede havde, en liden Tilvært. Derom lyder Lehnsmanden Caspar Markdanners Skrivelse saaledes:

„Jeg Caspar Markdanner til Sægaard, Hovedsmand paa Roldinghuus, kundgjør for Alle, eftersom for nogen Tid siden er begangen et Manddrab her i Rolding af en Person ved Navn Meyer og derover er borttræmt og nogle Bøger efterladt og efter Lovens hans Majestæt tilfalden er: saa haver hans kongelige Majestæt, vor aller-naadigste Herre, mig naadigst befalet, samme Bøger at give og tilforordne Skolen her udi Rolding; hvilken hans Majestæts naadigste Befaling jeg ogsaa fuldkommet haver og samme Bøger som efter forebemeldte Person (1) fandtes, til Skolen givet og forordnet, som efterfølgende Register indeholder:

oprettet og under 20de April 1801 allernaadigst confirmeret Testamente, var bestemt, at efter hans og Hustruens Død, skulde til Rolding Skole, hvorfra Testator i sin Tid var dimitteret, udbetales en Sum af 100 Rdl. D. C. Denne Sum blev, ved Skiftet i de Afvødes Bøe, i Slutningen af Aaret 1831, udbetalt med 50 norske Specier, der udbragtes til 76 Rbd. 41 ø. Repræs. Efter Directionens Resolution, blev dette Legat henlagt til Skolens Stipendiefond. — Senere er, som foranført, dette Fond bleven forøget ved Leien, som indkommer for Maren Graaføds og Maren Andersdatters Enge i Varde.

(1) Han nævnes andensteds: Dnsild Meyer.

(her specificeredes Bøgerne)

hvilke forbemeldte Bøger altid skal blive ved Skolen og af Skolemesteren, som nu er, eller herefter kommer, kundgjøres Regnskab for, og naar som en Skolemester affommer, da skal han gjøre Borgemester, Sognepræsten, Provsten og Capellanen, som nu er eller herefter kommendes vorder, Rede og Regnskab for samme Bøger og fra sig til den anden Skolemester, som i hans Sted kommer, udi forbemeldte Borgemesters, Sognepræstens, Provstens og Capellanens Dørværelse, overantvorde og fra sig levere, hvilket og siden med den kommendes og alle efterkommende Skolemestere altid holdes skal, hvormed forbemeldte Borgemestere, Sognepræster, Provster og Capellaner skulle give god Agt paa, som De det forsvare kunde, hvilken udisær derom af Dyrigheden bliver adspurgt, saafremt som De ikke selv vilde tiltales derfor, og paa det De desbedre kunde vide og have i Agt, da skal tre saadanne Afskrifter gjøres, den ene skal være her paa Slottet, den anden i Borgemesters og Raads Forvaring, den tredie skal Skolemesteren, som endnu er eller herefter komme kan, have udi Forvaring, saa hver sig derefter kan rette; saa skal Skolemesteren ikke heller have Magt at tage nogle Bøger ud, uden at have disse ovenmeldte Mænds Dørværelse og Medbevilling; dersom og af samme Bøger blive borte, da skal Skolemesteren være forpligtet, strax uden al Modsigelse, at forskaffe saadanne Bøger isteden igjen, eller og at betale. Til hvis Vidnesbyrd forbemeldte Markdamer med Anders Simonson, Ancher Mogenssen, Borgemestere i Kolding, Mester Lauritz Thomsen Sognepræst, Hr. Hans Rneus Provst og Mester Severinsen, Capellan her sammesteds, trykke vore Forseglinger hervedensfor."

Skrevet i Kolding, Dagen efter Nytaarsdag Anno 1586.

(L. S.)

Derpaa modtog da værende Skolemester i Kolding Niels Bertelsen Bøgerne, og gav sin Tilstaaelse derfor. Samlingen siges at have været af følgende Omfang:

Libri theologici:	17	vol. in fol.	13	vol. in 4to	65	vol. in 8vo
— historici:	10	—	19	—	21	—
— medici:	15	—	10	—	31	—
— philosophici:	4	—	39	—	9.	—

Rector A. Thura foresandt, ved sin Ankomst til Skolen, ifkun et mutileret Lexicon Calepini, men, efter hans Forslag, indkjøbtes for de

Lavlepenge, som indkom ved Onsdags Prædikenerne i Sognelirken, nogle Bøger, hvorover der holdtes Fortegnelse, i en dertil indrettet Bog og bestod Bibliotheket i hans Tid af en Bog in folio, 2 Bøger in 4to, 20 in 8vo og 29 in 12mo. Siden forøgedes det ved Renterne af fornævnte Etatsraad P. Helts Legat 266 Rbd. 4 Mk. I Aaret 1790 erholdt dets Fond en Portion af det Legat, som var stiftet af Etatsraad A. C. Teilmann til Norholm ved Testamente af Sde Martii s. A. til alle de jydsk Skolers samt Roeskilde Cathedralsskoles Bibliotheker og aarligen udbetaltes fra Stamhuset med 20 Rbd. til hver Skole. Siden, da Fredericia Skole blev nedlagt og dets Fonds tillagte Kolding Skole, erholdt denne ogsaa de 20 Rbd., som af Legatet vare hiin tillagte. Kolding Skole har omtrent 300 Rbd. til sit Bibliothek og kan i denne Henseende siges at være rigeligst doteret af alle de jydsk Skoler (1). Ved Auctionen over Rector Beck's Bogsamling i 1809, kjøbtes nogle, meest philologiske Skrifter, til Bibliotheket, ligesom det ogsaa i hans Embedstid, forøgedes ved en Sendelse fra Universitetets- og Skoledirectionens Secreteriat, under 3die Decbr. 1806, ihvilke Bøger ved Skoleforstandernes Revision i 1810 foresandtes dels indbundne, dels uindbundne. I 1817 modtog Bibliothekets Fond nok en Portion af det Teilmannske Legat; men fra 1834 af har det erholdt en ikke ubetydelig Tilvæxt, saa det stedse mere nærmer sig de Fordringer, som kunne gøres til et godt Skolebibliothek. Skolens forrige Rector, Grønlund har ogsaa gjort et Forslag til et passende Morstabsbibliothek, som Discipleene kunde afbenytte imod en høist ubetydelig aarlig Kjendelse; dette er nu bleven oprettet.

Særegen for Kolding Skole er den frie Underviisning i Musik, fornemmelig paa Violin og Fløite, som Discipleene erholde, nogle Timer om Ugen. Denne Underviisning gaves ogsaa i min Skoletid af en derfor lønnet Lærer, som da var og for Tiden endnu er Hr. Organist Rasmussen (2). Musikunderviisningen hidrører vist oprindeligen fra den saakaldte

(1) Etatsraad Teilmann skænkede endvidere 200 Rbd. til hver af de jydsk Skoler ceengang for alle til Indkjøb af Bøger, men som ogsaa kunde betales med Bøger a hans eget Bibliothek, og med den udtryffelige Bestemmelse, at denne Sum ikke maatte udsættes paa Rente. — Til Roeskilde Skole, hvorfra han dimitteredes 1740, forærede han sit Portrait, som endnu opbevares der; 1744 tog han theol. Embedsexamen.

(2) Han har d. 1ste Maii 1844 holdt sit halvhundredaarige Jubilæum, som Organist ved Kirken og Cantor ved den lærde Skole i Kolding, hvorhos det som en Sjældenhed bør bemærkes, at Kirken i 113 Aar iffun har havt to Organister. — Jubeloldingens Søn er Koldingenserens, den ved sin Yelva og adskillige anore musikalske Arbejder, saavelsom ved

Sanglectie eller Dvælse i fleerstemmig Sang, hvilken allerede fandt Sted i Skolens Stifterindes, Dronning Dorotheas Tid, da Carions Kronikes Oversætter Christen Lauritsen Lindved nævnes som en af hendes Sangere; han gif i Kolding Skole og blev omsider Sognepræst til Biigs Præstegjeld i Bergens Stift. — I et Skolestab opbevarede, for nogle Aar siden, adskillige gamle Musicalier, deriblandt: Hammerschmidii Missæ, Kyrie eleison, Gloria in excelsis, o. s. v. udsatte til flere Stemmer, Dresdæ 1663; Sammes Kirchen- und Tafelmusik, Zittau 1662; Musikdirecteuren ved Hoffirken i Glückstad, Herman Badenaupts Chorgium melicum i 7 Bøger, Glückstad 1674; B. Fabricii geistliche Arien, Leipz. 1662; J. M. Dillhernns geistreiche Andachtslieder und Arien über alle Episteln der jährlich einfallender hohen Fest- Sonn- und Feyertagen 1691; Scheidts geistliche Concerten 3 Bd. o. s. v. og desforuden adskillige mythologisk-idylliske Sange som: der vergnügte Amyntas, der glückliche Fischer, die verliebte Diana, die bis an den Tod geliebte Iris og nedenstaaende, die geschilderte Hermione, som vi ville afskrive til en Prøve: (1)

Cantate:

Ein weiter Saal, drin Gold die Wände zierte,
 Der Himmelblau an Deck und Balcken trug,
 Den schön gewölkten Alabast zum Schmuck
 Und Boden Pflaster führte,
 Da man das Aug auf reine Spiegel schlug,
 Die von Krystal in Gold gefaßt.
 Den schmücket an der glatten Wand,
 Ein Wunderbild, gemacht von Künstlers Hand,
 Dieß sah' Drestes mit bethrähnten Augen,
 Und sagete in stiller Lust:
 Muß denn auch todte Farbe taugen,
 Zu reizen die Verletzung meiner Brust?
 Du bist dahin! holdselge Hermione,
 Was bleibt mir doch vor alle Treu zum Lohne?

Aria.

Nichts als schmerzlich angedenken,
 Nicht als Seuffzer, nicht als Kräncken,
 Wann ich seh' dein ähnlichs Bild!

sin Virksomhed ihenseende til at oplive Sandsen for Musik og Sang i de danske Provindsfer hæderligen bekendte Muth Rasmusen, som nu er Organist og Stadsmusikant i Horsens.

(1) Digtet er en Klagesang af Agamemnon's Søn Drestes over at Achilles's Søn Pyrrhus havde berøvet ham hans Forlovede, Hermione, en Datter af den spartanske Konge Menelaus. —

Was ist denn vor meine Schmerzen,
Wenn auch bloßes Pinselschergen
Mich mit tausend Angst erfüllt!

Er sah' die Rosen ihrer Wangen
Wie Helfenbein gefleckt mit Schneckenblut,
Es war der Mund, wies rothen Meeresfluht,
Wann erst Auror' ist aufgegangen,
Er fühlte nicht als nur der Augengluth,
Die machte ihn durch holdes Lächeln krank,
Deswegen er auch halb verzweifelt sang.

A r i a.

Ihr lächelt ihr Mörder, ihr Hencker der Seelen,
Ihr spottet mit meiner entseelenden Pein,
Ihr werd' mich erkalten,
Mein Herze zerspalten,
Ihr werdet durch immer ermüdetes Gewählen,
Mir endlich ertöndende Donnerkeil seyn,
Wie aber, fiel er traurig ein,
Will ich auf Hermionens Schatten
Und Todtenfarb entrüstet seyn?
O nein mehr als glücksel'ge Hand,
Die meine Göttinn vorgestellt.
Hat Pyrrhus denn mein Hofnung gleich gefället,
So bleibet mir doch dieser Trost verwand;
Daß, wenn die Sorgen mich abmatten,
Ich sie dennoch in dieses Zimmer Schranken
Kann küssen in Gedanken.

A r i a.

Ihr Geister eilt von hinnen,
Sagt Hermionen an,
Daß ich nicht leben kann,
Sagt ihr, daß meine Sinnen
In dieser Gluth zerrinnen,
Die sich von ihr entspan.

Drauf hielt er ein mit Singen
Und schloß die Lippen zitternd zu,
Doch zeigt er an des Herzens schlechte Ruh,
Das kläglich Händeringen,
Er fiel auf die gebognen Knie
Und sah' die Schilderey engücket an,
Biß er zuletzt nach großer Müh'
Noch so viel Kraft gewann,
Daß er mit Blut, aus seine Brust gedrückt,
Die weisse Wand mit diesen Worten schmückt:

A r i a.

Hermione, gute Nacht!
 Kanstu gleich mein Leid nicht hören,
 Will ich doch das Bild verehren,
 Darin dein Gedächtniß wacht,
 Hermione, gute Nacht! —

Som forhen bemærket, maatte Skolens Disciple gjøre Opvartning i Kirken under Gudstjenesten, læse i Chorsdøren de anordnede Bønner, hvormed denne begyndes og endes, ombære Tavlerne, (Klingbeuteln.): Punge med Klokker, anbragte paa Enderne af Stokke, som rakktes ind i Stolene) for deri at modtage Menighedens Gaver til Kirken, Skolen, de Fattige, Helsingørs Latinskole og Frederiks Hospital i Kjøbenhavn, samt nedlægge Pengene i de dertil bestemte særskilte Blokke; men deres fornemste Kirkeforretning var dog den at bestyre Sangen under en Forsangers Anførsel, hver Søn- og Helligdag, naar der holdtes Skriftemaal og Alltergang om Torsdagen og Fredagen, samt ved Brøllupsfærd og Liigbegjængelser, ligesom de ogsaa paa Høitidsdagene og ved andre deslige Anledninger affang fra Orgelet fleerstemmigen udsatte Cantater. Men længer tilbage i Tiden maatte de, som man erfarer af Kong Christian den Tredies Kirkeordinants af 1537, tre Gange daglig gaae i Bøn eller Chor, som det kaldtes, og synge visse anordnede Psalmer, og blev, ifølge Skolereglemente af 1631, da tillige oplæst enten en af Davids de kortere, eller en halv af de længere Psalmer, samt et Capitel af de fire Evangelier. Alt dette ophørte forinden og ved Skoleanordningen af 1809. Nu udføre Disciplene ifkun, ved de aarlige Examiners Afholdelse og andre deslige Solenniteter i Skolen, de i den Anledning forfattede Sange. — Siden 1838 ere nogle Skoletimer bestemte til Underviisning i Sang og hvad man tilforn ved Skolerne ikke kjendte til, er nu her, som andensteds, bleven indført, nemlig gymnastiske og Svømmeøvelser; til de første har Skolen benyttet Garnisonens forrige Fægtesal og Ridehuus paa Staldgaarden, indtil den selv fik en Gymnastiksal, og de sidste, som først foretoges i Sjorden, foretages nu fra et, ved Jædløbet til den nye Havn, opført Badehuus. Underviisning i Frihaands- og geometrisk Tegning og i Naturhistorie gives nu ogsaa i Skolen og er, til Brug ved sidstnævnte Underviisning, grundlagt en Samling af Naturgjenstande, som erholdtes fra Universitetets Museum og bestaaer i anatomisk-zoologisk-zootomisk Gjenstande, hvoraf den største Deel

i Glas og Spiritus; denue Samling er senere forøget med Skeletter, udstoppede Dyr, Conchylier, Insecter og Gipsaftryk af Gemmer.

Den gamle Almueforlystelse, at føre Sommer i By, fandt tilforn ogsaa Sted i Rolding Latinskole paa Philippi Jacobi Dag (den 1ste Mai) eller kort efter, dersom Løvet endnu ikke var udsprunget, under Navn af Skolens Maigrevedag, og skal have vedvaret indtil Rector Ørsteds Tid, henimod Midten af forrige Aarhundrede. Dagen endtes med et lidet Gilde; men da dette senere udartede og der anvendtes for meget paa det, til Byrde for Skolebørnenes Forældre, fandt Lehnsmanden Caspar Markdaner det fornødent at gjøre nogen Indskrænkning heri og udstedte, efter Overenskomst med Byens Borgmestere, Præster og Rector, en Forordning, dat. Roldinghuus den 24de April 1609, hvori følgende tillodes og forbødes: Den gamle Skif maatte vedblive, men Krandssegildet, til hvilket Piger, Aftenen iforveien, bleve indbudne, for at binde Krands, skulde, som det allerede længe har været, fremdeles være afføffet. Børnenes Sang paa Gaden og for godt Folks Døre skulde Skolemesteren og Hørerne have Ovsigt med, saa at Alt kunde gaae stikkeligen til; i Huset, hvor Skolegjæstebudet holdtes, skulde paasees, at der alene gaves hvert fattigt Barn en Kogle (d. e. et Stykke Rugbrød rundt om Brødet), et godt Stykke Flesk og saa meget dansk VI til 1 Sk. Stobet, som det behøvede; men de andre Borgerbørn, de større Børn og dem, som sang Discant, skulde gives Hvedebrød, Kringler og Ost, samt en Tønde dansk VI eller saa meget, de behøvede til Nødtørftighed; det samme skulde Skolemesteren, Hørerne og Andre, der kunde være indbudne, lade sig nøie med, dog maatte de, istedenfor Skillingsøl, erholde en god Tønde dobbelt dansk eller Rostocker VI, dersom den, der holdt Gjæstebudet, af sin gode Villie skjænkede dem det. Ingen maatte herefter indbydes uden Skoletjenerne, Prædikanterne, Kirketjenerne og Maigrevernes Forældre, dog skulde det ikke være formeent nogen ærlig fremmed Mand, som uventet kom til, at tage Deel i Gildet. Befandt Skolemesteren ikke tilbørligen opmærksom paa disse Bestemmelser, eller den, der holdt Gjæstebudet, gif udenfor dem, skulde hver bøde 10 Rdr. i Mulkt til Huusarme. — Hertil føier nu Albert Thura en Beretning om hvorledes denne Forlystelse foregik paa hans Tid. Der udvalgtes nemlig Tre af Skolens smaae Disciple i første eller anden Lectie, af hvilke den Fornemste kaldtes Greve, den Anden Baron og den Tredie Junker, hvilke Titler aarlig omverledes imellem Børnene, og deres Forældre havde

paa Høitidsdagen Maitræer satte udenfor deres Døre. Hine unge Personer bleve udstafferede med gallunerede Klæder og Hatte, og Maigreven fik desuden en Blomsterkrands om Armen. De mødte nu hos Rector, som ledsagede dem hen til den med Maigrene inden- og udenfor smykkede Skole, hvorfra han, de tre Hørere og alle Skolens Disciple fulgte dem ud i Byen, syngende langs ad Gaderne og for Borgernes Døre passende Foraarsfange, og indsamlede Børnene da, ligesom paa Helligastenerne, de Gaver, som Byens Folk vilde forunde dem. Man kjendte paa Thuras Tid hverken til dansk Mel eller Rostofferøl, men gif sædvanligen omkring med tørre Munde, og hændtes det undertiden, at Lærerne og Disciplene bleve indbudne i Husene, saa opholdt de sig dog der kun et halv Dvartees Tid og gjordes tilgode med Biin eller Mjød, Kringler, Tvebat, Figener o. desl. Solenniteten sluttedes i Rectors Huus og fik da ethvert af de fattige Børn, istedenfor Kowler og Flest, 4 à 6 Sk., hvorfor de ogsaa vare pligtige at besørge Skolens Reengjørelse til Maigrevedagen.

Til disse Skolens Antiquiteter kunne vi endnu føie følgende Sange, som bleve affjungne den 9de og 22de Mai 1721 og 1730, samt en latinff Sang, som synes at være fra en ældre Tid:

Saa lad da Kolding Skole
Beholde sine Stole
Dg Bøger lidt i Fred!
Vi samles i en Skare
Dg vil idag forklare
Den Lyst, vi frydes ved;
Da Baarens Pragt og Ynde
Forvolder, vi begynde
At føre Mai i By.
Thi skal man nu fornemme
Vor Skoles glade Stemme
Med Svar fra Himlens Skye!

Rom blankeste Sol
Med mildeste Miner fra Himmelens Pol,
Lad Straalerne kastes idag paa vor Stad!
Saa bliver hver Borger fornøiet og glad,
Naar Skolen ham møder i Maimaaneds Pragt
Dg skjønneste Dragt.

Saa priser han Gud,
At Vinterens kjedsomme Tider gif ud;

Han hører de Toner med sødeste Lyd,
 Som vidne om Somrens lykkeligste Fryd,
 Og ønsker sig derved al Velstand og Godt
 Fra Himmels Glot. ;: (1)

Parturiunt montes,
 Et germina dant,
 En gramina stant!
 Scaturiunt et cucuriunt aves,
 Currunt quoque naves,
 Nunc undæ mundæ
 Sylvani et Nereades
 Satyri ei Najades
 Stant, nant, reptant, trepidant, titubant,
 Dum parturiunt montes.

Iblandt Stolens Musitalier har jeg truffet paa denne Mortensaftensfang:

Jam læta manet bacchicus fons,
 Jam læta sit frons;
 Canamus, bibamus;
 Vespera grata adest,
 Sea, vera, mera
 Adsunt gaudia!
 Carmina data,
 Musæ renatâ,
 Cuncta habeant
 Incolæ, accolæ, advenæ festa!
 Sed abeant mæsta!
 Anseres mactant!
 Pocula tractant!

Rolding Skole havde, i ældre Tider, ogsaa den Stif tilfælleds med andre Latinskoler i Landet, ved høitidelige Anledninger at opføre Skuespil eller Lege, som de da kaldtes, og hvortil Emnet almindeligen var taget af den hellige Skrift. Man yndede isærdeleshed de tre Stykker: Sufannes Kristelse, (det 13de Capitel, lagt til Daniels Bog) Jephthas Løfte (Dom. B. 11, 1.) og Abrahams Levnet. Det første var en Tragicoedie, forfattet paa Latin af Rector Kystus eller Sixtus Betuleius i Augsburg, oversat paa Tydsk 1576 og tilegnet Dronning Sophie, af Rector Peder Jensen Hegelund, der siden blev Biskop i Ribe; (1) det andet, en Tragoedie, som

(1) See: Nye Tidender om lærde og curieuse Sager 1732, Nr. 33—37.

Georg Buchanan havde skrevet paa Latin og Borgemeesteren i Røding, Søren Paludan 1575 oversat paa danske Vers, saavel som det tredje, der havde Georg Røllenhagen til Forfatter; til disse tre Stykker skrev fornævnte P. J. Wegelund en Epilog. (2) Ogsaa andre Skuespil fandt, paa den Tid, meget Bifald og opførtes, saasom: Kong Salomons Hylдинг, en dansk Original, som Hieronymus Justi, Præst og Canonikus i Viborg lod opføre for det kongelige Herstøb, i Anledning af Kong Christian den Fjerdes Hylдинг 1584; Samsons Fængsel (trykt af Skonning i Aarhus 1646); Kong Davids Seier over Goliath, Lazari Opvækkelse, de ti Jomfruer, Pygmæernes Krig med Træerne o. fl. (3)

Hvorledes man i gamle Dage holdt over Orden i Underviisning, Tugt og Sædelighed saavel i Skolen som udenfor den, erfares af Skoleloven, udstædt paa Latin 1598 af Sognepræsten J. S. Harthe, den residerende Capellan A. Michelsen og Rectoren J. K. Buch. I denne foreholdes saavel Ludirector som Collegerne, under Guds og Dyrighedens strænge Straf, at iagttage den foreskrevne Skoletid: den paalægger heb-

(1) Susannas Fristelse blev ogsaa af Kjøbenhavns Professore og Studenter ageret for Hoffet, i Anledning af Prinds Christians (Christian den Fjerdes) Daab 1577. (Werlauffs Afhandl. om Sophie af Mecklenborg i den danske hist. Foren. Tidskr. 1841 3 Bd. 1 H.)

(2) Søren Paludan eller Skriver, skal først have været Slots skriver i Røding; af ham findes ogsaa paa Dansk Rudolphi Gualteri Tigaurini Comoedie, Nabal, opført i Ribe 1578, og er han endvidere Forfatter til de to gamle Psalmer, som findes i Hans Thomesens Psalmebog af 1569: „Løft op dit Hoffuit all Christendom o. s. v. og: Verden huad du est suigefuld o. s. v.“

Erasimus Lætus i *Rer. Dan. lib. VIII* udtaler sig saaledes til hans Berømmelse:

Jam quid memorem, cui Phoebus Apollo
Prima Paludano condendæ jura poesis
In patrio sermone dedit? quo doctior alter
Nullus in insignes dat idonea pondera Rythnos,
Is Coldingensi post Consul factus in urbe
Præfuit officio magna cum laude: tulitque
E studiis justos, virtus quos reddit, honores.

En Datter af Paludan, Dorothea blev 1573 gift med Magister Morten Pedersen, der var Professor ved Sorø Kloster, førend han blev Præst ved Domkirken i Roskilde. Han døde 1595.

(3) Schlegels *Nachr. v. dänisch. Theater* — Rasbechs Frederiksborg Slots Beskr. — Giesings Jubbell. 3die D. 1 Bd. S. 68 — *Coll. hist. manuscr. P. Wegelundi.*

domadarius d. e. den Lærer, som havde den ugentlige Skoleinspection, at være i Skolen paa det befalede Klokkeslet, straffer Skoleforsømmelser med Mulcter fra 4 til 24 β . og vil ikke lade den Undskyldning gjælde, om No-gen skulde foregive, endog imod sin Villie, at være bleven opholdt eller for-sintet af Drikkebrødre (symposiastis); den indstjærper Lærerne, under Em-bedsfortabelse, at vise Rector den skyldige Verbødighed, ikke at reise bort uden hans Tilladelse; den mulcterer fra 1 Mk. til 1 god Joachimsdaler dem, som komme drukne paa Skolen, i Kirken eller til Bordet, lade sig høre med Forbandelser og Eder, med uanstændig Raaben og Strigen i Huse og paa Gader, flamres eller flaaes o. s. v. og byder endelig at Alt, efter gammel priselig Skik, skal gaae gudfrygtigt og sømmeligt til.

En anden Skolelov har denne Titel: „Leges om Skolerne, hvilke magnificus dominus Cancellarius til Riber-Sticht haffuer offuerficket anno 1656.“ Denne handler om Eenhed i Læregjenstandene, om disci-pulis fugitivis det er Saadanne, der ikke gif Skolen igjennem, men, som det hedte, løb af Skole eller fra en Skole til en anden, om menstruis examinibus, de maanedlige Examinere o. s. v.

En ny Organisation har nu Skolen modtaget. (1) —

Bed kongelig Resolution af 9de Febr. 1844 befalede, at med Rolding Skole, Metropolitan skolen og Odense Skole skulde foretages en Udvidelse og af disses egne Lærere, under fornøden Control, holdes en Afgangsexamen, som kunde træde i Stædet for Examen Artium - og anden Examens første Deel ved Universitetet; Motiverne til denne allerhøieste Resolution læses i Collegialtidenden 1844 Nr. 8. Det blev endvidere allernaadigst paalagt Universitetsdirectionen, at indkomme med et detailleret Forslag til disse

(1) Vi kunne her med et Par Ord bemærke, at Aarene 1537 og 1604, Forordningerne af 17de April 1739, 11te Maii 1775 og 7de Novbr. 1809 indeholde fornemmeligen, det lærde Skolevæsens almindelige Or-ganisation. — I de første Tider efter Reformationen bestilledes Rec-torerne af Biskopperne og var i de mindre Stæder gjerne tillige resi-derende Capellaner eller Aftenfangspræster, siden kaldte Kongen dem, efter Biskoppernes Forslag; Conrectorerne og Hørerne antoges først af Rectorerne, senere, efter disses Forslag, af Biskopperne og derved havde det nu sit Forblivende indtil den sidste Skoleforandring. Førend denne nøde alle Disciple frie Underviisning i Skolerne, men nu blev Skole-penge bestemte og frie Underviisning tilstaaes kun et vist Antal Gra-tistfer. Et almindeligt Skolefond udreder nu Skolernes fælleds For-nødenheder. (F. Thaarups statistiske Udsigt over den danske Stat Side 455.)

Skolens Underviisningsplan og nærmere Indretning, hvorom Directionen igjen paalagde Rectorerne Jørgensen, Borgen og Henrichsen at indgive Deres Betænkninger, hvilke De ogsaa, efter foregaaet indbyrdes mundtligt Overlæg, i Forening indgave under 20de Mai 1844 og bestemte Directionen, under 20de Juli s. A., ifølge kongelig Bemyndigelse, foreløbigt nogle Punkter med Hensyn til Disciplinens Optagelse i Skolen, Underviisningen, Examen, o. s. v. Under 25de Juli 1845 udkom den af Directionen for Universitetet og de lærde Skoler affattede provisoriske Plan, der indeholder den nye organiserede lærde Skoles Bestemmelse, at meddele Disciplinene en saa grundig Dannelse og aandelig Modenhed, hvorved det mere selvstændige Studium ved Universitetet kunde opnaaes, efter et i Skolen fuldendt Cursus paa 8 Aar; Betingelserne for at kunne optages i Skolen og dens Klasser; Underviisningsgjensstandene og Reglerne for Underviisningen; Skoletimernes Antal og Fordeling; Skoleaarets og Skoleferiernes Begyndelse og Ende; Halvaars- Hoved- og Afgangsprøvernes Tid og Bestaffenhed, deres Afholdelse ved Skolens Lærere, under Censurers Control og i Overværelse af Directionens og Ephoratets Medlemmer, samt nogle af Universitetets Professorer, som Examenscommissarier m. m. Denne Plan traadte i Kraft den 1ste September 1845 og udgik, til samme Tid, fra Kolding Skole, efter afholdt Examen, to Studenter med første Character.

Under 12te Aug. 1844 resolverede Hs. Maj. Kongen, at en ny Skolebygning samt Rectorbolig maatte opføres i Kolding og anvendes paa den indtil 23,568 Rbd. af det almindelige Skolefond. Den gamle Skole blev nu strax i samme Aar nedbrudt og en ny grundlagt, som i 1845 blev færdig og staaer deels paa den Plads, hvor den gamle stod, deels paa en siden tilkjøbt Plads; desuden er et Stykke af den nedlagte Kirkegaard overladt Skolen, fordi Bygningen, paa Grund af den Omstændighed, at af en tilstødende Plads ifkun en Deel blev kjøbt for Skolen, her maatte rykkes noget længer frem paa Kirkegaarden end det ellers havde været fornødent, for at ikke det ene Classerærelse nogensinde skulde kunne miste den tilbørlige Lysning dersom paa den Deel af den tilstødende Grund som ikke tilhørte Skolen en Bygning opførtes. Den nye Skole, som har til Indskrift: *Doctrinæ et Virtuti, MDCCCXLVI* er opført efter Architect Nebelongs Tegning og bestaaer af en Hovedbygning paa to Etager, med Façaden imod Kirken, (Tab. III, 3 og Tab. X), og to Sidesløie, hvilke kun for en Deel have to Etager. I den første Etage føre Gangene (I. I. I.) til syv Classerærelser, (b—h.) et Aftrædelses- og Forsamlingsrærelse for Læ-

rerne, (i) (i dette ere Skabe til Skolens Archiv, naturhistoriske Samlinger m. m.) Solennitetsalen, der ogsaa bruges til Gymnastiksal, (a) hvor bag Cathedret fornævnte i den gamle Skoles Muur, over Gangdøren, indfatte Steentavle nu er anbragt; dertil støde Rummene til Gymnastikapparaternes Opbevaring (m. m.) Rectoren har en særskilt Indgang til Skolen (y) og sin Bolig i dens anden Etage, hvor der ogsaa er et Bærelse til dens Bibliothek (k). Hertil komme endnu Havestuen, (o) Skolens Legeplads, (v) dens Port (u), Rectorens Gaardsplads, (t) Leilighederne til Brændsel, (r. p.) Vognremisen, (q) Stalden (r) og Hønsegaarden (s). — Beføstningerne ved den nye Skolebygning's Opførelse have været: 33,107 Rbd. 18 $\frac{1}{2}$, hvoraf circa 30,000 Rbd. ere dækkede ved Tilskud fra det almindelige Skolefond, af det fra Sorø-Academie dertil fournerede Laan. (*)

Den 23de Decbr. 1845 indviedes denne lærde Skole. Til Høitideligheden var isørveien indbudet ved et Program af Rectoren Mag. C. F. Ingerslev, hvilket indeholdt Bidrag til Skolens Historie i ældre og nyere Tid, og paa Indvielsesdagen forkyndte Klokkernes Ringen, at nu tog Festligheden sin Begyndelse i Skolens Solennitetsal. En Cantate, forfattet af Overlærer Troiel og arrangeret til Musik af Adjunct Wittrup blev affjungen før og efter Talen, hvori Stiftets Biskop, H. H. Tage Müller udviklede den Betydning, som Idealet har i en velordnet Skole, samt det sande Forhold imellem dettes og Livets Fordringer; derpaa proclamerede han Mag. C. F. Ingerslev som Rector for Rolding lærde Skole. Til Slutning holdt Rectoren en kort Tale, i hvilken han, efter at have berørt enkelte af Hovedpunkterne i den nu begyndte Reform af de lærde Skoler, fremstillede den Betydning, som Studiet af den classiske Literatur endnu har, navnlig fra det religiøse og christelige Standpunkt og proclamerede dernæst de i hans Embedstid fast ansatte Lærere, Overlærer Troiel, samt Adjuncterne Christens og Buch. Siden samlede man til et i den nye Rectorbolig foranstaltet festligt Diner og om Aftenen ved et Bal i Selskabet „Venstabelig Forenings“ Locale. Den gladeste Stemning herskede i begge Forsamlinger og man afskildtes med de skjønneste Forhaabninger om Skolens Fremgang. (**)

Som et Minde om den gamle Skoles Locale meddeler Tab. X. en Tegning af dens Læsestuer. Og slutter jeg nu som en af dens ældre Føster-

(*) Prof. Ingerslevs Indbydelseskrift til Examen i Rolding Skole 1847.

(**) Bidrag til Rolding lærde Skoles Historie, Indbydelseskrift til dens Indvielse af Rector Mag. C. F. Ingerslevs. Kbhvn. 1845. — Berlingske Tidende for 1845 — Nr. 259. —

sønner, disse mine Efterretninger om den med det inderlige Ønske, at det Skoletræ, tredie Christians fromme Dronning Dorothea, for henved 300 Aar siden plantede, Kirken opstillede, flere Hædersmænd pleiede med Omhyggelighed, som, oftere nedboiet af Tidernes Storme, ogsaa oprykket, reistes og plantedes paany, har saa mangen herlig Frugt og nu atter, dybere rodfæstet, under ottende Christian har erholdt en høiere og fyldigere Krone, maa, under det guddommelige Forsyns naadige Baretægt, udbrede denne over Byens og Egnens opvoxende Slægter til Guds Ære og Fædrelandets Belsignelse!!!

Endnu kunde med et Par Ord bemærkes, at et litterairt Selskab dannede sig i Kolding i Midten af forrige Aarhundrede, under Navn af det Koldingske Societet til adskillige nyttige Materiers Afhandling. I dets formodentlig korte Tilværelse tællede det kun faa Medlemmer, hvilke jeg har fundet navngivne saaledes: Hr. Provst W... Regimentsseltstjær A..., et corresponderende Medlem, Præsten Hr. M... i Lær... og en Monsieur S... Af Societetets Virksomhed har jeg kun seet en Prøve i et af dets Directeur og Forstander, Sognepræsten til Hjarup og Bamdrup i Ribe Stift, Frederik Christian Friis udgivet Skrift: „Theologisk Afhandling om den guddommelige Gjengjeldelsesret eller jus talionis divinum, oplyst og stadfæstet med adskillige Exempler af Guds Ord og andre troværdige Historier.“ Bogen er trykt 1758 og tilgnet Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved.

Da der i flere Stifter var oprettet Bibliotheker til Geistlighedens og andre Videnskabsdyrkers Afbenyttelse, bevægede dette Biskop Herg i Ribe til, under 24de Novbr. 1820, at fremkomme med et Forslag til et lignende Bibliotheks Oprettelse for Riberstift. Efter Biskoppens udstedte Plan skulde det bestaae af fire Bogsamlinger, placerede i Ribe, Ringkjøbing, Veile og Kolding, under specielle Bestyrere, der igjen stode under en Overbestyrelse af Stiftamtmanden, Biskoppen og Stiftsprovsten i Ribe. Bogsamlingerne skulde sættes i Forbindelse med hverandre, alle Contribuenter i Stiftet, saavel som udenfor det, tilstædes lige Adgang til Laan af alle fire Bogsamlinger, og vilde man endvidere, saavidt Stæderne Ribe og Kolding angik, hvor de lærde Skoler havde egne Bogsamlinger, ansøge om at faae disse forenede med de der værende Stiftsbogsamlinger, efter Bestemmelser,

som nærmere kunde tages. Denne Plan søgte Rector Tauber i Kolding med Iver at realisere, ligesom ogsaa et privat Læseselskab i Kolding tilbød Bibliotheket sine Bøger, naar de havde udcirculeret og Skolecommissionen indrømmede det et Bærelse i Byens Borger-skole. Fundats for Bibliotheket udfærdigedes nu og confirmeredes af Kongen den 28de Januari 1821. Tauber administrerede den Koldingste Afdeling til Juli 1822, da han forflyttedes til Sorø, og nu paatog Sognepræsten, Consistorialassessor Blichert sig Bestyrelsen og vedblev denne i 14 Aar. I dette Tidsrum erholdt Bibliotheket adskillige Begunstigelser og Foræringer fra andre Bibliotheker og fra Fondet ad usus publicos, og desforuden fra samme en Andeel i en Pengegave paa 400 Rbd. Siden ophørte Afdelingen i Beile og dens Bogforraad gik over til den koldingste, ligesom Bogsamlingen i Ringkjøbing nok ogsaa forenedes med den i Ribe. I Blicherts Tid forøgedes den koldingste Bogsamling med 788 Bind, saa at den udgjorde 1162 Bind, da han i October 1836 fratraadte og overgav dens Bestyrelse til Rector Grønlund, der, om føie Tid, atter overdrog den til Byens nuværende Sognepræst, Hr. Galskjøt.

Paa Dronning Maria Sophia Frederikas Fødselsdag den 28de October 1819, grundlagdes ved Rector Tauber og Consistorialassessor Blichert et Bibelselskab i Kolding. En Høitidelighed holdtes i denne Anledning i Byens Kirke, Selskabet organiseredes, Formand, inden- og udenbys Directeurer o. s. v. valgtes, Bidrag antegnedes, som efterhaanden bleve forøgede, saa Directionen kunde glæde Moderselskabet i Kjøbenhavn med Efterretning om den almindelige christelige Beredvillighed, hvormed Alle kom denne Sag imøde; iblandt Andre forærede Bogbinder Melbye i Kolding Selskabet et Exemplar af den kostbare Bibeludgave i tvende Folio-bind med Kobber og Bignetter, som udkom i Kjøbenhavn 1633 og i en Bye, hvor der, efter paalidelige Vidnesbyrd, ikke i samfulde 23 Aar var, igjennem Boghandelen, solgt et eneste Exemplar af Bibler eller Nye Testamenter, lagde nu den Fattige sin ringe Skjærv til den Riges større Gave, for at disse Bøger kunde anskaffes og udbredes. Dette Selskab bestod dog ikke længe, tabte efterhaanden den almindelige Interesse og ophævedes i Aaret 1836. Dets omstændeligere Udvikling kan læses i de maanedlige Efterretninger fra Bibelselskabet for Dannemark i Aarene 1820—22. Nu er atter i Kolding et Bibelselskab i kraftig Virksomhed under Pastor Krage-

rops Bestyrelse. — Til et andet christeligt Niemed har i Aaret 1843 Kolding og Omegn forenet sig med Naboekjbstæderne og dannet et Selskab til Hjælp for den danske Mission.

En dansk Skole i Kolding omtales i Aaret 1595, da en Niels Michelføn, „der havde lagt sig efter Regnekunsten baade i Danmark og i Tydskland“, var dansk Skolemester og underviste Byens Ungdom i Læsning, Skrivning og Regning. Han udgav først 1615 og derefter 1624, da han havde været Skolemester i Kolding i 29 Aar, „En kunstig oc artig ny Regne-Bog vdi Tall, Maader, Bect oc Pendinge, som her vdi Landet brugelige er, med mange nyttige oc kunstige Exemple, bode paa Linjerne oc Ciffre, vdi heelt oc brudit Tall, om Riisb oc Sal oc vdi andre Maader, gandske nyttelig at lære for Ungdommen vdi Skolen.“ Under denne Titel sidder i Træsnit en Lærer med to Disciple. Bogen var paa den Tid af fortrinligt Værd og i stor Anseelse, ligesom siden Klokkerne Søren Matthiasens og Hans Christian Cramers Regneböger; den blev senere oplagt i Aarene 1646, 1666 og 1681. Da den hører til Sjældenhederne og er udgoet fra Kolding, kunde det maaskee især interessere Koldingenserne at gjøre dens noiere Bekjendtskab. Udgaven af 1624, „prentet i Kjøbenhaffn af Salomon Sartorius B.“ er dediceret til: „Gunde Lange til Breidning, Befalingsmand paa Koldinghuus. Hans Hustrue Anne Krabbe og deres Born, Sognepræsten i Kolding Povel Povel-sen, Provst i Brustherred, Jens Sørensen Hundevad, Capellan; Jep Hansen Bøgvad oc Gregers Ottesen, Borgemestere i Kolding; Jacob Pedersen Tønder; Niels Pjerndrup; Hans Jensen Wijff, Hendrik Spleth Skriffuer, den Eldre, Søren Anderssen Skriffuer, Anders Andersen Nygaard oc Niels Jepsen Bøgvad, Raadmænd; Mogens Rasmussen, Byfoged oc Frederich Hansen, Byskriffuer i Kolding.“ Efter Dedicationen kommer en Samtale paa Vers imellem en Mester og en Discipel; denne vil i Forstningen ikke ret agte paa hiins Formaning:

„Giff dig i Skoler at studere,
Det er dig bedre end at græssere.“

og indvender:

„Jeg vilde heller, skal jeg sige,
 Leeg' oc danke med min Lige —
 Jeg gidr ey sidt' vdi en Krog
 Oc altid vare paa min Bog,
 Ah, ah de Piger kön' oc bold,
 Hof dennem vil jeg gaa i Skol.“

Omstider agter han dog paa Mesterens Formaning og beslutter at lade „sit Ungdoms Spil“ fare.

Bogens Indhold er angivet paa Vers, den indbefatter 24 Regningsarter, hvoriblandt „Progressio“ d. e. en Sammenlægning af mange Tal, „Beslendi“ d. e. Beretregning; samt „Madskaberie og Selskab“. For-tegnelsen slutter med en anbefaling for Bogen og en Bøn om dens skaan-somme Bedømmelse; Spotternes Dom agter Auctor ikke, thi, hedder det:

Men hvo, som vil sig lade tyck,
 Lad sig en bedre komet paa Tryck:
 Saa vil jeg siden lær' aff Din
 Om den er noget bedre end min o. s. v.

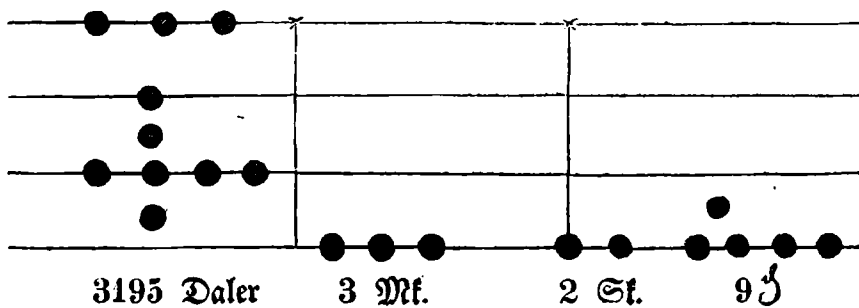
Særegent ved denne Bog er det som Forf. kalder Tallene paa Linierne, hvorom han i nedenstaaende Tavle giver følgende Dplysning: „Den Linie nederst betyder Eet, den anden, Ti o. s. v. Den som staaer imellem Linierne betyder Halvparten saameget.“

— ● —	...	Tusind gang Tusind
— ● —	...	Fem hundrede Tusind
— ● —	...	Hundrede Tusind
— ● —	...	Halvtredsfindstyve Tusind
— ● —	...	Titusind
— ● —	...	Femtusind
— ● —	...	Tusind
— ● —	...	Femhundrede
— ● —	...	Hundrede
— ● —	...	Halvtredsfindstyve
— ● —	...	Ti
— ● —	...	Fem
— ● —	...	Eet
— ● —	...	Halfft.

Exempel. En Husbonds Tjener haver oppebaaret paa sin Husbonds Begne Efterfølgende, hvormeget bliver det tilsammen?

1 2 3	2	4	3	
2 3 4	1	3	2	
3 4 5	3	6	5	
4 5 6	Daler 2	Mark 8	Stilling 6	Penning.
5 6 7	1	12	4	
6 7 8	0	9	0	
7 8 9	3	7	1	

Læg nu først Daler, Mark, Stilling og Penning, hver for sig tilsammen, paa disse understrevne Linier. Først skal Du vide, at den nederste Linie gjør Et, den anden Ti, den tredje Hundrede, den fjerde Tusind, gjør saa de Penning til Stilling og de Stilling til Mark. og de Mark til Daler, da faaer Du som understander:

At Kolding var det Centralpunkt, hvorum Forfatterens Tanker dreiede sig, og at Lybek, Reval, Danzig, Bergen, Trondhjem have især været de Stæder med hvilke Byen stod i Handelsforbindelser paa den Tid, kan man see af de i Bogen opgivne Regnestykker, ligesom man ogsaa der bliver bekendt med adskillige Slags Løi, som paa den Tid handlede med, Skelert, Urraff, Lybstgraa, Brits Bommesie o. s. v.

Der har været en Bestemmelse for to danske Skoler i Kolding; dette erfares af en til Borgemeester og Raad sammesteds, d. 19de Jan. 1756,

stilet Ansøgning fra en Mads Jensen Braae, som var Adjunctus hos Byens første Skoleholder Peder Olsen, hvori han anholder om at blive adjungeret Mette Marie, Skoleholder Johannes Harboes (1) efterladte Enke, som Medhjælper, da hun, formedelst Alderdom ikke formaaer at bestyre Skoleembedet ved den anden Skole i Kolding, som Dyrigheden har overladt hende, efter hendes Mand's Død, samt at han maatte blive hendes Successor. Ansøgningen er anbefalet af Stedets Sognepræst Hr. Provst Bakke, der „havde overhørt ham og fundet ham duelig til samme Embede at forestaae.“ — Disse to danske Skoler havde deres Skolestuer i Lærernes Huse og dette fandt endnu Sted i min Skoletid (fra 1794 til 1799) da N. Becher og P. Jürgensen vare Skoleholdere; Den Første er død, den Sidste blev siden Lærer ved Borgerfskolen og tillige Klokker og Chordeg. Den 13de Novbr. 1842 holdt han sit 50de Aars Embedsjubilæum, i hvilken Anledning Oldingen benaadedes af Hs. Maj. Kongen med Dannebrogsmændenes Hæderstegn og Borgerne bevidnede denne endnu levende ærværdige Skolemand deres Agtelse og Kjærlighed ved en Foræring af en Solopocal. — Ved Kammerherre Raases Nærværelse i Kolding, i 1805, blev der bestemt at Kirkens nordre Capel skulde, med fornøden Tilbygning, anvendes til en Borgerfskole for Byen. Ved en til den Ende afholdt Licitation erfarede, at Skolebygningens Dvsførelse, efter Tegning og Overflag, vilde komme til at koste 2360 Rbd. men ved en privat Accord blev denne Sum nedsat til 2000 Rbd., hvortil siden kom Udgifter til Inventarium, Raffelovne o. s. v. saa det Hele kostede 2231 Rbd. 11 s. I Skolens nordre Endemuur indsattes en Steentable, hvis forgyldte Indskrift giver tilkjende at Bygningen nu indefflutter begge de nævnte Skoler, hvoraf den ene tilforn ogsaa kaldtes Rollins, efter den forommeldte Byens Belgjører. (2) Skolen blev, i Stiftamtmandens Dvsførelse, indviet d. 28de Decbr. 1807; Taler holdtes i denne Anledning af Sognepræsten Raaschou og Borgemeesteren, Justitsraad Diechmann, og Sange, forfattede af den residerende Capellan Garnæs, bleve affjungne af Latinstolens Di-

(1) Paa den Harboeske Stamtable hos Gjesfing i Samling af Jubel-lærere 2den D. 2det Bd., findes en Matthias Harboe, som Skolemester i Kolding. Han var en Søn af Præsten i Oddis, (fra 1677 til 1696) Matthias Laurentii Harboe. (Rhodes Haderslevs- amts Beskrivelse, Kbhvn. 1775.)

(2) Rollins Læse- og Haandgjerningsfskole tog sin Begyndelse 1788; ved den sidste ansattes især en Lærerinde, Jomfru Anne Jacobsen, som i over 40 Aar med megen Flid og Omhu antog sig Byens qvindelige Ungdoms Underviisning og Dannelse.

sciple. Dgfaa ved denne Leilighed lagde Byens Embedsmænd og Borgere deres Beloville for Dagen, ligesom dengang, da der var Spørgsmaal om den lærde Skole skulde vedblive eller nedlægges; thi nu blev der, som man har sagt, sammenskudt til Borger skolens Bedste en frivillig Gave paa circa 1000 Rdlr. — Fra 1807 til 1814 henstod Skolen ubenyttet som saadan, hvortil Skoleinspektionen, efter Stiftsøvrighedens Forlangende, angav Grunden i en Erklæring af 25de Febr. 1812, som oplyste, at da Skolen i 1807 var færdig og indviet, blev den ikke taget i Brug fordi Raffelovne ei kunde erholdes og der fattedes Penge til Anskaffelsen af det fornødne Inventarium, formedelt de stigende Priser paa Materialierne dertil. I 1808 benyttedes Skolebygningen til Lemmerne af Byens Hospital, da dette maatte indrettes til Sygehuus for de franske og spanske Tropper, som i Martii s. A. ankom til Rolding; efter Slottets Brand s. A., bleve de fra denne reddede Sager henlagte i Skolens nederste Værelser, hvor de forbleve liggende Sommeren over; i September s. A. indlagdes i Skolebygningen en Mængde fangne spanske Officierer, i December fyldtes dens Etager med Magazinkorn og have fra den Tid af til 1812 været brugte til et saadant Dplagssted.

Da den residerende Capellan Pastor Plesner, som, efter sit Embeds Medfør, skulde undervise i Borger skolen, havde i nogen Tid været i Rolding uden Virksomhed i denne Retning, blev Skolebygningen omsider i 1814 gjort ryddelig og indviet paany til sin Bestemmelse, ved en Tale af Bye- og Herredsriveren Cancellieraad, Ridder Schouboe. Siden har den stedse været brugt som Skole. Underviisningen gives af den residerende Capellan og tre Lærere i fire Classer; første Lærer, som tillige er Chordeg, har i aarlig Løn 200 Rdlr., anden Lærer 300 Rdlr. og 3 Favne Brænde, tredje Lærer samme Brændedeputat og 200 Rdlr. I 1840 oprettedes her en Friskole (Tab. III, 8.) med 2 Classer, under en egen Lærer, der lønnes med 150 Rdlr. og 3 Favne Brænde aarligen og har dertil fri Bolig og Have; der er nu opført en nye Friskole (1847). — Lærerinden ved den saakaldte Kollinske Haandgjernings skole (Tab. III, 7.) erholder i aarlig Løn 66 Rdlr. 4 Mk. og 2 Favne Brænde, imod at give 20 fattige Pige børn Underviisning i Syning og Strikning. Desuden haves her særskilte Instituter for Piger og Dreng.

Skolevæsenets Indtægter bestaae i Renterne af Skolens Andeel i det Kollinske Legat 5166 Rdlr. 61 Sk.; i Skolepenge, som ere ubestemte, da de beroe paa Børnenes Antal, der søge Skolen; i Bidrag fra Fattigtassen og Kirkens Kasse; i den Skolestat, der lignedes paa Formue og Leilighed; i

Bøsse, Tavle og Kirkelyspenge, samt i hvad der indkommer ved Skolemulkter. Efter Regnskabet over Rolding Kjøbstads almindelige Skolekasse for Aaret 1841 udgjorde Indtægten: 1410 Rdlr. 5½ Sk., og Udgiften: 1325 Rdlr. 91½ Sk. (1).

I min Skoletid og flere Aar derefter var St. Thomæ Dag den 21de December en mærkelig særegen Glædesdag for Skoleungdommen i Rolding og i en anden Henseende ogsaa for Skoleholderne, som paa denne Dag erholdt et Extratillæg til deres i Sandhed saare tarvelige Embedsindkomster (2). Hvert Barn bragte nemlig da sin Lærer en liden Erkjendtlighed for det forløbne Aars Arbejde, efter Forældres og Foresattes Evne og Belvillic. En Gave, deels i Penge, deels af 2 til 6 eller 8 Lys var almindeligen vedtaget for hvert Barn, og det fattigste lagde gjerne sin Stjærn og Praas til de Formuendes rigere Gaver. For denne Forældrenes Godhed bleve Børnene tracterede med Mjød og Kringler, og Skolestuerne overlodes dem til fri Raadighed; de benyttede ogsaa deres Frihed, dansede og legede med hverandre den ganske Dag, og brændte tilsidst i Dvergivenhed Skolernes gamle forslidte Ferle, uden at tænke paa, at de derved selv havde foranstaltet Anstæffelsen af en anden nye og kraftigere, som enten laae paa Skolemesterens Stol eller pegede hen ad Skolebordene, til Skræk og Advarsel, naar de, i det nye Aar, samlede igjen under den alvorlige Tugt. Men denne Dag udmærkedes især ved de Bærdigheder, hvortil Børnene vare ophøiede. „Hvad er Du bleven? Hvad er Du bleven?“ saaledes lød det da fra Mund til Mund iblandt dem, og Svaret var intet mindre end: Reiser eller Reiserinde i Rusland, Konge eller Dronning i Spanien, Prinds eller Prindsesse i Danmark; dog maatte de ogsaa nøies med mindre høie Wrestitler, lige fra Geheimeraad til Commerceraad og deres Fruer. Men, som alt Mennefseligt er forgængeligt, saa var ogsaa disse fyrstelige og fornemme Personers Rang, den nedlagdes endog for Aarets Ende, og der taledes ikke mere om den. I den ene af Skolerne opvartedes ogsaa med geistlige Bærdigheder; man gjorde Bekjendtskab med

(1) Rolding Commune ved P. A. C. Rosendahl. Odense 1840 og Extract af Rolding Kjøbstads oecon. Regnskab for 1840 og 1841. Belle 1843.

(2) Saavidt jeg erindrer, var den Lon, Skolelærerne erholdt for et Barnes Underviisning i Læsning, Skrivning og Regning, i Almindelighed 2, 4 eller 6 Sk. ugentligen.

Provster, Consistorialraader og Bisper, jeg troer endogfaa med Paver, hvilket dog var forunderligt i et protestantist Land, men det gif med disse Personer som med de verdslige. For at Børnene kunde godtgjøre hvad de paa denne Dag vare blevne, meddeeldes dem, i Forhold til deres Alder og Kundskaaber, de saakaldte Proberne (Proben), fra et Octavblads til et Arts Størrelse; disse vare, langs med Kanten, stadseligen bemalede, øverst med Engle, som holdt Krands og Kroner, nederst med Løver og Hjorte, som de ædlere Dyr, thi Faarene mindes jeg ikke at have seet, ihvorvel de paa sine Steder maaskee ikke havde været upassende; paa Siderne vare Blomster anbragte i Festsans, og i det saa smukt indfattede Rum var af Skoleholderen skrevet med pynteligt Fractur og med røde Bogstaver de første Linier af en Forstrift, hvis Indhold sædvanligen var taget ud af Bibelen og hvis første Ord regelmæssigt begyndte, det ene Aar med et stort ziirligt **A**, det andet med et **B**, indtil det hele Alphabet, som deri var forskjelligt fra alle andre Alphabeter, at det læstes med hjertelig Fornøielse, var gaaet igjennem. Efter denne Forstrifts følgende Linier maatte da nu Børnene, nogle Dage iforveien, skrive paa Proberne, og tillige gjøre Rede for en Deel Julevers og andre Vers af forskjellige Psalmer, ældre og nyere, de forinden havde lært. Men da de kappedes om at overgaae hverandre i Mængden af udenad lærte Vers, efterdem disse bleve sammentællede og deres Sum anført i Proberne, og da de havde Lov til selv at vælge deres Psalmer, vare de snilde nok til at vælge dem, der havde de fleste og de korteste Vers. Mangt et Barn kunde saaledes have lært flere hundrede Vers, forstod, desværre! ikke et eneste af dem, glemte dem ogsaa snart, men tog fat paa dem igjen henimod næste Aars Julefest og forøgede, om muligt, deres Antal. Disse Proberne sluttedes nu af Skoleholderne med følgende Ord, prentede med Bogstaver af forskjellige Couleurer: „Skrevet i Kolding danske Skole, paa St. Thomæ Dag, Aar . . . af N. N. som for sin Flittighed i Læsning, Skrivning, Regning og N. N. Vers er kaldet. — Her var nu Rummet, hvor Hæderstitlen skulde staae, men som ikke stod der, den Dag, da man skrev sin Prober, for at den vundne Hæder ikke for tidligt skulde blive publiceret, det tomme Rum, Barnets Længsel ikke tidligt nok kunde faae udfyldt og som det allerførst med inderlig Sjelefynd betragtede paa den store Høitidsdag, da dets Længsel var bleven stillet. Naar nu denne Dag heldede, toge Børnene efterhaanden hjem, fremviste deres glimrende Vidnesbyrd for Forældre, Familie, Venner og Belyndere, og de fattige Børn gif med dem omkring i Byen og sam-

lede sig nogle Skillinger, hos dens velgjørende Borgere, til den forestaaende glædelige Julefest.

I Begyndelsen af indeværende Aarhundrede oprettedes i Kolding en Søndagskole, som med Dyrighedens Tilladelse holdtes paa Raadhuset. Her erholdt den confirmeerte Ungdom af Haandværksstanden, ogsaa ældre Mestere og Svende, ifald de attraaede det, fri Underviisning i Rettskrivning, Calligraphie, Frihaands og Bygningstegning, Geometrie og Regning. For at kunne bestride de fornødne Udgifter til denne Skole, ansøgte den 6te August 1805 om Bidrag fra Fondet ad usus publicos; det Ansøgte bevilgedes ikke, hvorimod man henviste til Byens Ræmnerkasse, som ogsaa tilstod Skolen en aarlig Understøttelse af 40 Rbdlr., og bestemtes da tilige, at ogsaa Andre udenfor Haandværksstanden kunde deeltage i Underviisningen, imod at erlægge en passende aarlig Betaling derfor. Skolen skulde fornemmelig en Litteratus Gesner, der boede i Kolding, sin Tilværelse; han var en af dens Lærere, dens egentlige Bestyrer og, saa at sige, dens virksomme Organ, thi med ham opkom, stød og faldt den. I dens korte Livsperiode fra 1805 til 1807 bidrog den imidlertid dog noget til Haandværksstandens Dplysning og Dannelse.

Hospitalet (I, 24. II 17. III, 5.)

Fortællingen om St. Jørgen og hans ridderlige Kamp med Dragen, hvorved han frelste Kongens Datter i Lybien og Landet fra de Ddelæg- gelfer, dens giftige Aande udbredte, gav Anledning til denne Helgens høie Anseelse ⁽¹⁾. Tidligen æredes han i vort Fædreland; allerede i Aarene 1295 og 1368 finde vi et i Odense og et i Kjøbenhavn oprettet Hospital at bære hans Navn ⁽²⁾. Flere Stiftelser for Syge og Skrøbelige her i Landet opkaldtes ligeledes efter ham, der betragtedes som „*captivorum liberator, pauperum protector, ægrotantium medicus*“ og Kolding Hospital nød ogsaa denne Ære ⁽³⁾. Et St. Jørgens Hospital med Capel har ligget sydvest for Byen ved Naen og vesten for den saakaldte Provste- gaard (Tab. I, 25.) ⁽⁴⁾. Det nævnes i Aaret 1525, da Kong Frederik

(1) Denne Kamp fortælles ogsaa at være foregaaet ved Svendborg paa et Sted, hvor der siden aldrig voxer Græs, og i Eggen af Nyborg, ved et Tempel, hvorfra en frygtelig Drage gif ud for at ødelægge Landet. Dette Uhyre krævede hver Dag et Mennekesoffer, hvilket ud- valgtes ved Lodkastning. Omfider faldt Loddet paa Kongens eneste Datter, for hvis Frelse han lovede sit halve Kongerige. Nu fremstod Ridderen St. Jørgen, som, efter først at have gjort et mislykket Forsøg paa at dræbe Dragen ved forgiftede Rager, angreb den og slog den ihjel. Belønningen for denne ridderlige Daad vilde han ikke modtage, men udbad sig kun, at et Kloster maatte blive opbyggt paa det Sted, hvor Dragen blev dræbt. Man har baade støbte, udhug- ge og malede Afbildninger af denne St. Jørgens Heltefærd. (Thieles Folkesagn).

(2) Pontoppidans Orig. Hafn. p. 165, og Wedel Simonssens Rugaards Historie.

(3) Disse St. Jørgensgaarde for spedalske eller „spitalste“ Folk bleve siden indbragne under de almindelige Hospitaler i Stæderne og forenede der- med, da denne Spedalskheds Sygdom efterhaanden ophørte, og de som vare forlehne med disse Gaarde maatte til Hospitalerne erlægge en aarlig Afgift. (Pontopp. Ann. III, p. 271.)

(4) Bed for saa Aar siden at opføre en Bygning paa den Banke, hvor

den Første lod Befaling udgaae til Mester Claus Gørdsen, Provst i Ribe, Mester Anders Glob, Provst i Odense, og Holger Rosenfrands, Ridder og Embedsmand paa Koldinghuus, at, saafremt det befandtes, at Sognepræsten i Kolding, Niels Skriver, der vidnes om „at han ikke haffuer huldit then Tjeniste, som hannum burde met rette, effther thet Forlæhnings Breffs Lydelse, hand therpaa haffuer, ikke kunde behulde sancte Jørgens Hospitall och Capell sammesteds i Forlæhning,“ da skulde de deri indføre M. Jesper Brochmand, som Hs. Majestæt dermed havde forlehnet. Forlehningsbrevet til Brochmand udstædte Kongen under 25de November 1526 og hedder det deri, at han skal have Hospitalet med al dets Rente og Tillæggelse, „dog meth so Skell, att hand skall opholdhe ther sammesteds Messer och Gudz Thiennestæ och giffue fattighe, snghe, spidalskth Menniskæ sodane Prouantt, Rettighett och Liifs Nødtørfft, som thennum bor“ o. s. v. — Af Mogens Bilde, der var Befalingsmand paa Koldinghuus, Hayes et Testamente, „schreffwitt uti sancte Jørgens Gørdt for Kolding Anno domini 1537.“ Brochmand havde Hospitalet i Forlehning til 1542, da han resignerede og fik af Kong Christian den Tredie Gundsøgaard og tre nye Gaardsæder i dets Sted ⁽¹⁾. Derefter blev en Borger i Kolding, Hans Boesen, forlehnet med det og dets tilliggende Gods, „at han de Syge og Fattige skulde underholde.“ 1543 lagde Kongen dets Indkomster til det almindelige Hospital i Ribe ⁽²⁾, og 1548 nævnes St. Jørgensgaard i Kolding blandt de Godser, som bleve udlagte Dronning Dorothea til Livgeding under Kolding Slot; til Bederlag derfor gav Kongen 1552, 11 Gaarde i Hoversherred, 2 Gaarde i Maltherrød og 1 Gaard i Jerlev Herred. Ved Fundats af 15de December 1558 bestemte Kong Christian den Tredie, at der ved Kolding skulde være et Hospital, og gav dertil en Toft og Ager udenfor Kolding, vesten for St. Jørgensgaard ⁽³⁾, et Vicarie, liggende i

den nuværende Bleggaard eller Blegdamsgaard er beliggende, stodte man ved Gravning paa nogle Ruiner, som ansaaes for Levninger af det gamle St. Jørgens Hospital.

(1) Danske Mag. T. VI S. 7, 9, 41, 54.

(2) Pont. Annal. III S. 280 og Tergag. Ripæ Cimbr. p. 525.

(3) Anno 1559 fik Maler Jost von Heiden, og hans Hustru, af Kong Frederik den Anden, Livsbrev paa St. Jørgensgaard udenfor Kolding. 1573 nævnes en Raalgaard, som tilhørte Kongen og laae ved St. Jørgensgaard. Denne Raalgaard eller Have erholdt Gjertrud, Claus Bogensens Efterleverste, tilligemed Kongens Bod i Kolding,

Ribe Domkirke til alture apost Philippi et Jacobi med Bønder, Tjenere og al dets Rente og Tilliggende, „saaledes som Hr. Hans Landen har havt og skal beholde det sin Livstid,“ (1) (til dette Vicarie hørte nogle Gaarde i Tønder-, Hvidding-, Gjording-, Ralslund- og Frøs-Herreder), endvidere Konge-, Korn- og Dvægtienderne af Andst-, Gjesten-, Berst-, Bekke-, Zorderup- og Bamdrup-Sogne. Kong Frederik den Anden stiftede denne Stiftelse den 25de Februari 1572 og forøgede dens Indtægter med 30 Læs Brænde og noget Gods i Tørrild-, Slaugs- og Holmansherreder og senere ved Magestiftsbrev af 17de Februar 1579, udstædt til Albrecht Friis paa Harriskjær, (Haraldskjær) med Gaarde og Gods i Slaugs-, Tørrild-, Jerlev- og Brust-Herreder. Ved Gavebrevet af 8de Januarii s. A. havde Friis erholdt fire, Kolding Hospital tilhørende Gaarde med tilliggende Skov, i Høgholt, imod andet Gods, vortil ikke var Skov; derover besværede Hospitalets Forstander sig for Kongen, thi ved dette Magestifte maatte Hospitalet savne Brændsel og fornødne Olden til dets Sviin. For at raade Bod paa denne Mangel, tilstod Kongen Hospitalet 50 Læs Brændsel, hvoraf de 20 Læs udvistes fra Bramdrup Skov, og frie Olden paa Kroens Skove til 30 Sviin; dette forandrede siden af Kong Frederik den Fjerde, ved Resolution dat. Koldinghuus den 18de August 1721, derhen, at Hospitalet erholdt 30 Læs Brændsel og, istedenfor fornævnte Friolden og de 20 Læs Brændsel, 12 Rdlr. af Rytterkassen. Under 10de Julii 1587 magestiftede Kong Frederik den Anden med Kjeld Brochenhuus til Leerbek noget Hospitalets Gods i Tørrildherred imod andet Gods i samme Herred, og det fornødne Riis og Torn af Skovene i Koldinghuuslehn til Gjerdsel for en Humlehave og to Hospitalet tilhørende Zorder. Den 12te Julii 1609 stænkede Kong Christian den Fjerde Hospitalet i Ribe en ved samme By beliggende, men Hospitalet i Kolding tilhørende Gaard, Nygaard eller Østergaard, hvorfor sidstnævnte Hospital erholdt til Bederlag en Gaard i Besterbek, i 7de Sogn, Stads Herred.

Sønden nedenfor Slottet, qvit og fri og desforuden aarligen af Slottet 1 Pund Rug, 1 Pund Byg, 1 Fjerdings Smør, 1 Sviin, 2 Faar og 6 Daler. Denne St. Jørgensgaard nævnes endnu 1594, som man ser af Kong Christian den Fjerdes Brev s. A., hvori det tilledes Thomas Kulbrænders Enke at beboe et lidet gammelt Huus, som hører under Slottet og ligger udi St. Jørgensgaard (Geheime-archivet).

(1) Familien Landen eksisterede endnu i Kolding i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede.

Efter en Optegnelse i Kongens Skrivealender erholdt Hospitalet endvidere 100 Rdr. den 31te Marts 1635. For noget Hospitalet tilhørende Gods, som stod for 118 Tdr. 3½ Skp. 2 Alb. Hartkorn og var udlagt Kong Frederik den Tredie „til Kronens Gjeld at afbetale,“ gav Kongen, under 27de Martii 1651, Hospitalet Vederlag i Gaarde og Gods i Almind Sogn og Bye i Bruffherred, Knurborg og Beerst i Andstherred, Urre i Nørvangsherred og Vorbasse i Slangsherred; dette Gods bortsolgtes, efter kongelig Approbation, i Maret 1747, med Undtagelse af det i Alminde, Knurborg og Beerst, som var endnu ved Hospitalet 1754. — Onsdagen efter St. Olai Dag 1572 tilskjødede Herredsfogeden i Bruffherred, Bertel Hansen i Eltang, Hospitalet en Humlegaard og Grund Besten for Kolding og mod Osten op til Fortet ved St. Jørgensgaards Mark. Ved et Skjøde af 1594 afhændede Borger Niels Hansen Maaltbeck til Byfoged Jacob Pedersen Tønder i Kolding en Raalhøve, Jordsmon og Grund norden for Byen, imellem Anne Saresdatters Jord og Raalhøve ved den nordre, og Byens Fort og Jord ved den søndre Side, og under 13de April 1625 tilskjødede fornævnte Tønder Tolder, Borgemeister og Hospitalsforstander Gregers Ottesen, paa Hospitalets Vegne, sin Raalhøve, Jord og Grund, norden for Keberbanerne under Kolding-Bjerge, imellem Frederik Barnholts Høve og Grund ved den nordre, og Mikkil Simonson Skibbyggers Jord ved den søndre Side, Adelforten ved den østre, og Byens Engjord ved den vestre Ende. Ved Skjøde af 16de Januarii 1601 erholdt Hospitalet en Tøft, Langdal kaldet, indenfor Kolding-Nørreport, som havde tilhørt Hr. Hans Rneus. og som hans Svoger Hr. Jens Ruudsen i Nagbølle nu tilskjødede det for 200 Daler, som han skyldte Herman Apothekers Enke; denne Capital blev staaende i Hospitalet indtil i Aarene 1606, 1607 og blev 1616 udbetalt med Renter 6 pCt. p. a. Efter den svenske Krig 1658 laae denne Tøft øde og benyttedes af nogle af Byens Indvaanere. I Maret 1675 kjøbtes til Hospitalet af Karen, Jens Sares Arvinger, for 4 Daler, et Stykke Jord, som laae i dets Rammehøve, norden for det og imellem dets Engjord ved den søndre Side og vestre Ende, og Byens Fort ved den nordre Side og østre Ende. Men disse Hospitalets Indtægter ere med Tiden deels forandrede, deels forsvundne, uviist hvorledes, hvilket man erfarer af Bedtegningerne paa nogle Copier af Hospitalets Documenter, som opbevares af Hospitalsforstanderen og under Datum: Ribe den 9de September 1685 ere verificerede af Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribestift, Frank

Eberhardt v. Speckhan og Christen Lødberg, som ligehyldende med Originalerne i Ribes Stiftskiste. — Tilførn havde Hospitalets Indtægter været beregnede saaledes: Det ommeldte Vicarie fra Ribe Capitel; de 6 Kongetiender, der ialt udgjorde de 98 Td. 4 Skp. Sæd; dets Jordegods, Harthe, Bamdrup, Gaucerslund, Pjedsted og Skjærup Sogne (75 Tdr. 3 Fdr. $\frac{5}{8}$ Alb.) afgav 63 Tdr. 1 Skp. Rug, 30 Tdr. Byg, 9 Tdr. 6 Skpr. Havre, 6 Tdr. Boghvede, 8 Pd. Smør, 3 Lam, 2 Gjæs, 9 Høns, 11 Læs Tørv, 30 Læs Brænde, hvilket ialt ansloges til 514 Rbd. 1 Mk. 15 $\frac{1}{2}$ Sk., hvorfra afdroges 145 3 Mk., saa Hospitalets Nettoindtægt udgjorde 368 Rbd. 4 Mk. 15 $\frac{1}{2}$ Sk. (1) Hver Juleaften gav Kong Christian den Femte de Fattige i Rolding 15 Rbd. til Almisse i Proviant. (2)

For Tiden bestaae, saavidt jeg veed, Hospitalets Indtægter i Konge-Korn- og Dvægtienden af 7 Sogne, Renterne af circa 12000 Rbd. Selv foruden Refusioner af enkelte Gaarde m. v.

Man veed ikke med Visshed, naar Hospitalet er bygget, men formoder af Aarstallet 1578, som stod paa Bygningen førend dens sidste Forandring, at i det mindste en Deel af den maa være opført paa den Tid. Efter en Ildsvaade, som 1617 overgik Hospitalet, st. l. Hovedsmanden paa Roldinghuus Otto Brahe til Krogholm have ladet det udvide og forbedre. Det gamle Hospitals Hovedbygning bestod af tvende store Længder, den ene af Grundmuur paa 20 Fag, den anden paa 10 Fag, deels af Grundmuur, deels af Bindingsværk, hvortil kom nogle mindre Udhuse. Af den grundmurede Bygning optog Hospitalskirken de 12 Fag; den havde et lidet Trætaarn med en Klokke, og indvendig en lukket Stol til Præsten og to Rader Stole til Menigheden; den var decoreret paa Indgangsdøren med et yderst simpelt Malerie, der forestillede den fattige Lazarus og nogle Inscriptioner, rundt omkring paa Murene til Minde om Hospitalets Belgjorere. Man læste der, at Amtsfriver Mathias Pihme og Hustrue Margrete Beenfeldts havde 1677 givet Messsehagelen; Raadmand Hans Hansen Mauritzen samme Aar en Klokke; Raadmand Michael Danielsen ligeledes en Klokke 1721; Elise Dorothea Boller, sal. Kilian Wahns, 1723 en stor Jernkaffelørn; 1730 Major Daniel Røyan 100 Rbd., som udbetaltes 1740; Kjøbmand Frich

(1) Pontopp. Annal. III p. 363 — Hofmans Fundatser 4 T. p. 699.

(2) Riegels Christ. d. 5tes Hist. S. 576.

1745 Kirketavlen; Hospitalsforstander Lintrup 1750 et Crucifix; Hospitalsforstander Dve Hansen 1755 Døbefonten og Præsten Lucopidans Enke, en Deel af Altertøiet. Altertavlen og Prædikestolen skjænkedes til Kirken 1620 af Lehnsmanden Otto Brahe; i Aarene 1744 og 1748 bleve de restaurerede, ved hvilken Anledning Stedets Præst Lucopidan forfattede og lod sætte paa dem følgende Vers:

Paa Altertavlen:

Jeg fattig, gammel, pialtet stod
 For Gud og hver Mands Die,
 Jeg ganske havde tabt mit Mod,
 Men Gud det saa mon' soie,
 At mig en ynksom Christen saae,
 Der ziirligt lod mig klæde,
 Saa jeg med Ære nu kan staae.
 Den Ven Gud derfor glæde!

Paa Prædikestolen:

Foruden Fod jeg ilde stod,
 En gammel Mand og raved',
 Om ei af Medynk mig en Fod
 Itide blev tillavet.
 Jeg derfor takker Hver og En,
 Som hjalp at jeg blev reddet
 Fra Fald, fra Skam, fra Bræk og Meen
 Og ziirlig staaer beklædet.

Ifølge kongeligt Reglement af 24de Marti 1747 erholdt ethvert af de 21 Lemmer, som da opholdtes i Hospitalet, 28 St. ugentligen; de havde en Stue tilfælleds og ligeledes et langt Soveværelse, hvor Seng stod ved Seng i to Rækker, hvorigjennem for Lemmerne var Udgang til Kirken; deres egen Præst, som i ældre Tider boede i et særskilt Huus, der skal have ligget ikke langt fra Hospitalet og norden for det, men senere være afbrændt, og deres egen Kirkegaard, som tilskjødedes Stiftelsen 1588 og strakte sig, sønden for Kirken, ud imod nogle af Byens Haver. Denne Kirkegaard indbefattede et Stykke Jord paa næsten 24 Alen i østre og vestre Ende, der havde tilhørt en Borger Morten Thomsen i Kolding og folgtes siden af dennes Søn Thomas Mortensen i Helsingborg. Hospitalet forblev i sin gamle Forfatning indtil Aaret 1803, da Stifamtmand Helfried og Biskop Middelhøe i Ribe indgik til Kongen med Forslag om at dets Kirkes Rum maatte benyttes til større Bequemmelighed for Lemmerne, og disses Antal forsøges fra 12 til 28; at de maatte henhøre til Byens Menighed og med denne søge Kirke og Altergang; at den ugentlige Prædiken og øvrige Gudstjeneste i Hospitalskirken maatte ophøre, naar dens nærværende Præst afgik ved Døden eller forflyttedes,

at Byens Sognepræst da maatte forpligtes til, eengang om Ugen eller oftere, dersom Nødvendigheden krævede det, at besøge og trøste de Syge og Sengeliggende i Hospitalet, samt uddele Madveren til dem uden Betaling; og at den ældste Hører ved den latinske Skole maatte tillægges 30 Rbd. aarligen for hver Aften at holde Væn i Hospitalet. Forslaget approberedes; det gamle Hospital blev nu nedbrudt og et nyt opført, som indbefatter en Hovedbygning til Gaden, 27 Fag Grundmuur med Dvift og Port ved hver Ende, (paa denne Bygning staaer Aarstallet 1805, da den blev færdig og Stiftelsens ældre Belgjører Kong Frederik den Andens Navnetræk) samt en ligeledes grundmuret Sidebygning til Gaarden paa 14 Fag. I disse Bygninger afgives Bolig for Hospitalsforstanderen, en stor Forsamlingsstue til Lemmerne, en Sygestue, et Kjøkken og 7 Sovestue for 28 Lemmer. Endvidere har Hospitalet et Material-, Brænde- og Tørvæhus paa 8 Fag, en Daarekiste med fire Kamre paa 5 Fag og en Lade- og Staldbygning paa 9 Fag. Tyve til tredive strøbelige Mennesker erholde frit Dphold i Hospitalet og dertil en ugentlig Understøttelse i Penge, i Forhold til Enhvers Alder og Trang. Dmtrent lige saamange Lemmer nyde den samme Understøttelse udenfor Hospitalet.

I R. Christian den Tredies Kirkeordinants af 1537 og i Riber-Artikle af 1542, som slutte sig dertil, bestemmes, at der i hvert almindeligt Hospital i Kjøbstæderne skal bestikkes en god, from, gudsfrygtig Mand, som enten er ugift eller gift, men uden Børn, der skal forestaae Hospitalet, oppebære dets Indtægter og deraf have sit Dphold, og naar samme Forstander døer eller afgaaer, da skulle hans Efterladenskaber, tilfalde Hospitalet og de Fattige være hans Arvinger. Samme Forstander skulde have sit tarvelige Dphold af „den menige Kiste;“ han maa ogsaa have en Bogn at sende ud at tigge over Lehnet, at de Fattige maae ogsaa noget godt faae af Almisser. Hvor som Bognen kommer, skulle Landspræsten lade sin Flid til at formane Folket til Kjærlighedsgjæringer. (*)

Om Forstanderne ved Hospitalet har jeg kun erholdt følgende ubetyde-

(*) Den omtalte menige Kistes Indhold bestod af den Almisse, som gaves af christne Folk i Guds Navn, Testamenter, Kalentependinge, Broderskabspendinge og andre Gildespendinge, Sjælegaver, testamenteret Jordegods, Vicariedomme, naar de Personer døde, som vare beneficerede dermed. Præsterne skulde endvidere formane Folket til at give de Fattige hvad de tilforn pleiede at give til Messer, for Afsad og for Pillegrimsang. Over de Fattiges Gode skulde sættes Diaconer, som skulde holde Regnskab over Indtægter og Udgifter. Dmthjorselen med Hospitalets Bogn ophørte ved kongeligt Forbud i Aaret 1581.

lige Efterretninger. Under 28de November 1572 benaadede Kong Frederik den Anden Hospitalsforstander Jørgen Hansen i Kolding med Kroens Part af Kongsted Sogns Korntiende; i samme Konges Tid nævnes en Hospitalsforstander Anders Simonson. Under 15de November 1748 befalede Kong Frederik den Femte at Hospitalsforstanderen med Familie og Tjenestefolk skulde henhøre til Hospitalskirken; 1750 nævnes en Lintrup som Forstander (*); i en Dve Hansens Tid siges Hospitalets Indkomster at have forbedret sig betydeligen. Senere forestod en Hadberg Stiftelsen i 32 Aar og døde 1790. Hertil komme endnu Forstanderne: Hans Stephensen Smith, Krigsassessor Grüner, som entledigedes i Maade 1825, Major Christian Erhardt v. Borgen (død 1845) og P. C. Thiesen, som nu er Hospitalsforstander.

Sangen og Tavlens Ombæring i Hospitalskirken, hver Søn- og Helligdag, besørge des ved en af Latinskolens Disciple, som ogsaa ringede Klokkerne, naar Gudstjenesten ved Præstens Ankomst skulde begynde. Stiftelsen har havt følgende Præster efter Reformationen:

1. Jørgen Hansen, 1585.
2. Morten Sørensen, Præst i 27 Aar, døde 1654.
3. Bertel Christensen, 1655.
4. Niels Pedersen Brad eller Brede 1687.
5. Dlus Bützov, gift 1689 med Margrete Bertelsdatter, fornævnte Niels Brads Enke døde 1708. Han var først Rector i Nysted, og er Forfatter af et dansk Urevers over Jacob Bircherod, Professor ved Gymnasiet i Odense.
6. Lorents Bakke.
7. Magister Christian eller Christen Lund, blev siden kaldet til Sognepræst for Boldum og Rud Menigheder i Aarhus Stift og tillige til Hofpræst for Enkedronning Anna Sophie paa Clausholm, døde 1733.
8. Christian Søbye, 1730, derefter Sognepræst til Harthe og Bramdrup.
9. Rudbeck Lucopidan, 1739, derefter residerende Capellan i Kolding og Sognepræst til Alminde. Han var en Søn af Jubellæreren Mo-

(*) Hans Enke Lovise Lehmann erholdt aarligen 10 Rdl. ved Geheimeraad, Stiftamtmand Gabels Frues Testamente, dateret: Ribe d. 4de Octbr. 1756 (Hofmanns Fundatser 4de Tome S. 514).

gens Lucopidan, Præst i Sunds Herred og Sognepræst til Østerfjerninge og Hundstrup.

10. Magister Ole Westphal, 1746, var først Skibspræst, siden residerende Capellan i Kolding.
11. Hans Tellefen, død 1753.
12. Frederik Krag, Præst i Tranquebar, derefter etsteds i Sjælland, førend han kaldtes hertil, døde 1764.
13. Christopher Sølling, Hører i Kolding Skole, blev foruævnte Krags Capellan p. p. siden hans Succesor; 1767 kaldtes han til Sognepræst for ^{Grin}Præstebud og Heinsvig Menigheder, hvorfra han befordredes til Tostrup og Horne.
14. Peder Hegelund var 1756 Personelcapellan i Nustrup, siden i Andst, blev 1767 Præst her ved Hospitalet, derefter 1776 kaldet til Meirup og 1787 til Daugberg, Møndsted og Smøllerup.
15. Richard Hagerup Bolqvarg, født 1748 i Stoguen i Norge, deponerede fra Ribe Skole 1763, blev Collega ved samme Skole 1768, Personelcapellan og tillige Hospitalspræst i Kolding fra 6te Septbr. 1776 til 1ste Mai 1779.
16. Niels Holst Jürgensen. fra 21de Julii 1779 til 9de Januari 1801, da han kaldtes til Sognepræst for Høe og Drbye Menigheder i Ribe Stift.
17. Johan Elias Ludvig Luplau, først 1798 Personelcapellan ved Sognekaldet i Kolding, derefter Hospitalspræst sammesteds fra 8de Mai 1801 til 12te December 1806, da han blev Sognepræst for Tostrup og Roum Menigheder i Viborg Stift. Han døde 1819.

Hospitalspræsten i Kolding havde i aarlig Løn: Jellinge Kongetiende, der tillagdes ham ved kongeligt Skjøde, dateret Koldinghuus den 21de Martii 1572, (Geheimearchivet) 10 Slettedaler af Kolding Kirke, for der at assistere Præsterne og prædike til Aftensang de tre store Høitider, da han ogsaa erholdt Offer af Byens Menighed. Af en Eng ved Hospitalet havde han endvidere en aarlig Indtægt af 3 Rdl. 12 Sk. og for 30 Læs Brænde: 27 Rdl. 5 Mk. 4 Sk.

Til Præsterne i Kolding kunde endnu henregnes efterstaaende Hofpræster og udenbyes Prædikanter, som nogle af vore Konger især yndede og hvis Prædikener de gjerne hørte, naar de opholdt sig paa Koldinghuus:

1. Doct. Lucas Backmeister den Ældre, født 1530, blev 1559 kaldet til Dronning Dorotheas Hofpræst paa Koldinghuus, hvor hun

opholdt sig efter Kong Christian den Tredies Død. Men da han, efter Embedspligt, straffede i sine Prædikener adskillige Synder, som gif i Svang ved Hoffet, bleve Hoffinderne ham ugunstige og androge paa hans Afstedigelse⁽¹⁾ men han forekom denne og reiste 1562 til Rostock, hvor han blev Professor i Theologien og Præst ved Marietirken. Dronningen vilde nødigen have mistet ham, og Kong Frederik den Anden tilbød ham siden togange Hofprædikantembedet og det theologiske Professorat i Kjøbenhavn, men han undslog sig derfor, blev omsider Superintendent over de Rostockske Kirker og døde 1608.

2. Mag. Christopher Hieronymi Knopf eller Knoff, født i Preussen, var fra 1560 til 1562 i Forening med fornævnte Backmeister og derefter alene Entedronning Dorotheas Hofprædikant paa Koldinghuns indtil 1567 da han blev tydsk Hofpræst hos Kong Frederik den Anden. Efter kongelig Befaling, fulgte han 1568, som Feldtpræst, den store Feldtherre Daniel Rangau i Krigen med Sverrig, og siden, efter Rangaus Fald, Generalen Christopher v. Dohna. Da Freden var sluttet til Stettin 1570, tiltraadte Knopf igjen sit Hofprædikantembede. I Aaret 1572 blev han baccalaureus theologiæ og magister artium. Efter Kongens Død forblev han som Hofprædikant hos Kong Christian den Fierde, der siden tillod ham, da han blev gammel og skrøbelig, at boe i Roeskilde, som Kantor og Canonicus capituli Roesk. og flyttede han dertil i 1592. Han var gift med Dronning Dorotheas Livmedicus Dr. Johan Paludans Datter, Barbara, med hvem han levede i 29 Aar og havde 13 Børn. Han døde 1611 som Jubellærer og er begravet i Biskop Dlusfs Kapel i Roeskilde Domkirke.
3. Mag. Bartholomæus Embes eller Emek (i: Myre, formica) var Hofprædikant hos Dronning Dorothea fra 1567 til hendes Død 1571 i Sønderborg. Aaret derpaa blev han Hofpræst hos Hertug Adolph til Slesvig-Holsteen og tillige Provst over Amtet Gottorf, 1577 Lector i Theologien ved Domkirken i Slesvig, døde 1578.

(1) Da Mag. Christopher Knopf var samtidig med Backmeister ved Dronningens Hof i 2 Aar og deres Religionsprinciper forskjellige eftersom Knopf var Kryptocalvinist og imod formula concordiæ, hvilken Backmeister yndede og siden fremmede i Rostock, have Nogle meent, at heri laae Grunden til at Backmeister forlod Hoffet.

Anno 1681 prædikede Biskoppen i Aarhus Dr. Erik Grave for Christian den Femte paa Koldinghuus, ved hvilken Anledning Kongen be-
naadede ham med den, paa de Læder, høie Justitsraads Rang.

I Aarene 1711 og 1712 da Kong Frederik den Fjerde, formedelst
Pesten i Kjøbenhavn, opholdt sig paa Koldinghuus, bleve Biskop Bartholomæus
Deichmann i Viborg og Mag. Henrik Pontoppidan, Provst i Elboe Herred
og Sognepræst til Michaelis Kirke i Fredericia oftere befalede at prædike
for Kongen. Samme Befaling erholdt ogsaa Consistorialassessor Matthias
Zoega, Provst i Haderslev Amt og Sognepræst i Bilstrup og var han
som Prædikant isærdeleshed yndet af Prindsesse Sophie Hedevig. Han
var født 1667 og døde 1749.

Anno 1736 kaldte Kong Christian den Sjette Præsten i Randrup,
Hans Adolph Brorson til Kolding, hvor han den 5te Søndag efter Paaste
holdt Prædiken i Slotskapellet for Kongen, som fandt saadant Behag i
hans opbyggelige Foredrag, at han samme Aar udnævnte ham til Stifts-
provst i Ribe og Aaret derpaa til Biskop i Aalborg (1).

Sydvest for Kolding og strax ved St. Jørgensgaard eller Hospital,
har i ældre Læder ligget en saa kaldet Provstegaard (Tab. I, 10.), (senere
synes en Gade, som findes paa Grundtegningen af Byen fra 1677, at
have baaret Navn af Provstegaarden Tab. II, 29). Man formener, at
denne Gaard har været en Residents for Provsten af Almindssysel, hvis
Embede fra 1330 var forenet med Cantoratet, det fjerde Prælatendom i
Riberdomkirke. Dette Cantorat, hvortil hørte Skads og Smidsstrup Kirker
i Skads- og Holmans-Herred, vedblev indtil Aaret 1723, da Baron Fre-
derik Kragh var forlehnet dermed, endskiøndt de øvrige Prælaturer, paa
enkelte nær, ved Anordningen af 25de Januari 1666, vare inddragne un-
der Kronen (2). Ved Reformationen tilfaldt Provstegaarden ogsaa Kongen

(1) Om disse Hospitalspræster, Hofpræster og øvrige Prædikanter, see:
Thorups Efterretn. om Ribe Skole, Zwergii sjell. Klerikie S. 476—
484, Pontopp. annal. III. p. 608 og IV. p. 167 og 207, Gies-
sings Jubell. 2den Deels 2det Bind. S. 60, 175 og 181, samt
3die Deels 1ste Bd. S. 403. Blochs fynske Geistl. Hist.

(2) Provsterne boede sædvanligen i ældre Læder i Nærheden af Biskopperne,
hvis Medhjælper de vare, og i de saa kaldte Provstegaarde; deres
Embede var fornemmelig en Vespøst — Terpag. Ripæ Cimbr.
p. 155. — Hertels Aarhus Domkirkes Bestr. 1ste Afd. 1ste Hefte
S. 82.

og i Aaret 1541 forlehede Kong Christian den Tredie en Ridder Henrik Hack med den, paa Vilkaar, at han skulde bygge og boe i Riget, være Kongen huld og tro, samt holde enten en Rytter i fuld Rustning, eller to gode Somænd rede til Kongens Tjeneste, naar han tilfagdes (1). I Aaret 1548 nævnes Provstegaarden blandt de Eiendomme, som bleve lagte til Dronning Dorotheas Livgeding under Koldinghus. I Aaret 1569 omtales Provstegaarden, i Anledning af et ved den beliggende Stykke Jord, som Bødker Hans Humborg havde solgt til Michel Müller i Kolding. I Aaret 1573 fik Kong Frederik den Andens Hofpræst, Mag. Niels Nielsen Kolding, dennes Collega, Mag. Christopher Knopf og Capelmester Arnoldus de Fine kongelig Tilladelse til at benytte Provstegaarden ved Kolding, naar Kongen holdt Hof sammesteds. Brevet derom lyder saaledes:

„Friderich then Anden o. s. v. gjør alle witterligt att wii aff wor syn erlige Gunst och Raade haffue vndt og tilladt, att os elffelige hederlige og høylerde Mand, Mester Niels Nielsen Kolding och Mester Christopher Knopff, vore Hoffpredicere, saa og wor Capelmester Arnoldus de Fine (2) mue och schulle herefter haffue, nyde og beholde Pronestegorden wed wor Kjøbsted Kolding, med theud lille thofft therhos liggendhis er, Esthersom Mester Youell then tilforn hafftdt haffuer, emeden och all theud Stund the ere vdi wor Thieneste; paa thet the vdi forne Proneste=Gord kunde haffue theris bequem werelse, saa offithe wij til wort Slott Koldinghus kommendis worder, och schall forne wor Kapelmester ther sammesteds haffue hos sig the smaa Finker (3) vdi wortt Cantorie. Thi forbiude wij o. s. v. Skanderborg 19de Martii Aar 1573.

I samme Aar 1573 omtales Provstegaardens Mark, i Anledning af et Magestifte, Kongen gjorde med Morten Guldsmed i Kolding, hvorved

(1) Pontopp. Annal. III. S. 608.

(2) Han flygtede i Religionsforfølgelses Tid fra Brabant til Danmark, var Musicus regius og Canonicus; Han ligger begravet i St. Mikkel's Kirke i Slagelse. — I Nye danske Mag. 3die Bd. omtales en anden Arnoldus de Fine, der døde som Superintendent i Trondhjem 1684.

(3) d. e. Sangere, thi Finkerne ere jo Sangfugle. Man behøver derfor ikke med Jørgius at ansee Ordet for en Feilskrift og forandre det til „Sinker“.

denne fik en Raalhøve, der tilhørte Slottet, istedenfor den han afstod, som blev indtaget til Slotsmarken. (1).

Foruden Hospitalet har Byen endnu nogle andre Stiftelser for Fattige, Gamle, Syge og Skrøbelige, nemlig:

1. Et Fattighuus med Arbeidsanstalt Tab. III, 7, som indeholder i dets to Etager fire store Arbeids- og Soveværelser, en Sygestue, et Magazin og et Materialværelse, foruden Bolig for Opsynsmanden, Deconomiemeiligheden tilligemed Spisestuen er i Kjelberetagen. Lærmerne beskæftiges med at karte, spinde, strikke, hegle, pille Lougværk og gjere Klodser. Den hele Bygning med Indretning og Inventarium har kostet 3000 Rbd., hvortil man af Ribestifts offentlige Midler har faaet et Laan paa 2000 Rbd. Sedler, som tilbagebetales med 160 Rbd. Sedler, aarligen uden Renter og Kapitalafdrag. Til dette Fattighuus ere Materialierne af den gamle Raadstuebygning, som i Aaret 1839 kjøbtes af Byens Fattigvæsen for 825 Rbd., blevne anvendte. Fattighuset er opført paa en Haveplads, der ligelædes blev kjøbt af Portbetjent Hansens Enke for 480 Rbd. og er beliggende paa det saakaldte Svietorv, ligeoverfor Blegdammen eller Bleggaarden. (2).
2. Paa Hospitalets Loft, udenfor Hospitalsporten er, i Aaret 1836, opbyggt et Sygehuus (III, 6) fælleds for Rølding Bye, Andst- og Slanges Herreder under Ribeamt og Bruff- og Elboe Herreder i Veile Amt; det indeholder fem rummelige Sygestuer, et Badeværelse og tvende Værelser til Deconomen, foruden fornøden Deconomiemeilighed. Byens Bidrag til dette Sygehuus udgjorde 800 Rbd. foruden en Deel Inventariefykker, og til dets Vedligeholdelse maa den aarligen bære en Fjerdedeel af Udgifterne (omtrent 50 Rbd.)
3. Amtets Sygehuus, beliggende i Klostergaden, modtager efter Amtets Befaling for det meste veneriske Syge, og staaer ikke i nogen Forbindelse med Byen. Det har tre Værelser til Syge og er, skjøndt lidet, vel indrettet baade med Hensyn til Kuur og Pleie.

Det forrige Byens Fattighuus (Fattigkassens Gaard), der var beliggende i Klostergaden og kjøbtes af Havnekassen til Nedbrydelse, paa

(1) Geheimearchivet — Jørgii Sjell. Klerike p 474.

(2) nemlig den nuværende Blegdam (III, 42.); den forrige laae østen for Byen (II, 10).

Grund af det nye Havneanlæg, bestod af et to Etages Forhuus og et Sidehuus paa een Etage. I Forhusets nederste Etage vare fire Bærelser med Kaffelovne og femten Senge, samt et Bærelse med to Senge. De Fattige erholdt Huuslye og Varme og desforuden Noget i Penge ugentligen eller deels Penge, deels Brød, som uddeelttes til dem, hver Loverdag. I øverste Etage vare 14 Senge i fire Bærelser, af hvilke det ene sædvanligen var i Beredskab, til Brug for fattige Syge fra Byen; de Fattige, som indremmedes Plads i disse Bærelser, erholdt ogsaa fornævnte ugentlige Understøttelse. Ved dette Fattighuus var en Gaardsplads og Have, hvoraf de alle drog fælleds Nytte. Antallet af de Fattige, som havde Opholdssted i denne Bolig, var sjelden under, men som oftest over 30. For nogle Aar siden vare de to bedste Bærelser i nederste Etage ndleiede til Sygestue for Byens Militaire, og et tredje Bærelse beboedes af en Bægter med Familie, men dette blev forandret i Sognepræsten Blicherts Tid, saa hele Gaarden afbenyttedes alene af Fattigvæsenet. Ved Hr. Justitsraad, Ridder, Estrups Foranstaltning købte Byen, for flere Aar siden, en Gaard i Rosbygaden ved den saa kaldte Rosbydam og indrettede den til et Militairsygehuus; det benyttedes ogsaa som saadant af de i Byen garnisonerende Eskadroner af det hollsteenske Landseneerregiment indtil dette opløstes og forflyttedes. Derefter har Byen overladt det til Locale for dens Friskole indtil videre. — Fattighuset udenfor Sønderport (1840) tilhører Kæmnerkassen.

Ogsaa private Mænd og Qvinder have til forskjellige Tider, betænkt Byens Fattige med milde Gaver. Foruden andre forhen nævnte Velgjørere, har Slotsfriver Jeremias Hansen, i Aaret 1626, givet 100 Slettebaler, hvoraf Renten skulde tilfalde Huusarme og faderløse Børn i Rolding. — Under 1ste Maii 1759 har Kong Frederik den Femte confirmeret et af Raadmand, Kjøbmand Daniel Michelsen i Rolding udstædt Gavebrev paa 500 Rd. Rourant til Byens Fattige (1). — Under 7de

(1) Daniel Michelsen, en Søn af Raadmand og Kjøbmand Michel Danielsen og Hustru Karen Terchelsdatter i Rolding, (Han døde 1722 og Hun 1752) er født sammesteds i Aaret 1700 og erholdt der sin første Underviisning, siden fik han en Privatlærer i Præsten Peder Boldike til Sommersted i Haderslevhuusamt, der dimitterede ham til Københavns Universitet, hvor han tog de første Examina og Baccalaureigraden. Som Alumnus paa Valkendorfs Kollegium, udgav han 1721 en Disputats under Titel: *Theses miscellaneæ*; fra 1722 til 1725 var han Kollega ved Rolding Latinskoles 3die

Nov. 1765 bortskjædede Commerceraad, Controlleur og Postmester i Kolding Jens Riis fra sig og sine Arvinger, til fattige Lemmer i Kolding Bye og i Giusstud Sogn, samt til sin Faders Liigsteens Bedligeholdelse paa samme Sogns Kirkegaard, sin Eiendomstoft, frie Kjøbstadjord, sønden for Kolding og østen for Steilbjerg, hvilken Toft, efter hans Død, skulde udleies til bosiddende Borgere af Kolding Byes Jurisdiction og af Leien tilsendes Sognepræsten i Giusstud 5 Rdlr. til Uddeling blandt Sognets Fattige, samt til bemeldte Liigsteens Konsevation; den øvrige Leie, skulde tilfalde Kolding Byes Fattige. Commerceraad Riis døde i August 1779 (1). — Ved Gavebrev af 11te Novemb. 1768, confirmeret 6te Januarii 1769, har Jomfrue Ane Kirstine Thura legeret 200 Rdlr. (som da stode paa første Prioritet i Birkedommer Sonnins Gaard i Kolding, hvoraf en fattig Jomfrue i Kolding, især En som har tjent, men formedelst Skrøbelighed ikke længer kunde tjene, aarligen skulde nyde Renten (2). —

Klasse, i hvilket sidste Aar han giftede sig med Tolder Peder Hansens Enke i Kolding, Kirsten Pedersdatter. Da han var en ypperlig Philolog, som fortsatte sine Studier, anskaffede han sig fra Holland de bedste Auctores, lagde sig tillige efter Theologien, reiste ogsaa til Kjøbenhavn for at tage theologisk Attestats, tog dog noget derefter hjem igjen, blev Kjøbmand i Kolding og samlede sig anseelige Midler, men vedblev desuagtet i denne Stilling at udvide især sine philologiske Kundskaber. Han roses som en retfærdig Handelsmand, en velgjørende Fader mod sine mange Stedbørn og disses Børn og som en retsindig og fornuftig Mand i det Raadmandsembede, han i nogle Aar beklædte. Han døde i Kolding 1759 og blev nedsat i sit Begravelsessted i Kolding Kirke. Af denne Daniel Michelsens 12 Sødsfænde overlevede ifkun 3 Broderen, nemlig: Hans, som (1763) var Raadmand og Kjøbmand i Kolding, Dorthé, som var gift med Christian Lund, Sognepræst til Boldum og Rud i Aarhus Stift og siden med hans Eftermand, Niels Schive, og Maren, som var gift med Peder Hvas og siden med Mads Møller.

- (1) Paa Giusstud Kirkegaard hvile hans Forældre Jørgen Pedersen af Riis og Johanne Jensdatter med deres Døttre Mette og Else; en tredje Datter Kirsten var gift og døde med sin Mand i Nykirke Sogn paa Bornholm og ligeledes en Søn af Jørgen Pedersens andet Ægtekab, Kay Riis. Af Sønerne i første Ægtekab, døde Peder Riis som Byfoged i Nysted i Lolland, og ommeldte Jens Riis i Kolding.
- (2) Jomfr. A. R. Thura, som boede hos Birkedommer Sonnin i Kolding, testamenterede dennes Hustru Anna Dorothea From alt sit Løssore og sammes Søn Hans Christopher 290 Rdlr., samt bestemte desuden 200 Rdlr. til sin Begravelse og sit Gavebrevs Confirmation. Hun døde 1768. (Hofm. Fund. Appendix Tom. 9 S. 38 og Supplement Tom. 11te, S. 668 til 674.)

Ved et den 17de Martii 1817 oprettet og den 2de Aug. f. A. confirmeret Gavebrev, have Jens Sorensen Gjedberg og Hustru Cathrine Hansdatter Waltersdorff bestemt, at 1000 Rdlr. S. B. i kongelige Obligationer forlods udtages af deres Boe og opbevares iblandt de offentlige Midler og Renterne aarligen, af Magistraten og Sognepræsten, uddeles til 8 trængende Enker eller Andre af borgerlig Stand; samt at hvad Midler de, efterat denne Sum og de, i det imellem dem oprettede Testamente, ommeldte Kapitaler ere udlagte til Bedkommende, endvidere, ved deres Død, maatte have udestaaende, ligeledes skulde tilfalde Byens Trængende og Renten uddeles paa samme Maade og efter samme Regel som foranferte. Endelig have de stænk et dem tilhørende Huus Nr. 155 litt. D i Rolding Byes Slotsgade til fri Bolig for fattige huusvilde Borgerfolk. Skulde Noget af deres Familie dertil være trængende, er en Saadan fortrinsviis berettiget til Understøttelsen. — Senere har fornævnte Gjedbergs Enke bestemt, i sit Testamente, at, efter hendes Død, skal hendes iboende Sted Nr. 145 A (1) paa Østergade tilligemed hendes Indbo anvendes enten til en Udbildelse af den Kollinske Haandgjerningskole eller til en selvstændig Haandgjerningskole. Endelig har hun testamenteret Kirken 200 Rdlr. af hendes Midler. Hun døde 1846. Byens Fattigvæsen bestyres af en Fattigcommission, bestaaende af Sognepræsten, Politimesteren, to Repræsentanter og fem andre Medlemmer; de syv sidste have stiftetviis ugentlig Inspection ved Arbeidsanstalten. Til den første Klasse hørte Alle i Arbeidsanstalten, der ved Aarets Begyndelse udgjorde 33 Personer; for disse var beregnet til Føde og Vask 38 Rdlr. pro persona aarligen. Hvad de fortjente ved Spinding, Strikning, Bærkplukning o. s. v. fradrogtes næste Aars Skatteligning. Den anden Klasse bestod af Børn, som vare satte i Kost, dels hos Borgere i Byen, dels hos Bønder i de nærliggende Landsbyer; Udgifterne for disse Børn udgjorde over 209 Rdl. Til tredje Klasse henhørte 14 Personer med 14 Børn, som erholdt en vis ugentlig Understøttelse, og bidroges til dem: 268 Rdlr. 64 sk. — En Deel af Byens Indvaanere have, efter Fattigcommissionens Opfordring, forpligtet sig til, paa bestemte Dage, at give trængende Børn Middagspise, imod at disse den halve Dag søge Skolen,

(1) Ved disse her anførte Nummere og Bogstaver kunne vi bemærke, at Byen har 283 Hænsnummere med 75 Bogstaver; og er deelt i fire Hjerdinge nemlig fra Nr. 1 til 53, fra 54 til 139, fra 140 til 214, fra 215 til 283. (Rosendahl's Rolding Kommune 1840.)

den anden halve Dag Arbeidshuset, hvor de undervises i Haandarbeide. Ved disse Foranstaltninger er alt Liggeri af Byens Fattige aldeles ophævet. Hver Søndag Morgen holdes Gudstjeneste i Arbeidsanstalten og en Prædiken foredrages af Sognepræsten eller en af Skolelærerne. Fattiggassens rentebærende Capitaler udgjorde i bemeldte Aar: 2988 Rbdlr. og dens Forbeieendomme vare: 1 Gaards Jordlod, 1 Loft og 3 Enge, som gave en aarlig Indtægt af 63 Rbdlr. Fattiggassen af Grunden udgjorde 45 Rbdlr. 50 s., den paa Formue og Veilighed lignede, 1200 Rbdlr., Accisegodtgjørelsen, 32 Rbdlr. 12 s. Efter Regnskabet for 1839 havde Kassen i Behold: 498 Rbd. 32 $\frac{1}{2}$ s. (P. A. E. Rosendahl: Kolding Commune i 1840.)

Raadhuset

(Tab. III 2 og Tab. VIII)

er nu en grundmuret Bygning, to Etager høi og paa 9 store Fag. Foran de tre midterste Fag af Facaden mod Torvet hæver sig en smuk Colonnade af fire store Søiler, der bære en triangulair Frontispice; Fodstykket, hvorpaa Søilerne staae, er paa de tre Sider omgivet af en fem Trin høi Trappe af tilhugne Steen, og iøvrigt belagt med couleurede sexkantede Muursteen. Strax indensfor Døren, i det midterste Fag, er Opgangen til øverste Etage, hvor man forefinder en stor Sal paa 4 Fag, der gaaer igjennem hele Bygningen, ved Siden af denne, til Gaarden, Communalbestyrelsens Værelse paa 2 Fag, og et Værelse, ligeledes paa 2 Fag, som afbenyttet til Herredstinget; disse tvende Værelser kunne gøres til eet Værelse, ved at nedtage det imellem dem værende Bræddestillerum og saaledes afbenyttet til Spisefal. Ved Siden af Herredstingsstuen er i et Fag en Trappe, som gaaer ned til Arresterne; til denne Nedgang støder, ud til Torvet, et Værelse, som bruges til Byttinget, og ved Siden af dette er en Vestibule paa 2 Fag, eller et Forværelse, hvorfra der er Udgang til de her berørte tvende Værelser. I Bygningens nederste Etage er der 8 Arreste, en Stue paa 2 Fag, som forhen blev afbenyttet til Vagtstue, en Stue med et Sovestue for Arrestforbæreren og et Kjøkken med Spisestue. I Gaarden ere tvende Sidebygninger indrettede til Sprøitehuus (1), Bryggeri, Brændehuus m. m. Raadstuearchivet opbevares i et paa Loftet, i den nordre Gavlende, indrettet Værelse, og i den søndre er en Borgerarrest. Denne Bygning, som blev indviet den 28de Junii 1840, har kostet at opføre 9509 Rdlr. 64 Sk. r. S., hvortil der er gjort et Laan af 3500 Rdlr., der betales med 6 pCt. aarligen i Renter og Capitalafdrag. — Det gamle Raadhuus (I, 26, II, 13) som stod paa samme Sted, hvor det

(1) I 1843 har Byen faaet en stor Sprøite med Sugeværk, saa at den har nu to store og to mindre Sprøiter.

nye staaer, var en Bindingsværks Bygning, som i sin Tid skal have tilhørt den Lindenovske Familie og kjøbt af Byen. — Efter en Indskrift over Døren mod Torvet var det opbyggt 1609 og renoveret 1740; det bestod af to Etager med Døst, i den øverste Etage vare Arresterne, i den nederste en stor Forsamlingsaal og tre mindre Værelser; i Kjelderens vare ogsaa Arrester og der boede Arrestforvareren; den ene Ende af Bygningen benyttedes til Vagtstue af Byens Garnison (1). I et af fornævnte mindre Værelser opbevaredes Raadstuearchivet, der indbefattede, for flere Aars siden, en Mængde Justitsprotocoller fra 1645 til 1761, dog ikke i uafbrudt fortløbende Række; nogle Documenter, angaaende Søndagsskolen i Kolding; Folketællingen i 1787 og flere Aar; nogle Skrivelser, tildeels i Anledning af Krigen i 1807; Indberetninger om Kornhøstens Udsald; Capitulstarter fra 1787 til 1808 m. m., og dertil et Register paa Byens Privilegier og andre Documenter, affattet efter en gammel Fortegnelse ved Raadmand Bahnsen, den 23de Martii 1741; af dette Register tog, i Aaret 1784, Byens daværende Borgemester, Justitsraad Jungbans, tre ligelydende Afskrifter, sendte de to af dem til det danske Cancellie og til Stiftsarchivet i Ribe, og nedlagde den tredie i Raadstuearchivet til Underretning for Eftermænd i Borgmesterembedet. Ifølge denne Afskrift forefandt paa Raadhuset, i hans Tid, efterstaaende Documenter:

1. Kong Christoffer den Andens Privilegium og Stadsfæstelse, dat. Kolding „auno domini 1321 quarta feria proxima post diem conversionis S. Pauli in presencia nostra“ (d. d. 28de Januarii 1321.)

Det ældste Privilegium for Kolding, som er i Behold.

2. Kong Baldemar den Tredies Privilegium, dat. Kolding in festo beatæ Mariæ Magdalena Anno 1327, hvortil, efter Magistratens Forlangende, i Aaret 1717 er føjet en dansk Oversættelse af Mag. Lunde, som paa den Tid var Rector ved Byens Latinskole.

Originalen er skreven paa et Blad af særdeles fint Pergament og vel bevaret, dog er Sigillet afrevet. Lundes Oversættelse er paa flere Steder urigtig. (See Prof. Rosenvinges Bemærkninger i hans Samling af gamle danske Love). Et nøiagtigt Aftryk af dette Privilegium findes i Bilag Nr. 2.

(1) Paa dens Hjørnestolpe var fastgjort et Halsjern og en Jerntang med Kløer, som grebe i hinanden, til Minde om en ældre Tids Straffemaade. Det nye Raadhuses Kelfærdigheds Symbol er en indmuret Aepel.

3. Et Pantebrev af Frue Jutte paa Brændkjærs Mark og Enge. Mar 1427.
4. Et ditto Pantebrev af Mar 1437.
5. Copie, under Viborg Raadstuefegl, af Viborg Byes Privilegier, givne af Kong Hans.
6. Kong Christophers Stadfæstelse, Mar 1442.
7. Sammes Brev paa St. Olufs Marked 1447.
8. Kong Christian den Førstes Brev, anlangende Borgemester og Raad at nyde halv Sagesald, 1450.
9. Sammes Privilegier for Kolding, daterede: „in castro nostro Koldinge, vigilia beati Andreæ apostoli, nostro sub secreto, Anno domini MCD quinquagesimo secundo“ og „in castro nostro Koldinge, sabbato proximo post festum beati bartholomei, nostro sub secreto, presentibus inferius appenso, Anno domini MCDLXX quinto.“
 Det første Privilegium, der altsaa er dateret 1452 Aftenen før St. Andreæ Dag eller den 29de November er skrevet paa et Pergamentblad og af Sigillet er kun et lidet Stykke tilbage; det andet Privilegiums Original er ligeledes skrevet paa et Pergamentblad og Sigillet afrevet; det er dateret 1475 Løverdagen efter Bartholomæi Dag d. e. den 25de August. (See Rosenvinges Saml. af gamle d. Love). I det første af disse Privilegier hedder det i 7de Artikel: „Item tha ondhe wii thennum at haue, nydæ och brugæ there Byfriidh sondhen Koldinge fran Brunckeri swo til steglæberi och swo framdeles til bioldberbecki, som wore edelæ foresedhre Koning waldemar, Koning erick och Koning christoffer haffue ondhet och giueth thennum for oss, och forbydæ wi nøger ath haffue, nydæ eller brugæ nøger rettheit indhen fornessndæ byfriidh, uthen the haue thet meth wore elsteligæ borgeræ i Koldinge theres mynnæ och willæ.“ Og i 8de Artikel: „Item tha ondhe wii thennum at haue, nydhæ oc brugæ theres byfriidh och frihett nordhen kolding fran koldingeaa, so westen om prestælycki owen then hollewey til harte gonger och til steglæberi och so nedher til borgermøllæ.“
10. Sammes Brev og Fuldmagt, at Borgemester og Raad med Lehnsmanden maac sætte Byfoged. 1471.
11. Sammes Brev og Befaling til Mogens Ebbesen og Henrik

- Stage paa Haderslevhuus, at stille og granste, med flere uwillige Mænd, imellem St. Jørgens Hospitals Jord i Kolding Mark paa den ene og Bønsyld og Tveds Marker i Haderslevhuus Amt paa den anden Side. 1475.
12. Kong Christian den Førstes Brev og Forbud paa Landprang o. s. p. Aar 1475.
 13. Sammes Brev, at ville selv med Rigens Raad stille og rette i den Sag om Brændfjers Mark, imellem Frue Abell og Kolding Bye, angaaende Koldings og dets Hospitals Jorder. 1479.
 14. Marquardt Thedighuus's eller Tedinghuses i Tvedsgaard Brev og ewige Fordrag om det da opfatte Markstjæl omkring Brændfjers Markers Nørredeel til Kolding og Koldings Hospital paa den ene og formentede Thedighuus og Arvinger paa den anden Side. 1480. (1)
 15. Et Markstjælsbrev imellem Koldingmark og Bønsyldmark Aar 1480.
 16. Vidisfe af Hans og Benedict v. Ahlefeldt (eller Aneveldt) deres Skjode til Henrik Thedighuus paa Brændfjers Mark, sønden Kolding. Aar 1481.
 17. Vidisfe af Henrik Thedighuses Forsikkring til Borgemeester og Raad og Almuen i Kolding, at han ei skulde kjøbe eller pante den halve Brændfjers Mark, som de havde i Pant af Frue Jutte og Claus Rimbæk; item at Borgemeester og Raad i saa Fald skulde nyde lige Riis og Pant med ham i fornævnte Mark. Aar 1481.
 18. Kong Hans's Stadstæstelse paa Kolding Byes Privilegier; item at Koldingerne maae nyde deres Byfred saa langt deres Mark, Brændfjers Mark rækker, indtil Dalbye Aae. Aar 1483.
 19. Vidisfe og Thingsvidne af 24 Mænd paa Hans v. Ahlefeldts og Bertel Thedighuus's, deres tvende Skjoder til Henrik Thedighuus paa deres Rettighed i Brændfjers Mark og Tystrup Mark. Aar 1485.
 20. Marquardt Thedighuus's af Tvedsgaard, hans originale Forlig, efter kongelig Befaling, og hans Faders Skjoders Fornælse, samt fuldkommen Dwittering for Koldings Anpart af Brændfjers Mark. Aar 1488.
 21. Et Raadstuevidne, hvorledes Brændfjers Mark er kjøbt, betalt og kommen til Kolding. Aar 1490.

(1) I det originale Lovhævd og Thingsvidne af 1496 skrives hans Navn: „Tegenhuus“. Familien findes ogsaa nævnet: „Thinhuus“.

22. Kong Hans's Brev paa Michaelis Marked, at holdes paa Franssiffi Dag og stande trende Dage derefter. Aar 1490.
23. Kong Hans's Benaadning, at hvor Kolding Kjøbsteds Mænd komme i Kjøbstederne i Jylland, maae de kjøbe og haandtere deres Kjøbmandskab med Borgere, Gjæster og Bønder, og hvis de kjøbe maae de ubhindret føre i Landet, hvor de ville. 1492.
24. Marquard Thedigtuus's af Tvedsgaard, hans originale Forliig og Markffjel imellem ham og Kolding Bye om Brændkjers Mark indtil Dalbye Aae, Kolding Hospitals Jord imedberegnet. Aar 1492.
25. Kong Hans's Approbation paa tvende Gavebreve paa Prædikelykke i Harth Sogn til Sognepræstens Bord i Kolding, for Sjælemesse at holde. Aar 1492.
26. Kong Hans's Brev paa Kolding Byfred norden Byen. 1494.
27. Et Lovhævd og Thingsvidne paa Brændkjers Mark og Kolding Byfred sønden Byen. 1496.
28. Thingsvidne af 24 Borgere over det gamle Thingsvidne og Bedtægt, at de Jorder, som udenbyes Arvinger arve, hjemfalde til Byen og sælges af Borgemeester og Raad til Byens Bygning og Forbedring. Aar 1500.
29. Et Pantebrev, paa 30 Mark danske, til St. Annæ Capel, dat. St. Galli Dag. 1508.
30. Kong Christian den Andens Obligation paa 400 Lod Sølv, laante af Kolding Borgere vor Frue Aften. 1519.
31. En Landssthingsdom, efter Kongl. Majestæts Privilegium, paa voldsforne Mænd i Kolding. 1520.
32. Kong Frederik den Førstes Forbud paa Forprang og Landkjøb i Kjøbenhavn. 1524.
33. Sammes Stadfæstelse paa Kolding Byes Privilegier, dat. Haderslev Slot, Søndagen næst divisionis apost. 1525.
34. Kong Frederik den Førstes Brev a) om Haandværksgilders og Laugs Afskaffelse; b) at udenbyes Haandværkere maae flytte ind i Byen; c) at Magistraten sætter Priis paa udsælgende Vahre; d) at ingen Haandværksmand maa være Borgemeester og Raadmand, saa længe han bruger sit Haandværk; e) at Borgerstabet skal være Magistraten horigt og lydigt; f) at For- og Landprang forbydes. Aar 1526.
35. Sammes Dom, at den Jord, som ligger uden Kolding Byes Grave

- og Porte, forleghes af Borgemeſter og Raad, dat. Søndagen efter St. Peders Dag. 1528.
36. Sammes Forbud, at Ingen maa gjøre hans Underſaatter i Kolding nogen Forfang paa hvad de kjøbe inden Riget eller i Fyen. Gøt-
torf 1530.
37. Kong Chriſtian den Tredies Privilegium og Stadfæſtelse, dat Kjøbenhavn, Onsdagen efter St. Lucæ Evang. Dag. 1540.
38. Et Synsvidne, af Kolding Bything, paa en nye Gaard neden Heirupled og over en gammel Part, Onsdagen næſt for Pintsedag. 1511.
39. Kong Chriſtian den Tredies Dom, at Kjøſtedgods er Løsore, affagt 1552.
40. Et Synsvidne, af Lhyrstrup Herredsthing, over en uſædvanlig Gaard mellem Seeſt og Kolding, og Alveiens Efterluſtelse, ſonden for Huſumstoft til Seeſt, ſom de gamle Haulveie gif 1553.
41. Et Thingsvidne, af Lhyrstrup Herredsthing, paa Kolding Byes Laſt og Kjæremaal over tvende Gaarde, ſom Seeſt Bymænd 1552 og 1553 havde ſat for nær Kolding, dat. 1553.
42. En Synsforretning over det, at Seeſt Byemænd have øvet og ſaaet og gjort Kolding for nær, til Trængſel og Glade, ſonden Kolding, dat. 1553.
43. Kong Chriſtian den Tredies Dom, at Byens Markjorder og Eiendomme ikke maae gaae udi nogen Arv, men hvem ſom vil have af Kolding Markjorder, ſkal det have udi Borgemeſters og Raads Minde, dat. Koldinghuus 1553.
44. Sammes Brev paa et ret Aarmarked i Kolding, at begynde om Middagen paa St. Dionysii Dag og holdes indtil den tredie Dag derefter om Middagen, med den Frihed og Rettighed, ſom i Ribe og andre Kjøſteder i Dannemark. 1554.
45. Kong Frederik den Andens Confirmation og Stadfæſtelse paa Kolding Byes Friheder og Privilegier, dat. Odense den 26de Junii 1560.
46. Sammes Brev for 1200 Løb Sølvtillæns af Kolding Bye og Løſte om 3 Aar at betale, dat. Kjøbenhavn den 22de December 1568.
47. Borgemeſter og Raads i Kolding Pantebrev til Jver Hanſen og 9 andre i Kolding, for 600 Mark danſke, til at udgjøre og beſolde de Folk med, ſom ere paabudne af Kolding, til Kongens Tjeneste, dat. Fredagen efter Paaske. 1564.

48. Kong Frederik den Andens Befaling til Kolding Borgere, at være Borgemestere og Raadmænd horige og lydige, og ellers tiltales som de, Kongens Bud og Breve ikke agte ville. Den 5te Januari 1569.
49. Dronning Dorotheas Magestifte paa Husumstoft eller Huusmandstoft for Hjortsman og Hjortsholm, dat. Boldborgdag 1569.
50. Kong Frederik den Andens Brev, at alle udenbyes Boende skulle have Bysskat og Tyngde med Borgerne, saavidt de af Byens Eiendomme eller i Byens Frihed have arvet, kjøbt eller pantet, ellers samme Eiendomme af Borgemester og Raad at arresteres, dat. Kolding den 29de April 1570.
51. Sammes Benaadning paa Bropenge af Kolding Skibsbroe til dens Vedligeholdelse, at give af hver Bogn 1 Sk., af hver Hest 2 Alb., af en Dre 1 Alb., af en Læst Gods 4 Sk., undtagen af Ribe kun 2 Sk., men Adelens egne Bogne og Gods være frie, dat. Kolding den 30te April 1570.
52. Extract af Kolding Afsteed, hvorefter af Brændhjers Mark svares 5 Daler Tiendpenge til Dalbye Kirke og Præst, efter en, af gammel Tid, oprettet Contract, hvilken kjendes ved Magt af 16 forordnede kongelige og fyrstelige Raad 1576.
53. Kong Frederik den Andens Gavebrev til Byen paa Ladegaardsmarken, som da fra Gjerdet ved Dyrhaven og siden over til den gamle Groft inddiget fandtes, og paa Emersholt (hvilket siden tilfammen er Koldings Komark), hvorimod den samme selv skal indhegne og affstafte alle Straatag af dens Huse, som igjen med Tegl skal behænges. Item at staffe Staldrum til 800 Heste for det kongelige Hof og Hoffinder, naar de her ankomme. Samme Gavebrev indeholder dernæst Skattefrihed paa 10 Aar og Forbud, at Borgerne ikke maae fiske i de smaae Bække og Damme her i Lehnet, som Kongen tilkommer, og ei heller findes med lange Rør at styde i Kongens Frihed, dat. Koldinghuus den 18de Junii 1580.
54. En Contract og Bedtægt mellem Kolding og Bonslyb Bye om deres Markers Groft og Gjerde, dat. Kolding den 17de Martii 1586.
55. Cancelliets Beviis til Borgemester og Raad, at have, efter kongelig Befaling, indsendt deres Breve for Kolding Byes Forstrækningspenge 1200 Lod Sølv og 700 Mk. danske. 1587.
56. Caspar Markpaners, tilligemed Geistlighedens og Magistratens,

- samt Byefogdens og Kirkeværgens Accordering om Stolestade i Kolding Kirke; act. Koldinghuus dom. palm. 1588.
57. Kong Christian den Fjerdes Confirmation paa samme Anordning, dat. Koldinghuus den 2den Martii 1594.
 58. Sammes Stadfæstelse paa Kolding Byes Privilegier og Eiendomme, sønden og norden Byen; givet paa Koldinghuus den 29de November 1596.
 59. Caspar Markbaners videre Ordning om Stolestade i Kolding Kirke 1601.
 60. Kong Christian den Fjerdes Vidisse og Fornyse paa Kong Christian den Førstes Privilegier, givne St. Andreæ Aften 1452, dat. Kolding den 2den December 1603.
 61. Sammes Stadfæstelse paa Kolding Byes Privilegier og Friheder, givet paa Kbhavns Slot den 25de Maii 1608.
 62. Sammes Herredags Dom af 1622 og deriindsferte Kong Frederik den Førstes Dom, at den Jord, som ligger udenfor Byens Grave, forlehnes af Borgemeester og Raad.
 63. Lov af Rigets Raad, deres Beviis paa 1700 Lod Sølv, laant til Kongen af Borgemeester og Raad og Børgerskabet i Kolding, dat. 23de August 1627.
 64. Kong Christian den Fjerdes Benaadning paa Byens Fiskeri, i Kolding Fjord, med Bød og Garn, naar dennem behov gjøres, dog ikke i Namunden eller i Slottet tilhørende Fiskeri, dat. Koldinghuus den 28de Martii 1635.
 65. Sammes Benaadning, at Kolding Børgere maae fra Kongens Tjeneste beholde en god Skibstømmermand hjemme, dat. Koldinghuus den 16de Januar 1635.
 66. Kong Christian den Fjerdes Bevilling paa et almindeligt Marked med Heste og Kramvare, aarligen at begynde Mandagen før Fastelavnsugen og vare Ugen igjennem for Fremmede og Indenlandske, dat. Kbhavn den 12te Junii 1641.
 67. Sammes Benaadning for Raadmændene i Kolding, at være frie for Indquartering af Ryttere og Soldater, men derimod at herbergere Adel og Uadel, dat. Haderslevhuus den 14de Julii 1643.
 68. Kong Christian den Fjerdes Bevilling paa et nyt Skibsrum, at maatte, fra Kolding, hvor det var bygt, sælges til Middelfart, dat. 1647.

69. Kong Frederik den Tredies Forsikring ved hans Election, at ville confirmere Byens Privilegier, dat. Kbhavn den 8de Maii 1648.
70. Sammes Confirmation og Stadsfæstelse paa Byens Privilegier og paa dens Eiendom, sønden og norden Byen, de selv i Brug og Bærgce have, dat. Kbhavn den 30te Novbr. 1648.
71. Sammes Forsikring, at hans Søn Kong Christian den Femte, ved hans Regjerings Tiltrædelse, skulde confirmere Byens Privilegier og Friheder, dat. Kbhavn den 18de Junii 1650.
72. Sammes Bevilling, at Borgemester og Raad maatte sælge eller pantsætte, til Henrik Rasm og Andre, af Byens Jorder til dens Gjæld, dat. Kbhavn den 3die Julii 1653.
73. Sammes Befaling, at Vorbasse Marked skulde affattes og igjen paa samme Tid holdes i Kolding, dat. Kbhavn den 23de Julii 1653.
74. Sammes anordnede Torvedag i Kolding, hver Tirsdag i Ugen med Dvæg og Andre Væhre. Dat. Kbhvn. 23de Julii 1653.
75. Sammes, Privilegier, givne Kjøbstæderne i Danmark, d. 24de Junii 1661.
76. R. Christian den Femtes Benaadning, at Byens Bestillinger, paa Kongl. alleru. Approbation, maa bortgives af Borgemesterne og Præsidenten, hvor han er, tilligemed Borgemesterne. Kbhvn., d. 3die Aug. 1670.
77. Sammes Confirmation paa Byens Privilegier, Friheder og Benaadelser. Kbhvn. d. 8de Julii 1673.
78. Huusfoged Christian Syndermand af Haderslevs Befaling til Bønsyld Bymænd, om deres Gjerder og Led for Kolding Bang. Dat. Aller d. 22de og Bønsyld d. 27de April 1684.
79. Kong Frederik den Fjerdes Confirmation paa Byens Privilegier o. s. v. Kbhvn. d. 18de Januar 1710.
80. Sammes confirmerede Forlig mellem Koldings og Harthe Bymænd, ang. Kolding Byes Nørrevang. Dat. Fredensborg d. 6te Aug. 1723.
81. R. Christian den Sjettes Confirmation paa Byens Privilegier o. s. v. Kbhvn. d. 7de Maii. 1731.
82. Sammes Bevilling paa en Straale fra Dammen og Fontainen i Slotshaven, til et Springvand paa Kolding Torv. Dernæst om Kolding Byes Fæstjorder. Dat. Frederiksborg d. 20de Januar 1736.
83. Den 1, 2, 3, 4, 6 og 8de Artikel af Kolding Byes originale Videbog angaaende Byens Fæstjorder, Aar 1556.

84. Kolding Byethings Dom om Kolding Jorders Fæste. Dat. 10de Decemb. 1662.
85. En Gjenpart af et Fæstebrev, med paategnet Reversal, over en Markjord. d. 24de Martii 1681.
86. Et Thingsvidne af Kolding Byething, over Fæsterettigheden paa Byens Jorder. Dat. 29de Julii 1691.
87. Kolding Byethingsdom, angaaende Byens Fæstejorder. Dat. 5te Aug. 1691.
88. Et Thingsvidne, af Kolding Byething d. 19de Aug. 1691, paa Kolding Byes Fæsterettigheder af Brændfjers Mark, Teilgaardshær og Hufumstoft.
89. Viborg Landsthingsdom over Koldings Fæsteret af dens Jorder 31te Aug. 1691.
90. Extract af Kolding Byes Ræmnerregnskab over hvad Jorder, der ere mindebe og fæstede bort siden fornævnte Landsthingsdom, 1691—1734.
91. Kolding Byethingsdom over fornævnte Fæsterettighed af Byens Markjorder, Enge og Tofter d. 4de Aug. 1734.
92. Et Skjøde, af Bysoged Christian Grundahl, paa et Stykke Havejord, som Peder Ruzov, Kapellan i Standerborg, forhen var tilhørende, de Fattige og deres Rasse paa Auction sig har tilforhandlet, beliggende nedenfor Kolding Slotsbanke ved Søen 1739.
93. En Placat ang. et af Stiftsbefalingsmand Gabel forfattet og af Kongen confirmeret Reglement om Markederne. Dat 12te Decb. 1740.

Hertil kunne endnu føies følgende Documenter; som ere anførte i Danske Atlas 5te Tome:

94. Kong Frederik den Femtes Konfirmation paa Kolding Byes Privilegier 1747.
95. Kong Christian den Syvendes dito 1766.
96. Sammes Skjøde paa Koldings Overmark af Hovedgaardstaxt, Ager og Eng: 19 Td. 1 Stp. 3 Fdk. 1 Alb., kjøbte af det forrige. Koldingste Rytterdistrict 1767.

I gamle Fortegnelser findes endvidere disse kongelige Benaadninger:

97. Kong Christian den Tredies Brev om at de, som faae Arv i Kolding, skulle høre under Byens Jurisdiction.
98. Kong Frederik den Andens Benaadning, at Kolding Bye indtil

videre ikke skal statte høiere end Beile; for Kongens Moders Forbøns Skyld. (1).

99. Sammes Befaling, at Borgerne i Kolding og Luusbye ikke maatte handle med Bønderne heromkring med Wahre, førend Bønderne komme paa Adelsmarked i Byen. 1574.
100. R. Christian den Fjerdes Befaling: at naar Huse og Gaarde i Kolding stiftes, maae enten een Arving eller samtlige Arvinger samme beholde og deraf svare Byens Lyngde, og ei, som tilforn er seet, udlægge Enhver sit Stykke i Gaarden. 1589.
101. R. Christian den Fjerde bevilger Kolding Borgere en ringe Told i 4 Aar til Porthuset, Broen over Laen og Skibsbroen der ved Byen at holde redlige. Dat. 28de Martii 1635.
- I 6te Tome af P. Resens danske Atlas ere flere af fornævnte Documenter anførte og desforuden endnu følgende:
102. R. Christian den Førstes Forordning 1450, angaaende et Marked i Kolding paa St. Dionysii Dag.
103. Sammes Anordning 1470 om Kolding Byfred.
104. Sammes Gave af et Stykke Jord til Franciscaner-Klosteret i Kolding. 1476.
105. R. Hans's Befaling 1510, at Mikkelsmarkedet i Kolding skal holdes paa St. Francisci Dag.
106. R. Christian den Fjerdes Befaling, at Enhver skulde blive ved sin Næringsvei. 1635.

I Kongerne Christian den Andens, Christian den Tredies, Frederik den Andens og Christian den Fjerdes Tid, maatte Kolding, som andre Kjøbstæder, være adskillige Byrder, faasom befordre Kongens Sendebud, holde Gjæsterie og, som vi have seet i det Foregaaende, et betydeligt Staldrum tilrede, naar Kongen kom til Byen eller drog derigjennem, bygge, udruste, bemande Skibe, modtage Krigsfolk i Indquartering, ja udrede Laan til Regjeringen eller udstæde Rautioner for den; dette sidste krævedes endog af enkelte Personer i Byen, naar Riget havde det behov. Peder Munk, Hans Johansen (Kindenov) og Frue Karine Holgers maatte saaledes forstrække Kongen hver med 1000 og Mouritz Pødebust med 800 Daler,

(1) I et Brev af 22de Julii 1569, mindes om, at Kolding havde været taxeret for høit og burde sættes lige med Beile, hvilket dog ikke seete.

hvilke Penge Kongen, ved Skrivelse af 3die Febr. 1577, lover at tilbagebetale forstkommende Pintsedag. Hertil kom endnu, foruden de saakaldte Madskatter og Robberskatter, nogle extraordinaire til Hofholdningen og eufelte Embedsmænds Lønninger, til Bekostningerne i Krigstid paa Slotte og Fæstninger o. s. v., hvilke fordeeltes paa dem, der i Byen havde faste Eiendomme eller dreve borgerlig Næring. Saaledes finde vi, at Kolding, i Aaret 1548, har svaret 400, og i 1564, 2000 Daler Klippinge; i 1568, 800 Daler halvt Sølv, halv Rønt; i 1570 paa samme Maade, 4200 og i 1576, da denne Stat synes at være ophørt, 600 Daler. Disse Penge maatte Magistraten opkræve og aflevere enten til Lehnsmanden eller En af Rentemeesterne (1): Under saadanne Besværinger var det ikke forunderligt at Dyrighedspersonerne kunde nu og da staae tilbage med Betalingen, eftersom det vist nok ofte var vanffeligt at erholde denne til den foreffrevne Tid. Vi see ogsaa af flere Kongebreve, at dette er skeet. Under 28de November 1572 giver Kong Frederik den Anden Borgemeester og Raad i Kolding Dilation med Betalingen af resterende Skatter for Aarene 1569, 1570 og 1571 og i samme Konges Skrivelse til Lehnsmanden Kaspar Markdaner, dat. 25de Januar 1588, paalægges denne Embedsmand at affordre Bysfogden i Kolding Anders Bruun Regnskab for kongelige Indtægter af Kolding By, hvormed han refterer siden 1582. Senere udgik Kong Christian den Fjerdes Brev, dat. Kjøbenhavns Slot 1603, om at inddrive Byskatten af Kolding, hvormed Borgemeester og Raad staae tilbage i to Aar; ja Lehnsmanden Markdaner selv havde tilforn erholdt en kongelig Mindelse om at betale til Rentekammeret, hvad han skyldte af Kolding-Slot og Lehn, fra Philippi Jacobi Dag 1590 til samme Dag 1591, nemlig: 131 Daler 1 Ort 7½ sk. 1 Alb. (2).

Hvad forresten Magistratøren i Kolding angaaer, maa jeg, af Mangel paa fornødne Data indskrænke mig til følgende Bemærkninger. I Aaret 1452 var, som tilforn ommeldt, en Pøel Feipsøn Borgemeester i Kolding; i Aarene 1579 og 1587 omtales to Bysfogder sammesteds Lauris Dyrskot og Anders Bruun; andre Borgemeestre, Bysfogder og Raadmænd ere

(1) P. B. Jacobsen om det danske Stattevæsen o. s. v.

(2) Henved halvandethundrede Aar derefter befandtes ogsaa Restance i en falleret og bortdød Amtsforvalter over Koldinghøns Amt Niels Hansens Regnskab; han skyldte for Aarene 1729 og 1730: 2126 Rdlr. 48 sk. (Danske Mag. 5te Bv. — Riegels's Frederik den Fjerdes Hist. 1 D. S. 758).

nævne paa forskjellige Steder i det Foregaaende. Som Magistraten i en større Kjøbstad, i det 16de Aarhundrede, især i dets Begyndelse, bestod af flere Personer, en Scultus, der repræsenterede Kongen selv og maatte, til Legn derpaa, drage Hs. Majestæt imøde og overlevere Ham en hvid Stok, naar han nærmede sig Byen, 10 Borgemestere, 7 Scheps eller Raadmænd og dertil 30 agtede Borgere, som aarligen omstiftedes, saa havde en mindre Kjøbstad ei heller et ringe Antal Vorighedspersoner (1). I 1597 havde Kolding to Borgemestere og otte Raadmænd; i 1613 ligeledes to Borgemestere og sex Raadmænd; længere tilbage i Tiden endnu en Scultus, en Oidemand og en Skorsmand i St. Knuds Gilde. Nu er der jo i denne Bye, som andensteds en Borgemester, der ogsaa er Byfoged, en borgerlig Raadmand, (hvis Post dog i 1847 blev nedlagt indtil videre) og et Repræsentantskab, der raadslaaer med Magistraten om Byens Anliggender m. m. — I 1824 foregik en Forandring med Byfogedembedet. Ved Rescript til Stiftamtmanden over Ribe-Stift og Amtmanden over Veile-Amt, blev det bestemt, at dette Embede tilligemed Byssriver-, Raadstuesriver- og Herredsriver Tjenesten i Andst-, Slangst-, Jerlev- og en Deel af Brust-Herred skulde udgjøre eet Embede og Herredsfogedembedet i de to sidstnævnte Herreder en særskilt Tjeneste, samt at Kolding SlotsHAVES Grund, forsaavidt den ligger indenfor Byens Territorium og indesluttet af Klosterporten og Staldgaardporten, henlægges under Byens Jurisdiction, Koldinghuus Slots Ruiner med tilhørende Bygninger dog undtagne.

Til Byens Chronique scandaleuse i Begyndelsen af forrige Aarhundrede hører et Undersøgelsescommissorium, som Kong Frederik den Fjerde bestiftede under 30te Julii og 17de Septbr. 1706, bestaaende af Amtmanden over Koldinghuus Amt, Etatsraad L. E. v. Woida og Cancellieraad N. Niisen til Kuballegaard. Kongens Skrivelser i denne Sag, som findes anførte i E. G. Taubers „Breve fra Kolding 1822“ befale et Forhør optaget, paa Grund af Borgemesteren i Kolding, Niels Balgarsens (2) Yttringer om et Barn, som Tjenestepigen Dortha Thygesdatter havde født og opbrændt i hans Huus, (3) samt i Anledning af en

(1) Niegels smaae hist. Skrift. 1 D. S. 96.

(2) Formodentlig en Søn af Balgar Nielsen, som den 8de Octb. 1660 indvilligede paa Kolding Byes Begne, Danmarks Overdragelse til Kong Frederik den Tredie som et Arverige (Niegels R. Christian d. Femtes Hist. S. 79.)

(3) Længer tilbage i Tiden hørtes lignende Klager over Tjenestepigerne i Koldin, saavel som i Ribe, Veile, Aalborg, Aarhus og Randers, at

indkommen Klage fra Byens Borgere over hans Forhold ved Bestyrelsen af Rolding Kirkes, Umyndiges og Fattiges Midler og over hans usømmelige Levnet og endelig angaaende en Begjering fra Dverformynderen, Feldtbereber Rolf Thomassen til Dplysning om samme Borgemesters, Raadmand Matthias Raafs og Byfoged Anders Nielsen Saabys urigtige Behandling af Stifter og Umyndiges Penge. Disse Kongens Skrivelser afgive tillige et Vidnesbyrd om, hvorledes det stod til i Byen i moralsk Henseende, hvilket dog end mere skjønes af nogle Optegnelser fra denne og fra en ældre Tid, da Kirken udøvede sin strænge Disciplin. Forsømmelser i Brugen af den hellige Nadvere, Tyverie, Meeneed, Uenigheder imellem Egtesfolk, Leiermaal o. s. v. vare ikke ualmindelige Synder, som da gif isvang. Udskillige af Byens Embedsmænd og Standspersoner kunde ei heller sige sig frie for Overtrædelser in puncto sexti, hvor godt de end forstode at skjule dem og derved at undgaae det befalede aabenbare Skriftemaal. Vist nok er det kun Byens Skyggeside man her faaer at see, men vi ere forvissede om, at den paa samme Tid ogsaa har havt sin Lysside og parallelisere vi hine Dage med vore, ville vi finde, at de forskjellige Tidens Physiognomie har Træk tilfældes, hvad enten disse fremtræde vanzirende eller smukke, men de sidste oversees lettere.

Paa Byens regelmæssige og rummelige Torv falbydes paa de bestemte Torvedage, af Omegnens Bønder forskjellige Slags Vahre; der holdes ogsaa de aarlige Markeder, som i ældre Tider vare tre og bare Navn efter Helgenerne St. Franciscus, St. Dlaus (1) og St. Dionysius.

Miskelsmarkedet om Efteraaret har stedsse været og er vel endnu det betydeligste; til dette indfandt sig fra Als og Vree, Nøsens og Middelfart flere saa kaldte store Baade, der stundom med Besværighed lagde til Broen, naar de, ved Lavvande, maatte stages ind over Grundene; disse

de enten toge deres vægte Børn af Dage, eller lagde dem hemmeligen hen for Kirkedørene, hvilket uchristeligt Forhold Kong Christian den Tredie i Breve fra Kjøbenhavn 1555, som sendtes til disse Stæder, søgte at forebygge ved et halvaarigt Tilsyn „ved Dannekvinder af Eders Borriste“ (Krag's Christian den Tredies Historie II, 238.)

(1) Francisci og Dionysii Markeder finde vi allerede nævnede i 1450 og 1510; St. Dlaus Marked nævnes i den Kjøbenhavnste Reces af 1540.

Baade medbragte allehaande Grønsager, Rødløg, som deels udmaaltes, deels folgtes trukne paa smalle Halmstokke, hvilke man kaldte Nusmer, Frugter, tørrede Flyndere m. m. Men Dagen før dette Marked fandt et andet Sted, hvortil man ikke kan opvise Mage nogensteds i Landet, et Folkemarked. Unge Karle og Piger fra Jyllands Vestkyst forsamledes nemlig denne Dag paa Byens Rendebane, faldede ikke alene deres i Lyng nedpakkede sorte Jydepotter, Perseaal (1) og Klynroget Helt fra de lukte rødmalede Vogne, der saae ud som smaa Rust- eller Brødvogne og bleve trukne af Stude, men ogsaa paa en vis Maade — sig selv. Man saae pyntede Almuesfolk i deres Besterboedragt, med de besynderlige fladpullede, bredstyggede og med flagrende Baand forsynede, sorte Filtehatte paa Hovederne, at stille sig rækkevis op langs med Husene; her toge nu Landmænd fra Fyen, Jylland og Slesvig dem i Bestuelse og fæstede dem til Lærkere, Røgttere, Malkepiger, Spinderker o. desl. Slesvigerne løb sædvanligen af med de flinkeste Besterboer; thi deels vilde disse helst tjene sønden for Kongeaen, deels erholdt de ogsaa der den høiere Løn og den bedre Kost, dog lode de sig sjelden bortfæste for længere Tid end Vinteren. Naar de nu vare komne overeens med Bedkommende, som behøvede deres Tjænefte, bleve Fæstepengene anvendte til en Aftens Lystighed i Byen. De spurgte nu hverken om en Ole Bull eller Paganini; men fik suarest muligt fat paa en Musikant, der kunde tractere eller rettere maltractere en Viol og som for Altting ikke sparede paa Strængene, dansede saa i en leiet Gjestestue hele Natten igjennem for aabne Binduer og drog derefter den næste Dags Morgen med deres Husbønder til det Arbejde, de havde paataget sig. Dette Marked er vel til endnu, men har tabt meget af sin forrige Herlighed, eftersom Dands, der var en væsentlig Deel af denne Folkeforlystelse, nu er mere almindelig paa Landet.

(1) Disse Mal komme fornemmelig fra Aggerboerne, der om Sommeren ligge paa Fiskerie fra Agger op forbi Thisted. De sælge gjerne deres Fangst til Bønderne paa Thyholm, der salte og røge dem lidt og bringe dem saa til Markederne lige til Rølding og Haderslev. (K. Nagaards Beskrivelse over Thy. Viborg 1802.)

Toldvæsenet.

Paa Grund af sin Beliggenhed ved Nørrejyllands og Slesvigs Grændse, har Rolding altid haft, og maa fremdeles have en stor Betydning i Henseende til Varetransporten imellem disse toende Landets Dele, saa længe der eksisterer en Toldgrændse imellem dem. Men en særegen Betydning har Rolding haft i ældre Tider, da der hvilede en Told paa Udsørfelsen af Drne til Hertugdømmerne, den saa kaldte Drentold, som i gamle Toldregnskaber benævnes: „Kronens Told“ og „Store Tolden“. Efter Toldrullen af 1672 erlagdes $1\frac{1}{2}$ Specie for Stykket af Drne, 1691 forhøiedes denne Drentold til 2 Rdlr. Spec. eller 2 Rdlr. 40 f. Rourant og den var paa noget over $1\frac{1}{2}$ Mar, nemlig fra 18de Martii 1718 til 7de December 1719, ansat til 3 Rdlr. Species pr. Stk. Dre- eller Studehandelen var paa en Tid Landets vigtigste og fordeelsagtigste Handelsartikel ⁽¹⁾. Den omtales allerede i en Forordning af 1475 ⁽²⁾ og af et

(1) Pontoppidan beretter i sit Theatr. Dan. n. 444, at Handelen var Tyberne saa vigtig, at de sjelden spiste Kalvekød, og tilføier han endvidere et mærkeligt Middel, de anvendte til deres Drnes Konserveration, naar de fornam, at den Sygdom, som de kaldte Jid, der hastigen bortrev dem, havde indfundet eller vilde indfinde sig. De udvalgte da to hæderlige Mænd af Landdistrictet, som foranstaltede Jlden slukket i alle Huse; derpaa saugede de med et nyt Kæb paa et Stykke Træ saa længe indtil de fik Jid i det, med denne Jid antændte de et stort Baal paa et Sted, hvor en levende Kalv var nedgravet og naar dette stod i Lue, joges Kreaturerne derigjennem, som derved enten bleve curerede for Sygdommen eller præserverede imod den.

(2) I denne Forordning hedder det: „Drne maa indenrigs Mænd drive til Falsterbo, Skanør og andre Fisterleier og Kjøbstæder, saa og til Alesund, Rolding og Ribe, men ikke længer sonderud.“

Document fra 1497 erfarer man, at der fra Fyen alene udførtes aarligen 2 à 3000 Orne til Salg; den fyenfte Biskop Jens Andersen Beldenaf nævnes som den, der især bragte denne Handel i Gang; han havde ogsaa i denne en betydelig Indtægtskilde, saavel som Adelsmanden Eske Brok og den hovedrige Raadmand og Handelsmand Oluf Bager i Odense. Fra Jylland udførtes aarligen mange tusinde Orne til Tydssland, Holland og Brabant, hvorfra Dredriverne, ved Kyndelmisfetider, indfandt sig paa Herregaardene og modtoges efter forud sluttet Contract, et hundrede Stykker og derover paa hver Staldgaard, d. e. Herregaard, hvor Orne stalbedes eller fededes paa Stalden om Vinteren med Korn i Straae. Undertiden bleve de indskibede ved Ringkjøbing, Hjørring, Varde og Ribe, for ad denne kortere Vej at føres til Holland, men de fleste bleve ad Grændsetoldstæderne Ribe og Kolding, drevne igiennem Holsteen og Westphalen (1); mange fededes i Marftegne og dreves saa til Elben. I Midten af forrige Aarhundrede talte man i Jylland 382 saadanne Staldgaarde, som afgave aarligen fra 60 til 250 ja 300 Stykker, saa at Danmarks Orneaffætning, paa den Tid, kunde anslaaes til 32000; men i Aarhundredet tilforn bemærker Helvaderus i sin sylvæ chronologica ved Aaret 1612, at Danmark i dette Aar havde udført til Elben 42000 Stude og i de foregaaende Aaringer endnu flere foruden dem, der udførtes paa Skibe til Nederlandene; — i Kong Frederik den Andens Tid skal deres Antal endog have udgjort 50000. — I denne almindelige Ornehandel fandt Kong Christian den Anden fornødent at gjøre nogle Indskrænkninger, da Kjøbstædernes Opkomst var ham en magtpaaliggende Sag; Han befalede derfor 1521, at alle Prælater og Adelige maatte kun føre deres Orne tiltorvs i Kjøbstæderne, og tillod Borgerne at falholde dem paa Markederne i Kolding og Ribe, eller hvis de ikke der fandt Kjøbere, at drive dem igiennem Hertugdømmene til Elben (2). I Kong Christian den Tredies

(1) Efter en Bemærkning i Conrad Aslacs historiske Notiser til hans: *Oratio theologico historica* paa Reformationstesten 1617, er Drentolben indført i Kolding i Aaret 1542.

(2) De fra Jylland kommende Orne dreves hyppigen over Estrupmøllebad, Gjelballe, Hjerdrup og andre ulovlige Badsteder og Veie imellem Kolding og Ribe, og tilføes øften om Kolding breve og førte Kjøbmænd og Herremænd Orne, Køer, Heste og Væhre, hvorved Kronens Told og Rettighed formindskedes; hvilket gav Anledning til Kong Christian den Tredies Forbud, dat. Koldinghuus Mandagen efter Midfaste Søndag 1545. Efter Sagnet skal Eieren af en Gaard Lomskov have begunstiget den Toldsvig, som dreves med Orne, hvor-

Rolding Reces af 1558 og Kong Frederik den Andens Haandfæstning, tillodes det alene Adelen at stalde d. e. sælge Orne til Udlandet, imod at svare Udsørselstold. Ved Forordningen af 1687 blev det forbudt „Bønder, Præster, Fogeder og Møllere“ at opfodre Staldørne, hvilket blev forbeholdt Sædegaardseierne og Kjøbstedsbeboerne. Hvor langt ned i Tiden den danske Studeopdræt og Studehandel ellers var i Flor, sees af en Proces imellem Haritslefgaards Eier, Oberstlieutenant v. Hagedorn og Provst Anders Hvid i Haarslef, som 1737 endtes ved en Høiesteretsdom. Før 1720 folgte Jylland for nogle Tønder Guld Stude til Holland og Brabant og da fik Holstenerne Udstuddet, men henimod Slutningen af Aarhundredet raadede disse alene for Handelen og Kongens Intrader af Drentolden formindskedes. I Kong Frederik den Fjerdes Tid (1727) leed Studehandelen et betydeligt Skaar i Anledning af de med Holland, ved den nu udløbne Kommercetractats Fornyelse, opkomne Stridigheder; man erfarer dette ogsaa af Jacob Rosbergs Skrivelse paa Friisholt, hvori han besværer sig over at Drenhandelen er næsten aflagt og faae Kjøbere ivente; dog reiste Handelen sig snart igjen, thi under 28de April 1730 jendtes Tolderen i Rolding en Specification paa 1200 Dren, som i dette Aar vare folgte og uddrevne fra Havreballegaards og Stjernholms Amtter til Drennderup, Bilster-Marss, Brabant, Bremen, Hamborg o. fl. St. og paa omtrent et lige saa stort Antal i Aarene 1742 og 1744. I 1732 folgte Aarhusstift 4081, og saaledes forholdt det sig med Drenhandelen til over Midten af Aarhundredet. Flere Mænd samlede sig Formue derved, iblandt disse nævnes, i Kong Christian den Fjerdes' Tid, Ribes daværende største Handelsmand, Mogens Grave, der, som man fortæller, opoffrede en Deel af sin Rigdom paa nyttige Anlæg til Byens Bedste og blev derfor fritagen for Drentold; men da Kongen siden formærkede, at næsten alle Orne, som her bleve kjøbte, passerede under Mogens Graves Navn, skal han engang med Hentydning paa dette, i Spøg have sagt: „Mogens, Mogens! nu bliver du for grov!“ — Siden var denne Drenhandel atter i betydeligt Aftagende; i Aaret 1786 folgte Roldinghuusamt næppe 4 à 500 Staldstude, hvoraf en Deel kom til Kjøbenhavn og i samme Aar var der i Jylland kun 107 Sædegaarde, som holdt Studebesætning og nogle kun tildeels. Anordninger havde indskrænket

for Kongen drog denne Gaard til sig. — Stæderne Døhsenwad, Døhsenzoll, Døhsenwerder i det Slesvigske minde endnu om Drenhandelen i forrige Tider.

Staldnings- og Affætningsret for staldet og fedet Dvæg til de privilegerede Sæbegaarde, havde forbudt Udførsel af Græsørne og ungt Dvæg i Almindelighed, forestrevet bestemte Drivetider, samt Anmeldelser paa Dvæg, naar det opstalbedes og uddreves og havde sat Hertugdømmenes Dvæg i Klasse med fremmed. Da udkom Forordningen af 11te Junii 1788, der ophævede alle disse Bestemmelser og gav Frihed til Opdræt, Fedning, Salg og Udførsel af staldede og ustaldede, store eller smaae Orne, Køer, Kvier eller Kalve, eftersom Enhver maatte finde det fordeelsagtigt for sig; Udførselstolden blev ogsaa nedsat fra 2 Rdlr. 40 S. til 1 Rdlr. Stykket. Denne almindelige Frihed blev ogsaa en af de Ankepuncter, som 103 jydsk Jordrotter fremsførte i den Klage, hvilken Kammerherrerne Beenfeldt og Lüttichau overrakte Kronprinds Frederik ved hans Formæling paa Gottorp 1790 og som gav Anledning til Generalprocureuren Christian Colbjørnsens Betragtninger over den og fornævnte Ankepunctes Gjendrivelse. — Det kan vel ikke nægtes, at Dvægfodring nu, ligesom i forrige Tider, er en for flere Egne af Jylland saare naturlig Indtægtskilde, som lover bedst Udbytte, derfor udfører Jylland ogsaa for Tiden et ikke ubetydeligt Antal Dvæg, efter Doverslag omtrent 38000 Stykker aarligen; over Kolding udføres nu hvert Aar circa 4000 Stykker Hornqvæg til Hertugdømmene. For at fremme denne Dvægaffætning, har man i Aaret 1846 projecteret en Dampskibsforbindelse mellem Aarhus og Kiel og Kreaturerne Befordring derfra paa Jernbane til Hamborg.

En directe Dvægghandel paa Engelland fra Tønningen er ogsaa i samme Aar paabegyndt og denne ønsker man maatte udstrække sig til Jyllands Vestkyst, samt at til den Hensigt en Dampskibsfart derfra maatte komme istand. Ved den i 1847 paatænkte Flensborg-Husum-Tønningsske Jernbanes Anlæg, som har erholdt kongelig Concesssion og til hvis Udførelse en Actietegning har fundet Sted, haaber man ogsaa at komme det forønskede Maal nærmere. — Men endskjøndt den nu oftere nævnte Drentold i dens Heelhed ikke vedkommer Kolding alene, er det dog, efter de Oplysninger som gives, antageligt, at Størstedelen af Orne ere udførte over Kolding, paa hvilken Byes hele commercielle Liv Drenhandelen maa have haft en betydelig Indflydelse og dette skjønnes i Besynderlighed ved en Sammenligning af Drentolden og de øvrige indirecte Afgifter, som i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede der erlagdes. Man erfarer saaledes af følgende Aaringer, for hvilke Kolding Regnskaber endnu ere til, at i 1621 var Accise af Rostocker Dl: 100 Daler, Hestetold: 523 Daler,

Drentold: 13820 Daler (*); i 1634, Klostoffer *Sl*: 103½ Daler; Malt-
penge: 43½ Daler, for *Sl* og Brændeviin: 87 *Sl*., Hestetold: 1319 *Sl*.,
Drentold: 13775 *Sl*.; i 1635, Klostoffer *Sl*: 18 *Sl*., Malt: 36 *Sl*.,
Sl: 56 *Sl*., Hestetold: 1426 *Sl*., Drentold 7967½ *Sl*. Desforuden
hævedes ogsaa i Kolding en Afgift under Navn af „St. Annæ Told“,
der dog rimeligviis ikke har været andet end Bropenge, og som ikke i no-
get Aar sees at have oversteget nogle faae hundrede Daler. Især i det
17de og i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, var den Deel af Dren-
tolden, der erlagdes i Kolding, en betydelig og vigtig Statsindtægt; den
beløber, efter Middeltal af Aarene 1653, 1654 og 1655, 15734 *Rdl*.;
1663 til 1668 incl.: 14047 *Rdl*.; 1681—1690 incl.: 16272 *Rdl*. og
1696—1699 incl. 12943 *Rdl*. Fra 1705 til 1717 begge incl., ud-
gjorde den i Middeltal: 11253, men steg derpaa formedelst Forheielsen i
Aaret 1718 til 38,265 *Rdl*. og 1719 til 50,627 *Rdl*. Thaarup har i
sin Statistik p. 179—180 anseet dette Toldpaalæg for at have givet det
første Stød til Drenhandelens Forsald, men forsaavidt som han i For-
bindelse hermed, for at begrunde denne sin Formening, anfører, at Færseben
med Orne over Kolding, fra den Tid hvert Aar er bleven mindre, da
stemmer dette ikke med Toldbøgerne, hvoraf nedenstaaende Fortegnelse over
Indtægterne gjennem denne Afgift, efterat den i 1719 igjen var nedsat
til sin tidligere Størrelse af 2 *Rdl*. Spec., er udbraget. Drentolden var
selvfølgelig vel mindre end i bemeldte 2 Aar, da den høiere Afgift kræve-
des, men den holdt sig dog endnu i lang Tid ved eller over sin tidligere
Størrelse. Den udgjorde, 1720 til 1729 incl.: 19,317 *Rdl*.; 1730—
1739: 16558 *Rdl*.; 1740 til 1749: 17005 *Rdl*.; 1750—1759: 10119
Rdl.; 1760—1769: 11204; 1770—1779: 7710 *Rdl*.; 1780—1789:
6989 *Rdl*.; 1790—1799: 9699 *Rdl*.; 1800 til 1809: 13317 *Rdl*.;
1817—1824: 21232 *Rbd*. — Indtægterne af Drentolden bleve allerede
tidligen anvendte som Tilskud til Husholdningsudgifterne. For et enkelt
Aar fra den Periode er Størstedelen af Indtægterne ved Kolding, som det
hedder, „af Tolderen leveret ubi Hs. Majestæts egen Kammer, Hs. kongl.
Majestæt selvsøe tilhørende“. I Regnskaberne fra Aarene 1600 til 1630
finder man hyppigen Summer førte til Udgift, efter kongelige Anviisninger

(*) Hundrede Aar tilforn var Udsørselstolden af en Hest til 16 Marks
Værdi: 1 rhinsk Gylben, af en Hest til 12 à 14 Mark: 2 Mk., af
smaa Heste: 6 til 12 *sk*, af en Dre 4 *sk*, af en Roe: 8 *sk*. (Niegels
smaa hist. Skrifter 1 D. S. 107.)

og „efter Prindsens Befaling“, men endnu mere gjænge maatte denne Anvendelse blive paa de Løder, da kongelige Personer sees at have havt deres stadige Ophold paa Kolding Slot. I 1668 er saaledes Prinds Christians Deputat 10000 Rbd. udbetalt ham paa Kolding Slot og fra Aaret 1671 til 1696 har Prinds Georg havt stadigt Ophold sammesteds og hvert Aar erholdt Summer til forstjelligt Beløb (14 à 20000 Rbd.) (1). Den feilagtige Skik, som man fulgte, indtil en senere Tids rigtigere Anstuelser forandrede den, nemlig at fritage alle Bahrer, bestemte til Hofholdning, for de derpaa ellers hvilende Afgifter, sees ogsaa at have øvet sin skadelige Indflydelse og givet Anledning til Misbrug i Kolding, hvor Prinds Georg havde overdraget en vis Skomager Gottfried at besørge de nødvendige Victualier til Slottet; i det mindste klage Tolderne i deres Besvarelser paa de i Regnskaberne gjorte Antegnelse, ideligen over denne Person og hvor vanskeligt det var at holde Kontrol med ham. Ogsaa den i hin Tid Adelen indrømmede Afgiftsfrihed af deres egne Consumtibilis og Kostockerol in specie — hvoraf en ikke ringe Tilførsel er fteet over Kolding — har foranlediget Misbrug, idet Friheden blot legitimeredes, som det hedder, „efter Adelenes Seblers Formelding“. I Aaret 1663 er endog en Amtmands Brudeudstyr udredet af Kolding-Toldkasse. (2).

Told er forresten en meget gammel Afgift i Danmark, den erlagdes allerede i Kong Baldemar den Andens Tid, i det 13de Aarhundrede og maaskee forinden; dog er det først af Kong Christian den Fjerdes Toldbrulle, dat. 3die Febr. 1625, at man erholder en samlet Udsigt over Toldvæsenet. Ligesom Kong Frederik den Tredies Toldbrulle af 13de August 1651 gjør Epoke i den danske Toldhistorie, saaledes kan Kong Christian den Femtes Forordning af 1ste Maii 1672 ansees som Grund-

(1) Af Kolding og Ribe Toldsteder erholdt han aarligen 30,000 Specier. (Kiegels Chr. 5tes Historie S. 523.)

(2) I Toldkassen eller Toldkisten nedlagdes strax den indkomne Told eller Accise. Kisten var forsynet med tre Laase, hvortil Lehnsmanden, Tolderen og Toldskriveren havde hver sin Nøgel. Ovenpaa Kisten vare to Hüller, igjennem det ene nedlagdes Kronens, St. Annas og Baadsmændenes Boders Told og igjennem det andet Kommissariernes eller Statholderens, der havde Opsyn med Toldofficiererne og kunde afstedige dem, isald de befandtes utroe. Naar Toldkisten aabnedes, hvilket fteete togange om Aaret, nemlig Philippi Jacobi og Martini Dage (Maidag og Mortensdag) erholdt Toldvæsenets Embedsmænd deres Løn. (Kong Christian den 4des Ordinants om Toldens Oppeberfel. Rhyn. 1632.)

volde for hele den senere Toldlovgivning, og nævnes i denne Forordning Kolding som en af de Stæder, „hvor Told herefter skal opberges.“ I denne Konges Tid (1670) bleve ogsaa Told- og Consumtions-Forpagtningerne indførte (1). I Kong Christian den Sjettes Tid bleve Fabrikanterne i Hertugdømmene enten ganske eller tildeels fritagne for Toldafgifter, naar de indførte deres Frembringelser i Kongeriget og vedblev denne Begunstigelse endog ud over Aarhundredets Grændser, ja selv til vore Dage, men Forordningen af 1ste Maii 1838 har indskrænket den. Med Kong Frederik den Femtes Forordning af 17de Maii 1762 begynder et nyt Afsnit i den danske Toldhistorie, 6 Aar derefter udkom den almindelige Forordning og Tarif og endelig Forordningen af 1ste Februar 1797, som er Grundloven for det nuværende Toldvæsen (2). — Koldingaa, som faaer sit betydeligste Tilløb fra Vesternebelaa og har, fra Rolles Mølle til dens Udløb i Koldingfjord, en Brede af 30 til 40 Fod og en Dybde af 4 Fod, var, efter Forordningen, Toldskjeldet imellem Nørre- og Sønderjylland eller Hertugdømmet Slesvig (3), hvilket Kong Frederik den Fjerde 1727 end ydermere lod betegne ved Pæle, for desbedre at kunne haandhæve Tolden; senere lagdes fire Sogne sønden for Aaen, nemlig: Skanderup, Seest, Hjarup og Bamdrup til Nørrejylland; Aaen tabte som Grændseskjel saaledes sin oprindelige Betydning og tjente fornemmeligen til, i Forbindelse med Skodborgaa, at lette Opsynet over Grændsetolden, hvis Hovedsæde

(1) Den 6te August 1692 overlødes Edvard Kruse og Arvinger Tolden over hele Danmark paa 4 Aar, Dresunds Told undtagen. Kolding Toldforpagtning afgav i Kong Christian den Fjerdes Tid 200 Rdlr. aarlig (før 1615 havde den kun været 20 $\frac{1}{4}$ Rdlr.). Forpagtningen af Tolden og Consumtionen i Kolding ophørte formeentligen 1779. (Niegels Chr. Stes Historie, S. 589 og 702).

(2) Om Toldvæsenet, af Greve Sponneck. Kbhavn 1840. — B. Simonsens Odense Byes ældre Historie, Kongeborgen Kugaards-Lehns Historie og Esker Broks Levnetsbeskrivelse. Odense 1842. — Biskop Veldenaks Levnetsbeskrivelse ved Müller. Odense 1837. — H. Hofmans oecon. Bestr. over Koldinghuusamt. — Thaarups Statistif. Kbhavn 1825. — Actstykker Aarhus vedkommende, af Dr. Hüberg. — Galthens Ribes Beskrivelse. — Noogle private Meddelelser.

(3) Før den Tid har Told været erlagt paa flere Stæder. En Probst Slange i Tosflund, som døde 1704, var Tolder, og et Sted, vesten for denne Bye, hvor Told betaltes af Creature, kaldes endnu Toldbrædtet; sydvest for Aabenraa var ogsaa et Sted, hvor Told erlagdes (Aagaards Beskrivelse over Lønninge. Kbhavn 1815.)

er Kolding (1). Forordningen af 25de Martii 1820 bestemmer, at Koldingfjord, Koldingaa og Skodborgaa (eller Kongeaaen) norden for Ribe skulde udgjøre Grændsefjeldet imellem Nørrejylland og Hertugdømmet Slesvig; i Landdistrictet mellem begge disse Aaer i Beileamt, fra Koldingaaen ved Dollerup til Kongeaaen ved Hontrup eller Faarefrog, vises Skjeldet ved Grændsepæle. Endvidere bestemmes, at Kolding, Foldingbroe og Gredstedbroe ere de Grændsetoldsteder hvor Afgifterne for udgaaende Vahre eller Creature skulle erlægges, og over et af disse Steder maa derfor toldpligtige Vahre eller Creature alene udføres. Indgaaende Vahre kunne derimod ifkun klareres i Kolding eller Foldingbroe, hvorimod de Vahre, som over Gredstedbroe indførtes til Nørrejylland skulle angives og fortoldes i Ribe og derfra ledsages med Toldpasssekrædler. Foruden de alfare Landeveie over disse tre Toldsteder, skal det fremdeles være Egnens Beboere og Reisende tilladt, under visse Betingelser, om Dagen at passere Grændsefjeldet ad de fire mindre alfare Veie ved Eistrup, Dollerup, Skodborghuus (2) og Bilslef. Enhver anden Dørfart over Toldfjeldet, paa enkelte Tilfælde nær, er ulovlig. Forordningen om Toldvæsenet ved Toldgrændsen imellem Nørrejylland og Hertugdømmet Slesvig af 12te December 1838, som traadte i Kraft den 1ste Januarii 1839, og hvorved alle tidligere Anordninger om Grændsetoldvæsenet ophævedes, bestemmer iblandt Andet Følgende:

(1) Bøndernes Nederlag paa Leirskov ved Koldingaa i det 11te og Slavernes ved Skodborgaa i det 12te Aarhundrede synes ogsaa at bevise, at disse Strømme have været Landeværn i de ældste Tider. — Skodborgaa udspringer i Øddis Sogn i det Slesvigste og banner fra Bamdrup Bye, omtrent $\frac{1}{2}$ Miil nordvest for dens Udspring, indtil dens Udlob, i en Strækning af henved 7 Mile, Grændsefjeldet imellem Jylland og Slesvig. Denne Aaes Dybde er circa 4 Fod og dens Munding hyppigen forsandet. (Bergsøes danske Statistik, 2det Hefte. Kbhavn 1843). Den store Farrisstov (8 Mile lang, 1 à 2 Mile bred) var i ældre Tider Skjeldet imellem Nørre- og Sønderjylland. (Muffsens Collectanea 1829.) Af denne Stov er vel endnu Levninger i Øddis- og Bonstid Stove m. m. syd for Grændsen, men nord for Grændsen kun i den korte Strækning mellem Hjarup og Seest samt ved Sønderstov. (A. Baggesen, den danske Stat 1840).

(2) Tilforn et kongeligt Slot; det tjente som en Skodde (claustrum) eller et Børn paa Grændsen imellem Hertugdømmet og Nørrejylland. I 1368 blev dette Slot beleiret og indtaget af den slesvigste Hertug Heinrich. — For at betegne, at Bilslefs Kirke er den første og Bamdrups den sidste paa Grændsen af Nørre- og Sønderjylland, er hiins Taarn sat paa Nord- og dennes paa Sydsiden.

1. Toldgrændsen mellem Nørrejylland og Hertugdømmet Slesvig er Koldingfjord (1), Koldingaae indtil Døllerup, den med Grændsepæle betegnede Linie fra Døllerup til Faarfrog og derfra Skodborgaae og Kongeaaen til dens Udlob. Koldingfjords og Aernes sydlige Bredder angive Grændser. Et Grændsetolddistrict bestemmes norden for Toldgrændsen, i en Afstand af een Mil, i lige Linie fra nærmeste Punkt af Grændseskillet i Ribe- og Veile-Amter indtil Kolding Bye, og derfra een Mil imod Nord og Vst.
2. Alle til Indførselstold i Dannemark ansatte Vahrer maae ikkun føres over Toldgrændsen ved Kolding, Foldingbroe og Gredstedbroe, to stærke Træbroer. Alle til Toldfrihed ansatte Vahre, samt Hertugdømmenes Kornbrændevin, af 40 Potter eller derunder ad Gangen, maae, foruden ovennævnte tre Toldsteder, ogsaa over de fire mindre Dørfartssteder, ved Eistrup, Døllerup, Skodborghuus og Bilslef, føres over Grændsen om Dagen (2).
3. De til Fisterie i Toldskjelsaaerne berettigede Grundeiere og de Eiendomsbesiddere som have Jorder, der grændse til Aerne, maae have Baade i dem, men paa Baadene skulle være malede de af Grændsetoldinspecteuren for samme bestemte Numere. Baadene maae alene afbenyttes til Eiernes lovlige Næringsvei eller Avlsbrug og ellers bestandig af Eierne holdes under Laas, ved en Jernfæde, som er forsvarelig lænket til en fast Gjenstand. De Baade, som afbenyttes til Fisterie i Koldingfjord, blive ligeledes at paamale det af Grændsetoldinspectionen bestemte Numer.
4. I Tolddistrictet maae de i Forordningen optegnede Vahre ikkun føres paa de i samme bestemte Veie og i Grændsedistrictet, ikke efter Solens Nedgang eller før dens Dpgang; dog ere nogle Undtagelser for denne almindelige Befaling tilstedte i Anordningen.
5. Grændsetoldbetjentene skulle have uhindret Afgang tilføds og tilhest overalt, langs den nordre Side af Grændseaaerne og Toldskjellet; de ere forsynede med Toldtegn og berettigede til i Tjenesten at føre Baaben.

(1) I Fjorden (Tab. II, 7.) ligger en lille Holm, kaldet Smørholm (Tab. II, 8.)

(2) Bilslef er en Kirkebye ved Skodborgaa, vesten for Gredstedbroe, med en Dvergang for Fodgængere.

Til Toldgrændsens Bestyttelse vare i 1844 ansatte 1 Inspecteur, 6 Controlleurer, 1 Toldfuldmægtig i Faldingbroe, 1 Controlleur i Gredstedbroe, 12 Patronillebetjente, 2 Strandtoldbetjente, 30 eedsvorne Karle og 20 Patronilleassistentter. — Krydstoldvæsenet bestod i 1840 af 11 Skibe og 7 Krydsbaade, foruden flere Krydsbaade og Krydsjoller, som ikke staae under Krydstoldvæsenet. En Inspecteur fører Befalingen over det danske Krydstoldvæsen og staaer umiddelbar under Generaltoldkammeret. Nærmest under ham commanderer en Assistent. Desuden bestaaer Personalet af omtrent 22 Betjente, 12 Krydsstippere, 7 Roerkarle, 13 Matroser og nogle Dreng. Et formeligt Krydstoldvæsen organiseredes først i Aaret 1824 og har siden bestaaet.

„Koldingbroe,“ siger Adam af Bremen, „maa Kongen betragte som Rigets Guldgrube, thi af Dvæg og Heste, som føres over denne Bro, indkommer en usfatteelig Told“ (1). At denne ei heller har været eller er af ringe Værd kan sees saavel af ældre Angivelser (i P. Resens Atlas anslaaes den til over 40,000 Rdlr. aarligen), som ved at lægge Mærke til Udførselen af Creature over Grændsetoldstederne i Kolding, Faldingbroe og Gredstedbroe i flere Aaringer. Saaledes udkommer f. Ex. for Aarene 1821, 1822, 1823, efter Fradrag af de Creature, som bleve førte tilbage over Grændsen, følgende Middeltal: 2972 Heste, 12,810 Tyre og Stude, 2,215 Køer og Dvier, 15,832 Sviin, 106 Faar og Lam, ialt: 33,985 Stykker. Men Grændsetoldvæsenet koster ei heller Staten ubetydeligt; det store Personale af Embedsmænd og Betjente, til hvis Brug ogsaa maa holdes en Deel Heste, udkræver en Pengesum af flere Tusinde Rigsdaler. Imidlertid maa Udførselen af Creature vel ansees for en af Dannemarks Hovedudførselsartikler. I det sidste Decennium er fra Danmark udført circa 10,900 Heste aarligen, hvoraf den overveiende Deel var fra Jylland. Udførselen af Faar er ikke betydelig, men af Sviin i stærk Tiltagen (2). Udførselen eller Udbringningen af Stude var i Slutningen af forrige Aarhundrede og Begyndelsen af indeværende, som jeg erindrer, forbunden med megen Besværighed, endog med Livsfare, for Portbetjentene i Kol-

(1) At Tolderen i Kolding Jens Poulsen har vidst at statte den, erfares af Kong Christian den Fjerdes Brev af 19de Februar 1592, hvori Kongen befaler Lehnsmanden Rasper Markbaner at oppebære Drentolden i Kolding indtil videre, da bemeldte Tolder var bleven hæftet, fordi han ikke kunde gjøre Regnskab for, hvad han var Kongen skyldig. (Danske Magazin 5te Bd.).

(2) Bergsøes Statistisk 2 Bds. 2det Hefte.

ding, der skulde tælle dem, naar store Drifter trængtes igjennem den snevne Sønderport og vedkommende Prangere eller Drivere havde fortolbet et ringere Antal end de udførte, thi da dreve de Creaturene frem med en saadan Force, at Betjentene ikke kunde faae det rette Tal paa dem, førend de fleregange vare blevne omtællede. Forresten var Sønderporten med sin, ved Jernheber, som løb over et Jernhjul, stærkt raslende Laage, hvis mindste Bevægelse om Aftenen, naar Porten var lukket, maatte gjøre Betjentene opmærksomme paa enhver Ind- og Udpasserende, og sin faste Bom, der fra Portnerens Bærelse kunde neddrages tværs for Porten, et bedre Luffe for Byen og et sikkrere Bærn mod Toldsvig og Indsmugling af consumtionsbare Vahre, end den blev siden, da den flyttedes ud til Enden af Forstaden, hvorfra tre Bæle føre til forskjellige Landsfogne nemlig til Bønslyd, (III, 45) Seest, (III, 46) og Dalbye (III, 47). Dette skete alligevel for c. 40 Aar siden af særligt Hensyn og, som man sagde, for at indlemme en Gaard og nogle Huse i Byen, hvilke forinden henregnedes til dens saakaldte Forstad (I, 27. III, 52.), der var fritaget for adskillige Byrder, som Byens Borgere maatte bære. Indtil Aaret 1807, var en Portner ansat, som havde kongelig Bestalling og specielt Tilsyn med Sønderportens Aabning og Lukning efter en ham meddeelt Instrux; et Huus, Porthuset kaldet, som tilhørte Kongen og vedligeholdtes for kongelig Regning, (I, 28. II, 9.) var bygget over den, stødte op til Broen over Grændseaaen og hvilede deels paa Væle, deels paa Byens Grund. I dette Huus boede hiin Embedsmand og maatte varetage sin, især om Natten mangengang moissommelige, Bestilling. Ved den sidste Portners Død i bemeldte Aar gif dette Embede ind, Huset blev nedbrudt og Porten, som sagt, flyttet længer ud fra Byen. Til Told og Consumtionsbygninger i Kolding, som tilhøre Kongen, kunne nu henregnes en grundmuret Beierbod (III, 9) fire Consumtionscontoarer ved Byens Porte, samt Pothuset ved Havnen (III, 14). Ind i det 17de til henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede har Kolding haft følgende Toldere: Henrich Splett, som nævnes 1620, fra circa 1650 indtil Junii 1668; Morten Pand; derpaa Henrich Niemand, som afgif i 1677 og efterfulgtes af Hans Pederfen og denne igjen fra Aaret 1707, af Peder Hansen, som døde 1723. Hans Eftermand, Andreas Nachlow afgif i 1756 og efterfulgtes af Peder Skyberg; denne i Aaret 1762 af Jørgen Rudolph Herz, som døde i Aaret 1778. Fra 1779 til 1790 var Georg Andreas Memmert Tolder og fra denne

Lid indtil henimod 1797 Lieutenant Johan Christopher v. Brandis. Ifølge Toldforordningen af 1ste Febr. sidstnævnte Aar, indtraadte den Forandring i de fleste Stæder og navnlig ogsaa i Kolding, at der istedenfor Tolderen kom to Functionairer ved Told- og Consumtionsvæsenet, nemlig Told- og Consumtions-Inspectorer og Kassere. Som Inspectorer have indtil nærværende Tid været ansatte i Kolding: Lieutenant, senere Major P. Malling indtil 1806, da han forflyttedes til Langelandsfælde; Major, siden Generalkrigscommissair A. C. F. v. Hein indtil 1822. Justitsraad C. Grooss, som nu er Inspecteur, havde 1847 sit 25aarige Embedsjubilæum og hædrede af Toldpersonalet og Handelscorporationen i Kolding. — Som Kassere nævnes: Lieutenant J. C. v. Brandis indtil 1799; Kammerjunker J. C. Hauch indtil 1804; Capitain N. H. Stockfleth (*) indtil 1807; Overkrigscommissair S. Sommer indtil 1815; Kammerraad H. A. Wetche indtil 1820; senere: F. J. Bøgh og nu: Kammerassessor E. F. Ehnhaus. Foruden Inspecteur og Kassere, bestaaer Told- og Consumtionspersonalet i Kolding af nuværende Controlleur A. C. Grandjean, 10 Underbetjente, 4 eedsvorne Karle, en Roerkarl og en i 1844 ansat qvindelig Visitatric. Noget særegent ved Kolding Toldsted, ere de Forretninger, som Toldvæsenet her har at besørge i Henseende til Aageposters Expeditioner, og de, som ideligen foresalde med Fragtvogne, reisende Handelsmænd og differencetoldpligtige Vahre.

Til Oplysning om hvad Told- og Consumtionsvæsenet i Kolding omtrentlig afgiver som Indtægt for den kongelige Kasse kunne vi, efter Regnskabet for Aaret 1844, bemærke Folgende:

I Henseende til Consumtionsintraderne har i anførte Aar Afgiften af Malt til Dl og Witte, af Korn til Brændeviin og Consumtion af det Brændeviin, som er indført fra Hertugdømmerne, Kjøbenhavn og andre

(*) Han var gift med Lovise Staffeldt, Søster til Digteren Schack Staffeldt, der satte ham følgende fortjente Hædersminde:

„Her jordeedes Henrik von Stockfleth, Capitaine og Toldkasserer, født den 23de Juni 1771, død den 15de April 1807. Indet af Hviere, elsket af Rige, agtet af Alle, havde han det sjeldne Held, ikke at have nogen Uven og ligesaa lidet at opvække Avind som Medynk. Derfor stændt hans Liv var kort i Tid, vil det være langt i Benneris Minde, men læugst i en efterladt Enkes taarefulde Grindring. Paa hans Grav hun lægger Haabets Krands; den visner, men blomstrer paa nye hisset, hvor hun atter forenes med ham.

indenlandſke Stæder, udgjort, efter at de befalede Godtgjørelſer ere fra-
 dragne, i Nettobeløb 5072 Rdl. 89½ ſ. Endvidere har Søe- og Land-
 værts-Conſumtionen og Formalingsafgiften, hvori ogſaa de tilſvarende Ar-
 tikler, ſom ere indførte til Fortoldning, ere optagne, efter Fradrag af de
 udbetalte Godtgjørelſer, udgjort i Nettobeløb: 4825 Rdl. 26½ ſ. Efter
 Formalingsſedler og Indførelſsconſumtion have, i bemeldte Aar, Byens 7
 Bagere conſummeret Hvede, Rug og Byg for 1136 Rdl. 39½ ſ. og en
 Uibrygger har erlagt i Formalingsafgift: 164 Rdl. 26 ſ. I Indførelſs-
 told af ſtempelpligtige Vahre er i 1844 erlagt: 4943 Rdl. 74 ſ.; af
 andre og af de fra Kjøbenhavn og andre Stæder udenfor Provindsen ind-
 førte Vahrer: 23,554 Rdl. 35 ſ. Udførseltold, Tranſittold, Pakhuusleie,
 Laſtpenge, Fyrpenge og Sportler have tilſammen udgjort: 4108 Rdl. 6 ſ.
 — Men Told- og Conſumtionsintraderne i Kolding lide et ikke ringe Tab
 ved de Manufacturvahre, ſom indſmugles af Perſoner paa Kroppen og
 ad ulovlige Veie. Derimod er Defraudationen med Kornbrændeviins Ud-
 førel fra ſøndre til nordre Side nu vel ophørt og hvad der i Partier ud-
 føres af denne Artikel til den ſøndre Side, kan ikkun antages at være til
 Beboernes Fornødenhed. Med Hvedemeel ſkal derimod drives et ikke
 ubetydeligt Smugleri, hvilket formeentligen vilde kunne hæves, derſom Af-
 giften paa denne Vahreartikel nedſattes. Hvad angaaer Trafikken med
 Kornbrændeviin, da har dettes Indſmugling fra Slesvig og Holſteen en
 ſtabelig Indflydſe paa Koldings Afſætning af denne Artikel, og da Be-
 boere i Byens Omegn paa nogle Miles Diſtance forſyne ſig ſelv med
 bemeldte indſmuglede Brændeviin og ere beſuden villige Medhjelpere i at
 befordre det til fjernere Diſtricter, kan det med Grund antages, at Smugle-
 brænderier ikke findes i Nærheden af Kolding og nogle Miles Afſtand
 derfra, hvilket man derimod ikke kan ſige om de veſtlige Egnes Diſtrict.

Den ſamme Vigtighed Kolding ſom Grændſetoldſted har havt med
 Henſyn til Drentolden, maatte i endnu høiere Grad tillægges Stedet ved
 den ſig efterhaanden udviklende ſtørre og ſtørre Forſkjellighed imellem Told-
 ſatſerne og Toldlovgivningen i Kongeriget og Hertugdømmene. Ved begge
 Afgifter er man gaaet ud fra at betragte Hertugdømmene ſom fremmed
 Land, Grændſen imod ſamme ſom Toldgrændſen, imod Ublandet og at denne
 Betragtningſmaaade og de dermed i Forbindelſe ſtaaende Foranſtaltninger
 ikke have havt nogen gavnlig Indflydſe paa den hele Samfærſel og
 materielle Omverling mellem Nørrejylland og Slesvig, lader ſig formeent-
 ligen ikke drage i Tvivl. Dog kunde i ſaa Henſeende Drentolden ikke

virke saa skadeligt som Differencetolden; førstnævnte Afgift var vel, som en Byrde paa Afsetningen af en vigtig Productions-gjenstand, upolitisk og principstridig og maatte derfor efterhaanden, som en nyere Tids rigtigere Grundsætninger gjorde sig gjeldende, bortfalde, hvilket ogsaa, som bekjendt, skeete ved Forordningen af 12te Jan. 1827; den medførte vel ogsaa en af Riddende langs Grændsen erøvet Kontrol; ⁽¹⁾ men den kunde dog aldrig have den Gene og smaalige Visitation ifølge med sig, som Grændsetolden og det, i kort Afstand fra hinanden langs Grændsen, for Tiden stationerede talrige Opsyn nødvendigen maa medføre. Det var derfor ønskeligt, at den dragne Toldgrændse kunde ophøre og en friere Forbindelse finde Sted mellem Landet paa denne og hin Side Kongeaen. Denne Sag har ogsaa været paa Bane i den jydskke Stænderforsamling 1842; flere sagkyndige Mænd have frimodigen hævet deres Stemmer til dens nyere Drøftning og iblandt disse en Mand, hvis Røst har en god Klang i Medbrødres Øren, Justitsraad og Stænderdeputeret Wulff fra Nebel Mølle i Nærheden af Kolding. I October 1843 androg han paa Toldgrændsens Ophevelse, saavelsom Consumtionens, hvilken han ansaae som en væsentlig Hindring derfor, og foreslog at dens Formalings- og Brændri-Afgifter, saavelsom Port- eller Indførsels-Consumtionen maatte saaledes fordeles, at Hertugdømmene kom til at bære Byrden med Kongeriget, ligesom han ogsaa viste Willigheden deri, da hine have været fritagne for mangen Byrde, dette har maattet bære. Senere yttrede han sin Formening ved et Møde paa Raadstuesalen i Kolding den 22de December s. A. i en Tale, som oplyste Vigtigheden af Grændsetoldens Ophevelse, saafremt ellers det evige Smuglerie, Misligheden af Consumtionen, den Skade, Tidsspilde, Ubehagelighed, Beføstning, denne bevirkede og de mangfoldige Anledninger til Defraudationer, den frembød, der maatte have en demoraliserende Indflydelse paa Befolkningen, skulde hemmes, og androg tilsidst paa at petitionere Kongen om dette Anliggende, hvis mulige Realisation Justitsraad Stænderdeputeret With derefter nærmere udviklede, hvorhos Lauritz Stau antydede den Banffelighed, som Differentstoldens og Consumtionens Ophevelse vilde medføre, i Henseende til Dækningen af det Deficit i Statskassen, den maatte foranledige. Derefter sendtes i Mai 1844 directe til

(1) Confiskationsprocessen udførtes paa den Maade, at Tolderen ved Stævningsmændene lod opraabe ved Kolding Byes tre Porte, om Noget vilde vedkiende sig de anholdte Stude, som derpaa ved Bythinget bleve confiskerede.

Kongen en Petition om Toldgrændsens og Consumtionens Ophævelse i 115 Exemplarer med 6002 Underskrifter. I Stænderforsamlingen i Roskilde har den, i Sagen om Toldgrændsens Ophævelse, valgte Committee indstillet, at Forsamlingen vilde petitionere om, at en Commission maatte blive nedsat, med det Hverv at udarbejde et Forslag til Consumtionens Ophævelse i Kongeriget, en eensartet Toldlovgivning og Brændeviinsafgift for den hele Stat, samt til en saadan Omregulering af den øvrige Beskatning, at Finantserne derved kunde stadesløsholdes, uden at nogen Deel af Staten bliver overbyrdet, og endelig til den heraf følgende Ophævelse af ethvert Baand paa Samfærdselen imellem Kongeriget og Hertugdømmerne, samt at et herpaa støttet Lovudkast maatte vorde forelagt Stænderne. Dette blev eenstemmigen antaget. Angaaende Toldgrændsens Ophævelse er der ogsaa ved Stændernes Forsamling i Viborg nedsat en Committee. Sagen har sin store Banffelighed og seer, efter modent Overlæg, sin Afgjorelse imøde.

Postvæsenet.

Postvæsenet har i Rolding en særegen Betydning, da Byen ligesom er et Centralpunkt for Posterne fra de forskjellige Landets Egne. Det kunde maaskee derfor ikke være uden Interesse her at erfare Noget derom før og efter dets Organisation i ældre Tider. Hvorledes Posterne i vore Dage ankomme og afgaae oplyses tilstrækkeligt ved de Underretninger, trykte Postbøger og andre offentlige Bekjendtgjørelser meddele. I Middelalderen bragtes eller erholdtes Efterretningerne til og fra indenlandste eller fremmede Steder ved de saakaldte Cancellibud, Genspændere og Landthingsridere, der tjente deels tilfods og deels tilhest; ogsaa benyttede man sig af reisende Kjøbmænd, men i vigtige Wrinder affendtes En af Magistraten, en Biskop eller anden Prælat. Havde Regjeringen Noget i Besynderlighed at afhandle med en Kjøbstad reiste enten Kongen selv dertil eller sendte sin Cantsler eller Hofmester, som med Følge holdtes paa Byens Bekostning; Adelen havde ogsaa sine private Bud. Saaledes hjalp man sig her i Danmark indtil det 16de Aarhundrede, da Kong Christian den Anden gjorde det første Forsøg paa at indrette et Postvæsen og til den Ende befalede, at der i hver Kjøbstad skulde bestilles to til tre Løbere, der Vinter og Sommer skulde løbe med Breve og have 2 Sk. for hver Mil, de befordrede et Brev. Men en egentlig Postindretning skyldes først Kong Christian den Fjerde, som ved Forordningen af 24de December 1624 oprettede de danske Poster, vi tildeels endnu have. Foruden de skaanske Poster, en Hollandspost, en til Skallundborg og en imellem Kjøbenhavn og Helsingør, fik Danmark dengang en Hamborg-Post, der skulde gaae over Middelfart, Rolding og Igehøe. I Rolding skulde de jydske Breve aflægges og modtages og derfra befordredes de ved gaaende Bud til Ribe,

Randers og Aalborg. De Breve, som ikke ved de egentlige Hoved- og Byposter kunde komme til Provindsernes affides liggende Stæder, afleveredes til og besørge des videre af Landsthingsfriverne; Kongebrevene afleveredes sædvanligt paa Lehnenes Skriverstuer, hvor disse faldt paa Postveien, og besørge des da derfra ved Bud til de Lehn, som laae udenfor den ⁽¹⁾. Postdirecteurerne toges af den Tids fire Handelscompagnier; Postbuddene beskikkedes af dem, men Postmesterne derimod af Byernes Magistrater. Hos Postmesterne skulde Postbuddene logere og Brevene aflægges. Fra Kjøbenhavn til Kolding betaltes for et enkelt Brev ($\frac{1}{2}$ Ark) 6 sk . og for et dobbelt (1 Ark) 9 sk . For et Brev fra Kolding til Nørre-Snebe betaltes 6 sk ., til Hals og Viborg 8 sk ., til Aalborg 12 sk ., til Beile 4 sk ., til Horsens 6 sk ., til Standerborg 8 sk ., til Aarhus 10 sk ., til Randers 12 sk ., til Foldingsbro 4 sk ., til Ribe 8 sk . — Postmesteren skulde have et Skilt udenfor sin Dør, nemlig en blaae Rytter paa en hvid Hest; han erholdt af Directeuren sin Instrux angaaende Afgangstiden fra Stæderne, Opholdet underveis og paa Stæderne, hvortil Buddene ankom. Længer hen i Tiden (1653) indrettedes først den saakaldte Hamborgske Ridepost. Under Kongerne Frederik den Tredie og Christian den Femte bestyre des Postvæsenet af Generalpostmester Paul Klingenberg, for egen Regning, indtil han 1683 afstod det for 12000 Rdlr. Species til Greve Christian Gyldenløve; men under Kong Frederik den Fjerde (1711) overtoges det for kongelig Regning og erholdt adskillige Forbedringer, som senere ere fortsatte og ere i vore Dage, som bekjendt, meget betydelige ⁽²⁾. — Med Postvæsenet i Kolding, hvis Indtræder, efter et Middeltal af Aarene 1841—1843, have udgjort: 4,398 Rdlr., har i dette og ind i forrige Aarhundrede, Opsynt med de Reisendes Befordring og deres Herbergering været forenet. I ældre Tider skeete Befordringen fornemmelig tilhest, men dog ogsaa tilvogns og Bognmandsdrag syncs allerede omtalt i det 15de og 16de Aarhundrede. I Kong Christian den Førstes Tid nævnes „Foermandsvogne“ og i Kong Christian den Andens, i Anledning af Dronning Elisabeths Indtog „Bognmandsvogne vel sangede med Hæle, Agestole og Hynder“. De Nordistes

(1) Saadanne Postbud omtales i Kolding 1627, da Slotsfriveren sammesteds Jeremias Hansen gav Borgemester og Raad i Aarhus Dvitting for 12 Daler Courant, som var Postbuddenes Løn for $\frac{1}{2}$ Aar. (Doctor Hüberg Actstykker, Staden og Stiftet Aarhus vedkommende, 2den Deel S. 54.)

(2) Mag. P. B. Beckers Saml. til Danm. Hist. under Kong Frederik d. 3die. 1ste Deel, S. 230.

Gjæstfrihed gjorde offentlige Foranstaltninger til Reisendes Beværtning længe ufornødne; for Klosterbrødrene var det Pligt at beværte de Reisende, og de for Syge indrettede Hospitaller synes ogsaa at have tjent Reifarende til Herberge. I Kong Christian den Andens Ordinants af 1521 hedder det derimod, at der skal indrettes Herberger paa hver 2 à 3 Miil og „at der skal beskaffes besynderlige Herberger i Kjøbstæderne ud ved Stranden for Skibsfolk, som komme til“; i en Reces af 1537 forordnes ligeledes offentlige Herberger, dog har der i disse Gjæstgivergaarde paa den Tid vist været sørget maadeligen for de Reisendes Bequemmelighed, efterfom Byernes Embedsmænd og Borgere sædvanligen bebyrdedes med dem. I fornævnte Ordinants af 1521 hedder det endvidere, at „hvert Herberg udi Staden skal lade udhænge et Tegn, malet paa en Fjæl, udenfor samme Huus vel høit paa en lang Stang; Somme skulde have en Løve malet, Somme en Morian, en Gris, en Maane, en Stjerne eller andet slikt og saa hvert Herberge sit Tegn, derefter Herberget skal hedde og kaldes“. — Koldings privilegerede Gjæstgivergaard hed Hamborgerherberg, indtil den senere Tid, da Navnet gik af Brug, og havde ogsaa over Gadedøren sit Skildt, hvorpaa Navnet stod skrevet under et Billede af tre Taarne (Staden Hamborgs Vaaben). (Skandinav. Museum for 1803. 1ste Bd. S. 94 o. f.)

Klosteret.

Navnene Helligfors- og Klostergade bringe os Klosteret i Kolding (Tab. II, 21) i Grindring, men om dette have vi kun faae og ufuldstændige Efterretninger. Det har ligget ved Enden af Klostergaden, hvor denne støder til det forrige Klosterstræde eller nu bøier om imod det Stykke af Gaden, som løber lige imod Klosterporten, nede ved Koldingaa og i det nu saakaldte Bøddelstræde. For nogle Aar siden foresandedes paa dette Sted i Aaen adskillige afbrudte Pæle, der formodentlig vare Levninger af den Kongens Vindebroe, hvorover i ældre Tider Hovedfarten til det Slesvigste skal have gaaet, og hvorigjennem, naar den var optrukket, Stibene kunde passere til og fra Sønderbroe, hvilket Grundtegningen (Tab. I, 31) ogsaa udviser, at have fundet Sted paa den Tid. Klosteret er stiftet 1288, med Enkedronning Agnetes, hendes umyndige Søn, Kong Erik Menveds og Raadets Samtykke, til en Bolig for Fransiskaner-, Graabrødre- eller Minoritermunke. ⁽¹⁾ „For sin, sine Forsædres og især for sin Gemals Sjel“, siger Dronningen, tillod hun Brødrene at nedsætte sig i denne Bye og bygge der et Kloster. Trinitatis Søndag s. A. toge de Klosteret i Besiddelse. Ifølge en gammel haandstreven Efterretning, skal det være opbyggt af en Gaard og et Kapel, kaldet Dueholm, tilhørende en Ridder Henrik Dulmer (Dolmer eller Dylmer) der selv først blev en af dets Lemmer og derefter døde 1328, som Kanik i Ribe; det blev indviet enten af Biskop Tycho i Ribe eller Berthold i Slesvig. — Da disse Ordens-

(1) De kaldtes Graabrødre, fordi de bare en affesfarvet Hættetappe; de gik med en Strikke om Livet istedenfor Belte og med Træklodser under de bare Fødder; af en vis Ydmyghed kaldte de sig selv de ringere Brødre (fraterculi, fratres minores, Minoriter).

brødre senere førte et saare lastværdigt og forargeligt Levnet, indgik Kong Christian den Første i Aaret 1453, til Paven med en skriftlig Begjering om at bringe dem til Lybighed og Disciplin, men udrettede derved Julet (1). Senere, 1468, anmodede ligeledes Klosterets Lector og Guardian Laurentius Branderi, ved et Convent i Roeskilde Provindsialministeren, Broder Avo om dets Reformation; 1474 erholdt det et Capitul og først 1517 blev det bragt til Observants. I Reformationstiden, foruroligedes Brødrene meget af Lutheranerne, især af en af deres Præster, der tilforn havde været Dominicanermunk i Haderslev, men var jaget bort derfra. Endelig, siger Minoritermunken Jacob, i sit Ms. hist. eject. monach., ankom, ved Juletid 1529, den allerchristeligste Kong Christians Søn, Frederik, som var en Fjende af al christelig Religion, for at udjage Munkene, bestyret i dette sit Forsæt af nogle Lutheraner og især af en Adelsmand Hartvig Andersen, som ønskede at erholde Klosteret. Det blev nu Brødrene betydet, at Kongen ikke længer vilde taale dem og sendte dem 100 Mark til Rejsepenge, en Kalf og nogle Messeskæder, for at de endnu engang kunde holde en Messe, men de forsmaaede denne Kongens Gave, hvorpaa han lod dem alle uddrive, undtagen en Munk Martin, der aflagde sin Ordensdragt og forblev i Klosteret.

Efter Secularisationen synes Klosteret at være stykkevis afhændet til Forskjellige og efterhaanden nedbrudt. Saaledes sit Andreas Hof 1530 Kong Frederik den Førstes Brev paa Brødrenes Vasterhuus, men i 1557 maa Klosteret have været aldeles borte, thi da taxerede Borgemeister og Raad, efter kongelig Befaling, i Lehnsmændens Overværelse, den Jord og Byggeplads, som Kongen havde forundt Claus Fister, liggende hvor Rolding Kloster fordum stod (2). — Hvor stort dette Kloster var og hvor mange Ordensbrødre det optog i sit Skjød, veed man nu ikke, men have de danske Klostre i Almindelighed ikke været af ubetydeligt Omfang og man forresten tør slutte fra de 24 Munkestole i Rolding Kirkes Chor og fra nedenstaaende Efterretning, maa Klosteret her ei heller have været lidet.

Ikke langt fra Klostergaden og paa Østergade ligger en, Amtsforvalter From forhen tilhørende Gaard, som kjøbtes og beboedes af Byens Borge-

(1) Anno 1476 skjænkede Kongen Klosteret et Stykke Jord. (Raadstue-archivet).

(2) S. R. D. Tom. V p. 513, 519, 549. — Annal. eccl. dan. Tom. II p. 287. — Danske Atlas Tom. 5. — Daugaard om danske Klostre i Middelsalderen. Kbhvn. 1830.

mester Justitsraad Estrup; men nu atter er folgt. Førend denne Gaard blev ombyggt og forandret, havde den vensynligen noget Klosterligt hos sig, en hvælvet Indgang, meget tykke Mure, en stor med røde, firkantede, saa kaldte Munkesteen belagt Sal, Nischer i sammes Sidevægge, muligen anbragte til deri at opstille Altene, Helgenbilleder o. desl. Denne Bygning, som ikke kan tænkes at have staaet i Forbindelse med Klosteret, formenes at have været dets Dratorium eller dets Liighuus, hvori Brødrene, paa deres Ordens Viis, der gjerne stiller Døden tilskue, hensatte deres Hedenfarne, førend de overgaves til Jorden (campo santo.) Gaardens hvælvede Kjelder skal have været deres Carcer og dens Have deres Coemeterium. — Til Klosteret har hørt en Tegllade, som Broder Hans bortskjødede i Aaret 1523. Klosterkirkegaarden omtales i et Magestifte mellem Kong Frederik den Anden og Borger Niels Madsen i Kolding, i Aaret 1559. Om denne længst forsvundne Klofærtid minde nu kun de ommeldte Gaders Navne, Munkestolene i Kirken og en liden Bæk, Munkensdam, ved Beiten fra Kolding til Landsbyen Seest (¹).

(¹) Seest, Seested, d. e. det sidste Slesvigs Grændsested mod Rorreypland, tilhørte Haderslevamt indtil 1566, da det blev lagt til Koldinghuusamt og var indtil den Tid Borslyds anden Annerkirke. (Dr. H. N. A. Jensen's kirchl. Statistik des Herzogth. Schleswig. Flensborg 1840.)

St. Knuds Gilde.

Uf Middelalderens Gilder ere især tre mærkelige, nemlig: Kong Knud den Helliges, Hertug Knud Lavards og Kong Erik Ploppennings. Disse og flere Helgenes Gilder vare i Norden i større eller mindre Ære, i Forhold til deres Indtægter, deres Medlemmers Antal og Stand. De holdtes i egne Gildehuse, der sædvanlig vare store og udmærkede som Verset lyder, der skal være forfattet af en Ager Bonde, som henhørte til en af de meest anseete Familier i Aarhus i det 16de Aarhundrede:

„Hvor man kommer i Randers eller Ribe
I Viborg, Mars, Olborg eller Ribe,
De spør, Hues er den store Gaard,
Eller det skone Hus her staaer,
Da faaer man saadan Svar igien:
Det hører til det store Tullen,
Til St. Peters Gilde eller St. Knuds,
St. Sofrensens Alter eller St. Gertruds.“

Gildehusene vare forsynede med Klokker, hvormed Brødrene eller Søstrene sammenkaldtes; Forsamlingerne holdtes baade Vinter og Sommer, ved Nat og Dag og i Almindelighed firegange om Aaret. Festligheden begyndte med Bøn og Sang og derpaa afhandlede, inter pocula, Medlemmernes fælleds Tare, Stridigheder bilagdes, Forlig stiftedes o. s. v. Formanden eller Formændene i disse Sammenkomster (thi de vare stundom flere) kaldtes Aldermænd eller Odbermænd; Gildernes Love, Straaer eller Statuter oplæstes af Straapræsterne eller Skriferne; de opvartende Brødre og Søstre kaldtes Bordebrødre, Bordesøstre, Tystesøstre, Løndesøstre.

Ofte tåge de Rigeste og Fornemste, selv Konger og Fyrster, Deel i disse Gilder, der altid stode aabne for enhver anstændig Borger, dog vare Baggerne udelukte fra Kong Eriks Gilde i Ringsted. Gilderne vare saaledes oprindeligen fromme, hjerlige Sammenkomster, til indbyrdes Fornøielse, en Slags Korporation til fælleds Handels Fremme, fælleds Understøttelse og Forsvar i paakommende Tilfælde. Siden udartede de til Svire- og Driffelag og Dette, Frygt for en derved næret Partiaand, saavelsom ogsaa Reformationens Indførelse, da Messer og andre catholiske Stikke ophørte, der tilforn havde fundet Sted i disse Sammenkomster, o. m. desl. forarsagede deres Afstæffelse. Deres Indtægter gaves til de Fattige og deres Bygninger anvendtes til andet Brug (¹). Det anseeligste Gilde i Norden var dog Kong Knud den Fjerdes eller den Helliges (martyriseret 1086 i St. Albani Kirke i Odense og canoniseret 1100). Et saadant var ogsaa det i Kolding, som holdtes i en Gaard ved Lusbjedam, (III, 10.) nu Nr. 56 i Laasbygade, og skal have bestaaet i henved 500 Aar. At det ikke har havt nogen ringe Anseelse, erfares af den 24de Artikel i Kong Christian den Førstes Privilegium, givet paa Kolding Slot St. Andreæ Dag 1452, hvori det hedder: „Om nogen tiltaler Bymen, som i sancte Kanuti gildæ æræ eller noger Borger i Byen boer, for noger sagh, en hvorfore han skuldæ werigh segh meth nessud i kæn effther landglogh, tha maa han segh wærich meth sancte kanuti gildæbrødhres logh och retheyt“. — Forresten havde dette, som andre Gilder sin egen Lov eller Gildestraa paa Latin, hvoraf her meddeles følgende Fragment med dansk Oversættelse:

**Statuta et leges mensales pro Convivio Sti. Canuti
in Kolding. MCCCXCIII.**

Det er:

**Bestemmelser og Bordlove for St. Knuds Gilde
i Kolding, 1393.**

<p>Qvilibet frater debet detrahere caputium suum, dum lumina importantur, vel solvat II. lubecos.</p>	<p>Enhver Broder skal tage sin Hætte af, naar Lysene bringes ind, eller betale to Lybsff.</p>
--	--

(¹) *Terpæger Ripæ Cimbr. p. 418 og følg. Pontopp. Annal. eccl. dan. II., p. 345.* — *Rosfod Ancher om gamle danske Gilder.*

item

Qvicunque frater (aut soror) nominaverit fratrem suum nomen illegale, sicut nequam vel Horesøn, vel hujusmodi, testimonio honorum convictus, dabit fratribus V Sterling, et tantum quotiescunque fecit;

item

Qvicunque frater depulerit fratrem suum de sede, et alterius locum violenter sumserit, solvat duos lubecos;

item

Si quis clamorus absque certa ratione exstiterit, et sic clamore suo infestat fratres, dabit duos lubecos;

item

Si quis vulneraverit fratrem suum ubicunque locorum, unam lagenam cerevisiæ (1) dabit fratribus et tantum læso. Si percusserit eum ligno, dabit tantum. At si eum colaphisat, dabit dimidiam lagenam cerevisiæ fratribus, et tantum læso, ac tantum dabit, si traxerit eum per crines;

item

Qvicunque fratrum in convivio sedendo dormiverit, solvat duos lubecos, et si eadem domo se deposuerit et domum ire neglexerit, solvat IV lubecos;

item

Qvicunque vomitum fecerit in domo convivii, dimidiam la-

item

Nævner nogen Broder (eller Søster) sin Broder med et uløbligt Navn, saasom: Nibbing, Horesøn eller deslige, skal han, naar han ved gode Mænds Vidnesbyrd derom overbevises, give Brødrene 5 Sterling og lige saa meget hvergang han gjør det;

item

Støder Nogen Broderen fra hans Sæde eller indtager med Magt en Andens Plads, skal han betale to Lybft;

item

Bliver Nogen, uden gyldig Grund, for høiroftet, saa han ved sin Raaben falder Brødrene til Besvær, skal han give to Lybft;

item

Hvorsombest Nogen saarer sin Broder, skal han give en Rande XI til Brødrene og lige saa meget til den Saarede. Slaaer han ham med Træ, skal han give lige saa meget, men slaaer han ham med Næve, skal han give Brødrene en halv Rande XI og den Saarede lige saa meget, trækker han ham ved Haarene, skal han give det samme;

item

Sidder nogen Broder og sover ved Gildet, skal han betale to Lybft, men slaaer han sig saaledes til No i Gildehuset, saa han forsømmer at gaae hjem, skal han betale fire Lybft;

item

Spyer Nogen i Gildehuset, skal han give en halv Rande XI. Gjør han

(1) En lagena holder, efter de Cange, duodecim libras aquæ.

genam cerevisiæ dabit. Si in dette i Huset foran Stobet (1)
domo ante stupam vel in area, eller paa Gulvet skal han give ti
X Sterling dabit; Sterling;

item

item

Qvicunque effuderit potum Spilder Nogen mere Drikke, end
latius, quam tegere potest pede, han kan skjule med Foden, skal han
duos lubecos dabit. give to Lybfl.

Gildet omtales 1484 i et Thingsvidne ved Kolding Bything, lydende paa, at Borgemeister Anders Hansen og Nis Pedersen, Oidermand i St. Knuds Gilde, og Erik Jude, Skorsmand i samme Gilde, have skjøbet til Hr. Dionysius Jensen, Sognepræst i Eltang, St. Knuds Gaard i Luseby med Huse og Jord, med saa Skjæl, at om han eller hans Arvinger vilde nogen Tid, ved Pant eller Kjøb, afhænde sig samme Gaard, da skal St. Knuds Gildes Forstander eller Borgemeister og Raad i Kolding være nærmest dertil for lige Værd. Muligen have Gildesbrødrene siden havt deres Gaard i Vestergade; thi i et Gavebrev af 1511 bortskjæder Enken Gjertrud Nielsdatter, til en Vicarius ved St. Annæ Alter i Kolding Bykirke, sin Gaard i Vestergade, „som ligger ved den Gaard, der hører til Kalente Gilde“; muligen ogsaa at denne har været et særskilt geistligt Conventhuus i Kolding, hvilket man dog ikke har hørt omtale (2).

St. Knuds Gilde havde sit eget runde, dybt skaarne og med et lidet Haandsfang forsynede Malmsignet af $2\frac{3}{4}$ Tommers Diameter; deri sees Kong Knud, sidende med den aabne Krone paa Hovedet; i høire Haand bærer han et Scepter med en meget stor Lillie eller Blomst paa Spidsen, i venstre, Rigssæblet; langs med Signetets Rand læses: S: DE: CONVIVIO: SANCTI: KANVTI: DE: KOLDIG. Dette Sigil er opbe-

(1) Et Stob var et Maal paa 2 Potter.

(2) De geistlige Gilde, Kalander eller Kalenter, søgte Biskopperne, kort efter Reformationen, at give en gavnlig Retning. Brødrene forsamledes stiftewiis hos hverandre, holdt Prædikener i Kirkerne, betænkte de fattige Stoledisciple i den nærmeste Bye med milde Gaver og levede indbyrdes in bona charitate. Hvorledes ogsaa disse Gilde ubarbede, kan man see af det, der 1598 forbrugtes ved et Gilde i Everdrup i Sjælland. De affstafedes ved et Kongebud af 1ste Maii 1618 (Pontopp. annal. III, p. 48). Danske Lov 2—16—12 befaler, at alle Kalenter og Gilde skulle være aldeles affstafede.

varet i det kongelige Museum for Oldsager i Kjøbenhavn; det ligner forresten ganske adskillige andre St. Knuds Sigiller, hvoraf man i Westphalens monum. ined. o. a. St. har flere Afbildninger.

Den 10de Julii, Kong Knuds Dødsdag, helligholdtes indtil Reformationen, hvert Aar, i alle danske Kirker, og blev da brugt følgende Collect og Antiphonie, hvori man anraabte Gud om, at denne Helgens Forbøn maatte annammes af ham med Velbehag:

Deus, qui hodierna die beatum Canutum Regem et Martyrem a subditis sibi plebibus injuste peremptum, glorioso martyrio coronasti: præsta, quæsumus, ut ipsum apud te sentiamus intercessorem quem credimus in coelis, gratia tua, gloriose regnare victorem!

Laude pia sancte jam decantande Canute,
Lampas coelestis, Christi fortissima testis,
Jam domino gratus, nostros absolve reatus,
Ut tibi cum justis jungi mereamur in astris! (1)

Men ogsaa udenfor vort Fædreland var Kong Knud i stor Anseelse. En dansk Mand, Christian Payngk, Søn af Kong Christian den Fjerdes Hofchemiker og Domherre i Lund, Peter Payngk (2), var gaaet over til Catholicismen og bleven Canik og Prælat i Rom, hvor han, med Paven's Tilladelse og til Ære for vor Helgen, oprettede, i Kirken St. Maria della Transpontina, et Capel, paa hvis Prydelse og Vedligeholdelse han anvendte en betydelig Sum af den store Formue, man fortæller, han havde erhvervet sig. Til den Hensigt lod han ogsaa ved en romersk Kunstner, Daniel Freschié, Kong Knuds Martyrdom afmale, samt i Aarene 1669 og 1670 udføre tvende Kobberstik. Paa det ene, hvoraf, i min Skoletid, en Kjøbmand B. Wind i Kolding eiede et godt Exemplar, hvor Kongen, iført en Hermelins Raabe og med udbredte Arme, som en Korsfæstet, knælende paa en Pude foran et Altar, hvorpaa staaer et Krucifix imellem to Skrin

(1) Pontopp. ann. eccles. dan. I, p. 235.

(2) Denne Peter Payngk, som af Keiser Rudolph den Anden blev adlet 1602, var en Søn af Præsten til Hersebol, Diberit Payngk, og havde foruden Christian, en anden Søn, Ahasverus, der som Læge først practiserede i Husum, siden i Kjøbenhavn og blev Hofmedicus i Kong Frederik den Tredies Tid. Han døde 1667. (Jfr. det danske Udselslexicon og Nordist. Tidskr. for Oldkynd. 3die Bind's 2det Hefte p. 339 o. følg.)

med St. Albani og St. Dvaldi Reliquier ⁽¹⁾ samt to Candelabre med brændende Lys. I en paa Kirkemuren ved Alteret gennembrudt Aabning sees tre bevæbnede Personer og bagved dem en Fane og nogle Spyd, som antyde flere Bevæbnedes Tilstedeværelse; Enhver af hine Tre har sit Mordredskab i Haand, et Spyd, en Piiil paa en opspændt Bue og en Steen; den ulgkelige Konge er deres Maal; flere Pile og Stene ere spredte omkring paa Chorsgulvet, to Pile sidde i Ryggen paa Kongen, Kruffen med Bandet, som, efter Sagnet, en barmhjertig Jyde skal have bragt Kongen til hans Husværelse, er omvæltet, Insignierne, Kronen, Scepteret, Rigsæblet ligge paa Altersoden, hvorfra nedhænger en Seddel med Paastrift: **S. CANVTVS IV, REX ET PROTOMARTYR DANORVM**; en knælende Engel holder det danske Vaabenstjold frem for Kongen; men dennes Blik er bedende og tillidsfuldt henvendt mod den Korsfæstedes Billede paa Alteret; fra en derover svævende Skye rækker en anden Engel den døende Konge Fredens Palme og Seierskrandsen. Under Kobberet læses følgende Vers i tre Disticher:

Ut fueras viventis imago Canute,
Par erat, ut Diæ mortis imago fores.

* * * *

Discipulus Christum famulus et prodit, utrique
Ora sitis cruciat, lancea dira latus.

* * * *

CruX deerat, Christi quo fata, Canute, referres
Hinc tibi crux moriens et crucifixus eras.

Christianus Payngk.
Danus F. F.

Bernandus Ballin.
sculp. Romæ.

Paa det andet Kobberstykke ligge Crucifixet, Candelabrene og Reliquiestrinene nedstyrte fra Alteret, bag hvilket Kirkemuren er nedbrudt: et Distichon ved dets Fod, formodentlig med Hentydning til den korsfæstede Christus, Kongen ved sin Stilling paa det forrige Kobberstykke synes at betegne, er af Mag. E. B. Bircherod saaledes oversat:

Kong Knud var Korsens Ben, imens han var ilive,
Han derfor Korsens Speil i Døden vilde blive. ⁽²⁾

(1) St. Albanus og Dvaldus vare engelske Helgener, hvis Been Kong Knud lod føre fra Engelland til Danmark og strinlægge i Odense. (Suppl. til dansk Att. VI, 585.)

(2) G. Ancherfen programm. IV pro 1769—1771 de festis dapubus septentrionalium; — S. R. D. III p. 382 i Noten. —

Spor af disse Gilder ere, som bekjendt, efterladte i de senere Haandværkslaug med deres gamle Solvvelkomster, Love og Vedtægter (1), saavel som i de danske Jugle- eller Skivefydnings-Selskaber. Et saadant Broderskab af Byens Embedsmænd og Borgere og nogle af Omegnens Beboere har ogsaa dannet sig i Kolding i forrige Aarhundrede. Selskabet drager aarligen, Dagen efter anden Pintsedag, ud til Skivefydning paa Byens nordre Mark, hvor Samtliges Diemaal, Skiven, med de sorte og hvide concentriske Ringe iforveien er opsat. Gevinsterne for de bedste Stub ere her, som andensteds, smukt udarbejdede Solvstykker og den, som træffer

Nord. Tidsskr. f. Oldt. 3die Bds. 2det Hefte p. 339 og følg. — Kong Knuds Martyrdød er senere malet af den danske Kunstner, Professor Erik Poulsen (f. 1749 d. 1790) og dette Maleri foræret til St. Knuds Kirke i Odense af vor nu afdøde Konge Christian den Ottende. — Om den danske Helgens Reliquier og om Helgenes Skriinlæggelse og Dyrkelse i Middelalderen iblandt Nordboerne, kan læses Nord. Tidsskr. for Oldt. 2det Bd. p. 193 og 3die Bd. p. 351 o. f. — I St. Peders Kirke i Aestved skal fordom St. Knuds Drab have været afbildet.

- (1) Saaledes havde Feldberederlauget tilforn en særegen Høitidelighed, naar en Dreng skulde gøres til Svend. Han modtoges da, enten i Mesterens Huus eller paa Laugets Herberg, af Oldgesellen og to andre Svende, af hvilke den Første kaldtes Vater, den Anden Pater og den Tredie Pfaff og Küster; en udkaaret Pige, som bar Navn af Kränzjungfer smykkede nu den vordende Svend med et Knevelsbart, medens Oldgesellen satte en Krone paa hans Hoved enten af Buxbom, eller, ifald han havde noget imod ham af *Ilex aquifolium* med de tornede Blade, hvilken Krone Pigen dog strax ombyttede med en Jomfruekrands. Oldgesellen holdt derefter en Tale, hvori han lovede at hædre den unge Svend med en Kaarde, naar han først fik givet ham noget, som Jugen her efter maatte give ham; han fik nu tre Drefigen, hvorpaa Pigen kysede ham, astørrede hans Knevelsbart og Vater hang ham Kaarden ved Siden. Saa blev der druffet Broderskab og hele Ceremonien sluttedes med en Tale af Oldgesellen, som gif ud paa, at den nye Laugbroder skulde fra nu af sige „Han“ til en Mester og „Du“ til en Svend. — I Aaret 1810 affstafedes i Kolding disse Ceremonier, hvilket man erfarer af en Svarskrivelse fra Byens daværende Feldberedere, Hans Iversen, J. D. Rubert og Niels v. Kolding til Feldberederlauget i Aarhus. — Blandt Feldberederne omtales ellers 7 saakaldte Wanderschaften: Landstädter-, Seestädter-, Rheinisch-, Schwäbisch-, Kössler-, Erfurter- und Franzosen. En Landstädter-Svend, som kom til Kolding, maatte see sig om efter Arbeide, dette kaldtes Umschauen; kunde han ikke faae Arbeide, gave Mestere og Svende ham 24 ß . til Natteleie, hvorpaa han reiste videre fort. (Aetstykker vedkommende Aarhus Bye og Stift af Dr. Hüberg. Rhön. 1845. 2 D. S. 302.)

Centrum eller er det nærmest, vorder desforuden, som Konge, smykket med et bredt vatret Kongebaand; dette var tilforn rødt, rigt forsynet med Sølvplader, som Kongerækken, efter daværende Vedtægt, i Aarenes Løb havde ladet paasætte. Senere forærede en Broder Selskabet det grønne Baand, som nu bruges og derefter nedlægges i et Skrin, hvorpaa er anbragt en Plade med følgende Indskrift:

Med Kongenavn vi hædre den,
 Som Maalet bedst forstaaer at ramme,
 Vi hylde ingen Kongestamme,
 Vi hylde kun Fortjenesten;
 Dens Hæderstegn, et Kongebaand,
 Bevares her i dette Gjemme;
 Det skænktes af en Broderhaand,
 Hvis Dnske er vort Selskabs Fremme.

Dagens Høitidelighed endes med et Borgerbal, som Kongen aabner. Endnu kunne vi antegne, at den første Konge var Kjøbmand Jeppe Jepsens Seest, der erholdt til Gevinst en Sølvpotagestee, hvorpaa var raderet en Skive med den simple Dmskrift:

Den som var Prikken næst,
 Det var Jep Jepsen Seest.

Og hermed slutte vi dette Selskabs Historie.

Byens Forfatning i ældre og nyere Tider.

Uf de faae Efterretninger, jeg har kunnet erholde om Koldings Tilstand i ældre Tider, kommer man til den sørgelige Erfaring, at Byen har gennemgaaet flere haarde Trængselsaar. Aarene 1627, 1643, 1644, 1657—1659 staae skrevne med mørke Træt i dens Aarbog, hvilket i det Følgende nærmere vil oplyses. Kommer nu hertil en Pest, som i 1654 hjemfogte Kolding og den Skade, som, efter Sagnet, tidligere Ildsvaader maae have foraarsaget, er det klart, at Byens Forfatning har været bedrovelig i den Periode, vi her nærmest have for Øie ⁽¹⁾. Vi kunne gjøre os et Begreb derom ved et Overblik paa to Taxationsforretninger, som foretoges, efter det svenske Indfald 1643, ved et Kommisforium, bestaaende af Befalingsmanden paa Hals, Jørgen Seefeld til Bisborg og Jørn Krabbe til Bæbnersholm, og efterat Freden var sluttet med Sverrig. Under 18de November 1646 opgav Magistraten i Kolding Tabet for Byen fra 9de Januarii 1644, saavel formedelt fjendtlig Indquartering af 4 Regimenter og ellers i andre Maader, foruden hvad paa Huse og Gaarde var ruineret. Denne Skade var anslaaet til c. 63,643 Rdl. og Ruinerne af Huse og Gaarde i Kolding, saavel som nogle Stalde udenfor Byen, hvoraf en Deel ganske nedbrudte, til circa 13,189 Rdl. Det Hele oplyses ved et Bilag understreuet af Morten Nielsen og 14 andre Personer (formeentlig Borgemeester og Raadmænd) og forsynet med Byens Segl. Dette Bilag indeholder: I, en Taxation af Kolding Byes Gaarde og Huse med tilliggende Jorder o. s. v. til Beløb af omtrent 18,198 Slettedalere; 191 Gaarde og Huse vare taxerede fra 10 til 600 Slettedalere, dog kun een Gaard paa 600, een paa 450

(1) Tiggeriet gik da ogsaa meget i Svang. Efter Kongens Misfibe af 20 Martii 1638 maatte 16 betlende Børn i Kolding sendes til Børnehuset i Kjøbenhavn (Hüberg Actstykker, Aarhus vedkommende, 2 Deel. Kbhvn. 1845.)

(Borgemeester Morten Pederfens) og een paa 400 Slettedalere, de øvrige under 400, nogle paa 300 o. s. v. 32 Bygninger åkfortes som ruinerede, ledige og tildeels ledige. II, en Fortegnelse paa 10 Gaarde og Baaninger, som kongelige Betjente og Andre tilhøre og ei svare nogen kongelig eller borgerlig Tvingde, nemlig: Byfogdens Gaard og Slotskriverens, samt et Huus, Slotsfogdens, Oberst Paul Dannefeldts, Frue Margrete Goltis, N. J. Skiffuerteders, Carsten Skiffuerteders, Slotskisserens, Capellanens, Alt taxeret til 1984 Slettedalere, et Par af dem meget ruinerede. III, Fortegnelse paa 70 Gaarde og Huse, ganske ruinerede, taxerede til 3255, enkelte fra 5 til 100 Slettedalere. IV, Fortegnelse paa Kirkens og Geistliges Baaninger hvilke ikke ere taxerede; disse vare: Sognepræstens, Capellanens (øde og ubeboet), Skolemesterens, som han med Hererne iboer, Kirkens Boder (2de øde), Hospitalet. — Skaden forarsagedes først af Hjendernes Indfald i Landet, store Gjennemtog, Indquartringer, Proviant- og Pengesudgifter, siden af de Allierede, isærdeleshed Polakkerne, „som alting byde og raade over, efter egen Magt og Villie“ mange Udplyndringer Byens fleste og bedste Indvaaneres Død af smitsom Sygdom, hvorved mange Gaarde og Huse i Byen samt alle Stalde og Foderhuse udenfor den bleve aldeles ubeboede, øde og nedbrudte. Man havde da kun to Skuder og Fartsier til Byen, tilforn 23 og flere; Byens Sædejorder opgaves til 92 Tdr., Høeavlen til 86 Læs (1).

Den anden Taxationsforretning er af 11te Januarii 1662, undertegnet og forseglet af Lehusmanden Mogens Rosenkrands, Jens Skytte, Morten Jensen og Jørgen Staal i Kolding og oversendt til det kongelige Rentekammer i Kjøbenhavn, i hvis Archiv den opbevares. I denne Forretning ere Byens Gaarde, Huse og Jorder specielt ansatte til en vis Pengeværdie og i Hartkorn, saaledes at f. Ex. tre Gaarde paa Torvet med tilliggende haver anslaaes til 800 Slettedalere, nogle kongelige Embedsmænds, Betjentes og Børgeres Gaarde fra 300 og nedad til 150 Slettedalere, men den største Deel Gaard- og Huseiernes Boliger fra 100 indtil 5 Slettedalere. Angaaende de Geistliges Residentser og tillagte Indtægter, bemærkes in specie i Forretningen: 1, at Sognepræstens Gaard, „opbyggt efter høilofflig Konning Frederici 2di Munificens“, kan taxeres, som den findes, for 200 Slettedalere og at ham er tillagt Tienden af Koldinghuus-Radegaard, som nu er øde, Leirskov Sogns Korn- og Dvæg-

(1) Af et Manuscript hos Hr. Conferentsraad Engelstoft.

tiende, en Annexpræstegaard udi Alminde, nu ruineret, og en liden Enghave norden Byen paa 6 Læs Høe, men til Præstegaarden er ingen Sædejord. 2, at Kapellanens Residents, som er ruineret, saa han ikke kan beboe den, taxeres til 60 Slettedaler og at ham er tillagt Alminde Sogns Præsterente, undtagen Annexpræstegaarden, Korn- og Dvægtienden af Lilborg og Veien Sogne, som han nu paa femte Aar ikke har bekommet og at han ligeledes paa femte Aar ei heller har bekommet sin Løn af Roldinghuus Striverstue, nemlig 2 Orter Rug, 2 Orter Byg og 1 Ort Havre, samt 25 Ldr. Havre. 3, at Hospitalspræstens Baaning er i keiserlig Feidetid nedbrudt, at han nyder derfor Huusleie af Hospitalet og har til sin Underholdning Korn- og Dvægtiende af Jelling Sogn. 4, Rector scholæ haver en Residents, som kan taxeres til 150 Slettedaler og til sin Underholdning, Herslef Sogns Korn- og Dvægtiende og kongelig Majestæts fri Kost, som nu paa 5te Aar er opholdt, „skalde ellers til hannem, sampt 3 Hører og 8te Børn giffues af Striffuerstuen, efter kongl. Fundag, 312 Rdl.“ 5, at udi Skolen skalde holdes 3 Hørere, men nu kan næppe Een underholdes, fordi ingen Kost af Kongelig Underholdning gives og ringe Ting bekommes af andet Tillagt. De tvende overste Hørere er tillagt kongelig Majestæts Anpart Korntiende og Dvægtiende af Randbøll Sogn. — Sammentælles nu den hele Taxation paa Gaarde og Eiendomme, som deels kunde beboes, deels laae øde og ledige i 1662, udgjør deres Burdering i Penge: 24,465 Slettedaler og er Sæden og Høeavlningen baade af det, som er sammenbragt, og det, som laae øde, anslaaet til 44 Ld. 4 Skp. Hartkorn, naar 3 Skpr. Saaland, og 3 Læs Høe beregnes til 1 Skp. Hartkorn. Summen af øde, ledige og aldeles ruinerede Gaarde, Huse og Boder udgjør circa 150 og have næsten alle Beboere hvoriblandt man gjenkjender Navnene Ravn, Udson, Vorbasse, Wiuf, Flye, Junghans, som tildeels endnu eksisterende, Bedtegningen: Fattige, Forarmede, Hjælpeløse. Efter Freden nedbrøde flere Borgere deres Baaninger og førte sammes Tømmer, Steen o. desl. til Frederiksøde (Fredericia) og andre Steder, hvilket foranledigede Kongens Forbud af 1ste Julii 1662. I den første Halvdeel af det følgende Aarhundrede, var Byen endnu saare trængende til en alvorlig Understøttelse, dersom den ellers skalde kunne bestaae i sin Nærings og Handel, hvorfors dens Dyrighed under 7de Aug. 1731, indsendte et allerunderdanigst Forslag til dens Conservation og Opkomst, hvilket findes aftrykt i Director og Professor E. G. Taubers „Breve fra Rolding. Odense 1822“. I dette klages over 1) at Bønder i Haderslev-

huusamt sælge Viin, franskt Brændeviin, Salt o. desl., at Landprangere: Bispefræmmere og Jæder strippe „geschwäsig“ omkring med deres Vahre og udlokke Penge af Landet. 2) at Byen umuligen kan bestaae i sin Handel dersom den skal svare den paabudne Told, saa meget mindre, som den ganske er betaget sit Kjøbmandskab og sin Næring paa den søndre Side, da Haderslevhuusamt er toldfrit. 3) at Landets Indbyggere have Tilladelse til at bære hvad Klæder de ville og at udenlands Mengods maa slides i Riget, hvorved Tønder Guld aarligen gaae ud af det, der, ved fremmede Manufacturisters Hjælp, bedre kunde anvendes til at sætte de mange Løsgjængere, Tyve o. s. v., som Landet vrimler af, i ordentligt Arbejde. 4) at adskillige Laug fordrer for store Indgangspenge af Dreng og Svende, som ville indtræde deri, hvilket foraarsager, at fattige Forældre ikke kunde lade deres Børn lære Haandværker, og fattige Haandværksvænde ei heller tage Borgerkab i Byen, hvorimod de sidde og bønhaser paa Landet og betage saaledes Stædernes Haandværksmænd deres Næring. 5) at Bønderne paa Landet brygge og brænde ikke alene hvad de selv forbruge, men ogsaa til Salg, samt holde Krohuus med stærkt Øl og Brændeviin og hente desforuden deres Øl i Haderslev, som er frie for Consumtionsafgifter, hvilke Kolding maa svare og kan saaledes ikke bestaae. 6) at Byen er for stærkt bebyrdet med 4 Compagnier Krigsfolk, for hvilke Borgerne ifkun eet Aar erholdt den tilstaaede fulde Betaling, siden aldeles ingen og omsider kun den halve, hvorved Borgerstabet trykkes i dets Næring, saa meget mere som Rytterne selv holde Marqveterierie med Spisevahre, Udsalg af Øl og Brændeviin og have deres egne Slagtere. — Derefter komme Forslagene, som gaae ud paa 1) at hver Landpranger maatte straffes med 100 Rdlr. Mulct eller, i Mangel af Betaling, med en Uges Fæstningsarbejde for hver Rdl. og hans Vahre desforuden confiskeres, samt at Enhver der huser og hæler en Saadan, maatte mulcteres paa 20 Rdlr. eller arbejde derfor i nærmeste Fæstning; endvidere, at det maatte forbydes enhver Dmlober, under hvilken som helst Prætext, at fortolde sine Vahre, hvilket ifkun maatte tillades bosiddende, med Dyrighedens Attester, beviislige Skatteborgere, og endelig at enhver Skipper maatte ved Toldstederne beedige, at han, hverken fra eller til Riget, har med sit Fartoi havt andet Gods end det, som er offentligt ladet eller losset ved de rette Toldsteder. 2) at Kongen vilde forunde Kolding Bye Tolden for 20 Aar, imod aarligen at svare $\frac{1}{20}$ af de nærmest forløbne 20 Aars Summa, hvorhos det allernaadigst maatte tillades Byens Kjøbmænd at ligne Tolden paa de ind- og ud-

gaaende Bahre imellem hverandre indbyrdes, imod at gjøre Magistraten Rede og Rigtighed derfor; at Kongen endvidere vilde forunde Byen Consumtionen af Vin, Brændeviin, Salt og Tobak for de Penge, disse Artifler, i de nærmest foregaaende 20 Aar, have beløbet sig til o. s. v. 3) at intet Menneſke i nogen Stand maatte bære Klæder af noget Slags Løi, uden af det, ſom Dannemark fabrikere, at intet Slags Mengods maatte indføres fra udenrigs Fabriker, og at det, ſom findes i Landet, inden 4 Aars Forløb, forſaavidtſom det ikke var forbrugt, maatte blive udført igjen af Riget, alt under Bremerholms Straf, ſamt at der maatte tilſtaaes alle Slags Manufacturer ſaa gode Privilegier, at vittige og formuende Folk kunde ønske at deeltage, og Løsgjængere tvinges til at arbejde deri. 4) at ingen optagende Haandværksvend eller Dreng maatte, under 20 Rdlr. Mulct, afſordres af noget Laug Mere end de kongl. Forordninger tillade, og at ingen Haandværksmeſteres Svende eller Dreng i Kjøbstæderne maatte henſætte ſig paa Landet, for der at øve deres Haandværker, hvormed Sogne- og Bidefogderne, under Mulct, ſkulde have Indſeende. 5) at Kongen vilde forbyde alt utilladeligt Krohold og Brænderie, 2 Mile nær Kolding, under 50 Rdlr. Straf eller Arbeide i Fredericia Fæſtning, en Uge for hver Rdlr. og forbyde Landsbypræſterne, i ſamme Diſtance fra Kolding, at holde nogen Barmedaab, Trolovelse, Brudevielse eller Liigprædiken, forinden Bedkommende bevifte, ved en fra Borgerne i Kolding udſtædt, af Magistraten ſammefteds paategnet Seddel, at de havde angivet, hvor mange Perſoner de havde indbudt til deres Hvitid og at de havde indkjøbt i Kolding det dertil fornødne Vi og Brændeviin o. deſl., ſamt at det, under 10 Rdlr. Straf, maatte paalægges enhver Sognebegn at tælle og optegne, paa fornævnte Seddel, Perſonernes Antal ved Forſamlingen; endvidere, at Enhver, ſom kjøber i Kolding over en Kande Brændeviin og over en Fjerding Vi, ligeledes under 10 Rdl. Mulct og Drifkevahrenes Conſiſtation, ſkulde medbringe fra Sælgeren en af Magistraten attesteret Seddel til Sogne- eller Bidefogden, for at denne kunde underſøge, om det medbragte Quantum Drifkevahre ſtemmer dermed, hvorhos Fogden ogſaa maatte tilpligtes een gang aarligen at indlevere denne Seddel og aflægge Eed paa, at ingen Anden i hans Bye har havt nogetſomhelſt Gilde, uden forud dertil at have taget ſine Drifkevahre fra Kolding. Hertil ſøier Byen endnu en Begjæring om en liden Erſtatning for det Tab, den lider ved den Conſumtionsfrihed, der er forundt Haderslev og Fredericia. Endeligen foreſlaaes 6) at Kongen vilde forbyde Rytterne alt Marqvetenterie, Vi- og

Brændeviinsudsalg eller anden borgerlig Næring og besale Compagnichesen at holde Control dermed, samt aarligen at bevise for Generalcommissariatet at der ikke paa anførte Maade er skeet Indgreb i Kolding Borgeres Næringsvei; og haabe disse i Fremtiden at erholde de fulde Indquarteringspenge af alle fire Compagnier, eller, om det var muligt, at blive ganske frie for den store Indquarteringsbyrde (¹). — Hvorvidt nu disse Propositioner fandt Gehør hos Majestæten er mig ikke bekjendt; men man kan ikke nægte, at de røbe en streng Raugsaaud, som Tidsomstændighedernes Tryk alene kan undskyldde.

I en ntrykt oeconomist Beskrivelse over Koldinghuusamt i Aaret 1786, som har tilhørt Kammerherre v. Heinen til Hollufgaard, har dennes Svigerfader, den virksomme Amtmand, Hans de Hofmann udtalt sig om Koldings Tilstand paa den Tid og gjort nogle Forslag til dens Forbedring. Om Byens Handel siger han, at den er meget maadelig; nogle faae Familier handle vel paa Norge og andensteds med Korn og Fedevahre, hvoraf en Deel tilføres Byen af Bønder i dens Nærhed, men desuagtet aftager den dog meget i sin Næring, da Christiansfeld, som er anlagt ved Landeveien midt imellem Kolding og Haderslev, forsyner Koldinghuusamt med et betydeligt Quantum Brændeviin og forsender desuden til Jylland forskellige Vahre og Haandværksarbeider. Byens Havn vil snart blive tilgroet, dersom dette ikke forebygges ved en Mudderpram, men de Handlende have ikke Tøne til at anskaffe den eller lønne de Folk, som behøves dertil. Som Følge heraf maa de føre de Vahre, der forsendes til Bando, paa Pramme til og fra Byen, hvilket forstørstedelen skeer ved Strandhuserne, der ere Fiskere og boe en Fjerdingvei derfra. Det skønne Orredfiskerie er ogsaa meget i Aftagende og vil maaskee ganske ophøre, dersom Aaen tilgroer. — I Byen ere mange fattige Folk, som klage over, at de ikke kunne faae noget at fortjene; et Tøifabriks og et Spiaderies Aulæg vilde derfor her være fordeelagtigt, isald Hørren kunde faaes fra første Haand for 8 à 9 Mk. Lpd. istedenfor at man maa give 14 à 16 Mk. for den, thi ellers kunde Lærrederne her ikke sælges til Armeen for den Priis, hvortil Lydsterne kunne afhænde deres. Forresten er Byens Borgeres Forfatning

(¹) En Indquartering i Kolding 1658 kunde vi ikke lade ubemærket, nemlig Ritmester Knud Urnes Eskadron, forsaavidt som blandt dens Ryttere befandtes den bekjendte Bornholmer, Jens Kosob, der udmærkede sig i Krigen med Sverrig og 1661 blev kongl. bestalter Capitain. (Bornholms Beskrivelse 1756).

i de sidste 30 Aar meget forriuet, da mange formuende Familier ere døde og deres Midler ved Arv komne fra Byen, hvorimod de Fleste, som ere dragne ind i deres Sted, have liden Næring og Formue. Saavidt Hofmann. Hvad ellers Ind- og Udførselshandelen til og fra og over Kolding angaaer i det 17de Aarhundrede, kunne vi vel i Almindelighed sige, at denne Bye har deelt Skjæbne med de fleste andre Kjøbstæder udenfor Kjøbenhavn. Samsærdselen indskrænkede sig for det meste til Naboehyerne Fredericia og Haderslev, samt til Alsens, Middelfart, Sønderborg og nogen Baadsfart paa Samsøe. Trafiken med Udlandet søværts har været liden eller ingen. I det 18de Aarhundrede tiltog Handelen vel, men naar man undtager nogle i Kolding hjemmehørende Skibes Fart paa Kjøbenhavn, — som de tilførte Brænde, hjemmegjort Lærred, sorte Potter og Fedevahre og hvorfra de hjemførte meest Colonialvahre, — samt at den søværts Førsel over Kolding af sorte Potter i denne Periode har udstrakt sig til Lübeck, Wismar og Stralsund, foruden en Deel lollandste og slesvigste Kjøbstæder, har Søehandelen dog ikke været af nogen synderlig Betydning. Af større Bigtighed, saavel for Kolding som for Jylland i det Hele, synes derimod Landhandelen eller den landværts Transithandel over denne Bye fra Hertugdømmerne at have været. En Mængde Bielefelderlærreder, Humle og Østers, samt en Deel Fabrikvahre og navnlig den store Mængde Vahre, som fra Hertugdømmerne tilførtes de jydste Markeder, vel ogsaa til Bispekram paa Landet bleve paa hiin Tid førte over Kolding, hvor de, isærdeleshed alle Markedsvahre skulde fortolbes. Den landværts Udførsel har, foruden af Stude og Heste, meest bestaaet af Skind og Huder, Bør, Honning og Sviin. En Deel Kobbertøi er i den sidste Halvdeel af Aarhundredet tilført Jylland over Kolding og dermed har det vel været bevendt, ligesom i en tidligere Tid, at samme af Kjedel- eller Kobberførerne er affat til den jydste Landboes Huusfabrikation af Brændeviin. For nærværende Tid forsyne Byens Handlende sig directe fra fremmede Stæder, især med Humle, Jern, Isenframvahre, Caffé, og andre Colonialvahre, samt Salt, Steenful og Trælast, og fra indenlandste Stæder nemlig fra Haderslev, Flensborg, Kiel og Kjøbenhavn med alle Slags Handelsartikler, ligesom ogsaa fra Neumünster med nogle uldne Manufacturvahre, hvorimod der ikkun have ubetydeligt Handelsomgæng med de øvrige danske Handelspladser. I Løbet af Aaret 1814 har Kornhandelen været ret livlig, men den øvrige Producthandel med Udlandet ikke betydelig. I samme Aar er i Byen produceret af Brændeviin 66,027 Potter, indført fra Kjøben-

havn, andre danske Stæder udenfor Provindsen og Hertugdømmene: 68,751 Potter og udført til Hertugdømmene og andre Stæder: 67,116 Potter. Af raffineret Sukker og Sirup er indført fra Kjøbenhavn, Hertugdømmene, fremmede Stæder, Fredericia og andre Stæder 140,474 Pbd. og udført af Sukker 1,390 Pbd. Af Fabriker og industrielle Anlæg i Rolding har et Tobaksfabrik produceret i bemeldte Aar: 29,900 Pbd. Tobak, et Sæbe- og Talglysfabrik: 30,000 Pbd. Sæbe og 16,000 Pbd. Lys, et Lysestoberie: 8000 Pbd. Lys, et Kartoffelmeelfabrik, 19,572 Pbd. Meel og Gryn, 5 Bomuldstøisfabriker: 7,916 M. Bomuldstøi, et Garverie: 17,400 Pbd. garvet Læder (1). Disse Producter ere deels forbrugte i Byen, deels affatte til danske Stæder udenfor Provindsen og fremmede Stæder. I et Ælbryggeri er forbrugt 1,577 Epd. Malt. Desuden har Byen 3 Garverier. I samme Aar ere 314 Skibe indkomne fra og udgaaede til Kongerigets Provindser, Hertugdømmene, Norge, Sverrig, Lübeck, Bremen, Mecklenborg, Engelland Rusland og Holland. Til Handelens Fremme have saavel i Rolding, som i de andre Jyllands Stæder, vor Tids hurtige Communicationemidler, navnlig Dampskibene, bidraget meget og hertil vilde et Jernbaneanlæg vist være et end virksommere Middel. Flere Mænd i Jylland have erkjendt dette og i 1844 indbudet til en Actietegning, for at faae en saadan Bane istand fra Haderslev over Rolding og Middelfart til Odense. En Deputation fra de to sidste Stæder tog ogsaa til Kjøbenhavn for at petitionere Kongen om Tilladelse til dette Anlæg og Sagen har senere, ved Stændersforsamlingen i Viborg 1846, været under Forhandling.

Hvad Hofmann har bemærket om Byens Havn har en siltigere Tid end ydermere bekræftet. Indløbet til Rolding blev efterhaanden snævrere og paa visse Stæder saa grundet, at selve Strandhusernes fladbundede Baade, ved Lavvande, ikkun med Møie kunde komme igjennem det, naar de vare ladede; Byens og fremmede Skibe have i mange Aar maattet antre en Fjerdingvei borte fra den (2). Imidlertid forarsagede denne

(1) Et betydeligt Teglværk er i 1847 anlagt af Garver Gøhlmanu i en Toft, der ligger imellem Veien bag om Byen og Blæsbjerg.

(2) Roldingfjord aftog 1832 i Dybde fra 8 Favne under Skibsovde til 3 Favne og var heelt inde ved Rolding ganske grundet (Ledetraad i den milit. Geogr. 1832). — Rolding havde i 1798, 17; i 1832, 4 og i 1839, 6 Skibe paa 169, 102½ og 124½ Commercelæsters Drægtighed (Mathansons statistiske Optegnelser i dansk Folkcalender 1842.)

Namundingeus Tilstopning Kjøbmændene her en ikke ringe Udgift, da Strandhuserne, som lossede og ladede for dem, opskruede Betalingen for Bahrens Transport i den Grad, at de Handlende maatte, ved en fælleds Prams Anskaffelse, tvinge disse Søefolk til at nedstemme deres Fordringer. Forresten ere disse Strandhuserne raffe haardsøre Menneſter, som fra den tidlige Barndom af vænnes til at færdes paa Havet; de beboe et lidet Fiskerleie ved Koldingfjord og bringe derfra til Byen: Torst, Silb, Matreel, Flynbere, Aal og deslige i deres langagtige med et stort Tværseil forsynede Baade, som de med megen Færdighed forstaae at styre mellem Grundene; dog er det fornemmelig Konerne og Pigerne der fiske, og er det et saare smukt Syn, naar de i Sommeraetterne ligge paa Aalfangst i Fjorden med stærke Blus paa deres Baade for at lyse ned paa Havbunden. Derſom deres Hovedpynt ikke i den senere Tid har undergaaet nogen Forandring, udmærke de sig ved et hvidt Lærreds Torflæde, som er fæstet under Hagen, slutter tæt omkring Ansigtet og falder med en Flip nedad Ryggen. Dette Klæde bære baade Børn og voksne Fruentimmer til enhver Aarets Tid, og er man saa vant til at see dem med det, at de, uden det, næsten ere ukjendelige. — Nu er der skeet et stort Brud paa den Fortjeneste, Strandhuserne havde ved at føre Kjøbmændenes Bahre til og fra Kolding, da der i Maa 1842 paabegyndtes et Havneanlæg (III, 20.), som blev færdigt i 1843 og kostede mellem 22 og 23,000 Rdlr. Havnebasinet, der ved en gravet Canal staaer i Forbindelse med Kolding Fjord, er 90 Alen bredt i Vest og Øst og 125 Alen langt i Syd og Nord, med en Mole af 800 Alens Længde og 40 Alens Brede; det ligger strax østen for Byen i den saakaldte Klostermai eller Klostermade, norden for Laen, og er, ved en ophöiet Chaussee, der er tilveiebragt deels ved Fyld fra den gamle aflagte Landevei, deels ved den af Canalen og Basinet opgravede Jord, sat i umiddelbar Forbindelse med den sydøstlige Deel af Klostergaden; til den Ende blev Fattigvæsenets Gaard i denne Gade kjøbt af Havnekassen for 850 Rdlr. Sølv og nedbrudt. Ifølge kongelig Resolution af 3die Martii 1842 bevilgedes Byen et Laan af Finantserne paa 20,000 Rigsbankdaler til dette Anlæg, imod aarligen at betale 6 Procent af samme i Renter og Capitalafdrag. Tirsdagen den 24de October 1843 aabnedes Havnen høitideligen, og det første Skib med Havnecommissionen ombord løb, under Ledſagning af Borgermusikken, ind i Basinet, hvor det, under Kanonernes Torden, med jublende Hurra modtoges af Amtets Dyrighed, Communalbestyrelsen, Embedsmændene, Borgerofficiererne og en talrig Forsamling af Byens Ind-

vaanere. Justitsraad Borgemeister Estrup indviede derpaa Havnen til sin Bestemmelse ved en Tale, hvori han fremstillede det udførte Anlæg, udviklede dets Gavnlighed for Byen og sluttede med de varmeste Duffer for dens Vel og for Kongens, ved hvis faderlige Omsorg det var bleven muligt at see et længe næret Dnsse saa glædeligen opfyldt. Efter Talen udbragte han, med nogle indledende Ord, et Hurra for den indviede Havn og et Bivat for Kongen, hvilket blev besvaret med en Salut af ni Skud og et flere Gange gjentaget Hurra. Dagens Høitid feiredes derefter ved et Diner og et Borgerbal. Den talrige Forsamling skiltes ad med de glædeste Forhaabninger om Bæretets Barighed og den inderligste Overbeviisning om dets Vigtighed for Byens Velstand. Den følgende Dag frydede man sig ved Synet af 5 Skibe i den nye Havn. I September 1814 lod Hs. Majestæt Kongen sig den forevise.

Omendffjøndt Kolding har havt en ikke ringe Næring ved de mange Fremmede, som fra Sønder- og Nørrejylland drog derigjennem, lige indtil den senere Tid, da Communicationen imellem Landene har faaet en anden Retning, har denne Bye dog ogsaa, især i Krigstider, maattet bære mangan Byrde, der er uundgaaelig for Stæder, som ligge paa en Militairvei. Dette gav Anledning til, at dens eligerede Borgere indgik i Aaret 1801 med en Ansøgning til Kongen, hvori de iblandt Andet anholdt om, at Udgifterne, som denne Bye havde havt paa extraordinair Indqvartering, fra 1ste Januarii 1789 til Udgangen af December 1803, og som vare anslagne til 2833 Rdlr. 60 Sk., maatte lignedes paa samtlige Kjøbstæder i Nørrejylland. Kongen resolverede, at disse Udgifter, forsaavidt de ikke hidrørte fra Krigsurolighederne i Aaret 1801, skulde repareres paa Veilcants tre Kjøbstæder, Kolding, Veile og Fredericia. For Armeens Reduction i 1842, blev den ordinaire og den i Exerceertiden extraordinaire Indqvartering, som forud kunde vides, ydet in natura og fordeelt paa Byens Grund- og Næringsstillinger; derimod fordeelt den extraordinaire Indqvartering, som ikke forud kunde vides, blot paa Gaard- og Huuseiere, efter en bestemt Liste, med Undtagelse af Officierer og Andre, som kunne henregnes til denne Klasse. Kolding Slots Staldbygninger, som af det kongelige Rentekammer vare Byen overladte, afgave den fornødne Plads til Landseneer- og Eskadronernes Heste, undtagen i Exerceertiden, da hele Regimentet samlede i Kolding og der maatte requireres Staldrum hos Byens Borgere. Godtgjørelsen for disse Indqvarteringer beregnes efter de derom udgaaene Anordninger og repareres.

En af Roldings vigtige Næringsgrene er Agerbruget. Af Markjorderne, matriculerede, efter den ældre Matricul, til 72 Edr. Hartkorn, var tilforn den saakaldte Nørremark inndeelt paa hver Gaards og hvert Huses Grundtaxt, fulgte med dem i Kjøb og Salg og maatte ikke afhændes til nogen Udenbyes eller stilles fra Stederne, hvorunder samme var tilmaalt. En Deel af fornævnte Hartkorn bestod i Toster og 32 Markjorder, liggende sønden for Byen, der alle vare Eiendomme for indenbyes Mænd. I Aaret 1767 købte Byen af Rolding Slots Ladegaards Kobler for 5050 Rdlr. Overmarken eller Ryttermarken (III, 49), hvis Hartkorn ansloges til 19 Edr. 1 Skp. 3 Fdkr. 1 Alb. Paa denne, saavelsom paa Byens Komark eller Ladegaardsmarken (en Gave af Kong Frederik den Anden) græssedes Indvaanernes Kreature for Betaling, efter en Vedtægt som 1766 fastfattes af Magistraten og Byens 16 Mænd og approberedes af Stiftamtmanden. De andre Lykker og Eng haver: Skindelsborg med 2 Edr. 2 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn; Jørgenskovs med 1 Ede. 6 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn; Klosterengmaden, Bøddelmaden med 4 Skpr. Hartkorn, Alt efter gammel Matricul, og Trindholm, hvilke da ogsaa ved Auktionen i 1767 bleve solgte, købtes af Particulair (1). Jorderne, hvortil endnu, norden for Byen, henhøre Galgebjerg og Roldinghede, opmaalte i Aarene 1790, 1796 og 1813 af Landmaalerne Wesenberg og Ravn, antages i Almindelighed for ret gode muldblandede Leetjorder, men dyb skal Madsjorden ikke være; Sønder- saavelsom Nørremarken have Leer og Mergel til Underlag. — En for Rolding høist vigtig Sag, nemlig dens Jorders Udskifning, har været under Ventilation fra den 11te Septbr. 1818, da første Raadstuemøde holdtes i den Anledning og Planen lagdes dertil, og indtil 1821, da den udførtes af Byens daværende Borgemeester, Byfoged, By- og Herreds skriver Justitsraad, Ridder Christen Estrup (2). Byens Marker indeholdt et Areal af 695 $\frac{3}{4}$ Tønde Land geometrisk Maal eller 459 $\frac{3}{7}$ Tønde Land boniteret Maal, deraf toges 48 Tønder Land geometrisk Maal (31 $\frac{3}{4}$ Tønde Land

(1) Det Roldingske Ryttergods afgav i Aaret 1717 en Statsindtægt paa 29,386 Rdlr. 20 Sk. (Riegels: Fred. 4des Historie, II, S. 302). Men da Hensigten ligesaa lidet med dette som med de øvrige Ryttergods var opnaaedes, blev det solgt.

(2) Den 27de Martii 1845 feirede Byens Borgere denne deres agtede og elskede Borgemeesters femogtyveaarige Embedsjubilæum og overrakte ham en ved frivillige Bidrag tilveiebragt Hædersgave: en smuk Sølv-Blomstervase. — Under 24de Junii 1847 bestilledes han til Borgemeester og Auktionsdirecteur i Odense.

bon. M.) til en Exerceerplads, hvilken siden i 1833 blev udvidet med 9 Tønder Land geom. M., der tilkøbtes, fra Gaarden Nr. 140, for 750 Rdlr. Sølv⁽³⁾; 35 Tønder Land geom. M. (15 Tønder Land bon. M.) udlagdes til Magistratsjorder, Resten fordeeltes paa 284 Huse og Gaarde, forholdsvis efter ethvert Steds Grundtært, saaledes, at den mindste Grundeier, der har $\frac{1}{8}$ Grundskilling, fik $\frac{3}{4}$ Skp. Land boniteret Maal, og den største Grundeier, der har $16\frac{1}{4}$ Grundskilling, fik 12 Tdr. 1 Skp. Land bon. M. For at forebygge Tvist om, hvor Enhver skulde modtage sin Lod, og for at sætte de mindre Grundeiere istand til at høste den meest muelige Nytte af deres Jord, s. Ex. ved at dyrke Havevæxter, Tobaksplanter o. s. v., fik disse deres Lodder nærmest ved Byen, og saaledes Alle, efter Størrelsen af deres Grundskilling, saa at de største Grundeiere fik de fra Byen længst bortliggende Jorder, dog paa den Maade, at naar een Mand eiede flere Huse eller Gaarde, Jordlobberne kom til at støde sammen. Saaledes er da nu blevet en fast Bestemmelse for Byens Jorders Udstrækning, hvis Grændser vare, i ældre Tider, et sandt Tvistsens Uble imellem de gode Koldingenser og deres Naboer mod Syd og Nord; nu strede de om Et og nu om et Andet, snart om et Hegn og snart om et Vangeled, hvilket man erfarer af anførte Fortegnelse paa Byens Privilegier o. s. v.; men ingen Stridighed varede dog saa længe som den med Bønderne i Harthe; den holdt ved over 200 Aar (fra 1492 til 1712). I Aaret 1612 bestiftede Kong Christian den Fjerde Cantsleren Jens Ulfeld og Christian Holck til at mægle Fred imellem de stridende Parter; disse Mænd søgte nu, som man fortæller, Borgemeesteren og Slotskriveren, hver paa sin Maade at bearbejde til Fordeel for Byen, medens dens Ræmmerkasse maatte betale Grethe Apothekers (Apotheker Reimings Enke) for „hvis Biin og Andet hun havde leveret til de høie Herftabers Tractement.“ Imidlertid vandtes

(³) Da ved Reductionen i 1842 det hollsteenske Landseneerregiment blev opløst og Byen mistede sin Guarison, er Halvdel af dennes Exerceerplads udleiet til Dykning, og den anden Halvdel afbenyttet, i Forening med Engene i Romarkebuskene, til Græsning for Byens Kreature. I Romarkebuskene, som forhen kun afgave noget Gjerdsel, er der, siden 1830, bleven opstiftet en liden Skov paa et Areal af 15 Tønder Land; denne er i god Fremvæxt og har i de senere Aar afgivet et aarligt Udbytte af omtrent 90 Læs Riisbugst, Urte- og Bønnestrænger, foruden nogle Fabne Brænde. Dette skyldes Glarmester T. Thomsens Interesse og Omhyggelighed for den; det kongelige Landhuusholdningselskab har derfor ogsaa tilkjendt ham sit tredje Sølvbæger som Agtelsestegn.

dengang intet videre derved, Sagen lagdes hen, men den ulmede i Gemytterne, som en Gnist under Asken, indtil denne 1712 brød ud i brændende Lue, som nu dog slukkedes ved en retfærdig Deling af Jorderne imellem Vedkommende. Iblandt de Documenter, som Magistraten i Kolding ellers fremlagde til Fordeel for dens Paastand om Byens Eneret til Fælleden, var ogsaa Kong Hans's Privilegium, dateret Kolding 1494, hvori Jorderne, i hvis Besiddelse Byen stadfæstes, beskrives at have strakt sig „fra Kolding Aae og den Bæk ret nor op til gammel Byvad (d. e. gammel Harth, som er nedbrudt) og saa over Heben indtil Harthhjør Hule og saa norden om Kolding Dam og Emmerholdt.“ Denne Sag skal findes beskrevet i et Udtog af Kolding Byes Jordebog med Titel: „Boog over den til Kolding Bye Anno 1723 bekomne Nørrevang, hvilken Jord, med et Sandemænds Tog, Anno 1712, med Kull, Flindt og Steen er skilt fra Kolding og Harth Fællidt.“ — Vende vi os nu mod Syd, da ligger Steilbjerg for os paa 8 Tønder Land, med Hartkorn, efter den gamle Matricul, 1 Tde. 6 Skpr. 1 Fdkr. 1½ Alb., og efter den nye 1 Tde 7 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb.; Margrethe Mortenstoft (1), Ribberdyb og Raalgaardstebjerne som indeholde 6 Tønder Land, staae for Hartkorn 1 Tde. 3 Fdkr. gl. M., men 6 Skpr. n. M. og Brændfjers eller Brændegaards Mark paa 6 Tdr. Land, 2 Tdr. Hartkorn gl. M., 1 Tde. 1 Skpe. 3 Fdkr. 2½ Alb. n. M. Om denne Brændfjers Mark er der fortalt følgende Historie. En vis Frue Jutte havde erholdt af Byen en Sum Penge til laans, og til Sikkerhed derfor pantsat denne Mark, med Forpligtelse at ville tilbagebetale de laante Penge paa en bestemt Dag, præcise Kl. 12, i modsat Fald skulde Marken tilhøre Byen. Da Dagen kom, stillede Borgerne Kirkeuhret saaledes frem, at Betalingsterminen var udløben, førend Fruen indfandt sig for at opfylde sin Forpligtelse; og, tilføier man, siden den Tid har Byens Uhr aldrig kunnet gaae rigtigt. — Et andet Sagn beretter, at Otto Krumpen, som boede paa Tvedsgaard, en Herregaard i Landsbyen Tved i Dalbye Sogn, havde af sin Broder i Kolding laant nogle Penge, under den Betingelse, at møde sammesteds paa en bestemt Dag for at betale ham dem tilbage, hvis ikke, skulde hans Marker tilhøre Kolding Bye. Denne erholdt dem ogsaa, eftersom han kom for sildigt, og af dem nyder Præsten i Dalbye aarligen 10 Mark Lybsk i Tiendepenge. —

(1) Paa Grundtegningen III, 40 nævnes nu: Rimschous Tøfter og III, 41: Hoff's Tøft.

Endnu fortælles paa en tredie Maade, at Lveds Byemænd havde, i et trangt Aar, laant Sædevahre af Kolding Byemænd, og til Sikkerhed derfor pantsat en Eng, som skulde tilhøre Kolding, saafremt Pengene derfor ikke paa en vis Dag og til et vist Klokkeslet bleve betalte, men Engen tilfaldt Kolding ved et Bedragerie af Byens Borgere, der, som meldt, havde stillet Kirkeuhret til Fordeel for sig. Hertil kommer endnu denne fjerde Beretning: En riig Mand, som beboede en Gaard ved Kolding Fjord, havde solgt Byens Borgere sin sønden for denne beliggende Jord, som nu kaldes Søndervang. Ved et Driftegilde, som var foranstaltet i Anledning af denne Handel, kom bemeldte Mand til at yttre, at han havde en Hest, som i en saare kort Tid kunde tilbagelægge Veien fra hans Gaard til Kolding; dette vilde Borgerne ikke troe, og der blev nu indgaaet et Væddemaal, hvorved hiin, imod en betydelig Pengesum ifald han vandt, forpligtede sig til at give disse Søndervangen for Intet, dersom ikke hans Hest, paa en aftalt Dag, havde naaet Kolding Torv, naar Klokken slog 12. Hesten, fortæller man, kom ogsaa til Byens Port saa betids, at den til det bestemte Klokkeslet havde kunnet naae Maalet, hvis ikke Borgerne i samme Dieblif havde ladet Taarnuhret slaae. Da Manden hørte dette, vendte han strax sin Hest, reed hjem og døde saa Dage derefter af Græmmelse (¹). — Fornævnte Frue Jutte eller Jytte, der omtales i den første af disse Fortællinger, var Enke efter den slesvigste Adelsmand Henneke Limbæk, som faldt i Krigen med Ditmarskerne 1404; hun levede længe efter Mandens Død og eiede Lvedsgaard efter ham. I Aaret 1417 findes hun, tilligemed hendes Svoger Wulf Limbæk, at have til Bitterlighed forseglet et Pantebrev, som hendes Søn Claus udstedte til Capitlet i Haderslev (²). I Kolding Byes Raadstuearchiv findes et plattydft Pantebrev af 1427, hvori hun bevidner at være Kolding Bye skyldig 80 Mark lybst (achtentich lübecke Mark), „saaledes som de til Lybek og Hamborg ere gængse og gjæve.“

(¹) Taarnuhret paa Herregaarden Engelsholm ved Beile vil heller ikke gaae rigtigt, siden Herremanden stillede det for at faae de saakaldte Medens Enge. (Thieles Folkesagn).

(²) Med Claus Limbæk ophører denne Familie; dens Besiddelser i Danmark vare tildeels tabte og de slesvigste gif over til Ahlesfelderne, en holskeenskt Slægt, som i længere Tid havde været her i Landet. Claus Limbæks Svoger var Henrik v. Ahlesfeld, og dennes Søner, Hans og Benedict, folgte Brændtjær Mark, som hørte til Lvedsgaard, til Henrik Legenhuus eller Thedighuus, der havde kjøbt Lvedsgaard (Beders Drion, 2det Hefte. Kbhvn. 1839.)

Herfor pantsætter hun al sin Ret paa Brændfjær Mark, dog at Borgerne hverken hugge Ege eller Bøge i den Skov, som findes paa Marken. Naar Frue Jytte eller Arvinger ville løse Pantet, skal der forkyndes til Thyrstrup Thing, den første Dag før St. Hansdag, Midsommer og før og ingen (Dag) derefter, at de 10 Mark skulle betales i de 8 Dage efter St. Mortensdag i Kolding (*). Dette Pantebrev lyder kun paa hendes Andeel i Marken, og denne er, som et senere Document af 1437 die St. Severini confessoris udviser, kun det Halve, hvorimod den anden Halvdeel blev solgt til Henrik Tegenhuus, som lover Bymændene ikke at købe eller pante den dem pantsatte Deel uden deres Billie og Samtykke. Hvis han køber den, skal Byen nyde Kjøb og Pant med ham, med saa Skiel, at Byen betaler halvt i Pant og halvt i Kjøb. En saadan Handel har virkelig siden fundet Sted, som det synes, 1444; thi et Raadstuevidne af 1488 udsiger, at Kolding Bye havde først Brændfjær Mark i Pant af Frue Jytte, og da Henrik Tegenhuus købte denne Mark, stætte dette med Bymændenes Forord og Samtykke, saa at Borgerne skulde nyde Halvdelen med ham og hans Arvinger i dette Kjøb, og „gik der da en almindelig Skat over Kolding, saa at mange gode Husfruer maatte skjære deres Klæder og Andet, hvad de havde havt, og sætte det ud og betale den fornævnte Mark dermed.“ Imidlertid er det nok ikke gaaet saa rigtigt til med Handelen, og i det Fortalte ligger intet Beviis for, at den første Erhvervelse ikke har fundet Sted paa den i Sagnet omtalte Maade. Dette bekræftes, foruden ved de anførte almindelige Sagn, ogsaa ved den Mængde Processer, Byen i det 15de Aarhundrede maatte føre om denne Mark, snart med Bønderne i Bonfild 1475 og 1480, snart med Panthaveren paa Haderslevhuus, Hennike Stages Enke Frue Abel, paa Kronens Begue, 1479, snart med Marquard Tegenhuus i Tvedsgaard, fornævnte Henriks Søn, 1480, 1481, 1488, 1492, da først i det sidste Aar det endelige Forlig og Sagens fuldkomne Afgjørelse til Byens Bedste fandt Sted, ligesom ogsaa Dalbye Aae, der allerede 1483 var fastsat, nu end ydermere fastsattes som Byemarkens Grændse mod Øst; men i denne Byemark indbefattedes St. Jørgens Hospitals Jord og Eiendom. Ellers betegnes Brændfjærmarkens Grændse nøiagtigen i et Lovhævd og Thingsvidne af Aaret 1496, hvori det hedder, at Kolding Bye skal have saa megen Deel af Brændfjær Mark „som ligger forinden disse effterschreffne skiel oc stede, som ær først, som Brunebæck begyndis y

(*) Beckers Ordon 1839, 2det Hefte p. 163.

kolding strandtt, oc saa forinden de stielsteene, som vellbyrdig mandt Marquard Legenhuss y Tueedsgaardtt paa syn syde, oc kolding borgere paa deris syde lodtt sætte emellom dennem till stiel indtill Dallbyyaae, som deris bressue wdnyser paa begge syder, som ligger inden dett markstiel, som sandemendtt aff Thyrstrup herrit haffue giortt emellom Brændkiærsmarck oc Ddensyldmarck, hwilken iordtt oc egendom wor kærste naadige Herre konning Hans haffuer oc naadelig wnditt oc gyffuit denuem att nyde under deris byfredtt, wndertagen y denne lageheffdt all den iordtt oc egendom, som Ridder sancti Jørgens hospital wdenfor kolding haffuer inden forne stiel y Brændkiærsmarck quitt oc fry foruden all skade.“ (1)

Endnu henhører til Byen, saavidt angaaer Kirke-, Skole- og Fattigvæsenet, den saakaldte Slotsgrund (2), hvorpaa ligge Dyrehavegaarden, Slots- og Skovmøllen, Schindelborghavegaard, Jørgensfossløkke, endnu en Gaard og 7 Huse (Beboernes Antal udgjorde ved Folketællingen i 1840 110 Personer); endvidere: et til de forhenværende Landseneer = Eskadroner indrettet Smedehuus, et paa Exerceerpladsen opført grundmuret Huus, som beboes af Hyrden, og nogle Reberbaner, som bortfæstes til Fordeel for Ræmnerkassen. Foruden Communal-, Fattig- og Skolevæsens Bestyrelserne, som ere omtalte, kunne vi endnu bemærke: 1) Skatteligningen, der foretages ved en af flere Medlemmer bestaaende Commission, deels paa Næringen, deels paa Formue og Leilighed, i hvilken sidste Henseende Skatteyderne ere inddeelte i en Ekstraklasse og 30 specielle Classer, som aarligen gennemgaaes for at erfare om nogen Forandring ved Classificeringen bør finde Sted. 2) Brolægningscommissionen, som har med de Byens Gader at bestille, der ikke ere eller blive brolagte af Veivæsenet; deres Fladeindhold udgjør 5420 □ Favne, hvoraf svares pr. Favn 6²/₃ St. i Brolægningsstat. 3) Markcommissionen, som har Opsyn med Markveiene, Kreaturenes Græsning paa Exerceerpladsen, Hegnene, Markmændene og Hyrden.

(1) Det kongelige Geheimearchiv; — Beckers Ordon 1839, 2det Hefte — Jvfr. ogsaa foregaaende Fortegnelse paa Documenter i Kolding Raadstuearchiv.

(2) Ved kongelig Ordre af 18de November 1846 til Amtmanden over Veileamt er det fastsat, at denne, der ligger indenfor Byens Porte (dog med Undtagelse af Slottets Ruiner og dertil hørende Bygninger) skal henlægges under Byens Jurisdiction og incorporeres i Kjøbstaden saaledes, at de der værende Eiendomme og Bygninger blive at betragte som Kjøbstedeiendomme og Beboerne som Byens øvrige Borgere og Indvaanere.

4) Kasse- og Anviisningscommissionen, som til ubestemte Tider efterseer Byens offentlige Regnskabsbøger og Kassebeholdninger, gjenneingaaer indkomne Regninger og anviser dem til Udbetaling. 5) Bygningscommissionen, for hvilken anmeldes nye Bygningers Opførelse eller de Forandringer, som agtes foretagne ved Ombygninger. 6) Valgcommitteen, Forstanderskabet for den lærde Skole, Havnecommissionen, Forligelsescommissionen, Hertil komme endnu Overformyndere, Rodemestere, Stokkemænd, Underkammeren og Synsmænd.

Brandvæsenet staaer under Magistratens specielle Bestyrelse; ved samme er ansat en Brandinspecteur, som har Overcommandoen og nogle Brandmestere, Straalemestere og Brandsvende. Ved Slotsprøiten, der staaer under Befaling og Tilsyn af Slotsforvalteren, ere 6 Borgere ansatte. Byens 11 offentlige Pumper vedligeholdes efter en affluttet Accord; under Brandvæsenets Opsyn staae dens 3 Vægtere. — Byens 369 Gaarde og Huse ere asfurerede i Brandkassen for 317,810 Rdlr. r. S., og Brandcontingentet med Tillæg efter Forordn. 6te April 1832 udgjør 519 Rdlr. 77 Sk. r. S.

Borgerne i Kjøbstæderne maatte i ældre Tider gjøre Krigstjeneste baade tillands og tilsoes. I det 16de Aarhundrede skulde enten Byerne selv udrede, udruste og besætte Skibe, eller der udfreves af dem et vist Mandskab til de kongelige eller andre til Flaaden hørende Skibes Bemanding. I Aaret 1555 maatte Rolding, paa Philippi Jacobi Dag, udrede en Jagt paa 30 Ræster, 30 Mand og 24 Arer med fornøden Ammunition og Proviant, under Commando af „Hoffuigmenndt oc en Lutthinat aff Menigheben.“ Byen besværede sig over den Byrde, der paalagdes den ved det Skib, den maatte holde til Kongens og Rigets Tjeneste; Kongen tillod derfor 1560, at dette Skib maatte sælges, dog ikke uden Riget, til Fordeel for Byen, men hvad Skyds, Lod og Krudt, Borgerne havde i Forraad til samme Skib, forpligtedes de til at sende til Nyborgs Lehnsmænd, hvorimod de skulde komme Kongen til Hjælp med Fetallie og Folk i Fremtiden, hvis han vilde udruste Orlogsskibe. Af en Udskrivningsliste over hele Danmark erfares, at Rolding i Aaret 1562 har maattet stille 6 Baadsmænd, 1564, 30 værgagtige Karle, 1565, 2 Skibbyggere og 30 Baadsmænd, 1566, 30 Rnægte, en Badsker og en Spillemand (efter en anden Liste, 20 Konstabler), 1579, 10 Baadsmænd, 1599, 12 Konstabler og Matroser, 1675, 20 Matroser og en Chirurg eller Badsker med sin stafferede Badskerliste (de fornødne Lægemidler). I Aaret 1680 bestemte Admiralitetet,

at det indeulleede Mandſkab i de jydſke Kjøbstæder ſkulde deles i 3 Diſtricter: Aalborg, Aarhus og Ribe, og i hvert af diſſe anſættes en Capitain og en Mynſterſkriver, for at have Opfigt med Matroſerne og mynſtre dem to Gange om Aaret. Ribediſtrict, hvortil hørte Ribe, Grev Schack (formodentlig Grevſkabet Schackenborg?) Varde, Flensborg, Bredſtedt, Sønderborg, Hadersleben Bye og Amt, ſamt Rolding, maatte tilſammen ſtille 365 Matroſer, hvoraf Rolding de 20. De Udſtrevne forſynedes med lange Spær eller Spyd, Landſer, Rør d. e. Bøſſer, Hellebarder, Korsgeværer, Harniſter, Degen (Kaarder), Hager og Halvhager; Magiſtratsperſoner af Byerne maatte følge med dem for at paasee, at de indſandt ſig paa Mødeſtedet. Det vaabendygtige Mandſkab i Rolding udgjorde i Aarene 1555, 1556, 1558, 1583 og 1588: 159, 150, 138, 324 og 264 Perſoner, og overgik, med Undtagelſe af Ribe, de øvrige Kjøbstæder i Stiftet, hvoraf man nogenlunde kan ſlutte ſig til Byens Betydning og Forhold til hine Byer paa den Tid. Men Kjøbstadvæbningen tjente ikke alene til Udſkrivning til Krigstjeneste, men ogſaa til Byens og Egnens Forſvar. Borgerne i Byerne ſatte ſelv Befalingsmænd over deres Mandſkab og diſſe vare i Rolding, i Aarene 1555 og 1556: Hevedsmanden (Hoymanden) og hans Lieutenant, Profosfen (et Slags Auditeur) og hans Lieutenant, Færriken (Færnefører), Færeren (Feltfæreren, ſædvanlig kun 1, men undertiden 2 og 3, ſom i Rolding i Aaret 1583), Feltweblen (en Slags Commandeersergeant), 2 ſimple Webler (Underofficierer) og Foureren. Ruſtningerne i Byerne maatte holdes vel vedlige til Mynſtringerne, ſom, fra Kong Chriſtian den Tredies Tid foretoges for Lehnsmænd eller andre udnævnte Adelsmænd, og tildeels i Anledning af offentlige Høitideligheder. — Bekoſtningerne til diſſe Mynſtringer, til Spillemand, hvor ingen vare anſatte, til Vaaben, Fahner, Feldttegn, Beværtningen for Mynſtringsherrerne og Foræringer til dem, Gilder og Lyſtigheeder paa Raadhuſene for Borgerne efter Mynſtringerne, maatte Byerne udrede. Alt dette forandredeſ med Tiden og nu beſtaaer Borgervæbningen i Rolding (¹) af en Høiſtcommanderende, ſom tillige er Capitain ved Borgercompagniet, hvilket endvidere har 1 Premierlieutenant, 3 Secondlieutenanter, 1 Commandeersergeant, 6 Underofficierer, 2 Tambourer og 64 Mand, et frivilligt Muſiccorps med en Regimentſtambour,

(¹) Den erholdt en bedre Organisation i Begyndelſen af indværende Aarhundrede ved Cancelliraad Borgemeſter Dichmanns Beſtræbelſer, hvorfor han 1803 udnævnedes til Chef for Borgerſkabet og fik Tilladelſe til at bære Armeens Feldttegn.

Byens Forfatning i ældre og nyere Tider.

1 Musikbestyrer og 20 Musici. — det ridende Corps har 1 Ritmester, 1 Secondlieutenant, 2 Corporaler, 1 Trompeter og 18 Mand. (Jacobsens Afhandl. om Danm. Borgervæbn. i det 16de Aarh. Kbhvn. 1846. — Garde om det danske Søværn. — Kolding Commune 1840 af P. A. R. Rosendahl.)

Et Ørredfiskerie i Koldingaae har fra ældre Tider af været bortforpagtet. I Aaret 1635 findes Byens Borgemeester og Tolder Gregers Ottesen at have erholdt Kong Christian den Fjerdes Stadfæstelse derpaa; senere have Strandhuserne og andre Private havt det i Forpagtning, imod en vis aarlig Afgift til Kongen. Fiskeriet stod for Mollestyld 7 Td. 5 Skp. 2 Fdt. 2 Alb. og blev i 1824 bortsolgt af Stiftslandinspecteur Daniel Wesenberg. — Saalænge den gamle Sønderbroe var ved Magt, fangedes ogsaa ved denne en stor Mængde Ørreder, især om Efteraaret, naar en Østenvind drev Havet op i Aaen. Man betjente sig til denne Fangst af et Slags firkantede Næt, som, befæstede paa forslagte Boiler, bleve stødt ned paa Aabunden ved Hjælp af vedhæftede Stænger. Disse Nætt drog af og til op igjen og fjelden uden Bytte. — Slottet havde ogsaa tilforn sin egen Ørredgaard og vesten for Kolding var, i Kong Frederik den Andens Tid, en Indretning til Gjeddefangst (Tab. I, 29.) I Begyndelsen af det syttende Aarhundrede foranstaltedes ogsaa ved Byen et Perlefiskerie, hvortil Hovedsmanden paa Slottet betjente sig af en af de Grønlandere, som kom hertil med Skibene, Kong Christian den Fjerde havde udsendt, for at opsoge det gamle Grønland; Perlefiskeriet lykkedes ogsaa, men da Grønlanderen blev baade Vinter og Sommer tagen i Brug, svækkedes hans Kræfter, saa han blev syg og døde. (Holbergs Danm. Hist. II p. 604 o. følg.)

Endnu kunde vi bemærke at strax udenfor Kolding, ved Veien til Landsbyen Harthe, opdagedes i Kong Hans's Tid, en Saltkilde, hvorved en Tydsker, Lambert Hermelin erholdt i Aaret 1496 Bevilling til at anlægge et Saltværk og fik desforuden en Plads, hvorpaa han kunde bygge Gaard og Huus til Værkets Drift, imod at svare Kongen Halvdelen af Udbyttet, men man finder ikke, at Foretagendet har havt nogen Fremgang, hverken da eller siden i Dronning Dorotheas Tid, medens hun, efter Kong Christian den Tredies Død, residerede paa Koldinghuus. Hun antog sig Værket omtrent 1569, men hun døde 1571 og dermed ophørte det aldeles, endskjøndt, efter Rigshofmesteren Peder Dres Bedømmelse, Saltet skal have været meget godt, have havt en skarp og kraftig Smag som Lyneborgersalt,

men været af noget rødere Udseende. Om dette Saltværk høves flere Dronningens Breve til Peder Dre og isfandt dem trende, daterede Kolding den 14de September 1569 og d. 1ste og 22de Januarii 1570, hoori hun anholder om 400 Stkr. Bege- og 100 Stkr. Egctommer fra Norges Skove, til sit paabegyndte „Bandkonstværk“, hvilket hun ønskede fremmet, ikke til sit, men til Landets Bedste. Peder Dre svarer Dronningen, at om det for længere Tid siden Forlangte var der udstædt Befaling til Brofius Lorengen i Norge og at det med første aabne Blande skulde blive hendes Majestæt tilfikket, samt at Kongen endvidere havde befalet Amtmanden i Nyborg Eskild Gjøe at lade de omfrevne Ege og Bøge hugge i Fyen. Imidlertid udeblev det tilstaaede Lømmet og Dronningen erindrede derom paany, sendte tillige en Prøve af Saltet til Rigshofmesteren; han syntes vel derom, men befrygtede, at en først Blandaare maatte have trængt ind i det salte Vand, som det blev fydet af og som kunde gjøre Værket Skade. I et andet Brev, dateret Kolding d. 12te Febr. 1570 omtaler Dronningen 100 Stænger Grantræer af 20 Alens Længde og i det mindste en Arms Tykkelse, 30 Stykker Fyrretræer, 22 Alen lange og 5 Spand i Omfang, samt noget Jern efter den foresvorne Form, Alt til Bandkonstens Behov. Af et Par Breve fra P. Dre, daterede: Kjøbenhavn 11te Martii og 18de Junii 1570 erfares, at Hs. Majestæt ikke kunde soie Dronningen i at befrie Kronens Bønder, som arbejdede ved Saltværket, fra de sædvanlige Skatter og Paalæg, de havde at yde, derimod skjænkede Kongen 500 Daler til dets Fremme. Senere har jeg ikke fundet det omtalt. (1) — Dronningen havde ogsaa ifinde at anlægge en Gaarearl paa Stalderupgaard i Harthe Sogn, der tilhørte Mette Dre, en Søster til Rigshofmesteren Peder Dre, hvilken Gaard hun ved hans Mægling haabede at erholde magelagt med en anden, hun eiede i Sjælland. Peder Dre melder derom i sidstnævnte Brev, lover at ville handle med sin Søster om denne Sag og da nærmere give Dronningen Underretning om dens

(1) Af hvor stor Vigtighed denne Artikel var for Landet sees af Forordningen, som udkom hundrede Aar derefter til Salthandelens Opkomst. Derom synger Bording i sin danske Mercurius for Novemb. 1670:

Nu tør ei Fisseren sig efterdags befrygte
 For Saltets dyre Kjøb, naar han sit Garn skal røgte,
 Nu tør han ei for Trang til Salt, sin rige Fang
 Bortkaste grædende, som steet er mangengang.

Udsald (1). — Dette paatænkte Anlæg syntes ikke at være kommen til Udførelse, saa meget mindre, som Dronningen døde Aaret derefter paa Sønderborgslot; men det leder os paa Spor af et andet, som i Kong Frederik den Andens Tid fandtes ved Kolding og formodentlig hidrører fra Dronning Dorothea. Paa vedfærdede Grundtegning af Kolding (Tab. I. 32) sees nemlig en Gaard benevnet: „Das Foerwerk“, (Vorwerk). Paa dens Plads har, som forlængst bemærket maaskee oprindeligen været et Slags Udenværk i Slottets eller i Byens betæstede Tilstand (2), men senere en kongelig Herregaard eller Forpagtningsgaard, thi Ordet „Vorwerk“ har begge Betydninger, ligesom man ogsaa finder, at flere Gaarde i det Slesvigske, som: Dorninggaard i Thyrstrupsgn, Straarup i Dalbyegn, Bargaard i Heilsgn, Gilstoft i Gramsgn, Boyens i Jægerupsgn o. fl. have havt Navn af Vorwerker. „Die Riege“ (Tab. I, 33) kaldes i Liffand en Plads til at tørre Korn paa, som man vil bruge til Udsæd; formodentlig har den store Plads ved vort Vorwerk havt samme Bestemmelse, eller maaskee blot været, hvad Ordet egentligen betyder „en Fald“, et Indelukke for Gaardens Dvæg. — Fremdeles omtales i disse Skrivelser fra Aarene 1569 og 1570 en Niels Hansen fra Haderslev, som P. Dre havde anbefalet Dronningen til Skriver og som var bleven forvexlet med en Anden af samme Navn fra Randers og i et særstilt Brev, dat. Kolding 12. Febr. 1570, anmoder Dronningen P. Dre om, paa hendes Vegne, at intercedere hos Kongen for tvende Borgere af Kolding Asmus Koch og Mikkel Thomsen, hvis Skibe vare forliste ved Barberg og Halmstad, saa at de ved Hs. Majestæts Raade, kunde erholde to af de Skibe, som forgangen Aar vare tagne fra Fribytterne (3).

- (1) „Soviel dann meiner Schwester Mette Dren Hoff belanget, darauff E. K. W. Fürderung gethan, daß E. K. W. vermittelst einer Ausbeit, denselbigen ahn sich bringen undt zum Vorwerk gebrauchten möge, haben mir J. K. M. ufferlegt derwegen mit ihr zu reden undt zu handeln, was ich denn nhun hierinn ausrichten werde, soll. E. K. W. unverhalten bleiben.“ — Mette Dre var gift med Rigsraad Hans Barnekov, som døde paa Koldinghuus d. 9de Febr. 1559.
- (2) Udtrykkene i adskillige Raadstuearchivets Documenter: „Fortet ved St. Jørgensgaards Mark, Adelsforten, Byens Forte, Kolding Byes Grave og Porte“ synes at hentyde paa, at Kolding har været befæstet. Dog kunde Forte (Forthov, Fortog) ogsaa være Jordstrækninger ved Byen som hørte til dens Territorium, Driftsvei for Dvæget ud til Fælleden.
- (3) A. N. Ryges P. Dres Levnet. 1765. S. 227 o. følg. — Jonges Danm. chorogr. Beskrivelse S. 835—840.

Tildragelser i og ved Kolding.

(Efter historiske Optegnelser).

Anno 1245, den 22de October findes Hertug Abel at have i Kolding afhændet og bortskjødet sit Fædrenegods paa Den Als ved et Pergamentbrev, forsynet med Hertugens Segl og undertegnet af „Olavo Pincerna, Andrea Grosun, Nicolao Petrusun, Johanne Niclessun, Andrea Palmisun, Laghi Gudmundsun, Peter Jonesun, Asmund Jopsun, Johanne Finsun og Esbern Litle“. (Geheimearchivet). — Tre Aar isorveien (1242) indgik Hertugen Forlig med sin Broder Kong Erik Ploppenning, paa Odden Eldenæs ved Kolding.

Aar 1252, 1253 eller 1254 forlehede Kong Chrstopher den Første, i Kolding, Kong Abels Søn Baldemar, med Hertugdømmet Slesvig og blev ham overleveret en Fahne, og tillige givet ham den Formaning, at være Riget horig og lydig, rede til Tjeneste, naar han tilfagdes o. s. v. (S. R. D. I, p. 168. II, p. 174. — Holbergs Danm. Hist. I, 325. — Lyschanders Slægtbog).

Anno 1313 grebe nogle misfornøiede Bønder i Jylland til Vaaben imod Kong Erik Menved, ophidsede dertil af en Niels Brok og Flere. Kongen sendte sin Droft Niels Sluffen for at stille Oprøret, men Bønderne sloge baade ham og Nogle af hans Partie ihjel ved Kolding. (Efter en anden Beretning, reddede Droften sig ved Flugten). Fortørnet herover drog Kongen med en Hær til Jylland undertvang Oprørerne, lod Flere af dem hænge og paalagde Almuen den saakaldte Guldfornsskat eller 1 Skp. Rug af hver Mark Guldbjod, d. e. et Jordstykke kjøbt for en Mark Guld.

(S. R. D. III, 316. IV, 233. VI, 520. — Holb. Danm. Hist. I, 374.) Skatten ophævedes 1319. (Muffens Collectanea).

Anno 1314 den 21de Julii forskreve i Kolding Ditmarskerne sig til at komme Kong Erik Menved til Hjælp imod hver Mand, dog ikke imod Biskop Johan af Bremen. (Suhms Danmarks Hist. Tom. 11, S. 733.)

Anno 1320 den 27de Julii stadfæstede Kong Christopher den Anden i Kolding Særkjøbings Borgeres Privilegier.

(Suhms Danm. Hist. Tom. 12. S. 15.)

Anno 1321 den 1ste Januarii gav Kong Christopher den Anden, i Kolding, Ridder Anders Nicolausen alt hans Bondegods quit og frit for al Besværing og al anden Afgift, og skulle alle hans Tjenere, Bønder og Bønderfæner, samt alle Andre paa hans Gaard herefter svare ham alene for deres Forsæelser, saavel for 40 Marks Sager, som for andre ringere Lovmaal, undtagen Frikjøb og Brag. (Regesta dipl. Tom. I, S. 228.)

Anno 1326, i den uheldige Periode efter Kong Christopher den Andens Udjagelse, havde Marsken Ludvig Albrechtsen en Tidlang Kolding m. m. i Pant (Holb. Danm. Hist. I, 405.)

Anno 1340 nævnes Kolding som et Pant, Grev Geert havde erholdt af Kong Christopher og som Hertug Waldemar skulde indløse. Men, naar det hedder i Bisen om Grev Geert, at Kolding i dette Aar er brændt, da er dette uvist.

Anno 1365 d. 7de Julii sluttede den bekjendte Ridder Erland Ralf paa Kong Waldemar den Fjerdes Begne, i Kolding, Fred med de holsteenske Grever Henrik og Klaus. (Det Kjøbenh. Vidensk. Selsk. Skrifter, 1ste Deel S. 303.)

Anno 1409 opholdt Kong Erik af Pommern sig i otte Dage i Midtsommerstiden i Kolding, for der at oppebie Hertuginde af Eiesvig Elisabeths Ankomst. Efter Kongens forudgangne Stævning mødte Hertuginde tilligemed Erik Krummedige, Lorens Heesten, Claus Lembek, m. Fl.; Adelsmændene tiltaltes for Voldsomheder imod en vis Frøe Lene,

som ved Overfald skulde være berøvet sit Gods, og Hertuginde, for ikke at have afværget dette m. m. Beretningen om disse Forhandlinger læses i F. H. Jahns Danmarks Historie under Unionskongerne S. 51 o. f.

(Jøfr. Nye danske Magaz. 6 Bd.)

Anno 1411 Mariæbebudelsesaften den 24de Martii blev i Kolding sluttet et fem Aars Fordrag imellem Kong Erik af Pommern og Hertuginde Elisabeth af Slesvig. Tractaten blev fra dansk Side beseglet af Balthasar, Herre af Wenden, Biskopperne af Ribe, Aarhus og Slesvig, 10 Riddere og en Bæbner, fra Hertugindens Side af 8 Riddere, Erkebyskopen af Slesvig og to andre Adelsmænd. Dagen efter, den 25de Martii lovede man at ville gjensidigen bidrage Alt til at vedligeholde Landefreden og ikke angribe hverandres Besiddelser. Dette Fordrag besegledes paa Kongens Side af Erkebyskopen af Lund, Biskopperne af Roskilde, Ribe, Aarhus, Slesvig, Odense, Viborg og Bendsyssel, 47 danske, norske og svenske Riddere og 5 Bæbnere, og paa Hertugindens, af Biskoppen af Lübeck, 23 Riddere og 31 Bæbnere. — endvidere udnævnedes Claus Lembe og Erik Krummedige til Dømmænd i Stridighederne mellem det danske og slesvigiske Huus. — (Jahns Danm. Hist. under Unionskongerne S. 57 — Hvitfeld. S. 640. — Danske Mag. V, 43. — Holberg I, 527. — Nye danske Mag. 6te Bd.)

Anno 1429 befindes Kong Erik af Pommern atter at have været i Kolding. I et Brev, som han derfra lod udgaae, hedder det: „Wyster fære vene, at wy hawe screuet til Klærkeret oc Ridderscopet i Nye Biskopsdomme att the tillade att theræ Bønder oc Wörthnethe hjælpe - - - at befæste Nye Hws o. f. v. In Christo valet. Coldinge feria tertia ante Symonis Jude nostro sub secreto anno XXIX.“

(Petr. Terpageri Ripæ Cimbr. Flensb. 1736.)

Anno 1440 d. 30te April forlehneede paa, en Herredag i Kolding, Kong Christopher af Bayern Hertug Adolph af Holsteen med Hertugdømmet Slesvig. (Hvitfeld S. 825). Da han døde uden Arvinger

salbt dette Hertugdømme atter til Danmark. Hertugens Dødsaar skal tilforn have været optegnet i Slesvigs Domkirke i følgende Rimm:

Do men schreeff enen Ringt van der Tassen CIO — 1000.

De Henge van veer Klassen CCCC — 400.

Byff Duwen Bøte und negen I XXXXX-IIIIII — 59.

Der denckt man Hartoch Alfss Doot by o. s. v. 1459.

(Dänische Biblioth. 6ter Stück. og
Christianis Schlesw. Hist. 3 Bd.)

Anno 1451 paa St. Beates Dag, den 8de Martii, havde Kong Christian den Første i Kolding en Samtale med Hertug Adolph af Slesvig, samt Rigensraad, i et, som Kongen skriver, mærkeligt og meget magtpaaliggende Urendte, hvilket han nærmere vilde kundgjøre paa et Møde i Odense, forstkommende Midfaste, hvortil han indbød Niels Eriksen Rosenfrands. (Suhms Saml. t. d. danske Hist. 3 Bd. 4 H. S. 336).

Anno 1481 paa Cecilies Dag (d. 22de Novemb.) udstædtes i Kolding det danske Rigensraads Brev til Prælater og Riddere, Kjøbstædmænd og Bønder o. s. v. om en Sammenkomst i Kallundborg Søndagen Jubilate (3die S. eft. Paaste), næstkommende, for at vælge en Konge efter K. Christian den Førstes Død (Jahns Danm. Hist. under Unionsk. S. 564).

Anno 1490 paa St. Laurentii Dag befundes Kong Hans, paa Koldinghuus, at have stævnet til et senere Møde i Kolding Kannikerne i Ribe, som ikke vilde svare deres Byskat (Jubb. Skr. til Examen i Ribe Cathedralstole 1847). I Maret 1495 udstedte Kongen sammesteds en Befaling, angaaedne hvorledes det saa kaldte „Vor Frue Marked i Ribe“ skulde holdes, (Terpag. Rip. Cimbr. p. 675) og senere, 1504, et Privilegium for Beile, som bestemmer, at ingen indkommen Kjøbmand maa sælge Kjøbmandsvahre paa 2 Mile nær Byen (Gaarmanns Efterretninger om Beile 1794).

Anno 1521 eller 1522 havde Kong Christian den Anden indbudet sin Farbroder Hertug Frederik til Kolding, i den Hensigt at forlehne ham med Hertugdømmet Slesvig, hvilket ogsaa synes at være skeet. Men da Kongen ogsaa vilde gjøre sin Ret gjældende at forlehne Hertugen med Holsteen, bad denne om Opsættelse, for først at raadslaae derom med

Landstænderne. Forsamlingen ophævedes og dette maaſtee især af den Grund, at Kongen, for at stræmme de holskeenske Adelsmænd, som vare komne i Hertugens Følge, til Kolding, havde ladet en Galge opreise udenfor deres Bolig. Ifølge Hertugens Beretning om denne Sag, havde han bestilt Værelse hos Borgemeſteren i Kolding, hvis Gaard laae paa Torvet, men maatte ved sin Ankomst til Byen, efter Kongens Forlangende, tillige med sin Livvagt tage Bolig hos Kongen paa Slottet, hvorimod han lod Adelen, som havde ledsaget ham, tage ind i de Værelser, der vare bestilte for ham selv i Borgemeſterens Huus. Da Hertugen med Følge kom til Kolding, var endnu intet Strækketbillede at see, men i den paafølgende Nat blev Galgen oprettet udenfor Adelenes Værelser; dog dreve Adelsmændene, som vare sig deres Ufkyldighed bevidste og desforuden stolede paa deres Raader, kun Spot dermed. En af dem, Johan von Thienen, en spøgfuld Mand, sagde til sine Kammerater: Vi vil dog see om Galgen er opreist for Spøg eller for Alvor? tog derpaa sin Hat af Hovedet, lagde den under Galgen og ventede den ganſke Dag paa om Noget vilde underſtaa sig i at tage den op, som syntes at være glemt der; Andre maalte Høiden af Galgen og fandt, at den var for høi for Personer af deres Stand, men maatte være ſtaabt for Fyrſter og Magnater o. s. v. Saa omſtændelig fortælles Sagen i et, efter Frederik den Førstes Befaling, udgivet Skrift. Til Chriſtians Forsvar skrev vel en bekiendt Forfatter en Apologie, og vilde deri gierne have nægtet denne Kongens vanærende Handling, men da han ikke kunde dette, ſøgte han at hjælpe sig med den Udflugt, at Galgen var allerede et halvt Aar iforveien, efter Krigsbrug, opreist til Skræk for nogle gjennemmarcherende Fodfolk. (Chriſtians Slesv. og Holst. Hiſt. 5te Bd. S. 207.)

Anno 1523 var Kong Chriſtian den Anden i Kolding, for der at raadføre sig med Befalingsmanden paa Koldinghuus Mogens Bilde, Oluf Rosenkrands og Oberst Hedenſtorff om, hvad han nu ſkulde foretage sig, efter at have faaet den jydske Adels Opſigelsbrev i Veile. Han affendte fra Kolding Rigens Marſk, Mogens Gjøe, til Viborg, lor at ſtille Adelen tilfreds, men denne vilde ikke indgaae noget Forlig. — Samme Aar beſtemte Hertug Frederik (Kong Frederik den Første) ſine Tropper Kolding til Samlingsplads og kom selv dertil i April. — Samme Aar i Maii, paa Herredagen i Kolding, tilbød Biſkop Jens

Belden af at udruste til Landets Forsvar 24 Glavind og 24 Skytter. (Holb. Danm. Hist. II., 122. — Wedel Simonsens Odense Byes Hist. 2 Bd. 1 Hefte S. 16. — Christianis Slesv. og Holst. Hist. 5 Bd. S. 127.)

Anno 1525, Fredagen efter Philippi Jacobi Dag holdtes, i Graabroedrekloster i Kolding, en Herredag, paa hvilken Kong Frederik den Første raadførte sig med Rigens Raad om, hvorledes Rigets Brøst og Mangel kunde afhjælpes. Samme Aar blev ogsaa i Kolding bestemt, hvad der skulde foretages til Kong Christian den Andens og Børns Bedste. (Nye danske Magaz. 5te Bd.)

Anno 1533, i den første Halvdeel af December, udoverledes, ved en Sammenkomst i Kolding, ved otte Medlemmer af det danske og otte af det holsteenske Raad, Documenterne, angaaende Forbindelsen mellem Danmark og Fyrstendømmene. (J. P. Rohmanns Afhandl. om Kong Christian den Andens Fangenskab i Dvartalskriftet: „For Litteratur og Critik 1. B. 4. S.“)

Anno 1534. erholdt Kong Christian den Tredie, i Kolding, Efterretning om det første i Fyen udbrudte Oprør, efter de lybste Troppers Ankomst. Samme Aar holdtes i Kolding et Møde imellem Christopher af Oldenborg og Christian den Tredie. Da det attraaede Forlig løb frugtesløst af, forlod Christopher, ved Juletid, Byen og reiste over Fyen tilbage til Kiøbenhavn. Da Lybekkerne siden foranstaltede en almindelig Ødelæggelse af Skibe og Baade paa Jyllands og Slesvigs Kyster, for at forhindre Christian i at komme til Fyen, undgik Koldings, Flensborgs og Haderslevs Skibe Ødelæggelsen og brugtes siden af Johan Røngov til Krigshærens Overførelse til Fyen (Holb. D. Hist. II, 304, 305, 309, 318.)

Anno 1535 bragte Christopher Hvitfeldt Kong Christian den Tredie i Kolding Efterretningen om den fuldkomne Seier, de Danske og Svenske havde erholdt over Lybekkerne i Slaget ved Helsingborg. (Holb. D. Hist. II, 313.)

Anno 1536 fortes Skipper Element fra Kolding til Viborg, for der at henrettes. Denne forvovne Fribytter, som lod sig bruge i Kong Christian den Andens Tjeneste, havde nu i den saa kaldte Grevens Fejde, taget Christopher af Oldenborgs Parti og bragt de jydse Bønder i Oprør imod Kong Christian den Tredie. Men Oprørerne bleve omsider slagne ved Alsborg, Element fanget den 18de December 1534 og bragt til Kolding, hvor han sad i Forvaring næsten i to Aar. (Holb. D. Hist. II, 304—307.)

Anno 1545 den 25de Martii og 1546 den 29de Junii fødtes i Kolding Kong Christian den Tredies Børn Johannes, som var Stamfader til det sønderborgske Huus og Dorothea, gift i Celle 1561 med Hertug Wilhelm af Brunsvig-Lüneburg.

Anno 1547 holdtes en Herredag i Kolding, hvorved de Bændisse Stæders Gesandter indfandt sig og erholdt Konfirmation paa deres gamle Privilegier. Paa samme Herredag blev ogsaa omhandlet, at Kong Christian den Tredies Brødre Johannes og Adolph, som personligen vare der tilstæde, skulde, af Kongen og hans Efterfølgere i Regjeringen, tage Hertugdømmet Slesvig og Den Femern til Lehn, men der opstod i den Anledning saa mange Tvistigheder om Lehnets Natur og Maade, at man skiltes ad med uforrettet Sag. Holbergs D. Hist. II., 374 og 375). S. N. udstædte Kongen paa Koldinghuus den under Navn af „Fyens Bedtægt“ bekjendte Anordning for den fyenske Adels med Hensyn til den af samme stiftede broderlige Orden eller Liga.

Anno 1548 declareredes, i Kolding, den danske Prindsesse Annas og Hertug, siden Churfyrst af Sachsen, Augustis Forlovelse. I denne Anledning svæde Kong Christian den Tredie og Adelen sig paa Byens Rendebane til den Tournering, der skulde holdes i Torgau, paa Hertugens Formælingsfest (1). Kongen indbød dertil Nogens Gyldestjerne, Ridder og Embedsmand paa Draxholm, ved følgende Brev:

(1) Tourneringerne vare Kamplege, som Ridderne opstillede til Prøve paa deres Mod og Færdighed i at bruge Vaaben, saavel som til deres

„Vor synnerlige Gunst tilforn. Wiider att wy ere til cens worden med Høgborne Furste, Hertug Augustus aff Saxen, wor tiere Frende och Son, att wy skulle udficke wor tiere Daatter, Høgborne Fyrstynne, Frouwefen Anna, wty Landte Missen, wty thenne nest tillkommendis Sommer. Thy Hans Kierlighedt achter att giøre sit Brøllup paa Turgo, then Søndag nest for Sancti Bertelmei Apostoli Dag forstkommendis, och achte wi att udficke Høgborne Frw Dorothea wor tiere Hustrue met forstreffne wor tiere Daatter til samme Hochtydt. Thy bethe wy ether og begiere, atty rette ether effther selff ottende att følge forstreffne wor tiere Husfrue. Och skall ethers Swenne were kledt efter thette indluchte Muster, och som I widere haffue att erfare aff thenne Kleidning, som thette Budt haffuer paa seg. Och skall ethers egen og ethers Drengs Riortel were aff fort Floyell. Sammeledis skulle I haffue Floyells Hindertøgh paa ethers och ethers Drengs Heste. Och atty icke lader giøre for mange Foller paa ethers og ethers Swennes Riorteller eller Ermerne for widhe. Och atty rette ether effther at were her wty wor Riobstedt Kolling, naar I widhere wor Skriffuelse therom fangendis worder. Ther steer off synnerligen till Willie och forlade off ther wiffeligen till. Befallendis ether Gudt. Skreffuit paa wort Slott Kollinghus Søndagen Qvasimodogeniti Aar MDXLVIII. Under wort Signett.“

Til denne Høitidelighed indbødes ogsaa Peder Bilde, Embedsmand paa Helsingborg Slot, ved et med forestaaende næsten ordlydende Brev, hvori det til Slutning hedder:

„Och haffue wy ladet tillfly Renne-Banner her wdy wor Riobstedt Kolling, och Ruffmestere, Rennetøgene ere her tillstede, om I wille

Elftes, Benner og andre Tilskuers Fornøielse. De holdtes sædvanligen ved store Høitideligheder og med megen Pragt; Konger og Fyrster deeltog i dem, og kun den Adelsmand, der havde godtgjort sin Kampdygtighed eller havde et uplettet Rygte, turde vove sig indenfor Tourneerbanens Skranke. Førend Kampen begyndte, nøde Ridderne den hellige Nabyere; naar Trompeten gav Signal, rede de frem i glimrende Rustninger, ledsagede af deres Svende. Herolden opraabte nu parwiis dem, der skulde bryde Landsfer sammen eller med dem løfte hinanden af Sabelen; undertiden kæmpede ogsaa hele Skarer med hverandre. Efter endt Ridderespil, modtog den Ridder, som meest havde udmærket sig, Kampprisen: et Sværd, en Halskjede, et Par forgylde Sporer o. desl., af den smukkeste Fyrstedatters eller en anden Dames Haand. Man holdt derpaa Festiviteter i flere Dage, og saa drog Ridderne hjem.

tillforn beride ether. Sammeledis bethe wy ether og begiere, atty tage Krefft Rug, Baackneilick Hannfte och Ninge Harniffe hid mett ether til Kolling till ether och alle ethers Swene". (1).

Nogle Aar tilforn (1543) feiredes ogsaa i Kolding paa en lignende Maade, Forlovelsen imellem Hertug Magnus, Biskop af Schwerin og Kong Christian den Tredies Søster Elisabeth. I denne Anledning strev Kongen til bemeldte Mogens Gyldenstjerne, angaaende de Klædninger, som han til den forestaaende Bryllupsfest skulde anstaffe for sig og sine Tjenere, følgende Brev hvoraf man erfarer hvorledes den Tids Hofdragt maa have seet ud.

„Christian mett Gudz Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning o. s. v. Wor sønnerlige Gunst tilforn. Wiider, att wii udi the hellige Trefoldighedz Raffn agte att giøre Høgborne Frøyken Elisabeths o. s. v. wor fiere Søsters Brollup och Høytidt mett Høgborne Første och Herre Hr. Mogens, Hertugen aff Meckelenborg o. s. v. paa wortt Slott Kyll. — — — — Thii bede wii ether och begere — — — — att I theremodt klede ethers Suenne udi wor Farffue och Hoffkledning, som schulle were linsgule Riorteller och wiide schorne, epter som nu Brug er, och langs paa Ermerne mett try forlorne Streg huitt, brun och Liffarue indsyde, och Farffuen udi thet ene Erme schal were grøn mett ett huitt Rym och brune Bochstaffuer udi, och omkring samme huide Rym schall gaa en brun Snor og emellem samme grønne Farffue vdi Ermet og thet gule Klede paa begge Siider, schal syes try smale Streg, huitt, brunt og Liffarue. Tesligeste gule Hetter wdi ligemaade mett try Streg neden bebremmet och gule Hatte epter thet Muster, som wii ether uu tillschicke. Thersom I wille lade Ermerne paa samme ethers Suennes Riorteller vdtshiere, thet schall staae till ether sielff. Hofene och Trøyerne mue I lade giøre aff huadt Farffue, I wille och kunne bedst bekomme, och att I sielff for ethers egen Person lade giøre ether en sort Fluels Palgrock om I

(1) Dronning Dorothea, Frøken Dorothea, Christian den Tredies Søster og Hertug Hans den Ældre, Kongens Broder fulgte Bruden til Sachsen. Følget brugte 513 Heste foruden 138 Heste for 23 Rustvogne. (Molbeck hist. Aarb. 1ste D. Kbhv. 1845). Om Brylluppet i Torgau, d. 7de Aug. 1548, haves i Karen Brahes Bibliothek i Odense, i Manuscript, en historisk Bise, strevet i Jylland efter Midten af 16de Aarhundrede. (Hist. bidgr. Saml. af E. Molbeck 1 H. 1847).

ihen ikke tilforn haffue, att riide tvi, och ellers therforuden tage ethers beste Kleder og Klenodier mett ether och i thet allerbeste Maade vdrøste ether mett gode Heste och gode forstandige Suenne, som ingen Drancker eller Møtentagere ere, att riide och gaae, oss och Hochmelte wor fiere Søster til Ere, mett, eblandt thet mogle fremmede Folk, som tilidit formødendis worber. Och skulle samme ethers Suenne føre Nog Krestt och Schytt Harnesche mett Nor eller Knevelspiudt. Och wchte wii till samme Høgtid at lade holde Kenne, Sticket och Tornierent, att I therfore schicke ether epter os till Chre att renne o. s. v. Schreffuet paa wortt Slott Kjobnehaffu Søndagen næst epter wor Herris Himmelfardt Dag Nar MDXLIII. Under wortt Signett." (1).

Anno 1553 antom til Danmark 150 engelske og nederlandske Reformeerte, som Dronning Marias strænge Regjering havde forjaget fra Engelland. Hovedmanden for dem, en Adelsmand Johan a Lasco indfandt sig alligemed to Andre, den 2de November s. A. hos Christian den Tredie i Kolding, med Bøn om at Kongen vilde tillade dem frie Religionsøvelse i sine Riger og Lande, hvilket tilforn havde været dem forundt i Engelland. Det lod til, at den kongelige Hofpræst Poul von Rimmwegen, (Paulus Noviomagus) til hvem de først havde henvendt sig, vilde fremme deres Sag hos Kongen og de vare selv tilbøielige til at træe det, indtil de i Slotschapellet hørte ham d. 10de November, paa 23de Søndag efter Trin., at holde en Prædiken over Epistelen Phil. 3, 17—21., hvori han fordomte deres Religionsærbødime og afmaalede dem selv som de farligste Nættere. Følgen heraf blev, at Kongen ikke bevilgede deres Ansøgning om at nedsette sig i Danmark, betalte forresten hvad deres Ophold her havde kostet dem og skænkede dem desuden 100 Rdlr. i Rejsepenge, med det Tilhold, at de ufortøvet skulde forføie sig ud af Landet, hvilket de ogsaa gjorde og forlode Kolding d. 19de November s. A. Foriaden havde Johan a Lasco anholdt hos Kongen om Tilladelse for de Dvrige, som vare i Kjøbenhavn, at opholde sig der Winteren over, hvilket ei heller bevilgedes, med mindre de vilde træde over til vor Kirke, og udgik end ydermere Kongens Skrivelser, vaterede Koldinghuus Fredagen og Løverdagen

(1) Dette Brev in Originali og den tilhørende Tegning findes i Geheimearchivet.

efter St. Martini Dag, til Peder Godffe, Embedsmand paa Kjøbenhavns Slot, Kjøbenhavns Magistrat og Biskop Peder Palladius. Det Udførligere om denne Sag kan læses i Fortalen til Zwergii sjællandste Cleresie p. 11 o. følg.

Anno 1554 var en Sammenkomst i Kolding, for at høre Stridighederne mellem Kongen og Hertugen i Sønderjylland, angaaende Tøringelehn, da Ribes-Biskop maatte efter kongelig Ordre opsoge alle Documenter desangaaende. Hvor mange Stridigheder Delingen imellem Kongen og Hertugen havde givet Anledning til, sees af et Document, som, under Navn af den Koldingers-Affkeed, findes i Ribestiftsarchiv. En Extract deraf er i Raadstuearchivet i Kolding.

Anno 1558, Torsdagen efter St. Andreæ Apostoli Dag, mødte paa Slottet Koldinghuus Ridderne og Rigsraaderne Oluf Munk, Lave Brahe, Herluf Trolle til Hillerødsholm, paa Kongens Begne, og Hans Barnekow til Birkeholm, Jørgen Brahe til Tostrup, Otto Rud til Møgelhjør, Frants Banner til Kofledal og Eskild Dre til Løgismose paa Rigsraad Peder Dres Begne, som tiltaltes for Mangel i sine Regninger og Misbrug af de kongelige Forlehninger. Rigets Rantsler Antonius Bryste fældte da den Dom, at han skulde have tabt sin Sag indtil han selv mødte i Retten. Da han nu ikke efterkom dette, gjordes Indførsel i hans Gods og Gaarde, hvorover han 1559 besværer sig i en Skrivelse til Kong Frederik den Anden og beder om at komme til sit Gods igjen; dertil sluttede sig Keiser Ferdinand den Førstes, Kongen af Frankerigs og flere Potentaters Forbøn, hvilket omsider bevirkede Kongens Benaadelsesbrev under 24de Januarii 1566. Den 22de Martii 1572 kom han til Kongen i Kolding, som Rector P. Hegelund i Ribe bemærker i sine Calendariis MSS., og findes han, under 25de s. M. og A., at have tilskrevet Hofmesteren ved det sachsiske Hof Abraham v. Bock og udbedet sig Underretning om hvad Hofbetjentene der fik til deres Underholdning, da Kong Frederik den Anden havde udstædt et nyt Reglement for sin Hofstat og havde bestemt at give Hofbetjentene visse Maanedspenge istedenfor Kost og Hestefoder, de hidindtil havde erholdt i Hoffet in natura. (Peder Dres Levnet af A. N. Ryge 1765.)

Mar 1558, St. Lucia Dag, d. 13de December, blev paa Koldinghuus udgivet og beseglet Kong Christian den Tredies saakaldte Koldingsske Reces, ved hvis Affattelse, efter Stephani Vidnesbyrd, især Borge Trolle til Lilløe gif Kongen tilhaande. Sammes Broder Herluf Trolle og flere af Rigets Raad underskrive i Kolding denne Reces, som indbefattede alle de Recesser, Kongen siden 1547 havde ladet udgaae, „forthi samme Recesser haffue giort hos wanwittige Herrisfogetther oc Dommere Beswering orth i att the icke kunde wide thennom thereffther att rette“. (Holb. Danm. Hst. II, 399. — L. Hofmanns Leben einiger wohlverd. Dänen 1741.)

Anno 1559 den 1ste Januarii døde Christian den Tredie paa Koldinghuus. Om Kongens Endeligt og hans Dødsdags Bebudelse kan læses Grams Fortale til denne Konges Historie ved Krag og Stephanus. I samme Historie berettes, at Kongen tog Afsted med Rantslerne Johan Friis og Andreas Barby, lagde Hænderne paa sine Børns Prinds Johannes's og Prindsesse Dorotheas Hoveder, der knælede ved hans Seng, og onskede Belsignelse over dem; derefter tog han Afsted med Dronningen og med Hofpræsterne, Paulus Noviomagus og Anders Mortensen, der vare hos ham til hans Død. Prindserne Frederik og Magnus vare ikke nærværende, saa de kunde sige Kongen Farvel, thi Modvind havde opholdt hiin i Sjælland ⁽¹⁾ og denne var reist til Kurfyrst August i Sachsen. — Den 13de Februari s. A. ledsagedes fra Kolding Kongens Liig af den udvalgte Konge, Hertugerne af Holsteen, Rigets Raad og dets fornemste Adel, til St. Knuds Kirke i Odense, hvor det bifattes. Der blev paa denne Dag holdt tre Sørgetaler over Kongen, af Doctor Niels Hemmingsen paa Universitetet i Kjøbenhavn, den kongelige Livlæge Dr. Jacob Bording i Odense og Hans Thomassen i Ribe. 20 Aar derefter bragtes Kongens Liig til Domkirken i Koeskilde. Om denne Konge siger Kæmpevisen saa smukt:

Vi kunne fornemme baade aarle og silde,
At hvo vel lever, dør aldrig ilde. ⁽²⁾

(1) Faa Dage efter Kongens Død, nemlig d. 7de Januar, kom han til Kolding. (Molbechs hist. Arb. 1ste D. 1845.)

(2) Endnu kunde bemærkes, at denne gudfrygtige Konge underholdt sig gjerne med Theologer om religiøse Materier. Man har tre saadanne

Anno 1559 oprettede Kong Frederik den Anden det store Nederlag, som de Danske havde lidt i Ditmarsken i Aaret 1500, angreb dette Land og vandt Scier. Dette bringes ifkun her i Erindring, forsaavidt som denne Krig gav Anledning til den bekjendte Bise:

Kong Friderich, hand sidder paa Koldinghuus
Hand holder med sine Suenne et got Ruff,
De Dytmarste Herrer, de haffue deris Liff forlaaret.

(See Anhanget til P. Resens R. Frederik den Andens Kronike.)

Anno 1569 holdtes paa Koldinghuus den unge Hertug af Holsteen, Hans's Bryllup med Elisabeth, Hertug Ernst's Datter af Brunsvig.

Anno 1569 befindes den bekjendte tübingffe Theolog Jacob Andreæ at have været i Kolding, hvorfra han, under 13de Novemb. ved en listig Skrivelse til Danmarks hæderværdige udmærkede Theolog, Dr. Niels Hemmingsen, indvirkede denne i Religionsstriden, som da førtes i Tydskland mellem de theologiske Partier og bevirkede siden hans Afskedigelse baade fra Præstembede og Professoreat. Den samme Andreæ søgte ogsaa, gennem Churfyrst August af Sachsen, at indsnige i Danmark den symboliske Bog Formula Concordiæ, hvilket dog ikke lykkedes, thi Kong Frederik den Anden opbrændte det pragtfulde Exemplar deraf, som var blevet ham tilfattet, og forbød at indføre Bogen i Landet. Hvad Deel Kongen tog i de herskende Religionsstridigheder og hvilken samvittighedsfuld Fredsmægler han var i Kirken, erfares især af et mærkeligt Brev til Kong Henrik af Navarra, dateret: Koldinghuus, d. 13de Juni 1580. (Hist. Calendar, 2den Aarg. Kbhvn. 1815 — Vidensk. Selsk. hist. philos. Skrifter, Kbhvn. 1824, 2den Deel, S. 336 og 351—366.)

Breve af ham, daterede Kolding d. 30te Nov. 1553 til M. Philip Melancthon, D. Bugenhagen og D. Jørgen Major. Kongen sendte tilige ved Budde Scherff, der havde bragt deres Skrivelser, hver af de to Første den aarlige Pension 50 Daler, han havde tilstaaet dem og den Sidste en Gave af 40 Daler. (Dänische Bibliothek 1stes Stück S. 50—54.)

Aar 1573 den 25de August fødtes paa Koldinghuus Kong Frederik den Andens Datter, Prindsesse Elisabeth.

Først i Aaret 1576 vare følgende Rigets hoi Embedsmænd N. Kaas, P. Gyldenstjerne, P. Bilde, J. Rosenkrands, E. Rud, J. Ulfeld, P. Munk og A. Wiffert, samlede i Kolding, for at afgjøre Tvistighederne mellem Kong Frederik den Anden og Hertug Hans af Holsteen-Gottorp, angaaende Grændserne imellem Kolding, Hadersleben, lille Tøndern og Lygumkloster og den geistlige Jurisdiction i Ribestift. (Resens Krønike, S. 291.) Efter Hegelundi Calendarium msc. begyndte Forhandlingerne allerede i Novemb. 1575.

Anno 1578 den 30te Decemb. fødtes paa Koldinghuus Kong Frederik den Andens Søn, Hertug Ulrich, og den 8de April 1580, Prindsesse Augusta.

Anno 1579 den 6te Januarii ankom til Kolding Jacob Ulfeld, Jørgen Ulfstand, Jørgen Urup og Poul Wernicke, for at lykønske det kongelige Herfskab til fornævnte Hertugs Fødsel. Disse Mænd vare nu komne tilbage, som nogle af de fornemste Deeltagere i den store Ambassade af 100 Personer, Kong Frederik den Anden havde sendt til Rusland, for at fornye den gamle venstabelige Forbindelse, som havde været imellem dette Rige og Danmark.

Anno 1580 den 29de Junii, vare Hertug Barnim af Pommern, Erkebispfen af Bremen, Markgreve Georg Frederik af Brandenburg, Hertug Johan den Yngre af Holsteen, en ung Markgreve af Baden, en ung Hertug af Würtemberg og Mümpelgard og Grev Johan af Oldenborg tilstede i Kolding, for at overvære Prindsesse Augustas Daab. I denne Anledning udgik kongelig Befaling til Magistraten i Odense om at sende af deres Bye saa mange Duge, Tinsfade o. s. v., de kunde, til Kolding og tillige en Borgemeesters Hustru og fem fornemme Borgeresser, som kunde hjælpe til at dække Borde o. s. v., endvidere at lade bage i denne Bye og forsende til Kolding: 6 Læster Stovroggen og 2 Læster Hvedebrod og Kringler, samt at Byfogden skulde købe Tønder til

at føre Brødet i og at Magistraten desforuden hver anden Dag, saa længe de Fremmede opholdt sig i Kolding, skulde sende 2 Tønder Gær, som Bagerne der behøve, til at bage det fornødne Brød med. — Aaret iforveien gjorde Kongen nogle Hoffinders Bryllup og blev da Magistraten i Odense beordret at sende til Koldinghuus 300 Tinfade, 200 Tintallerkener, 60 Skiveduge, 22 Rjedler, hver fra 3 Tønders til 1 Fjerdings Jødhold o. m. dæsl., samt desforuden besørge bagt i Byen og forsendt til Kolding 5 Læster (à 12 Tdr.) Skovroggen og 12 Centner Hvedebrod og Kringler. — Ved Prindsesse Elisabeths Daab, som foregik paa Koldinghuus, 1573, vare Hertugen og Hertuginde af Mecklenborg tilstæde; 7 Rigsraader, 40 Adelsmænd og 5 Adelsfruer vare desuden tilfagte at møde.

Anno 1580 den 30te Maii udstædte Peder Dres Arvinger i Kolding en Fuldmagt til en Mand, ved Navn Peder Sellfist, som skulde indkræve i Antwerpen 92,406 Speciedaler, som Peder Dre sammesteds havde udfat paa Rente. — Hvorledes der isvrigt handlede med hans betydelige Formue og Eiendomme, kan læses i ovenanførte hans Lejnetsbeskrivelse ved Nyge.

Anno 1580 den 1ste Novemb. var Rigets Raad forsamlet i Kolding, for at deliberere om Adskilligt, Land og Rige vedkommende, hvilket erfares af Kong Frederik den Andens Brev til Christopher Walkendorff, den 15de Oct. s. A. (Om dette og de foran nævnte Høitideligheder see: Hist. Tidsskr. 1841, 3die Bds. 1ste H. S. 49 o. f. — Nye danske Mag. — B. Simonfens Odense Byes Hist. 2det Bds. 2det H. S. 192—195.)

Anno 1582 den 14de November, mødte Hertug Adolph, Hertug Hans den Yngre og Kong Frederik den Anden deres Forlehnung paa Salen i Koldinghuusslot. (Molbechs Slesvigs Hist. Forhold i „Nyt hist. Tidsskr., 1ste Bds. 1ste H. S. 380.“)

Anno 1588 den 29de Febr. var Kong Frederik den Anden for sidstegang i Kolding paa en Tilbagereise fra Sønderborg, hvor han den 14de Febr. s. A. havde overværet Hertug Hans's Bryllup og derefter

Fyrsten af Anhalt, Hans Jørgens, paa Haderslevhuus. Samme Aar døde Kongen paa Antvorskovslot, den 4de April. — (A. S. Wedels Liigprædiken over Kong Frederik den Anden).

Anno 1590 den 4de Aug. holdtes en Herredag i Kolding, hvor den unge Konge Christian den Fjerde selv sad i Retten med de fire Rigsraader. Iblant andre Sager, som her bleve afhandlede, søgte og tiltalede Rigets Admiral Peder Munk, Rigsraaden og Rentemesteren Christopher Valkendorf, fordi, ved hans Forsømmelse, der af Frederik den Anden var sat til at have Opsigt med Flaaden, de Drøgsskibe, hvormed Dronning Anna, Aaret tilforn, overførtes til Skotland, vare blevne læffe, da de kom i Søen, saa at man med største Livsfare maatte søge Havn i Norge ⁽¹⁾. (Holb. D. Hist. II., 543.) Desforuden var og bemeldte Valkendorf indstævnet til denne Herredag af Landsdommeren i Jylland, Hans Lindenov, fordi han 1589, den 8de Febr. havde, efter Dronningen af Engellands Klagemaal, ladet dømme og halshugge i Kjøbenhavn en indfødt færøisk Mand, Magnus Heinesen, som en Sørover, hvilket han dog ikke var.

Anno 1591 den 1ste Martii afreiste Dronning Sophie af Danmark fra Kolding til Haderslev og videre frem til Brunsvig. (Magaz. til den danske Adels Hist. Kbhvn. 1824. 1ste Bd. S. 107.)

Anno 1591 gjorde en Adelsmand Georg Christopher Teuffel en Reise fra Kolding til Jerusalem, i Følge med en anden Adelsmand, Otto Schwane til Hammergaard. De drog over Wien og Constantinopel til Ægypten og derfra til Palæstina, hvor Schwane den 22de Aug. s. A. blev slagen til Ridder af den hellige Grav. (B. Simonsens Nation. Hist. 2 D. S. 173.)

(1) Admiralen besværer sig ogsaa over 3 Troldkvinder, der beskyldtes for at have været med „at forgjøre og omkomme“ denne Kongens Flaade, hvilket foranledigede Kongens Skrivelse til Ditlev Holt, dat. Koldinghuus, d. 22de Julii 1590. (Danske Magaz., 1 Bd. 1 H., Kbhvn. 1839.)

Anno 1593 den 18de Septb. døde Adelsmanden Mouriz Putbus eller Pødebust i Kolding og begroves i Kirkens Sacristie, hvorfra hans Liig, 20 Aar derefter, 1613, henbragtes til den nye Kirke, som blev opført i Aarene 1601 og 1602 ved Herregaarden Rjørup i Fyen, hvilken tilligemed Einsidelsborg, i Aaret 1676, ophøiedes til et Baronie for Familien Putbus. Fornævnte Mouriz Pødebust, som ogsaa eiede det nedlagte Kloster, Korsbrødregaard i Ribe foraarfagede, ved sine Anmasselser, denne Bye mange Bryderier og anklagedes i Aaret 1584 for at have, paa 16 forskjellige navngivne Steder, bygget ind paa Riberbyes Grund, flyttet sine Planter og Gjerder for vidt ud og „forsuerit“ Byens Gader og „Fjerdingstier“, ikke at ville betale Jordskylb til Byen af Enge, han med Aret til-eguede sig og som han ogsaa omsider 1586 fradsømtes, hvilken Dom han dog sad overhørig til 1590, da den stadfæstedes af Kong Christian den Fjerde, og Mouriz maatte udlægge nogle Eiendomme istedenfor de ulovligen indtagne, ligesom han ogsaa først faae Maaneder før sin Død 4593 erlagde sin Jordskylb. (Collectio hist. manusc. P. Hegeiundi — Jonges Danm. Bestr. S. 270. — Indbydelsesfr. til Examen i Ribe Cathedr. Skole, 1847.)

Anno 1594 omtales en Avanturier Jacob Rosstrup, som, med 80 i Pommern og Mecklenborg hvervede Soldater, gik under Kongeligt Flag fra Kjøbenhavn ud i Østersøen, opholdt sig i Nærheden af Bismar og plyndrede de Søfarende. Under Norge tog han et rigt ladet Embder-Skib, kastede Søefolkene over Bord, seilede derpaa til Kolding og derfra til Aarhus, hvor hans Folk anstiftede et Mytterie; Nogle af dem bleve grebne, Andre rømte til Kolding og forstak sig i Koldinghuuslehn, men bleve opdagede; man satte ogsaa efter Rosstrup og fik ham omsider fat udenfor Årsens. Om denne Rosstrup, der udgav sig for en dansk Gesandt og som saadan intriguerede først hos Dronningen af Engelland og siden hos Hertugen af Parma, saavelsom om hans Bedragerier i Antwerpen og Amsterdam og hans endelige Henrettelse paa Slotspladsen i Kjøbenhavn kan læses i Holb. Danm. Hist. II, 557 o. følg.

Anno 1596 d. 30te Januarii udstædte Kong Christian den Fjerde fra Kolding, sit, saavidt vides, første egenhændige Brev, efterat han selv havde tiltraadt Regeringen. I Brevet, som er skrevet til Konedronning

Sophie af Danmark, giver Kongen sit Minde til sin Søsters, Fruen Augustas Formæling med Hertug Johan Adolph af Holsteen Gottorp. — Samme Aar den 15de Febr. holdt Kong Christian den Fjerde, paa Koldinghuus, Rigsraad og Statholder i Norge, Rentemester Enevold Kruses, Tage Krabbes og Corfits Ulfeldts Bryllupper med Else Marsvin, Sophie Friis og Elsebe Brochenhuus. (Geheim-archivet — Magaz. til den Danske Adels Historie, 1ste Bd. p. 102. Kbhvn. 1824.

Anno 1598 den 28de Febr. og 1600 den 17de November, holdtes Herredage i Kolding; ved det sidste Møde vare 8 danske og 8 holsteenste Herrer tilstæde. (P. Hegelunds fornævnte Manuscript.)

Anno 1603 den 2den Decemb. tilkjendegav Kong Christian den Fjerde, i Kolding, i et egenhændigt Brev til Rigsraadet, sin Misnoie med dets Utilbøielighed til at gribe til Vaaben mod den „onde Nabo“, (Kong Carl den 9de af Sverrig) affsedigede Raadsforsamlingen og paa- lagde Raadets Medlemmer ubrødelig Tausshed i disse dem betroede Sager — Til den 12te Decemb. 1605 var ligeledes en Herredag berammet at holdes i Kolding, men den blev opsat til den 10de Martii næste Aar. (Kong Christian den 4des Breve til Rigsraadet, ved C. Molbech, 1ste Bd. 1ste H. Kbhvn. 1817 — W. Simonsen i Eske Broks Levnetsbeskr.)

Anno 1609 den 17de Junii holdtes, efter Kong Christian den Fjerdes Befaling, et Møde i Kolding, i Anledning af en Trætte imellem Familien Rud om nogle Regnskaber og Udskilligt, deres Sødskendeskifte af 1604 vedkommende, om nogle Skove, endog om et enkelt Egetræ. Paa Kongens Begne mødte flere Adelsmænd, der enten skulde see Sagen afgjort i Mindelighed eller ved Dom. — Flere Aar tilforn (1554) havde Johan Friis til Hesselager, Jvar Krabbe til Østergaard og Corfiz Ulfeld til Korbølle været paa Koldinghuus og forligt en Arvesag imellem Erik Rud, Embedsmand i Vestervigkloster og Anne, Jens Lassens Esters leverste i Holstebro. (Bened Simonsens Esterr. om de danske Ruder.)

Anno 1614 den 11de Februarii mødte paa Roldinghuus, efter Kong Christian den Fjerdes Befaling, og i hans Overværelse, summus theologus ved Kjøbenhavns Universitet, Dr. Hans Poulsen Resen og Sognepræsten ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, Mag. Oluf Koef, den kongelige Kantøler Christian Friis, Rigskantøleren Jacob Ulfeld, Rigsraad Manderup Parsberg, Rector Magnificus ved Kjøbenhavns Universitet, Johannes Alanus og Rigets Biskopper, undtagen Vinstrup i Sjælland og Hegelund i Ribe, som fritoges for at møde paa Grund af deres Alder og den kolde Aarstid. Mødet holdtes i Anledning af adskillige falske Religionslærdomme, som Resen og Koef gjensidigen bestyldte hinanden for, der disputeredes baade pro og contra endog af selve Kongen; Sagen gif Koef imod, som tilbødtes, inden 14 Dage at rømme Kongens Riger og Lande. Han reiste derpaa til Hamborg, hvor han døde. Kong Christian den Fjerde har i sin Stribcalender for dette Aar anmærket dette Møde og Sagens Udfald. I denne Controvers var Dr. theol. Conrad Uslac ogsaa bleven indviklet og maatte ved Mødet retfærdiggjøre sig for Kongen selv, som personligen forelagde ham nogle Spørgsmaal. (Subms Saml. til d. d. Hist. — Vindingii Acad. Havn. S. 198.) Disputatsen kan læses in extenso i Pontopp. Annual. eccles. dan. III. p. 612—676, i Gjesfings danske og norske Jubell. 1ste D. og i Zwergii sjell. Clarifie.

Anno 1616 den 2den December erholdt paa Roldinghuus Godtke Wensin, Amtmand paa Gottorp, Hans von der Wischen, Amtmand over Løndern og Dr. juris Georg Heistermand, paa Hertug Frederiks Begne, Slesvig til Lehn af Kong Christian den Fjerde. Disse Befuldmægtigede bleve, en Hjerdingvei fra Rolding, modtagne den 30te November af 4 Fahner Ryttere og 10 Fahner Musfetterer, og ledsagede ind i Byen. — Bemeldte 2den December var den berammede Feitidsdag. I den paa Roldinghuus med rødt Fløiel betrukne Sal var, under en forgyldt Himmel, en med Gyldestykker beprydet Throne opreist, tre med Engellst beklædte Trappetrin over Gulvet. Da Kongen havde bestegit Thronen, frembares Regalierne paa røde Fløiels Puder, nemlig: Krønen af Christian Friis, Sværdet af Jørgen Lunge, Scepteret af Albrecht Scheel og Rigsstøbet af Steen Brahe. Derefter indtraadte fornævnte Befuldmægtigede og faldt paa Knæ for Thronen, hvorpaa Godtke Wen-

sin knælende holdt en Tale, som besvarede af Christian Friis og foretoges forresten ved denne Lehnssammelse de samme Sollenniteter, som tilforn havde været foretagne, da Hertug Johan Adolph 1580 modtog Lehnet i Odense. — Da denne Høitidelighed var tilende, slog Kongen efterfølgende Herrer til Riddere af den væbnede Arm, paa Grund af deres mandhaftige Bedrifter i den svenske Krig:

1. Christian Friis til Krogerup, Rigets Cantler, Stiftamtmand i Fyen.
2. Jørgen Lunge til Odden, Rigets Marst, Befalingsmand paa Ellensborg og Lehnsmænd i Bahuus.
3. Albert Scheel til Fusingøe, Admiral, Rigets Raad og Befalingsmand paa Riberhuus.
4. Breide Rangov til Rangovsholm, Stattholder i Kjøbenhavn, Lehnsmænd paa Møen.
5. Geert Rangov til Bredenburg, Stattholder i Holsteen og Amtmand i Hadersleben.
6. Anders Bilde til Danisboe, Rigets Raad og Marst, dræbt 1657 ved Fredericias Beleiring.
7. Ditlev Rangov til Panfer, Landraad, Amtmand i Steinburg.
8. Anders Sinclair til Sinclairsholm, Amtmand over Gladsaxe.
9. Jens Sparre til Sparresholm, Befalingsmand i Christianstad.
10. Marquard Peng til Neuendorf, Amtmand i Segeberg.
11. Ulrik Sandberg til Dvølstrop, Lehnsmænd paa Lundens-Lehn.
12. Jørgen Scheel til Sostrup, Lehnsmænd over Lilløe.

Disse Riddersmænds Navne udraabtes derefter af kongelige Herolde, under Paukers og Trompeters Lyd. Tilsidst anrettedes paa Salen et kongeligt Taffel. (Kong Christian den Fjerdes Skrivcalender 1616. — N. Helvederi Relation 1617 om Lehnssammelsen 1616.)

Anno 1619 d. 12te September var Raadet forsamlet i Kolding.

Anno 1620 d. 14de April kom til Kolding Hertug Julius Henrik af Sachsen, som Gesandt fra Keiseren; den 17de April havde han Audients og var tilgjæst hos Kongen; den 19de s. M. afreiste Gesandten. (Kong Christian d. Fjerdes Dagbøger for bemeldte Aar). Prof. Nyrup bemærker,

at denne Gesandt var en Hertug af Sachsen Lauenborg og at Schlegel handler om dette Gesandtſkab i sin Udgave af *Slange III*, 151.

Anno 1626 holdt det danske Rigsraad en almindelig Herredag i Kolding, for at raadslaae om hvorledes man skulde forhindre de Keiserliges Indfald i Landet. — „Ved denne Herredag,“ siger Kong Christian den Fjerde, i sit Brev, udstædt fra Hovedkvarteret i Stade den 24de Novemb. s. A., „indfandt sig en vis Adelsmands Enke, Anna Lyche (1) tvertimod alle ærlige Fruentimmers og Enkers Sæder og Brug, og opholdt sig med Drik og anden Letfærdighed, aarle og silde, hos vores elskelige Søn og udvalgte Prinds, Christian, fulgte ham siden fra et Land i et andet og agtede hverken Gud eller Dyrighed, Tugt eller Høvisshed o. s. v.“ Paa Grund heraf blev hun arresteret, Kongen anlagde Sag imod hende, i hvilken blandt Andre, Biskoppen i Ribe, Jøer Hemmeth, beordredes at møde i Kolding, som Meddommer. Dommen faldt saaledes ud, at hun blev sat fast paa Slottet i Bahus, (Andre sige, at hun blev forviist til sin Gaard i Fyen, med Befaling ikke derfra at begive sig nogetsteds hen uden til Kirken). 1627 udgav hun nogle Breve til sin Letfærdiggjørelse; disse havde dog ikke den tilsigtede Virkning, men bestyrkede derimod Mistanken til hende. I Bisen hos Peder Syy ytrer hun sig ynkeligen over den Uret, der vedersøres hende af falske Anlagere. — Samme Aar, 1626, siger Slange i Christian den Fjerdes Historie, indsneg Pesten sig i Sjælland, Fyen, Holland og Falster, at Hoffet tilsidst maatte holdes i Kolding. — Anno 1640 fra 10de October til 15de November skal der have været Pest i Kolding.

Anno 1633 den 30te Septb. indfandt sig paa Koldinghuus Hertugen af Sachsen Lauenborg, Frants Albert, og anholdt om Christian den Fjerdes skønne Datter Eleonore Christine, men Righshofmesteren Corfits Ulfeld havde allerede 1628 erholdt hendes Ja.

Anno 1634 i October blev den danske Prinds Christian (Christian den Femte) formælet med den sachsiske Prindsesse Magdalena

(1) Siden 1623, Enke efter Kay Rangau til Rangausholm (nuværende Trolleborg).

Sibylla; paa hendes Reise til Danmark blev hun ledsaget, fra Segeberg til Nedensborg af den holsteenske Adels og derfra til Kolding af den slesvigiske, hvor hun modtoges af den danske Adels. (J. H. Schlegels Saml. 3. dän. Gesch. 2ten Bd. 1ster. St. p. 171). Om Aaret 1635 anfører Kong Christian den Fjerde i sin Dagbog, „kom der Bud efter det jydskke Raad, saa og efter Mogens Raas.“ — Nyrup bemærker, at Kongen lod dem falde til Kolding, for at raadslaae med dem om Flaadens Udrustning. (Jfr. Slange S. 810.)

Aarene fra 1627 til 1659 vare, paa nogle Aars Mellemfrist nær, en sand Trængselstid for Kolding og dens Omegn, da ikke blot Fjender hærjede Landet, men dette leed ogsaa meget af dets egne hvervede og de allieerede Tropper. I Aaret 1627 trængte Østerrigerne, forbittede over at Kong Christian den Fjerde, i Trediveaarskrigen, havde hjulpet sine protestantiske Troesbekjendere i Tydssland, frem over Elben, bemægtigede sig strax Holsteen og Slesvig, forjog de, til Dækning for Jylland, ved Kolding staaende hvervede Tropper, som flygtede op i Landet og udøvede der lige saa mange Voldsomheder som de fremrykkende Fjender; den stolte Wallenstein valgte paa nogen Tid Koldinghuus til sin Residents, men drog derfra til Wien i Vinteren 1628 (1). Freden sluttedes til Lybek 1629 og Fjenderne forlode efterhaanden Landet. — Men i Efteraaret 1643 rykkede uden nogen foregaaende Krigserklæring, den svenske General Thorstensen ind i Holsteen og Slesvig og besatte disse Lande, Oberst Douglas gaves Dvarteer i Haderslevhuusamt og erholdt Ordre til at drage videre frem, naar Vinteren var forbi. Dette skeete ogsaa i Begyndelsen af Aaret 1644 (2). Vel stode til Modværge 1500 Ryttere ved Kolding, under

(1) Om denne de Keiserliges Fremfærd minder i St. Jbs Kirke paa Bornholm den store Klokke, hvis Indskrift siger; at den er støbt 1628:

„Da Jylland var ved Krigsmænds Magt
Af Keiserens Folk nær ødelagt.“

(Bornholms Beskrivelse 1756.)

(2) Derom udlader Tolderen i Glückstadt, Søren Torkelsen, sig med megen Hæftighed i sin Bog: „En tro Faders Sjælegave 1645“ og kalder dette Overfald et uformodentligt, uadvaret, pludseligt, forræderligt, tyransk og tilføjer, at Fienden holdt Huus, saa at ingen Tyrker eller Tartarer kunde gjøre det værre.

Oberst Burchwalds Kommando, men disse maatte vige for Overmagten. Thørsteinson bemægtigede sig Kolding Slot og Fjenden betragtede nu Jylland som et Bytte til fuldkommen fri Raadighed. Samme Aar i September drog den svenske Oberst Brangel med en stærk Hær op i Jylland, erobrede Ribe og forstaaede sig ved Randers, men Ribe toges tilbage af Prinds Frederik af Danmark, som var Generalissimus i Holsteen og havde, i Forening med den danske Marsk Anders Bilde, samlet en Hær ved Snoghøi, 2½ Mil fra Kolding; der slog Bilde den svenske Oberst Würzburg, fangede ham selv og nedslæbte eller adspredte hans 500 Ryttere; de Keiserlige derimod ødelagde Kolding Skole og Kirke; en Gaard, tilhørende en vis Mads Gjesing i Kolding, omtales ved denne Leilighed som aldeles nedbrudt. Prindsen havde ogsaa isinde at angribe Brangel i Leiren ved Randers, men da Bilde ikke fandt dette tilraadeligt og havde trukket sig med sine Tropper til Fyen, benyttede Brangel den givne Leilighed, forlod Randers og trak igjennem Jylland til Holsteen. Den 13de August 1645 sluttedes, til lidet Held for Danmark, Freden til Bromsebroe. — I Aaret 1657 førte den svenske Konge Carl Gustav Krig med Polen, og den danske Konge Frederik den Tredie frygtede, ikke uden Grund, for et nyt Angreb paa sit Rige, naar Polen var undertvunget. Man raadede derfor Kongen til at angribe Carl, medens han var isærd med hiint Land, og Frederik, som haabede paa denne Maade lettest at kunne vinde sine tabte Lande tilbage, erklærede i samme Aar Sverrig Krig og begyndte Angrebet. Men Carl foer som en Pæl fra Polen med sin Hær igjennem Holsteen og Slesvig, brandskattede ved sin Staldmester, som opholdt sig paa Koldinghuus, Byen Ribe og beleirede den nylig anlagte Fæstning Frederiksøbbe (Fredericia). Fæstningen maatte overgive sig, og hele den jydsk Halvø var nu i Fjendens Bold. Den 26de Februar 1658 sluttedes Freden til Roeskilde, men de svenske Tropper forlode desuagtet ikke Landet, og Carl angreb det atter i August samme Aar. Nu kom vel Polakker og Brandenborgere Dannemark til Undsætning, fratog ogsaa de Svenske Slottet Koldinghuus, hvorved saavel dette, som Byen led meget, men huserede endnu værre i Jylland, end selve Fjenderne, skændede og brændte overalt, forjog Indbyggerne fra Huus og Hjem eller toge dem med sig til deres Tjeneste; de satte saaledes, som man fortæller, Præsten i Stenderup, Christen Humbleth, paa en Hest og førte ham omkring med sig som latinisk Tolk; Svensken lurede derfor paa ham, fangede ham ogsaa omfærd og bragte ham over til Middelfart, hvor han blev strængt

forhørt og holdt i Fængsel af General Brangel; Polakkerne aade imidlertid hans Fattigdom op⁽¹⁾ o. s. v. Under denne Trængsel flygtede Landsbyfolk til Kjøbstæderne og disses Beboere til andre Kjøbstæder. Saaledes droge Sognemændene i Seest til Kolding, tilligemed deres Præst Ancher Buch, som selv beretter, at han holdt Gudstjeneste for dem, og for Karste og Syge i Hospitalets Kirke, og Sognepræsten Ancher Sørensen i Kolding, til Hjerteminde i Fyen; Andre opholdt sig i Hytter og Jordhuse, i Stove og paa Heder, saa man vel kunde bede med N. Gødeke i hans „Turteltäubchen“:

„Ach! mach uns frei insonderheit
Von der Polacken Freundlichkeit!“

Brandenborgerne erindres endnu i Jylland ved det bekjendte Ukrub, som bærer deres Navn og som de bestyldes for at have bragt ind i Landet med deres Fourage. — Til al den Elendighed kom endnu en Pest, som udbrod 1659 og bortrykkede Mennesker tusindvis⁽²⁾. Beboerne, siger Kirkebogen for Grimstrup og Narre Sogne, (Stads Herred, Ribe Amt), havde forladt Huse og Gaarde og adspredt sig vidt omkring, og da Præsten selv blev angreben af Sygdommen, kunde han ikke anføre hvad Dag hver Enkelt var død og begravet. Efterat Freden igjen var sluttet, stode flere Sogne saa godt som øde. 1660 var der næsten ingen Mand i Jellingsogn; i Randbøl Kirke blev der ikke prædikeet i 3 Aar og i Trelde ved Fredericia fandtes ifkun en eneste Mand. Saaledes var Koldings og dens Omegns Tilstand i bemeldte Trængselsaar. Intet, selv ikke det Helligste skaanedes, og Altertavlen i Kapellet paa Koldinghuus bar, indtil Branden 1808, Mærker af Fjendernes tøilesløse Fremfærd; et Huus i Koldings Klostergade, lige ved Helligforsgaden, minder maastee endnu derom ved følgende over dets Gadedør indhuggede Vers:

Rigens Fjender mig ruinerit
Mogens Erichsen mig renoverit,
Hvorledis mig herefter skal gaae,
Gud ene derfor raade maa.

Mogens Erichsen og Inger Povelsdatter. ⁽³⁾

(1) Hans Fader, Hr. Christen, var Præst til Humbleth paa Langeland og Kapitulsherre i Odense. I Landsbyen Seest ved Kolding have været flere Præster af Navnet Humbleth. (Rhodes Hadersl. Amts Bestr.).

(2) I denne Krigs- og Pesttid døde i Kolding 1658 og 1659 Præsterne i Wonsild, Fader og Søn, Matthias Antonii og Antonius Matthiæ.

(3) Navnet MAVGENS ERICKSØN og Bmærket , omgivne af

(Holb. d. Hist. — Scheels Krigen's Stueplads — Blandinger fra Sors 1832, 4de H. — Thorups og Adlers Efterretninger om Ribe o. fl. St. foruden nogle haandfrevne Dplysninger —).

Hvorledes de svenske Tropper vare posterede i Eggen ved Rolding, Fredericia, og andre Steder, sees af Kortet Tab. XI, taget efter det, som findes i de Pufendorfs Carl Gustavs Historie. Til Kortets Forklaring tjener følgende Oversættelse af Forfatterens latinske Optegnelse:

- A. Nogle Eskadroner Kavalleri, hvormed de svenske Bagters Overst-commanderende, General Bötticher begyndte at beleire Fæstningen Frederiksbodde den 23de August.
- B. Cavalleriets Station om Natten.
- C. Den svenske Armees Station, da Kongen gav Ordre til at storme Frederiksbodde den 25de og 26de August.
- D. De Svenskes Samling og Ankomst paa Galgebjerget, hvorfra Frederiksbodde blev bestormet den 26de August.
- E. Den svenske Leir, som under General Brangel blev begyndt at forstaaes d. 28de August og stod der indtil d. 28de Januar 1658 (1).
- F. Det vigtigste svenske Bagthold af Cavalleri omkring Leiren eller Corps de Gardes.
- G. Cavallerister til Vagt omkring Leiren.
- H. De danske Cavalleristers Bagthold forend Stormen paa Frederiksbodde.
- I. En med Jord tilbækket, med en kunstig Laas og vedhæftet Hat forsynet Granat paa 230 Pund, som sprang, da en dansk vagthavende Cavallerist vilde tage den op, og dræbte baade ham og hans Hest.
- K. Cavalleriets daglige Evolutionsplads indenfor det grove Skyttes Stubvidde fra Byen, hvorved de Danske stedse dreves tilbage til Gravene.
- L. De svenske Skibe, som, efter Frederiksboddes Indtagelse, seile uden Fare frem og tilbage i Middelfartfunden.
- M. De Svenskes Batterie til Skibenes Beskyttelse.
- N. De Danskes Batterier for at forhindre de svenske Skibes Gjennemgang.

Englehoveder og Løvbærf har jeg for circa 30 Aar siden seet indbrændte med forskjellige Farver paa en Binduesrude i Rolding.

(1) Den havde over 8000 Men i Omkreds og dannede en Triangel, hvis tvende Sider udgjorde 5300 Men i Circumvallationslinier, og den tredie dannedes af Vandløbet igjennem en meget mosegrundet Dal vesten for Bredstrup. (N. Baggesens danske Stat, Kjøbenhavn 1840).

- O. Danske Skibe, udrustede med 4 Stykker, tagre af de Svenske til Bagthold.
- P. De Svenskes Forstændning paa Den Ryholm til Bagtslibets Forsvar, og et Skib, erobret af de Danske.
- Q. Det svenske Skib, Samsø, driver det danske Skib, Grib R., paa Grund. Efterat det ved Hindsgavl havde taget nogle Kjøbmands- og Caper-Skibe, kastede det Anker i Koldingfjord S., hvor en Reduct eller Redute var anlagt.
- T. Kamp imellem tre svenske og syv danske Skibe paa St. Martini Dag.
- V. Marschal Anders Billes Leir, som Anno 1643, efter tre Dages Beleiring, erobres af Feldtmarschal General Torstenssen.
- W. Her bleve 1500 danske Ryttere under General Buchwald 1643 slagne og drevne paa Flugt af Torstenssen.
- X. Skove og Veie, som spærredes af de Svenske.
- Y. Et Badested over Velbybugt for Heste og Bogne.

Anno 1640 den 19de Martii blev Dve Juel befalet at dele Kammer paa Koldinghuus med Hertugerne Frands Philip af Glücksburg og Hans Bugislaw af Norburg (som Kongen havde taget til sig) for at have Opsigt med dem og deres Folf. Fra 1642 til 1647 (eller 1611 til November 1646) opholdt han sig hos dem ved Sorø Academie, og reiste derefter som Hofmester udenlands med Førstnævnte og hans Broder Christian. En anden Søn af Hertug Philip af Glücksburg, Johannes, kom til Sorø Academie den 16de November 1639, forløb det efter et Aars Forløb og døde i Kolding den 3die December 1640. Senere, 1666 befindes Dve Juel atter i Kolding, for, ifølge Kongelig Befaling, der at modtage Churprindsen af Sachsen, der samme Aar den 9de October var bleven formælet i Kjøbenhavn med Prindsesse Anne Sophie (Magazin til den danske Adels Historie. Kjøbenhavn 1824 S. 127 og 133. — E. G. Taubers Udsigt over Sorø Academies Forsatning. 1623—1665).

I Kong Christian den Fjerdes Tid (Aaret er ikke anført i Documentet, som er aftrykt i Tillægget til Edvarsens Skjelskjors Beskrivelse S. 600) holdtes, i Kongens og Raadets Dørværelse, Retteerthing paa Koldinghuus, hvorved en Sag paadomtes imellem Borgerne i Kolding,

Raads Italiener og Jens Jansen paa den ene og en sammesteds boende Borger, Bertel Krudkræmmer paa den anden Side, angaaende det Huus, denne beboede, som Hine formeente ikke tillod ham medrette. Dommen faldt i Faveur af Bertel Krudkræmmer og stadfæstede Borgemeesters og Raads forudgangne Kjendelse i denne Sag.

3 April 1664 blev den berømte Læge, D. Sperling den Ældre, der var indvillet i den Ufældtste Sag og listigen grebet i Hamborg, ført tilvogns som Arrestant i Lænker og med Efforte af Ryttere gjennem Kolding til Kjøbenhavn (Suhms Saml. til den danske Hist., 3. Bd. 3 S.).

Anno 1670 den 17de Martii, mødte Biskoppen i Ribe, Dr. Peder Jensen Kraglund med hele Geistligheden i Kolding, for at aflægge Kong Christian den Femte deres Trostabsæed, hvilken modtoges af de kongelige Commissairer, Otto Powisch og Eric Krag. (Gjessings Jubell. I, 322.)

Anno 1674 d. 26de Maii mødte i Kolding, efter kongelig Befaling, Biskoppen Dr. Eric Grave af Aarhus, Dr. Matthias Foss af Aalborg, den kongelige Confessionarius Mag. Joh. Leth og Provsten i Roskilde, Mag. Christian Løbberg, til en theologisk Conferents, hvorved følgende Spørgsmaal forelagdes til Besvarelse: 1) om man, uden at forspilde sin Salighed kunde bekjende sig til den catholske Religion; 2) hvis ikke, hvorfor da ikke; og 3) om ei, i visse Tilfælde, nogen Moderation kunde finde Sted. — Hvad der dengang ved Hoffet havde givet Anledning til denne Undersøgelse, veed man ikke. Theologernes Besvarelse var benægtende. D. Wolff mener, at denne Conferents var foranlediget ved Griffensfelds Dnske at erholde Cardinalshatten. Maaskee ogsaa, at denne Sammentomst fandt Sted, paa Grund af den danske Prinds Georgs paatænkte Formæling med den polske Enkedronning Eleonore Marie, hvilken Sag Griffensfeld med Iver og Snildhed søgte at fremme, men hvorved især dette var til Hinder, at Prindsen ikke bekjendte sig til den romersk-catholske Religion.

(Pontopp. Annal. IV, 567 — D. Wolffs Griffensfelds Levnet S. 164 — Griffensfeld af H. P. Gjessing. Rhyn. 1846).

I Aarene 1674, 1682 og 1685 befindes Kong Christian den Femte at have monstret Tropperne i og ved Kolding, i førstnævnte Aar de 12000 Mand, som drog fra Manoevren mod Bismar og erobrede denne Fæstning; den 8de November 1689: de 7000 Mand, som skulde gaae i engelsk Sold og 1690 d. 22de og 23de September: de fem jydskke Regimentter tilhest, Oberst Biegens Dragoner og de fra Fredericia ankomne 3 Compagnier af det jydskke Regiment tilføds; (det 4de Laae i Kolding). Den 24 Septb. lod Kongen komme 2 slyenske Regimentter tilhest for at beseje dem. — 1681 den 29de Junii var Kongen i Kolding, hvortil ogsaa den 10de Julii Hds. Majestæt Dronningen ankom fra Piemont og den 12te Landgreven og Landgrevinden af Hessen-Cassel. Der anstilledes i den Anledning adskillige Forlystelser i Byen og var Kongen og Landgreven flere Gange paa Parforcejagt. Da Durchlauchtighederne toge bort den 1ste August, ankom Hertugen af Sachsen-Lauenborg. Dagen derpaa reiste Kongen igjennem Ditmarsken til Brunsbüttel og Dronningen til Kjøbenhavn. 1683 passerede Kongen Kolding og 1685 ligeledes paa Reisen til Norge. 1689 kom Hertugen af Ploen til Kongen, i Kolding og 1692 vare begge Majestæterne der tillsammans; nogle Maaneder iforveien kom Kronprinds Frederik dertil og logerede hos Byens Borgemeester, Morten Pandt, hørte Prædiken i Kolding og afreiste saa derfra. (1)

(Christian d. 5ten Lebens- und Regierungs Tageregister — Niegels Chr. 5tes og Fr. 4des Hist. — Chr. 5tes Dagbog i Molbechs Nyt hist. Tidsskr. 1ste Bds. 2det Hefte, Kbhvn. 1847.)

Aano 1700 den 28de Aug. var Kong Frederik den Fjerde med alle de kongelige Herstaber tilstede paa Koldinghuus, hvor Dronning Lovises og Prindsesse Sophie Hedevigs Fødselsdage bleve celebrerede.

Aano 1702 den 19de Junii kom Kongen atter til Kolding, hvor han den 24de s. M. monstrede Oberst Legards Ryradseregiment, som da ansaaes for det smukkeste i den danske Armee; det var nyligen hjemkommet

(1) Med Hensyn til Byens specielle Historie kan her bemærkes, at Kong Frederik den 6te har ogsaa et Par Gange overnattet hos dens daværende Borgemeester, Justitsraad, Ridder Estrup.

efterat have gjort 9 Campagner i Ungarn. Obersten var klædt i Kellert med Kryads under, Sømmene paa Kellerten vare guldbroderede, saavelsofta Handsferne. Kongen havde, paa Grund af den stærke Hæde, fritaget Regimentet for de til Uniformen hørende Hjelme, men det havde i deres Sted Hatte paa med brede Sølogaluner og sorte Kofarver; Regimentet bestod af smukke Folk, alle klædte i Kellert med Kryads for Brystet, der med Jernfors vare befæstede paa Ryggen. — 1704 og 1708 befindes Kongen attur at have været i Kolding paa sin Mænsstringsreise.

(Niegels Frederik d. 4des Hist. S. 66, 80, o. fl. St.)

Anno 1711 opholdt Kong Frederik den Fjerde sig paa Koldinghuus, medens Pesten rasede i Kjøbenhavn. Han ankom til Kolding midt i Julii s. A. og Kronprindsen nogle Dage senere. Enkedronningen Charlotta Amalia og den regjerende Dronning droge til Grevskabet Oldenborg. Under dette Kongens Ophold blev Adelen undertiden indbudet til Koldinghuus og det var, ved en paa dette Slot givne Mascarade, at Kongen blev indtagen af den attenaarige Grevinde Anna Sophia Reventlaus Skjønhed og Munterhed. Denne Scene skal være forestillet i et Plafonbmalerie af Coiffre paa Frederiksbergslot; Andre formene, at dette Malerie peger hen paa en, hos Kongens Elskede, Frefen Schindel, afholdt Mascarade. Kort efter Mascaraden i Kolding, blev sammesteds givet et Caroussel til Ære for ovennævnte Grevinde Reventlau, hvis Gunst Kongen end ydermere søgte at vinde ved en, den 24de Junii 1712 foretagen uformodentlig Reise til Clausholm, hvorfra han dog reiste bedrøvet til Skanderborg, eftersom han frygtede for at hans Kjerlighedsfag ikke vilde fremmes. Imidlertid tabte Kongen dog ikke ganske Modet, da Grevindens Broder og Søster forsikkrede, at Kongen ikke var Deres Søster ligegyldig, at hun med Glæde erindrede sig Samtalen paa Mascaraden i Kolding og var taknemmelig for det Caroussel, som der havde været anrettet for hendes Skyld.

(Skand. Litter. Essst. Str. 23 Bd. S. 63. — Niegels Fred. d. Fjerdes Hist. S. 59 — Weinwicks Konsthist. Rhøn. 1811, S. 117.)

Anno 1721 foretog Kong Christian den Sjette som Kronprinds, ledsaget af Storkantsleren Holstein, Overkammerherre Gersdorff og Kammerjunker Raben sig en Udenlandsreise og overnatte i Kolding den Aften Julii s. A. 3 August derefter stod, i Pres, Christians Bilager med Sophie Magdalene, født Prindsesse til Brandenburg-Kulmbach.

Anno 1790 den 11te September drog Kronprinds Frederik og Kronprindsesse Marie Sophie Frederike, efter deres Formæling paa Gottorp d. 31te Julii s. A., igjennem Kolding. Da de faae levende Ældre af Byens Borgere, som hilsede denne festlige Dag, vel endnu med Glæde gjenkalde den i deres Erindring og det maaffee ei heller kunde være uden Interesse for de Yngre iblandt dem at vide, hvad Kolding foranstaltede i denne Anledning, vil jeg her tillade mig at meddele hvad en trykt Beskrivelse af alle dette Indtogs Høitideligheder melder derom. — Fornævnte Dag drog Amtmanden, Conferenceraad Sporon, det garnisonerende Cavalleries Officierer samt et til den Ende oprettet ridende Corps Deres Kongelige Høiheder imøde og ledsagede dem til Byen. Syv og tyve Kanonstod og et tregange gjentaget Hurra fra Sælmitternes Mandskab, som laae ved Broen paa Baade under vaiende Flag, forkyndte de høie Formæledes Ankomst. Paa Sønderbroe modtoges de af et en haie opstillet Hyrdecorps, der med Buer af Grønt, som de holdt i Hænderne fra Mand til Mand, ligesom danne en Arcade. Ved Indfjørselen til Byen var opreist en Trepport med en Altan, hvorpaa stod en Gruppe af fem hvide Klædte, bekrandsede og med Blomsterguirlander ombundne Piger, af hvilke To frembare Skjolde med Navnene Frederik og Maria, som en Tredie forenede med en kongelig Krone; de øvrige To udrafte grønne Krandsse mod det kongelige Herstab og nedkastede Blomster for dets Bogn. Paa Torvet paraderede Borgerflabet i Gevær tilligemed samtlige Laugsvende alle med hvide Strømper og røde og hvide Sløiser paa Hattene. Fra Torvet op til Slottet stod Byens Ungdom af begge Køn i hvide Klæder og med Blomster i Kurve og Hatte. Et Længeleve løb fra alle Ranter Deres kongelige Høiheder imøde, som passerede langsomt igjennem Byen til Slottet, hvor de forefandt en talrig Cour af Standspersoner foruden Byens Magistrat, Geistlighed og andre Embedsmænd. Efter Couren dejeuneredes ved et af Conferentsraaden foranstaltet stort Taffel. Om Eftermiddagen fortsatte det kongelige Par Reisen til Snoghøi, ledsaget paa samme Maade,

som ved Ankomsten til Byen og havde Høisamme ved deres Mildhed og Nedlæbened vundet Alles Hjerter og opvakt i dem Haabet om en lykkelig Fremtid. — Den 14de Septbr. holdt den latinske Skoles Rector, Mag. Bed en dansk Tale paa Skolen og en Cantate blev affjungen i Manges Dørværelse. Samme Aften var Byen illumineret og et Bal foranstaltet, hvor den glade Forsamling, under Kanonerens Løsning opsendte de inderligste Ønsker for Kongehusets Vel. Kronprinds Frederik har siden, paa sine Reiser gjennem Rolding, oftere holdt Taffel paa Roldinghuus. Men sidstegang paa sin Tilreise fra Kiel til Kjøbenhavn, den 9de Aug. 1807, opholdt Prindsen sig kun faae Døgn i Rolding, for at give Ordre til nogle fornødne Krigstilberedelser. Den 24de Aug. s. A. udfædtes i Rolding H. M. Kongens Ordre om Nedsættelsen af en Regjeringsform for Norge. — Efter Slottets Brand har Kong Frederik den Sjette oftere været her. Kong Christian den Ottende har, som forhen bemærket, ogsaa gjæstet Rolding.

Anno 1807 d. 15de Aug. ankom til Rolding, i Anledning af Engellændernes Dørfald, Kong Christian den Syvende med Hoffet, Statsraadet og de første Deputerede af de civile og militaire Collegier, nemlig: Hertugen af Augustenborg, Grev Joachim Bernstorff, Generalmajor Dorrien, Baron Eggers, Statsraaderne v. Esfen og Fries, Canc. Liepræsident Raas, Postdirecteur, Baron Knuth, Statsraad Knudsen, Geheimeraad Moltke, Kammerherre Møsting, Grev Rangau, Generalauditeur Justiterraad Kottbell, Kammerherre Schested, Bankdirecteur Thygesen, Admiral Bleugel og Conferentsraad Wendt, samt en Deel Underembedsmænd og Secretairer. Kongen opholdt sig i Rolding indtil d. 11te Septbr. s. A., da han drog til Rendsborg, hvørhen Statsraadet og Collegierne ogsaa bleve forlagte. Kongen havde ikke været paa Roldinghuus siden 1768, da han tiltraadte sin Udendlandsreise, hvilket han ogsaa selv skal have bemærket, da han for sidstegang besøgte Slottet.

Efterat Danmark i Aaret 1808 havde forbundet sig med Frankrig imod Engelland, bleve franske og spanske Hjælpetropper indquarterede her i Landet under Marschal Bernadottes, Prinds af Pontes-Corvos Dørfcommando. Paa en Reise til Kjøbenhavn passerede Prindsen Rolding først i

Martii 1808 og retournerede dertil igjen d. 28de s. M., efter en saare besværlig Reise over Bordingborg og Smaaerne, da Engellænderne affkare ham Overfarten over Storebelt. Prindsen havde valgt Koldinghuus til sit Qvarteer og agtede at forblive der indtil videre, da Slottets uformodede Brand den 30te s. M. tvang ham til samme Dags Morgen, at tage til Odense, hvorhen ogsaa det huusvilde Feldtcommisferiat tyede, efterat det i nogle Dage havde opholdt sig paa Christiansfeldt, to Mile fra Kolding.

— Ved fornævnte Tropper og de uophørlige Rjørfler og mere deslige, de foranledigede, bebyrdedes Landet betydeligt og Koldingbye var omsider i den Grad bleven forarmet, at den nødvendigen maatte fritages for den stadige Indqvartering. Smidlertid forholdt de fremmede Krigsfolk sig der i Almindelighed ret rolige. Byens Borgere, som af Historien kjendte de polske Hjælpetroppers skammelige Fremfærd i 1658, havde nu Grund til at være tilfredse med disse mere disciplinerede og især at skjøne paa de spanske Troppers Nøisomhed og Belvillie og den Dmhed, hvormed de hjærtegnede deres Børn, medens Taarerne stode dem selv i Dine ved Tanken om deres og disse Modre, som de havde maattet forlade. Spaniernes Gravitet og Holdning, deres stærke Ansigtstræk og den Sybboernes Barme, som lyfte ud af deres mørke funkende Dine, ere os endnu i frist Minde, vi kunne ret forestille os disse Folk, indhullede i deres Kapper, at vandre om iblandt os, rolige og fredelige, rygende paa deres Cigarer, og end lyde for vore Dren deres Romancer, der sædvanligen tolkede Længselen efter deres Hjem. Med megen Andagt holdt de Messe paa Koldinghuus foran et opreist altare portatile og med Stilhed og Orden begrove de deres Døde paa Byens Kirkegaard. Tvungne af Overmagten vare Spanierne drague ud af deres Hjem, til dette stod deres Hu og hjerkommen var dem derfor den Leilighed, der frembød sig til, at de kunde see det igjen, da Joseph Napoleon havde bestaget den spanske Throne og de til ham skulde aflægge Trostabseden, thi denne Omstændighed benyttede deres ligesindede General Romana til, ved Engellændernes Hjælp, at udfrie dem fra det franske Nag og bringe dem til deres Fædreland. Deres Flugt fra Danmark lyfledes dem ogsaa, endstjøndt en overlegen fransk Magt var dem i Hælene, dog faldt Abstillige af dem i de Franskes Hænder, deriblandt 144 Mand, som bleve grebne ved Snoghøi, afvæbnede og førte til Kolding, hvor de indlagdes i Slottets Stalde. — Omsider forlobe alle disse, i flere Henseender besværlige, fremmede Venner vort Land og dette lærte, ved en dyrefjæbt

Erfarung, hvad det betyder at have saa egenmægtige Allierebe inden sine Grændser.

Kort efter Kiølsfreden 1814, der, som bekjendt, endte den imellem Danmark og Sverrig 1813 begyndte Landkrig, truedes Kolding med et Overfald af Kosaker og andre fremmede svenske Allierebe, der i stor Mængde vare trængte ind i Holsteen og droge videre frem mod Nord. Man havde vel udenfor Byens Sønderport forstaaet sig saa godt som mueligt; imidlertid var det let at indsee, at disse Foranstaltninger ikke vilde kunne udrette spænderligt imod en saare overlegen Fjende. Byen ængstedes derfor med Føie, flere af dens Borgere havde forladt deres egen Arne, tyet hen til Venner og Frænder andensteds og skjult eller bortsendt deres kostbareste Sager, for at disse ikke skulde falde i Fjendernes Hænder. Men just som disse vare Koldings Grændse nær, og en liden Attaque allerede havde fundet Sted ved Bonslyd, ophørte Fjendtlighederne og Rolighed vendte tilbage i Gemytterne.

Kolding i de sidste Decennier af forrige og i vort nuværende Aarhundrede.

Den gunstige Læser maa nu tage tiltakke med disse samlede Efterretninger om den Bye, der i vore Dage ligger paa Grændsen af stridende Interesser. Kolding har vel i Egnen en lav Beliggenhed, men i Historien staaer den ikke lavt, thi den har inden sine Enemærker meget Mindeværdigt fra ældre Tider, som vi her have opbevaret og som i Almindelighed vel ogsaa fortjente det. Kunde de gamle Kæmpeskiftelser, der end staae paa Slots- taarnets Tinde, fortælle hvad der er foregaaet omkring dem, siden de opstredes der, eller de brustne Mure hvad de have indsluttet, vilde uden tvivl mangen mærkelig Begivenhed komme for Dagen, som ikke er optegnet, men de ere tause Vidner, og vi maae nøies med det, som Historien har efterladt os. — Vi have i det Foranførte seet Tidsumstændighedernes Indvirkning paa vor gamle Bye og de Forandringer, der ere foregaaede i dens Udvores; dette er vistnok nu smukkere end det tilforn var, thi de Træk, som vandrede det, ere i de sidste Decennier bleve forstjennede eller udslettete. Man vil nu kun finde faae Huse og Gaarde med fremspringende Overetager af Bindingsværk, hvorpaa Engleboveeder og alskjens Figurer ere anbragte, Gable med Floie, Karnapper o. desl., de ere enten ganske ombyggede eller ved nye Facader bleve skjendelige. Dette vil vel ogsaa omfidee stee med en, forhen Kjøbmand Slott, nu Kjøbmand Borch tilhørende og paa Byens Torv, ligeoverfor og nærmest Raadhusets sendre Hjørne, beliggende Gaard, som hidindtil, i det Væsentlige, har beholdt sit gamle Fhyssigdom og hvis Kjælder især er mærkelig, da den antages at have været en saa kaldet Raadhunsvinkjelder, hvor Byens Borgemeestere i det 16de Aarhundrede

skulde have havt deres Biinoplag til dens Forsyning. (1) Som Tegningen Tab. IX ubviser, bestaaer Gaarden af to Gaardbygninger, sammenfoiede med en Port, hvorover i det mindre Rum findes følgende Inscription:

**WERP DIN ANLIGGENT VP DEN HEREN,
DE WERT DI VORSORGE PSAL. 55.**

HR

15 95

MR.

og i det større Rum:

**HAPE VP DEN HEREN VNDE DO DAT GVDE: BLIF IM
LANDE
VNDE ERNERE DI REDELICK: HEBBE DINE LVST AM
HEREN
DE WERT DI GEVEN WAT DIN HERTE WVNSCHET.
BEVELE
DEM HER: DINE WEGE VNDE HAPE UP EN. HE WERT
IDT WOL MAKE. PSAL. 37.**

Naar man nu soier hertil, hvad Justitsraad Jacobsen, efter Archivdocumenter, bemærker i sin Fremstilling af det danske Kjøbstædvæsen under Kongerne Christian den Tredie og Frederik den Anden, (Molbechs hist. Tidsskr. 4de Bd.) at nemlig, under 5te Febr. 1572, Borgemeisterne i Rolding Severin Rjær og Jacob Arp fik kongeligt Brev paa at holde en Biinkjelder sammesteds, at der under 5te Martii 1585 gaves Herman Reiming Privilegium paa at anlægge et Apothek og holde en Biinkjelder i Rolding, dog ikke med Udelukkelse af Andre, hvem dette tilforn var bevilget og man dermed sammenholder Monogrammerne og Aarstallet i forestaaende Inscription, samt den nedenfor tilseiede Anmærkning, synes det utvivlsomt, at denne gamle Gaard har havt den formentlige Bestemmelse. (2) — For endelig at faae Alt med hvad vi vide om

(1) I en Stadsret fra 1547, som tillægges Kong Christian den Tredie befalede Raadet at have deres Kjeldere forsynede med tydskt VI og anden fremmed Drik, „tilfal for en redelig Bær“. I 1621 blev det tydske VI affkaffet og forbudt at indføres, thi, hedder det i Toldrullen af 1625, den danske Mand maa indrette sin Mave paa den danske Fod, lære selv at brygge og slukke efter med dansk Brændeviin. Siden bleve Stadsolkjelderne til Biinkjeldere.

(2) Apotheker Herman Reiming døde i Rolding d. 26de Juli 1598 og er begravet i Kirkens Chor; hans Enke Margrete fik 1603 Enc-

denne Gaard, kunde vi endnu tilføie, at den i Slutningen af forrige Aarhundrede beboedes af en Særling, en Magister M. . . ., en lille skjæv Figur, som udmærkede sig ved en sort Floiels Kjole af ældgammelt Snit, med store nedhængende Ermeomslag, en uhyre Allongeparyk og en trekantet Hat ganske en mignature. Jeg erindrer endnu, hvorledes hans Personlighed var et Maal for Gadedrengenes Forfølgelse, naar han om Sommeren gik udenfor Byen for at sanke Krenspris og deslige Urter, som han brugte istedenfor Thee; i hvor meget han end slog fra sig med sin store Stok, kunde han dog ikke forhindre de vanartige Drengene i at fylde hans Læselommer med Smaasteen. Denne Original skal have været en riig og dertil meget gjerrig Mand, endog i den Grad, at han nægtede sin Søn, en flink Student, det Fornødne til hans Underholdning, saa han maatte søge det hos Byens velsindede Borgere. Om Sommerstenerne saae man tidt Magisteren med en stor Foliant i Hænderne og med Albuerne paa hans tillukkede nederste Halvdør mod Gaden, at nøies med det Lys, Aftenstjuringen forundte ham til Læsning og om Vinteren, fortalte man, laae han paa Knæ med sin Bog for i samme Hensigt at opfange Stinnet af Ilden. Han privatiserede i Kolding i flere Aar, men havde forinden været Præst i Sønderbjert (fra 1743 til 177*) og saa vidtløftig i sine Prædikener, at Menigheden gjerne forlod Kirken førend han sluttede dem, hvilket som oftest skete med de Ord: „Gaae I Andre, saa gaaer jeg saavist med!“ Han eiede et ikke ubetydeligt Bibliothek, hvoraf Amtmanden paa Koldinghuus, Conferentsraad Sporon kjøbte det Meste og Bedste, for dermed at completere sit eget.

En anden Gaard ogsaa fra en ældre Tid har Kolding endnu at fremvise; den er igjennem flere Generationer forbleven i sin gamle Stikelse og vil rimeligviis, under dens nuværende Eier forblive det; den var tilforn og er maaskee endnu bemælet med forskellige Farver, især udmærkede et Kjelderstuur sig med sine himmelblaae Piller. Gaarden ligger paa Hjornet af

rettighed til at sælge Viin og Specerier i Kolding. (Breve til C. Markdaner i danske Mag. 5te Bd.) Under 19de Julii 1633 erholdt Balthasar Brabant Bevilling paa at anlægge et Apothek sammesteds og ligeledes at holde Viinshjelder; 1663 fik Lorenz Langhorst samme Tilladelse. — Før 1572 har der vist ikke været Apothek i Kolding, thi indtil den Tid maatte Norreyslands Beboere lade deres Apothekersager hente i andre Lande. (Staffeldts Bestr. over Randers). I Aaret 1573 tillodes det en Philippus Hanichendal at anlægge et Apothek i Viborg. (Krog's Efterr. om Viborg.)

Sønder- og Helligforsgaden og er for Byen i over 200 Aar et Belgjorenheds Mindesmærke. Den er bygget af Peder Helt og Mette Nielsdatter, hvilket man erfarer af følgende paa dens vestre og nordre Side udhuggede Inscriptioner med Monogrammer, et Bomærke og, som det synes, Byens Vaaben:

ANNO 1619 LOD PEDER HELT OG METTE

NIELSDATTER VPSETTE DETTE HVSS. VNSER IAHR WIECHEN MIT ILE VND WARET DAS LEBENT NVR EIN KLEINE WILE.

ANNO 1619 LOD PEDER HELT OG METTE NIELSDATTER VPSETTE DETTE HVSS. HINGEIDT DE SEIT. HER KOMT DE DODT. O MENSKE DO RECHT VND FVRCTE GODT.

Familien Helts Belgjæringer imod Kirken, Skolen og de Fattige i Kolding ere i det Foregaaende omtalte. Senere er denne gamle Gaard bleven beboet af en Kjøbmand Jens Wisning, om hvis Penge man sagde, at de forøgedes, som Bogstaverne i hans Navn forstørredes, naar han strev det; han var erkjendt for en riig men ogsaa for en human Mand, der ikke satte Noget fra Gaard og Grund, som ikke prompt kunde betale hvad han skyldte ham. For sin Død skal han have formænet sin Sen, Gaardens nuværende Eier, Agent Jens Peter Wisning til det samme, og man kan vel ikke tvivle om, at han har holdt sig denne faderlige Formaning efterrettelig, aldenstund han ved betydelige Gaver har seet saa meget paa Kolding Communes Bedste. — Af private og offentlige Bygninger fra vore Tider og i en nyere Stil kunne vi nævne Borgmesterens, Apothekerens, Sognepræstens og Raadhuset (Tab. VIII); adskillige Gaarde og Huse, især i Vestergade, have ogsaa erholdt et smukkere Udseende. — Den der har kjendt Byens Gader for flere Aar siden, vil sætte Priis paa deres nuværende gode Brolægning med tilhuggede Steen. — Slottets imponante Ruiner forhøie den lavt liggende Bye paa en særegen Maade, dog kunde man maaskee ønske dem en til deres Character pas-

sende Beflædning med Bedbende eller deslige Slyngplanter, som give Borgruiner i andre Laade det maleriske Relief, som her fattes, ligesom ogsaa Slotsbanken beplantet med lave Træer og Buskværter, der ikke skjulede vor saldne Borgs ærværdige Mure. Meget er ellers gjort for Koldings Forstjønelse i en anden Retning, ved de smukke Chausseer der omgive den og Mere vil kunne gøres, naar Konsten efterhaanden kommer Naturen til Hjælp. —

Bedømme vi dernæst Kolding fra et, om jeg saa kan sige, indre Synspunkt, da kunde vi let blive enten blot laudatores eller culpatores temporis og saaledes træde Sandheden for nær; den ligger, som vi vide, imellem Roes og Daddel og dens Bægtunge holder snart til den ene snart til den anden Side; det kommer nu an paa at træffe det Rette. Hvad man roser Jyderne for i Almindelighed, kunne vi vist med Føie tillægge Koldings Indvaanere isærdeleshed: Stræbsomhed, Paapasenhed og Sparommelighed, hvortil dog en Statistiker har føiet den Bemærkning: „især naar det gjælder om egen Fordeel.“ At vore gode Koldingenser ogsaa have taget Hensyn dertil, er klart af de paa sit Sted anførte Stridigheder om deres Byjorders Grændser o. s. v. og i vore Dage vilde vel ogsaa En og Anden ei heller tage i Betænkning at stille sit Uhr fremad, som vi have seet Bymændene i forrige Tider at stille Kirkens, naar der kunde vindes noget derved. Man vil ogsaa have bemærket i Kolding en alt for nøie Paaseenhed, Forsigtighed og Frygt for at tage nogen Resolution, naar der har været Tale om almeen gavnlige Anliggendes Befordring, saavelsom en vis Smaalighed i Communalstager. — At forommeldte gammelbøgs Smag i Gaardes og Huses Udvortes ogsaa havde det dertil Svarende i deres Indre, som i Meubler, Klædebragt, Levemaade o. s. v. tilfølg, var at forvente og Forfatteren erindrer ret godt de gamle Tresorer og Kister med udflaarne Figurer, Lædebænke, Kjøller, Døne med Messingknapper i Dagligstuerne og Storstuerne, og synes endnu grangiveligen at see Naboer og Gjenboer siddende i Aftenstunden paa deres udenfor Gadedørene nedslagne Træbænke, smøgende deres Piber under Samtaler, som Dagens Begivenheder foranledigede, eller, om Søn- og Helligdage, iførte deres Søndagsklæder, med lange Spanstrørs sølv- eller messingknappede Stokke og med gravitetist Holdning spadserende, om Formiddagen, til Kirke og, om Eftermiddagen, til Bertshusene, hvor de spillede deres Solo eller Polstpas, tracterede gjensidigen hinanden med en Sopfen eller en saa kaldet Polak, (bedrovelig Jhusommelse) kandestøbererede Byen og dens Magistrat og poli-

tiserebe. Saaledes var det i Rolding i de sidste Decennier af forrige Aarhundrede og enkelte Levninger deraf foresandedes endnu i Begyndelsen af indeværende. Men ligesom disse jevne Sæder ubelukkede mange Luxusartikler fra Borgernes Huse, saa gave de dem ogsaa, som vi have seet, Kræfter til at gaae Tidernes Tryk imøde, gjøre patriotiske Opoffrelser eller tilbyde dem, naar almennyttige Foranstaltninger udkrævede det, og havde de endda noget tilovers for Godgjørenhed imod Enkelte, som de yndede, hvorpaa det ei heller har manglet. Forfatteren kan her tale af Erfaring, thi han mindes taknemmeligen den Redebonhed, hvormed nogle af Byens agtede Mænd, ham uafvidende, paa en, for flere Aar siden afdød Hædermands Opfordring, sammenskjøde i tre Aar en Pengesum, hvorved det blev ham mueligt at fuldende sit academiske Cursus. Beviser paa lignende Godgjørenhed kan nærværende Tid ogsaa fremlægge (1) — Ved Siden af disse Lyspartier i Maleriet af Rolding staae dog atter nogle Smaa-skygger, der støde Bessuerens Die; vi sigte herved til en hos de lavere Klasser yttret Lyst til Sviir og Spil, Selvtægt og Gadeoptøier, der i 1816 endog udartede til en ved militaire Mishandlinger foranlediget Tumult, som siden undersøgtes og paaljendtes af en combineret Krigscommission; og hos de høiere Klasser til et vist Anstød mod den gode Tone i offentlige Sammenkomster m. m. Dog havde dette Malerie for nogle Aar tilbage endnu grellere Farver (2).

Vi kunne ikke tænke paa Holbergs „den honnette Ambition“ eller paa de to kjøbenhavnske Professorers Klage for Griffensfeld 1673 over at to unge Secretairer havde tilegnet sig Fordansen ved en Bryllupshøitid paa Bryggernes Laugshuus, uden at den Rangstrid rinder os ihu, som fandt Sted imellem Forstanderne ved Rolding lærde Skole, om i hvad Ord den de skulde underskrive deres fælleds Embeds-Expeditioner. Denne Sag oplyses bedst ved en Gjenpart af dens Originaldocumenter, hvoraf vi have udbraget Følgende:

Under 9de November 1784 skrev Provst B. i Rolding til Provst G. i Farstrup og æstede hans Formening, om det tilkom Sognepræsten eller Magistraten først at underskrive i Sager, hvor deres fælleds Underskrift udkrævedes; under 12te s. M. og A. besvarer G. hl dette Brev, og oplyser, at Sognepræsten bør anses som den Første af Rit-

(1) Rosenbahl Rolding Commune 1840 S. 14.

(2) Taubers Breve fra Rolding 1822 S. 106 o. følg.

kens, Skolens og de Fattiges Inspecturer i de Kjøbstæder, hvor der ikke er nogen Præsident, understøtter sin Formening med, at Kongen selv, saavel i sine trykte, som skrevne Befalinger, har fulgt denne Orden og beraaber sig desuden paa den Skik, der sandt Sted, da han var Amanuensis hos Biskoppen, en Skik, der endogsaa overholdtes i den Grad, at da Stiftsamtmandens Fuldmægtig engang havde expederet en Sag til de Fattiges Inspection i Fredericia og havde sat Kammerraad R. r foran Provst C. . . d i Titulaturen baade indeni og udenpaa Brevet, vilde Biskoppen ikke underskrive det, førend det var omstrevet og Provstens Navn havde faaet den Plads, som der tilkom det. Fremdeles oplyste G. hl, ved et Rescript af 4de Octbr. 1737, at ved en Tvistighed i Scheen i Norge, angaaende i hvad Orden Kirkeregnskaberne der skulde underskrives af Inspectionen, bestemtes, at dette skulde skee først af Provsten, dernæst af Sognepræsten og saa af Magistraten, fremdeles, at der, ved Rescripterne af 24de Novbr. 1660, 26de Novbr. 1681 og 19de October 1731, var anordnet for Ribe og Aalborg, at den ældste Borgemeester havde Sæde og Gang næstefter den ældste Sognepræst og den anden Borgemeester næstefter den anden Sognepræst. At det tilkommer Sognepræsterne at tage deres Gang foran Borgemeesterne, grunder G. hl endog paa Stempelpapirsforordningen, der fastsætter, at Kjøbstædspræsternes Kaldsbreve skulle skrives paa 16 Rigsdalers Papir, men Borgemeesterens itkun paa 10 Rigsdalers, og endvidere paa Provstens Senioriat i Embede og Inspection i Rolding fremfor Borgemeester B. . . g, saavel som paa hans større Kyndighed i Byens Localforfatning. Hvad Udfald Sagen da fik, er mig ikke bekendt; maaskee den afgjortes i Mindelighed eller af Stiftsovrigheden og da rimeligviis, paa den Tid, i Favør af Provsten. — I Aaret 1807 optoges Strids-handstken paa ny ved en Skrivelse fra Skolens Rector til Byens Magistrat, hvori han melder, at han havde nægtet sin Underkrift, som Medforstander for Rolding lærde Skole, da han ikke vidste, hvilken Plads der som saadan tilkom ham. Derpaa fandt Magistraten sig ikke besejret til at give noget Svar, endssjøndt, som den bemærker, den Kongelige Placat af 12te December 1806, ss 1 og 8 bestemmer tydeligt, at Magistraten bør have Forsædet; den havde hidindtil ladet Sognepræsten R. underskrive først, da han formeente sig at være den Første af Forstanderne, og for ikke at give Sagernes Gang en utilbørlig Standsning; men forbeholdt sig iøvrigt sin Ret til Forsædet, deels paa Grund af fornævnte Placat, deels fordi begge Magistratspersoner (Justitsraad D. og Raadmand

A. . .) vare ældre Embedsmænd end Sognepræsten og den Første desuden en Rangsperson; den indstillede derfor, under 22de Aptril 1807, til det Kongelige danske Cancellies Afgjørelse saavel denne Sag, som in specie, hvem der ved Forstanderskab skulde føre Protocollen; men sendte dog først Indstillingen til Pastor N.s Underskrift, hvilken han nægtebe, paa Grund af, at han aldrig havde yttret nogen Paastand om Forsæde eller Forrang i Underskrift eller givet Anledning til Sagernes utilbørlige Standsning. Dette foranledigede Justitsraadens Forespørgsel hos Præsten, om han vilde underskrive næst efter Magistraten, hvorpaa fulgte Præstens Svar, at det ikke kom an paa, om han vilde, men om han skulde; at han gjerne for sin Person underskrev næst efter Magistraten, men at han for sine Eftermænds Skyld i Embedet fandt sig uberettiget til, paa egen Haand, at fravige en Plads, hans Formænd i samme havde havt og som Magistraten selv paa 4de Aar havde indrømmet, ja anvist ham ved hans Embeds Tiltrædelse, da han af Bøffenhed vilde skrive sidst under, saavel i den latinske og danske Skoles, som i Kirkens og de Fattiges Anliggender; han vilde derfor forvente høiere Bestemmelse i denne Sag, Magistraten sendte nu sin Indstilling til Cancelliet og dets Resolution communiceredes gjennem Stiftsøvrigheden i Ribe under 25de Juli 1807 Forstanderskabet for Rolding lærde Skole saaledes: „at ligesom den kongelige Placat af 12te Dec. 1806 1ste og 8de SS ikke indeholde nogen tilstrækkelig Grund til Forandring i den med Hensyn til Underskrifterne i Skolens Anliggender indførte gamle Orden, saaledes finder man det ogsaa meest passende, at det derved aldeles forbliver.“ — Under 13de Februarii 1808 forlangte derpaa Rectoren Stiftsøvrighedens Decision om i hvilken Orden han med sine Medforstandere skulde underskrive Expeditionerne ved Byens lærde Skole, hvorpaa denne, i Svarskrivelse af 17de s. M. og A. alene yttrede det Dufte, at Rectoren i denne Sag vilde vise en passende Ligegyldighed, da han derved iugenlunde krænkede sit Embede, men opløstede sig selv over Fordomme, der vist vilde blive bemærkede til hans Fordeel; dette vilde Stiftsøvrigheden, af Hengivenhed for hans Person, have den Fornøielse at melde. — Saadant Udsald fik nu denne Rangstrid. (1)

Bed Betragtningen af disse Anliggender, der vistnok ikke vare den Be-

(1) Imellem tvende Magistre og Præster i Aarhuus, Henrik Michfeld og Jeremias Andersen opstod en lignende Strid, som Kong Frederik den 4de hævede ved at give den Sidste Forrangen.

lymring værd, som hine Mænd skjænkede dem, maae vi dog ikke forglemme, at Koldingensernes Dpmærksomhed længe har været og end er henvendt paa ædlere Formaal. Saaledes har den skjøne Havekonst og Blomstercultur i den senere Tid ogsaa fundet sine Dyrkere i Kolding, og hvo der har kjendt det nedenfor Slotsstaarnet lige ned til Slotsøen beliggende sumpige Engstykke, vil glæde sig over Districtslægen i Kolding, nu afdøde Krigsraad Rosenbachs Bestræbelser, der, ved en Opfyldning af flere tusinde Læs Jord og ved smagfuld Beplantning, har ombannet det til et Haveanlæg, som ved den maleriske Virkning Slotsruinerne, Slotsøen og Udsigten over Fjorden give det, vil ikke let finde Mage blandt flere mindre Havepartier. — Egnens Naturskønhed har stedse tiltalt Indvaanerne og Sommeren har ikke forgjæves indbudet dem til Lystvandringer i nærliggende smukke Haver og Skovpartier i Harthes og Helligkildens yndige Dale eller Reiser til Christiansfeld og denne Stads Omgivelser og til Gæstgiverstedet Krybily, hvorfra haves den herlige Udsigt over Lillebelt og de kratbevorede Landtunger, der strække sig ud i dette. Ved det nye Haveanlæg er det nu ogsaa bleven lettere for Beboerne at foretage sig behagelige Sæetoure. Byen har to Klubber, for Embedsmændene og den mere velhavende Kjøbmandstand, og for den simplere Borger og Haandværksmand; en Tøhed, der oprindeligen skal hidrøre fra en lille Kurre, som for flere Aar siden knyttedes paa det felftabelige Livs forresten jævne Traad. Om Vinteren har man havt Baller i Klubberne hver Maaned og denne Ungdommens Fornøielse skal endog regelmæssigen have strakt sig til Haandværkslærlinge.

Musikens gavnlige Indvirkning paa Menneskets Aand er jo almindeligen erkjendt og dette Dannelsesmiddel har Kolding i en Række af Aar været i fortrinlig Besiddelse af. Vi have omtalt Dronning Dorotheas Sængere, „de smaae Finker,“ som da bleve oplærte, saavel som Musikunderviisningen, Latinskolens Disciple have erholdt; vi kunne tilføie at Amtmanden paa Koldinghuus, Conferentsraad Sporon, Major Goldt, Kjøbmand Wass, Major de With, Pastor Hertel o. fl. vare gode Musici og virkede meget til Tonerkunstens Udbredelse i Byen, men sit høiere Opfving erholdt den dog fornemmeligen ved den bekjendte Capelmester Bernicke, der i mange Aar privatiserede i Kolding. Han var en udmærket Claveerspiller, hvis mageløse Fingersfærdighed og den Præcision, hvormed han kunde udskille enhver Tone, selv i de hurtigste Pæssager, opvakte almindelig Beundring. Men denne Tonernes Markering, som han bevirkede ved en besynderlig Snelkraft i Fingrene havde ogsaa havt en materiel Indflytelse paa det al-

mindelige Klaveer, han fra sin tidlige Ungdom af havde spillet paa og det i den Grad, at der igjennem dets Lasters Beenbællædning var slidt en saa dyb Huelhed, jeg aldrig har seet Mage til og som gjorde det umuligt, i det mindste vanskeligt, for enhver anden Klaveerspiller at kunne bruge dette Instrument. Af denne Mesters grundige Veiledning droge naturligviis hans Børn nærmest Nytte og hans næstældste Datter bragte det til en saadan Fuldkommenhed paa Pianoforte at hun høstede overordentlig Applaus, hvor- somhelst i Danmark eller i Udlandet hun lod sig høre: med Føie kunde derfor Philologen Børge Thorlacius skrive under hendes, efter Plötz- zes Tegning, kobberstukne Portrait:

En fidis artificem Catharinam Wernicke Danæ
Et Patris et Patriæ Terpsichoræque decus!

Men ogsaa mangen Anden i Byen havde Gavn af Wernickes To- nekunst og dens endnu levende alderstegne Organist erkjender, at han ffylde Capelmesteren det rette Begreb om Harmoni og Composition og overhove- det sin hele musikalske Kundskab; maaskee har Organistens Søn, Hr. Muth Rasmussens Grundighed i Musikken igjen ved Faderen erholdt sin første solide Basis? — I Wernickes Huus gaves desuden oftere Concerter, hvorved flere af Byens Dilettanter havde Leilighed til at perfectionere sig. Siden kom en kongelig Capelmstrer L. Friis til Kolding, som ogsaa ved sin Underviisning udviklede dens Ungdoms musikalske Anlæg og var i flere Aar Anfører ved Concerterne i Byen og for dens Orchester, naar Skuespil bleve opførte. Føie vi nu hertil hvad Organisten Rasmussen, i over et halvt Aarhundrede, ved sine Informationer paa forskjellige Instrumenter, har virket til Musikens Udbredelse i Kolding, de egentlige og de fire store Winter- concerter, som vel endnu gives af Musikforeningens Medlemmer, assisterede af Fredericias Hoboister og endeligen de musikalske Nydelser, som Borger- væbningens frivillige Musikcorps oftere om Sommeren have tilbudt, enten i det Wisingske Anlæg og i Stoven ved Dyrehavegaarden, eller om Sommeraftenerne paa Slotsøen og fra Slotsruinerne: saa kunne vi jo ikke tvivle om at dette maa have haft en saare gavnlig Indvirkning paa Kolding til dens Beboeres Smags Dannelse og ei heller have været uden Nytte i moralsk Henseende; thi „didicisse fideliter artes, emollit mores nec sinit esse feros.“ — Endnu maae vi bemærke, at saavel architectisk som Frihaands-Tegning, især den sidste, har i det Tidsrum, hvortil vi have indskrænket vor Over- sigt, været dyrket i Kolding. Blandt duelige Tegnelærere i Slutningen af

forrige og i de første Decennier af indeværende Aarhundrede kunne vi nævne en Meherat og en Dyring; begge vare egentligen almindelige Malere, den Første kjender jeg kun paa renommée, men den Sidste, som var en god Tegner og oplært ved Konstacademiet i Kjøbenhavn, forelagde ikke alene Ungdommen Stykker til Efterligning, men angav dem tillige Grundene for Lysets og Skyggernes Fordeling, den perspectiviske Holdning, o. s. v. og ledede saaledes sine Elever, hvad just ikke er almindeligt ved denne Slags Underviisning, ind i Tegnekunstens Aand. Forfatteren har ogsaa i sin Ungdom havt megen Nytte og Fornøielse af Dyrings Underviisning og regner de Timer han anvendte paa denne Kunst, som han har dyrket indtil for faa Aar siden, da han for sit Syns Skyld maatte ophøre dermed, for sit Livs behageligste. — Endelig maae vi med et Par Ord omtale et dramatisk Selskab, som for over 30 Aar siden dannede sig i Kolding og hvori baade de Spillende og Tilskuerne fandt lige Moro, saalænge det bestod. I en Gaard i Byen oprettedes et Theater med tilhørende af fornævnte Dyring vel malede Couliiser og Decorationer; til dette tyede Yngre og Ældre, og da Adskillige af de Spillende udførte deres Roller meget godt, udmærkede dette lille Selskab sig blandt flere deslige i de mindre Byer, paa en Tid, da Privattheatre hørte til Dagens Orden. Bistnok kunde man ikke her vente sig kunstige Præstationer og gjorde ei heller Fordring derpaa, men det gik dog nok bedre med Skuespillene i Kolding end med dem, en lunefuldb og pseudonym Forfatter har for Die og har skildret i „Mine første Theaterglæder“ (Journalen Figaro 1842, 2det Bd.) og som han har seet opføre paa det i Byen * * *, i den saakaldte Rosakvinter 1813 og 1814 oprettede Privattheater; ikke destomindre morer man sig ved at læse om Forfatterens heldige Udførelse af Bratschstemmerne i Duvertureerne til Henrik den Fjerdes Jagt og Califen i Bagdad, og hvorledes disse førte ham fra Hjemmet ind i Orchesteret, hvor han blev placeret mellem en tynd Væver, som blæste Fagot og en fordruffen Trompeter, hvorledes et Par Roller i Schillers „Aøverne“, Maskinmesterens Munds Torden mod den tydske Barbeer, der forsømte sin Bestilling at tordne med Kanonfluglen over Theaterloftet og den gamle Pige, Mari-Stuppen, som pubesede Maanen, især vare ham uforglemmelige. — Dog nok om disse Theater-scener! —

Leppet gaaer op for en anden Stueplads. Stykket, vi kunde kalde: Det omtvistede Hertugdømme Slesvig eller Sønderjylland, er gammelt, det gaves førstegang for over 600 Aar siden og bliver nu, med nogen Forandring, givet igjen. Man seer en ærlig dansk Konge fremtræde paa Scenen med sit lidet, men trofaste Folk, i Herrens Navn, for at tilkæmpe sig sin retmæssige Eiendom, man vil frarøve ham; og ligeoverfor Kongen en forræderisk tydskfindet Hertug, i Spidsen for slesvigiske Oprørere, vilde Frislarer og sammenraabte fremmede Forbundstropper, i den Hensigt med Vold at tilegne sig en Deel af Danmark, hvortil han ikke har mindste Ret. — Reis Dig, Du gamle Rolding! Du har oftere tilforn været Medspillende! Til Kamp for Konge og Fædreland! Har ikke Aaret 1248, da din Orneborg opførtes, en særegen Betydning for Dig i denne Tid? og minde Kæmperne, som end staae paa dens Taarn, Dig ikke om den danske Konges Heltesærd, som reiste det og 1648 samlede til sine Fædre i Fred? Vel ligger din Orneborg i Gruns, men Ornen fører Du end i dit Baabensfjeld og den har eet Hoved; lad den svinge sig imod Røvsuglene med de mange Hoveder og den sorte med den røde Krone, som ville plyndre vor Rebe! — Samler Eder, I danske Løver med de varme Hjerter, paa Himmelhjerget og paa Høiffamling! Seer hvor Eders velsignede Hjem, med bets Bakker og Dale, Skove og Bunde, slutter sig omkring Eder i den skønneste Krands! Bortdriver den giftige Taage, som vil angribe dens Blomster, at disse ikke skulle tabe deres ægte danske Farvestjær! Lader ingen Røverhaand stille Eder ved en eneste af dem, men holder dem alle sammen og overleverer dem, som en heel og hellig Fædreearv, til Eders Børn og Børnebørn og kommende Slægter!!!

Bilag 1.

Vale gratulatorium svavissimo Fratri Jacobo Ørsted, Rectori Scholæ Coldingianæ in Cimbricis

Ignorabat adhuc rostratò pondere Nereus
Pulsari, spumæque leves impellere remos:
Securæ in patriis nutabant montibus alni
Servabatque sibi genitrix Berecynthia pinus.
Largior Ida comas Phrygiam passura securim
Extulit, et denas spectabat media sylvas.
Spirabant impune noti pennisque solutis
Mitius errabant Zephyri, facilique volatu
Per flores, placidique novas lusere per herbas,
Nec, peritura feri rumpebant carbasa venti.
Fluctivagas tentare vias, et tramite coecò
Æquoreas aperire domos, madidosque profundi
Neptuni thalamos invisere navita nondum
Ausus erat, cuicumque suum longissima Thule
Littus erat, stabatque fugax in littore Civis.

Hic primus rerum vultus, regnataque Prisco
Sæcula Saturno; sed mox uci decolor ætas
Infecit rutilum venâ pejore metallum,
Audaces armare rates, longumque per æquor
Ducere quercetum, tantaque lacessere mole
Naiadas celerique fugâ prævertere Thetyn
Tentavere Viri. Certo sub nomine stellas
Disponit novitas, radiantiaque agmina Cæli

Dividit et certos fingit sollertia motûs.
 In sacris mox itur aquis, jam quæritur alter
 Orbis, et alter agit jam castra natantia Phoebus.
 Prima Tyros terras, undâ famulante, remotas
 Vestigat, dubioque quatit salis æquora pulsu.
 Aptantur tabulæ: generosô vertice fagi.
 Sternuntur, minuique dolet sua brachia Cedrus:
 Creseunt antennæ: descendit montibus Argo
 Insultatque mari Victrix. Symplegades artem
 Mirantur tacitoque gradu per cærula Tiphyn
 Sectantur, longeque legit vestigia Proteus:
 Applaudunt nautæ: cedunt impervia seclis
 Claustra freti: superat limosi Phasidos undas
 Aëtam referens Phryxeaque vellera Jason.

Hoc modulantur iter venâ meliore Poëtæ,
 Hoc mirantur iter; sed mendax fabula verum
 Incestat, rerumque fidem mendacia spargunt;
 Sed satis hæc dudum satis hæc vulgata, nec ullus
 Restat figmento locus, omnia et omnia Vatum
 In majus commenta trahunt miracula verbis
 Et sua monstra viis addunt; hic Martia scges
 Pullulat et Fratres perdunt civilia bella.
 Hic draco, qui quondam custos erat arboris aureæ
 Occubat et marcent ignotô lumina somnô.
 His tua Flave chelys resonat, tantique laboris
 Materiem Vati fingit resonabilis Argo,
 Qvæ madidîs errare viis, velisque per a'tum
 Ausa fuit volitare; sed ô temeraria cantes
 Frigisset Minyas et perturbata bibisset
 Argo undas, avidæque ratem per cælura Syrtes
 Traxissent laceram! Non te charissime Frater,
 Auferrent freta longa mihi, non Hafnia Civem
 Mitteret, aut legeres Cimbras novus incola terras.
 Gratuler an doleam? Doleoque et gratulor. Ibis
 Objectus Zephyris, celerique obnoxius euro:
 Æolus insurget, supra caput ingruet imber.

Vos tamen innumeræ cana cum Matre Sororés,
 Nerëides, Spio, Cydippe Cymodocëquæ,
 Et quæ Neptunum complecteris Amphitrite
 Phæbeum servate caput, nantemque tridente
 Suffucli Neptune ratem: non dirus Ulysses
 (Imprudens ne quid pecces) hac conditur alnô.
 Grande deus Pelago, laus æquoris ultima Regi
 Exiguam turbasse ratem! Si prælia misces,
 Aërias melius poteris vexare carinas
 Et totas Victor classes immergere Ponto.
 Tunc iras decuit, totasque impendere vires
 Cum citra poutum Graji Nepheleidos Helles
 Laomedonteam quondam tua moenia, Trojam
 Infensâ petière manu; quid fervidus ultra
 Bella moves? tantumne iræ tantumne licebit
 Invidiæ? taceat Crudus cum Thedide Nereus,
 Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
 Cymothoe, Triton Phorcique exercitus omnis:
 Parce pias scelerare manus meliorque memento
 Undosam servare fidem. Te flectere quondam
 Et caligantes precibus componere fluctus
 Æneadum potuit Genitrix, Cithereius Heros,
 Te pandente viam mediis elapsus Achivis
 Hesperios potnit tractus penetrare sinusque
 Italiæ et Victor recidivam ponere Trojam.
 Hoc precibus Citherea tuis pelagi Pater et Rex
 Permisit. Quanto quanto magis æquora sperem
 Tuta tibi, frater, Frater Svavissime, quem non
 Blanda Venus, sed sancta novem mandata Sororum
 Et Phoebi præcepta trahant et fervida jussa.
 Frange minas, leviole vola super æquora curru
 Undarum muscose Pater, pro Fratrem relictus
 Frater vota facit, vel si durissime nostras
 Rides ut leviora preces, communia sodes,
 Sant mecum Phoebi, stant mecum vota Dearum
 Thespiadum, totumque cient Heliconæ Camoenæ.
 Cede piis precibus, pro gravo Phoebus Alumno

Instat et hoc, inquit, cedas Neptune, petenti
 Pone feros vultus et nubila disjice ponti.
 Qvove magis moveâre rogat non rusticus annis
 Nec de plebe Deus, sed de Patruelibus unus,
 Nec lasciva Venus sed de Patruelibus unus:
 Turpe foret meretrice magis quàm sanguine flecti.

Hæc Phoebus: Phoebô doctæ applausere Sorores.
 Neve tibi mendax dicar Neptune, Poëta,
 Pauca loquar, primoque tibi res ibit ab ovo:

Tempus erat, quo dulce fluit per cærula lumen,
 Et præludentes saliunt trans littora flammæ
 Nondum pura dies, sed adhuc dum flammigerantes
 Admiratus equos Phæton medicamine sanctô
 Ignivomam pingit barbam, jungitque palantes
 Quadrijuges avidâque manu prætentat habenas.
 Ecce repentinô rupes Parnassia motu
 Subsilit et lætum Phoebô veniente coruscat
 Sacri montis apex, tremulo fastigia nutu
 Adventum testata Dei fluitare videntur.
 Ipse gravis Lauro, qualis Pythone peremptô
 Creditur, incedit Phoebus, per terga videres
 Laseivire comas, et certam spargere lucem
 Ora Dei, gemmâ et coelesti pectine pictæ
 Luxuriant vestes, aurata monilia collum
 Includunt; ducuntque pedem sua plectra sonusque,
 Concolor, et longum sequitur vestigia carmen.
 Talibus indutis et talibus ornamentis
 Arduus ingreditur, natumque Atlantide Phoebus
 Imperat acciri, sumptis Caducifer alis
 Adstitit, et Proles aderat Tegæa vocanti.
 Qvam sic alloquitur facundô Delius ore:
 Fulminibus citior, properantibus ocior euris
 Nate Deo, magnum Magni Jovis Incrementum
 I celeres supera Zephyros, fer jussa per auras.
 Est locus in terris ubi sancta Lycaonis Arctos

Splendet et alternat mirandum Balthicus æstus.
Hic Clari surgunt Cimbri Danique Potentes,
Gens quondam timor Italiæ Victrixque Britannum
Hanc gentem, hunc populum missis veneramur Amyclis,
Inprimis Türrita placet decus Hafnia nostrum,
Hanc poteris Docti dixisse palatia Phoebi,
Hic habitant Teneræ Grajorum fonte relictô
Mæonides, summasque legit facundia pinnas.
Huc sit iter, nec te festini tramitis error
Impediat, dum non aliô volitasse licebit,
Nec tam Præsentes alibi cognocere Divos.
Hic illum cernes Juvenem cui nostra patescant
Jussa: Petal Cimbros, Illum Coldingia Pubes
Expectat, talique cupit latitare sub umbra.

Hæc Phæbus. Danum jam nuntius arva tenebat,
Jussa facit, Juvenemque vocat, panditque vocato
Dicta Dei, Cimbrosque jubet, stirpemque priorem
Et Danæ repetat prima incunabula gentis.
Sic Anbisiaden Phrygiæ primordia gentis
Fata sequi cogunt primamque exquirere Matrem.
Huic cursum Neptune dabas ventosque secundos,
Hos petimûs Fratri, Fratri, qui trans mare dudum
Cogitat, in celsam puppim jam certus eundi. —

Sat Neptune tibi; Sed Te Charissime Frater,
Qveis onerem votis, quod certi pignus amoris
Præbebo, et qua te cumulatam voce relinquam
Absentem doluit Sponsum Rhodopèia Phyllis
Læodomia Virum, quid, Conjunctissime Frater,
Qvid Frater faciam? Sic Fratrem Castora Pollux,
Sic Paridem tradunt Fratrum doluisse Coronam,
Tum cum ducebatur iter, dirasque per undas
Mens erat, et properi stabant trans æquora sensus.
I Frater, felix, animæ pars altera nostræ,
I Frater, plaudunt Fratres, plauduntque Parentes.
Sic ubi Jacobus, generis spes unica Sancti,

Padanam Syriamamque petit, gemitu communi
 Suspensam planxisse domum credamus; at eccquis?
 Eccquis finis erit? lacrymarum longa manere
 Tempora nos poterunt; Fortunam et fata sequamur.
 Terrarum cælique Deus cui frangitur æquor
 Cui rapidæ famulantur aquæ dignare tuendô
 Volventem servare ratem, dextramque volanti
 Tende precor, ne tot, ne tot moriamur in uno.
 Hæc Fratres, hæc tota domus Genetrixque Paterque
 Ingeminamus: eat per te, te Præsida, Frater.
 Sed jam Chære vale Frater, tibi si quæis tuorum
 Cura manet, nostrum nunquam meminisse pigebit.
 Cura tui nobis, nec enim meminisse pigebit
 Jacobi dum lux, dum spiritus hos regit artus.
 Vive, precor felix, cui est fortuna peracta
 Jam sua nos alios sectamur in æquore portus.
 Frater abis. Diis Propitiis, Junone secundâ
 Frater abis. Fugiat rerum timor anxius: Absit
 Quicquid inoffensam confundit turbine mentem.
 Sauromatas àdeant, fugiant procul ad glaciale
 Pontum, quæ diro veniunt examine curæ:
 Incorrupta bonum conjungat copula: Votis
 Applandat fortuna tuis, plenoque favore
 Gaudia continet non unquam aversa Dei mens,
 Successusque bonis successibus urgeat æther.
 Invisum Morbona caput procul abdat, et absint
 Morborum stimuli et nunquam lætabile murmur.
 Massagetas Arabasque petat volucresque Gelonos
 Invidia, ant centum fremitet constricta catenis.
 Si virtute nequit rerum Fortuna moveri,
 Si Phæbum Musasque simul largamque Aganippen
 Ridet, et illustri Victrix dominabitur arti,
 Saltem continuo cedat pudibunda labori.
 Mugiat horrendum crudeli Zöilus ore,
 Mordeat, insurgat, dentemque in dente fatiget,
 Tu tamen invictus generosæ robore mentis

**Obtrectatorem poteris risisse malignum.
Occidat ad tandem, et sua stent convitia magnô
Invidiæ, et quondam præacutæ spicula lingvæ
Fracta cadant, et fæta canis sine dentibus latret.**

Haraldsted d. 29de April Anno 1726.

Severinus Ørsted.

2.

1. Waldemarum, dei gracia danorum sclavorumque Rex, Omnibus presens scriptum cernentibus salutem in domino sempiternam. Tenore precencium constare volumus universis, quod nos dilectis villanis nostris in Kaldingh, exigentibus eorum fidelibus serviciis, predecessoribus nostris Regibus dacie, impensis et nobis impendendis, omnes libertates, gracias et jura, que et quas a dictis antecessoribus nostris ab antiquo habuerant, eis cupimus et concedimus per presentes, eas et eo firmiter confirmando in hiis scriptis volentes modis omnibus, ut omnes et singuli qui fundus ibidem apud eos in villa vel mansiones habuerint seu emerint, omnes soluciones nobis debitas de eadem villa cum predictis villanis annuatim supportent et exsolvant.

2. Item volumus modis omnibus et mandamus ut quicumque contra eos aliquam causam vel racione interfectionis cognati sui, vel alio modo quocunque, moverit, contra eos in placito ipsorum legaliter agat, vel emendam debitam ab ipsis recipiat seu satisfactionem juris, prout exigunt leges terre seu ville supradicte.

3. Volumus eciam, ut dicti villani de omni telonii solucione ubicunque locorum infra regnum nostrum, preter in scania tempore nundinarum nostrarum in scanöör, sint liberi et exempti, donec eum conciliariis nostris deliberaverimus, quid cum eis et ceteris villanis forensibus super ipsorum libertatibus, racione dicti thelonii, sit agendum; hanc predictis villanis in Kaldingh,

volentes **graciam facere specialem**, quod quatuor veredicos et duos nefningos habere de cetero debeant, quos consules dicte ville, qui nunc sunt vel qui pro tempore ibidem fuerint, duxerint ordinandos, et iidem discernant, postquam per advocatum nostrum fuerint in placito instituti, super omnibus causis ad ipsos spectantibus infra limites ville, qui byfriith dicuntur, jam emersis, seu eciam emergendis, donec legaliter convineantur, hoc prouiso, quod novi nefninggi instituantur juxta consuetudines terre omni anno; ita quod quilibet veredicus quatuor marchas et nefningus tres marchas denariorum, conuicti legaliter, pro suis boosloth soluere teneantur et non ultra.

4. Item statuimus, quod quicumque rurensium vel hospitem infra dictum byfriith forefecerit, vulnera seu verbera alicui in fligendo, nobis quadraginta marchas denariorum auctori et executori cause, et totidem marchas denariorum conuictus legaliter soluat ville.

5. Prohibemus insuper, ne quis villanorum apud vos aliquem tutorem sibi recipiat super causis suis promovendis in placito dicte ville, nisi illum, qui soluciones et servicia cum dictis villanis nobis debita soluerit annatim, sicut in denariis suis voluerit non puniri. Per **graciam nostram** sub obtentu **gracie nostre** districtius prohibentes, ne quis advocatorum nostrorum eorundem officialium seu quisque alius, cujuscumque condicionis aut status existat, dictos villanos nostros, aut aliquem de ipsorum familia quos sub nostra pace et protectione unacum bonis eorum omnibus et familia eis attinente, suscepimus specialiter defendendos, presumat vel audeat contra has libertates, eis a nobis indultas et concessas, aliquatenus molestare seu quomodolibet impedire, prout indignacionem nostram et ulcionem regiam duxerit evitandas.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum.

Datum Kallingh Anno domini millesimo trescentesimo vicesimo septimo in festo beate marie magdalene, teste domino lodovico albrechtsen, marscalco nostro.

Tillæg og Rettelser.

Side. Linie.

10. 6. Fontainen var prydet med Byens Baabenørn og to Urner, fra hvis Næb udsprang to i et Basin nedfaldende Vandstraaler.
11. 8. I Aaret 1624 findes en Hans Jensen Wijsff at have været Raadmand i Kolding.
12. 41. Om dette gamle Grændsestjæl minder en Stuemønt, som Kong Frederik den Fjerde lod præge i Anledning af Freden til Frederiksborg d. 3die Julii 1720. Paa Montens Revers sees det kronede Danmark, til hvem Neptun fører den knælende Eiderflod, der er kjendelig paa at Navnet **EYDER** staaer paa dens Sindbillede Urnen, og den slesvigske Løve paa Koret; Reversen har følgende Omskrift med latinske Uncialer:

Danmark. Sundets. Told. bekom.
Med. hele. Schleswig. Fyrstendom.

Paa et Guldbæger, foræret Kongen paa hans Fødselsdag d. 11te October 1721, forestilles han paa Thronen med tre knælende Figurer foran sig, der repræsenterer Adelsstanden, Geistligheden og Borgerstanden. Ovenover staaer paa emaileret Grund med store latinske Bogstaver:

Stænderne i Fyrstendømmet Schleswig
hylde Kong Friberich IV
1721 d. 4. Sept.

og nedenunder:

At anden halve part
Af Schleswig Danmarks blev
Den fjerde Friberich
Med siid igiennem drev

Hvor forskjellige vare de slesvigſke Stænders Anſkueller af Danmark's Sag i den Tid fra dem, de hylde i vor nærværende, da en bayerſk Hofgraveur J. J. Keutz har præget en Medaille, hvoraf Exemplarer i Tin for billig Priis ere blevne falbudne i Nordſlesvig tilligemed en politiff Forklaring af dens Betydning! Paa Medaillens ene Side ſees en ſiddende qvindelig Figur, ſom med den ene Haand bortſtøder de uretfærdige Kræntelſer, ſom true Hertugdømmernes ældgamle Rettigheder og med den anden beſtytter de hellige Documenter, ſom bevife diſſes Gyldighed. Paa Figurens Skjød ligger et Sværd, endnu i Skeden, og paa begge Sider af hende ſtaaer til hendes Forſvar bevæbnede Ynglinge, af hvilke den ene er ifærd med at drage Sværdet og de to Andre foreſtille Tydſtlands lovede Biſtand. Omſkriften lyder:

Bereint, vereint bis Meeres Strand,
Ein Volk und Sprach', ein deutſches Land.

Paa Medaillens anden Side ſtaaer ved Bredden af et opvørt Hav en høi, kraftfuld Eeg, til hvis Stamme Hertugdømmernes Baabensffjolde læne ſig; et Lyn, ſom tænkes rettet imod Egen, ſlaaer ned i Havet uden Virkning, medens Solens Straaler bryde frem over den. I Afſnittet ſtaaer:

Offener Brief. Sorgenfrei
den 8. Julii 1846.

Det vil nu erfares, hvilken Anſkuelse der bliver den gjeldende; men at den ældre er den eneſte rette, kan ikke omtvivles. (A. S. Ravnes Breve om det ſlesvigſke Røre. 3 Saml.)

13. 14. Iſtedenfor dette ſtore gamle Byſegl har man ſenere brugt et Par mindre, hvorpaa var indgravet Byens Baaben med Omſkrift: **SIGILLUM SENATUS COLLINGENCIS.**
14. 3. Efter Opfordring fra Magiſtraten i Kolding indberettede Regimentsquarteermæſter Jens Flye ſammefteds, under 29de Auguſt 1743, at han for mange Aar ſiden havde læſt i et ældgammelt Skrift, at førend Koldinghunsſlot blev anlagt og Koldingbye ſik Kjøbſtadsprivilegium, kaldtes den høi, hvorpaa Slottet er bygt, Gryderhøi, paa Grund

Side. Linie.

- af at de som fra Vesterkanten kom til Kolding for at sælge sorte Gryder og Potter, skulde paa denne Høi have havt deres Udsalgsted, naar Kalvething her blev holdt og Sønder- og Nørrejyderne her kjøbte og folgte deres unge Studer, for her blev Toldsted, ligesom Klipleymarked nu finder Sted med vorne Drne, siden Tolden er paalagt.
17. 2. Fra Ræmpetaarnet kunde man tælle 18 Kirker. Slottet skal have havt ligesaamange Vinduer, som der er Dage i Aaret.
29. 27. Den svenske Kjelber var dybt i Jorden under en anden, der i 1740 brugtes som Brændselskjelber. Tilhøire strar indenfor Slotsporten var i Kjelberetagen et mørkt Fængsel. — Slotsforvalterens Bærelser, som ogsaa kaldtes Cancelliet, befandtes i nederste, og Rosen i øverste Etage.
30. 15. Efter en Tegning af Slotsgaarden, som en Capitain Grønvald, saavidt erindres paa en Reise med Kong Frederik den Fjerde, havde optaget, synes Billedet i Fontainen at have forestillet Lykken, staaende paa en Kugle og holdende en slagrende Bimpel over Hovedet; efter fornævnte J. Flyes Beretning repræsenterede det derimod en Havfrue paa et Postement. — Vandet lededes til Fontainen ved Rønder en halv Mil Norden fra Byen.
38. 13. I Aaret 1539 nævnes, i Anledning af et Ketterthing, som holdtes i Odense, „Køye Randtzov“ som „Kongens Lehnsmænd og Embedsmænd paa Koldinghuus“. (Rosenvinges anden Samling af gamle danske Domme).
39. 6. „udi Gaarden“ d. e. i Høftjeneste.
45. 9. Han findes endnu som Amtmand paa Koldinghuus 1769 og har vel været det, indtil H. de Hoffmann afløste ham. Bylov havde tilforn været Amtmand over Havreballegaard og Stjernholms Amter. (G. L. Vadens Frederik den 5tes og Christian den 7des Aarbøger).
46. 14. P. F. Hoppe døde d. 23de Maii 1818.
51. 14. Dette Vandspring var i god Stand i 1743. Lysthaven var paa den Tid anlagt med høie Bueboms Hækker i 4 Quarterer, prydede med Kongens og Dronningens Navnetræk og

- andre Figurer, sammensatte af smaae unge Burbomsplanter og Blomster. Denne Have ligger indenfor Slotsgraven og er omgivet af høie Lindetræer. — I Dyrhaven var i ovennævnte Aar en saa bred Reberbane, at 6 Bogne kunde passere den ved siden af hverandre, strax derved tilhøre løb en rindende Bæk og ved denne saaes en stor Plads, hvor der havde været anlagt en Lystffandse.
52. 24. I 1847 kjøbtes dertil 12 Jorsshire Hingster.
57. 10. Dette sidstnævnte Billede er i Et og Alt St. Nafs ligt paa den mærkværdige Altertavle i Ringsager Kirke i Norge. (Bings Norges Beskr. S. 552. — Myerups Skilbr. af Danm. og Norg. Tilst. 4de B. S. 312).
63. 19. (Jfr. S. 73.) Fortegnelsen paa Vigstenene, som forefandtes i Chors- og Kirkegulvet 1730, skylbes Rector Jacob Drsted i Kolding, der i dette Aar, efter Anmodning af Byens Sognepræst og Borgemeister, samlede Kirkens Inscriptioner; hans originale Manuscript, dateret Kolding d. 2de Januarii 1731, som eksisterer i flere Afskrifter, findes i det historisk-archæologiske Archiv i Kjøbenhavn.
84. 6. Han var en Søn af Capellanen til Helliggeistes Kirke i Kjøbenhavn, Hans Hansen Sidelmann, og fra 1736 til 1767 Præst til Sneum og Tierborg og Provst i Skabsherred.
88. 32. P. C. Petersen var født 1741 i Giøttrup i Aalborg Stift, hvor hans Fader var Landmand, og dimitteret 1760 fra Aalborg Skole. Han var en Mand af grundige Kundskaber og efterlod sig et ypperligt theologisk-philologisk Bibliothek.
89. 11. Hertel er nu Sognepræst for Eltang og Vilstrup i Veileamt.
94. 2. I 1723 vare disse Kirkeboder saa forfaldne, at de bleve nedbrudte og opførte igjen paa Kirkens Betøftning.
98. 17. (Jfr. S. 153 Anm. 2) Søren Paludan (Kjær) og Søren Skriver have formeentlig været samme Person. Man finder Søren (Severin) Skriver nævnet som Borgemeister i Kolding i Aarene 1549 og 1553, i Anledning af nogle paa Svins i Lillebelt, i Odense og i Kolding af-

Side. Linie.

- holdte Retterthing. (Rosenv. Saml. af gl. danske Domme).
Han døde 1582.
113. 16. 1738 blev han Magister philosophiæ.
118. 7. Hans Hansen Paludan, som 1622 blev baccalaureus og 1625 Magister philosophiæ, staaer i Universitetets Matricul, i begge Aar, antegnet som Rector i Kolding.
126. 27. Hertil kunne vi endnu føie Brødrene Jens og Niels Kolding, Præster ved Orlogskibene Justitia og Benden i Krigen med Sverrig fra 1709 til 1715. Den første har beskrevet denne Krig paa Vers i sin saakaldte Svekranse.
132. 20. Følgende Disciple fra Kolding-Skole eller Privatdimitterede fra Kolding ere optagne som Borgere ved Kjøbenhavns Universitet fra 1612 til 1845. Vi ville beholde deres Navne paa Latin som de staae anførte i Universitetets Matricul.

Ao.

1612. Olaus Petri.
—13. Johan Martini, Henricus Tychonis.
—14. Claudius Jani.
—17. Thomas Johan.
—18. Michael Johan. Helmechus Andreae.
—19. Thomas Nicolai Coldingensis. Martinus Petri Coldingensis baccalaureus philos. factus est, item Ansgarus Jani Bucchius Coldingens.
—28. Nicolaus Svenonis, Johannes Thomæ.
—30. Albertus Jacobæus.
—35. Andreas Laurentii.
—42. Andreas Thomæ Noesius.
—44. Ebberus Nicolai, Jacobus Simonis.
—45. Jacobus Tychonis.
—54. Petrus Bucchius.
—67. Ernestus Jani Norvagus, Ivarus Christierni Gamstius.
—69. Malthesius Junghans.
—70. Jeremias Anscharius, Laurentius Lambertus Forstrup, Paulus Camuti Berberg, Japetus Nicolai Coldingensis, Johannes Nicolai Paludanus.
—72. Georgius Grimstrupius, Johannes Berthus, Johannes Eltangius. Johannes Holmius, Ericus Andreae.
—73. Jacobus Christiern.
—74. Paulus Matthias Bucchius, Johannes Nicolai Lundæus, Janus Matthiæ Hundevad.
—75. Chriatianus Borrichius, Benedictus Funckius Castenii filius.

1679. **Matthias Christiani Humbletius, Laurentius Brorsonius.**
- 82. **Nicolaus Jani Bucchius, Jeremias Johannis Wolffius.**
- 84. **Baggæus Georgius Junghans, Christianus Henrici Neumann, Petrus Jani Bering, Janus Severini Egtvadius.**
- 85. **Nicolaus Friisius.**
- 86. **Jacobus Jonæ Buchius, Jacobus Jani Buchius, Severinus Jacobi Lintrupius, Fredericus Christianus Faust.**
- 87. **Erasmus Severini Egtvadius, Thomas Severini f., Ivarus Erici f.**
- 88. **Johannes Severini, Laurentius Tobix.**
- 90. **Georgius Axellii, Christianus Pauli Østergaard, Bernhardus Oligeri Falencamp.**
- 92. **Casparus Clementis, Petrus Jani Bering.**
- 93. **Petrus Stauningius, Severinus Stauningius, Zacharias Klit, Petrus Johannis.**
- 94. **Christianus David Ansharii Foss., Thomas Müller.**
- 95. **Thomas Montanus, Clemens Smith.**
- 96. **Janus Severini Loumannus.**
- 97. **Paulus Nicolai Hiarupius, David Laurentii Fossius.**
- 98. **Gerhardus Langemach, Christianus Nicolai Busch, Henricus Jernæus, Fredericus Lemeier.**
- 99. **Martinus Loumannus, Christianus Christiern Lintrupius, Janus Severinus Helmius, Jacobus Salomonis Lund, Janus Christiani Bindebal.**
1700. **Conradus Johannis Colderupius, Laurentius Matthix Bagge.**
- 02. **Thomas Andreas Wendelinus, Petrus Olai Hegelundius, Petrus Udsonius.**
- 03. **Janus Japeti Coldingius, Petrus Paludanus.**
- 04. **Nicol. Christiani Tondboe, Johan Nicolai Nygardus, Janus Jani Flyvius, Janus Jani Beringius.**
- 05. **Manasses Georgii Orderupius, Jacobus Joh. Brugmannus.**
- 07. **Nicolaus Petri Toxonius, Joh. Joh. Paludanus, Nicol. Joachim. Buchovius, Janus Rasch.**
- 08. **Georgius Chronius, Falco Alexandri, Andreas Flye Coldingensis, qui Kiloniensis antea fuerit.**
- 09. **Janus Rasch, Matthias Ovenius, Henr. Christophorus Butzovius.**
- 11. **Manasses Erasmi Sagerus, Lago Petri Aquilotilius.**
- 13. **Fredericus Johannis, Severinus Christiani**

- Svenstrup, Christianus Wilhelmi Jani Lundius, Severinus Andreæ Bruun.
1714. Nicolaus Erasmi Lassenius, Thuanus Christianus Benedicti Tranbergius.
- 16. Udæus Severini, Thomas Joh. Fossgravius, Anscharius Christierni Svenstrup.
- 19. Johannes Petri Storm, Severinus Petri Storm, Janus Petri Storm, Fred. Falconis Facoppidanus.
- 20. Laurentius Petri Winding.
- 21. Johannes Gristenius.
- 22. Fredericus Pauli Hygum.
- 23. Joh. Fred. Christiani Lund.
- 28. Martinus Bahnsen, Andreas Jacobi Schelde, Georgius Castrup.
- 30. Michael Grimstrup, Christianus Humblet, Christophorus Sondergelt.
- 32. Jacobus Beringius, Petrus Rytzov, Janus Bøgvad, Theodosius Blehre, Otto Svensonius, Janus Jacobi.
- 34. Thorchillus Thorbrøgger, Thomas Johannides, Laurentius Wallerøe, Janus Find.
- 35. Severin Michael Brasch.
- 36. Christianus Brasch, Matthias Banche.
- 37. Petrus Snitcher, Johannes Christophorus Neuchs, Zacharias Pohl.
- 38. Ovenus Broch.
- 39. Nicolaus Randulphus, Ebbo Ovenus, Johannes Flye, Envaldus Petrus Holst, Aradius Petrus Engvarius, Johannes Petri, Gerhardus Londemann, Petrus Mulvad Billeschou.
- 41. Georgius Fredericus Riis, Joh. Henrici fil. Neuchs, Jacobus Joh. fil. Steensen, Janus Laurentius Broagger, Laurentius Foss, Davidis fil., Nicolaus Petri fil. Føns, Petrus Martini.
- 44. Arvidus Riis, Christianus Styrckel, Christianus Thonhoe, Joh. Laurentii fil. Bruun, Laurentius Albertinus Allerup, Matthias Bering, Petrus Selmer, Petrus Bering.
- 45. Laurentius Stallknegt, Michael Petri f. Bruun.
- 46. Bartholus Bartholi fil., Laurentius Resen, Laurentius Thura, Laurentius Grundahl, Matthias Pobel, Ulricus Selmer.
- 48. Henricus Garboe, Johannes Thurah, Johannes Christianus Neuchs, Johannes Wonsild, Severinus Kierulf.
- 49. Christiernus Spleth, Claudius Brandt, Christophorus Sølling, Ericus Binderup, Jehan-Ludovicus Langelou.
- 50. Fredericus Neuchs.

1751. Ivarus Stub, Janus Høstmarch, (e privatis)
Thomas Wonsild.
- 52. Christianus Ludovicus Johannides, Laurentius Wisbech, Severinus Tang.
- 53. Daniel Grundahl, Nicolaus Toxenius, Paulus Gothofredus Wissing, Petrus Gommeri f., Petrus Jani Dons.
- 54. Christianus Meinche, Christophorus Licht, Johannes Christianus Fogh, Nicolaus Grunne!.
- 55. Johannes Christianus Saxe (e priv. Cold.)
Otto Dietericus Møller, Severinus Tang.
- 56. Johannes Laurentii Bruun, Petrus Christiani Rhode, Severinus Haar.
- 58. Jacobus Buch, Janus Severini Thorbrøgge,
Janus Christophorus Lucht, Nicolaus Wonsild.
- 60. Ansgarius Storm, Christianus Stellwageu,
Georgius Egtved, Johannes Eskillus Møller,
Joachinus Haar, Michael Laasbye, Petrus
Andreas Wittendorph.
- 61. Georgius Ørbech, Thorchillus Thorbrygge.
- 63. Erasmus Bloch, Gregorius Philippus Holm,
Johannes Otto Haar, Laurentius Andreas
Bakke, Nicolaus Hoyrup.
- 64. Christianus Ørbech, Janus Pauli fil.
- 65. Erasmus Georgius Rasmussen, Thomas Martinus Braem Galschiøtt.
- 67. Johannes Galschiøtt, Jacobus Brøgger, Martinus Therinanni.
- 68. Christianus Lindam, (e priv. Cold. cum test. Rect.)
Petrus Oligerus Lindam (e priv. Cold. cum test. Rect.)
- 69. Jacobus Laurentii Aagaard, Petrus Satterup,
Severinus Hoyrup.
- 71. Canutus Tang, Christianns Roland, Georgius Johannidis, Petrus Johannis Jacobæus.
- 73. Paulus Jacobi Satterup, Johannes Petrus Johannidis.
- 75. Casparus Fredericus Junghans, Johannes Christophorus Eilertz, Johannes Bakke.
- 76. Janus Lintrup.
- 78. Balthazarus Giørtz, Johannes Christianus Möhl,
Laurentius Aagaard, Matthias Scherning,
Nicolaus Andersen, Severinus Seidelin, Johannes Henriens Bakke.
- 75. Christianus Krag, Franciscus Nic. Lund,
Gerhardus Henr. Winther.
- 80. Andreas Søborg, Johannes Sever. Kleist.
- 81. Canutus Storm Friis, Johannes Høxbroe.
- 82. Janus Høstmark Binderup, Joachim Fogh,
Janus Adeler Vind,
- 83. Petrus Winther,

Ao.

1784. Martinus Bihlmann.
- 85. Ericus Frid. Sølling, (e priv.) Fred. Boe Baggesen, Gerhardus Steenstrup, Nicolaus Høstmark, Nicolaus Satterup, Petrus Sølling.
- 86. Henricus Bruun, Johan. Ernest. Diechmann (e priv.) Johannes Høxbroe (e priv.)
- 87. Janus Snitker, Johannes Wissing, Joachim Otto Schach From, Joh. Georg. Høxbroe, Stephanus Møhl.
- 88. Joachim Salthoug.
- 89. Canutus Aagaard, Joh. Møller Bruun, Joh. Fabricius, Joh. Resen Steenstrup, Janus Jørgensen, Joh. Steinfeldt.
- 91. Manasse Tøxen, (e priv.) Petrus Bruun, Paulus Steenstrup, Petrus Dastrup, Thuro Sørensen.
- 93. Adamus Sager, Halvarus Søeborg, Henricus Nicolaides Bruun, Laurentius Sattrup.
- 94. Canutus Christianus Storm, Fredericus Ludovicus Salthoug, Fredericus Raedisch.
95. ~~Christianus Fridericus Kirkhoff~~ Christianus Frid. Ploug, Johan Bertram Trøjel (e priv. Cold.)
- 96. Georg Jacobsen, Janus Walther, Severinus Salling.
- 97. Christianus Christensen, Christianus Beck, Christ. Joh. Winther, (e priv.) Frid. Joh. Dunckan, Joh. Storm, Thomas Møller.
- 98. Georgius Jørgensen, Isaacus Wass, Nicol. Worch.
- 99. Andreas Ivari Friborg, Christianus Evaldus Bastrup, Janus Petersen, Petrus Lecrager, Svend Aagaard.
1800. Claudius Becher, Canutus Storm, Gottfried Fibiger, Nicolaus Mølbye, Olaus Bagge.
- 01. Michael Nielsen.
- 02. Anscharius Storm, Chr. Olsen, Chr. Seest.
- 03. Chr. Humblet Wisbech, Matthias Bramsen.
- 04. Fred. Chr. Diechmann, (e priv. Cold.) Parmo Carolus Petersen.
- 06. Janus Georgius Fyhn, Johannes Christianus Schultz.
- 10. Laurentius Jacobi Aagaard, Joachim. Malling, Severin. Henric. August. Raaschou.
- 11. Thomas Thomsen Bruun.
- 15. Ulricus Sechmann Boesen, Petrus Albrecht Raaschou.
- 16. Johannes Brøchner Blicher, Ludovicus Wincentius Hein, Georgius Jürgensen, Joachimus Otto Voigt.
- 17. Fredericus Boesen.
- 18. Ernestus Lago Petersen.
- 19. Petrus Høxbroe, Christianus Augustus Jürgensen.
- 20. Paulus Moth Thestrup Nørgaard (e priv. Cold.)
- 21. Alexander Dessauer, Janus Friis, Steno Friis, Petrus Jürgensen, Petrus Ulricus Fredericus Schiøtt, Janus Victor Christianus Westengaard.
- 22. Fredericus Wilhelmus Guldbrand Storm.
- 23. Andreas Jacobi Crucau Aagaard, Jacobus Fredericus Aagaard, David Borgen, Johannes Ferdinandus Seba-

Ao.

- stianus Carlsen, Christophorus Sølling Høxbroe, Christianus Bagge Plesner, Tycho Fredericus Wesenberg.
1824. Alexander Johannes Henricus Brandt, Enoch Christianus Krarup.
- 25. Joachimus Otto From Lund, Paulus Didericus Muth Rasmussen, Augustus Guilielmus Schouboe, Petrus Andreas Fredericus Theilade, Svend Felding Rasmussen.
- 26. Laurentius Casbjerg Bergenhammer, Christianus Petrus Nicolaus Brandt, Andreas Ludovicus Løwe, Augustus Petrus Raaschou.
- 27. Petrus Christianus Berg, Didericus Christianus Blicher, Janus Blicher, Johannes Meden Brøchner, Petrus Lund, Petrus Sveistrup.
- 28. Severinus Vedege Blicher, Joseph Dessauer, Fredericus Guilielmus Høgh, Carolus Emilius Høxbroe, Andreas Jürgensen, Nicolaus Henricus Jørgensen, Nicolaus Petrus Jørgensen, Janus Fredericus Løwe.
- 29. Georgius Henricus Cronberg, Erasmus Jørgensen, Christianus Krarup, Christianus Laurentius Lautrup, (e priv. Cold.) Parmo Carolus Ploug, Casparus Guilielmus Smith, Ludovicus Augustus Smith.
- 30. Lorentz Berg, Franciscus Jürgensen, Janus Petersen, Petrus Christianus Petersen (e priv. Cold.) Fredericus Walther.
- 31. Georgius Christianus Gravenhorst, Ditlevius Carolus Hoskjær, Ernestus Fredericus Jørgensen, Nicolaus Henricus Jørgensen, Carolus Christianus Mønster, Fredericus Christianus Augustus Westengaard.
- 32. Carolus Berg, Christianus Balthasarus Krarup Bergenhammer, Jacobus Buntzen Jürgensen, Johannes Christianus Junius Nicolaus Balthasarus Krarup Sveistrup.
- 34. Matthæus Petrus Brøchner Bergenhammer, Christianus Petrus Nicol. Gade, Johannes Kruse, Olaus Nielsen.
- 35. Janus Matthias Johannes Præben Bøving, Andreas Christianus Fürchtegott Gellert Iversen.
- 36. Fredericus Ludovicus Vaupell.
- 40. Johannes Jacobus Bruun, Henricus Carolus Guilielmus Find, Johannes Walgard Steingrim Finsen, Johannes Henricus Laurentius Grønlund, Gerhardus Christianus Ploug.
- 41. Sorenus Hilmar Steinthor Finsen, Janus Hastrup, Petrus Henricus Kastrup, Augustus Ericus Fredericus Carolus Møller, Guilielmus Michael Christianus Oxenbøll, Christianus Theodorus Vaupell.
- 42. Guilielmus Augustus Theodorus Ingversen.
- 43. Janus Petrus Karmark Bruun, Carolus Christianus Hovitz Grønlund, Petrus Nicolaus Kjær, Guilielmus Laurentius Vaupell.
- 44. Johannes Petrus Olivarius, Petrus Nicolaus Petersen.
- 45. Jacobus Marius Elieser Christianus Gad, Paulus Kragh.

Side. Linie.

152. 30. Kolding Skole er just ikke udtryffeligen nævnet iblandt de Skoler, hvori deslige Skuespil bleve opførte, dog er det høist rimeligt, at denne Skit ogsaa der har fundet Sted, siden den var almindelig og især siden Byens Borgemester havde oversat et af de yndede Stykker; i det mindste maae Skolens Disciple vist have været med at besætte disses mangfoldige Roller, naar de, efter Biskop P. Hegelunds Beretning, gaves i Ribe; Capelmesteren Arnoldus de Fine, som beboede Provstegaarden i Kolding, har vel ogsaa, ved sin Konst, hjulpet til at forhøie disse Præstationer i den musikyndende Konge Frederik den Andens Tid? (Om Skuespillenes Indhold og Udførelse, see M. L. Nathansons danske Folkkalender for 1848.)
177. 17. Hans Brødre, Præsterne i Bedsted og Medolden Niels og Broder Brorson (eller Brodersen) indkaldtes ligeledes i Narene 1734 og 1737 til at prædike for Kong Christian den Sjette paa Koldinghuus; den Første blev derefter Slotspræst paa Frederiksborg og Sognepræst i Hillerød og den Sidste, Stiftsprovst i Ribe og siden Biskop i Aalborg. (Disse tre Brødres udførligere Levnetsbeskrivelse findes i Brandts og Helwegs danske Psalmedigtning 2den Deel Side 362—369 og H. A. Brorsons desforuden i Scharlings og Engelstofts theol. Tidsskrift 1838, 2det Bds. 2det H. S. 119).
185. 4. Det gamle Raadhuus, opført 1609 af brugt Lømmerværk, som skal være kommet fra Wiuf-Hovgaard i Lehnsmanden Caspar Markdaners Tid, blev i 1740 repareret fra Grunden af paa Kirkens Bekostning og bestod af 16 Fag; i Kjelderens vare 10 Kamre til Arrestanter; den nederste Etage indeholdt Corps de Garde, Thing- og Raadstue m. m. i 6 Stuer og Kamre; i den øverste Etage var 1 Sal og 4 Kamre til Regimentsmunderinger, ved Siden af Raadhuset stod et Halvtag til Sprøitehuus og Raadhusets Idebændsel; Raadhuset var beprydet med Kongens, Stiftsbefalingsmandens og sal. Lehnsmand Markdaners Navne, samt med Byens Vaaben (Haandskreven Indberetning til Stiftsbefalingsmanden i Ribe Geheimeraad Dersø i Naret 1746 fra Borgemester og Raad i Kolding, opbevaret i det hist. archæologiske Archiv i Kjøbenhavn).
187. 16. Af en Benedict von Alvelde Hayes en Qvittang, dateret: Kolding 1389 til Dronning Margarete for 9000 Mark Lybft, som hun i dette Aar betalte og for hvilke hun havde pantsat Næsbyhoveds Slot. (W. Simonsens Borgruiner 1ste H.)
189. 22. Denne Dom faldt formeentlig i Anledning af en Klage, som var ført over Borgemesteren i Kolding Severin Skriver, fordi han havde taget nogen Markjord fra en Gaard og lagt den til en anden. Men Borgemesteren oplyste, at de 32 Marker, der laae til Kolding, hørte Byen til og at Borgemester og Raad havde fra Arilds Tid havt Magt over dem til Byens Bedste. (Rosenvinges Udvalg af gamle danske Domme 1ste Saml.)

Side. Linie.

205. 4. I August 1769 bortforpagtedes for Aarene 1770, 1771 og 1772 Consumtionen i Kolding for 3235 Rdlr. aarligen.
206. 3. Om Koldingaae hedder det i fornævnte Raadstueindberetning af 1746, at „den har sin Oprindelse fra Skoven strax vesten Døllerup og Nagbøl og tager sin Cours fra Vester til Øster, $\frac{5}{4}$ Miil i Længden, forbi Døllerup, Lunderstov, Bamdrup, Seest Mølle og Seest Bye paa den søndre Side, samt af denne Aae drivende Drabæks Mølle, Rolles Mølle forbi Hvolbøll, Eistrup, Paabye, Harthe og Kolding Bye paa den nordre Side, hvor den falder i Koldingfjord og underveis har taget imod Udløbet af Døllerup=See, Høselvad=Aae, Truds=Aae, Paabyestampemøllebæk paa den nordre Side og Seestmølleaae paa den søndre Side. — Til Kolding Bye hører ogsaae en liden Bæk, som har sin Oprindelse mellem Kolding= og Bramdrup=Marker, en halv Miil norden Kolding og løber i Sydøst mellem Bramdrup=Stov og Koldinghuus Dyrhave ned i Skovmølleedammen, derfra i Vester gennem Kolding Slotseng i Slotsøen og driver saaledes baade Skovmøllen og Slotsmøllen, som ligge strax østen for Kolding, hvorpaa den falder ud i Kolding Fjord.
215. 6. Med Hamborg Aagepost blev 1758 en jydsk Aagepost forbunden, som gik fra Haderslev gennem Kolding til Aalborg og tilbage igjen ad samme Vej.
218. 6. Denne Laurentius Branderi eller Brandere var siden Rector og Guardian i Ribe og opholdt sig tilsidst i Graabrødreklosteret i Roeskilde, hvor han døde. Han havde i 28 Aar ivrigt, endog med Livsfare, reformeret 11 af de 29 Graabrødreklostere i Danmark, som stode under Proviudstjalministeren, Broder Avos Overopsyn (Behrmans Beftr. af Roeskilde S. 183).
219. 12. Denne Tegllade bortskjødedes til velb. Oluf Nielsen til Balløe (efter Copiestjødets i Raadhuusarchivet).
239. 16. Byens Marker strække sig i Sønder fra Dalbye Aae og Bonfild Mark, i Vester, fra Seest=, Koldinghuusslots= og Harth=Marker, i Nord, fra Raadevads og Bramdrups Marker, i Øster, fra Bramdrupstov og Koldinghuusslots Marker, samt Koldingfjord og Evedsmark. Ialt er Længden fra Sønder til Nord $1\frac{3}{4}$ Miil og Bredden fra Øster til Vester imellem $\frac{1}{8}$ til $\frac{3}{8}$ Miil. (Fornævnte Indberetning fra Magistraten i Kolding 1746.)
247. 25. I Aaret 1746 fandtes i Harhemaarer store Stykker Egetømmer i et Hul og Kjendetegn af gamle Grøfter, som Levninger af Saltværket.
249. 16. Lehnshforfatningen i Dannemark, især med Hensyn til Hertugdømmet Slesvig, saavel som Kong Baldemar Erikssens Forordning (Constitutio Waldemariana), der nu ikke existerer og den Clausul i samme: „Ducatus Suder-Jucie regno et coronæ Dacie non uniatur, ita quod unus sit dominus utriusque“ m. m., hvorpaa de saa kaldte Schlesvigholsteinere, i vore Dage, grunde og forfægte deres Eiendomsret til Hertugdømmet Slesvig udvikles og oplyses i P. R.

Side. Linie.

- Anchers samlede Skrifter 3die Deel S. 252 til 446 og senere i L. S. Navnes Samlinger af Breve om det slesvigholst. Køre.
260. 3. Den for sin Gudsfrugt, Lærdom, Duelighed, Arbeidsomhed og Gavnildhed berømte Rigsraad Erik Krabbe var iblandt de Rigsraader, som 1558 gennemsaae paa Koldinghuus Kong Christian den Tredies Reces. Han havde ogsaa oversat Kong Baldemars jydsk Lov paa Høitydsk og tilegnet Kong Christian den Tredie denne Oversættelse den 12te Julii 1557 (K. Anchers jur. Skr. I, S. 371).
264. 19. No. 1590 den 14de August besørgees paa Koldinghuus af Kong Christian den Fjerde og Rigens Raad en nye forbedret Udgave af Kong Baldemars jydsk Lov. (K. Anchers jydsk Lovb. 1783.)
278. 6. No. 1765 i October mødte Generaladmirallieutenant Grev Frederik Dannefsjold Samsøe i Kolding, for der at modtage Kong Christian den Syvendes per procura formalede unge og smukke Dronning Caroline Mathilde, Prindsen af Wales Friederich Ludwigs yngste Datter.
281. 16. No. 1848 fornyedes Striden om Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland, som for 600 Aar siden, da Slottet Koldinghuus opbyggedes, og forinden opkom imellem Brodrene Erik Plougpenning og Hertug Abel. — Hertug Christian Carl Frederik August af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Augustenburg paastod nu Hertugdømmet som sin Eiendom og forsøgte at tiltvinge sig denne, efter alle uomtvistelige historiske Documenter, Dannemark medrette tilhørende Proviinds, deels ved en Skare trolose Slesvigere, som, bearbejdede og vildlede af danske Forrædere, vare afdragne fra deres retmæssige Konge og deels ved en Mængde preussiske og andre fremmede Tropper og Frivillige, som han fik ført ind i Landet. Kong Frederik den Syvende trængte med en Deel af sin modige og kraftfulde Hær Fjenderne tilbage fra Apenrade, Flensborg og fl. St. som han holdt besat, ja indløb sig endog ved Slesvig paa Paaske dag den 23de April i en uafbrudt 8 Timers Kamp mod en i Troppesantal overlegen Styrke; vor Armee maatte vel omsider vige for Overmagten, men bestod med Hæder. Nu trængte Preusserne under General Wrangel (et fra 1658 mærkeligt Navn) frem mod Nord, drog den 2den Mai over Koldingbro ind i Byen og besatte den. Til Troppernes Forpleining forredes daglig betydelige Provisioner, men det som satte Kronen paa Generalens ublue Fordringer var den, vistnok efter Hertugens Broder Prinds Frederik af Augustenburg-Noers Befaling, under 18de Mai udstrevne Brandskat paa 2 Millioner Specier, som Jyderne skulde betale til den 28de s. M. eller, i Manglende Fald udsættes for Fjendernes voldsomme Behandling.⁽¹⁾ Men Bladet vendte sig og Preus-

(1) Ifølge en Optegnelse, jeg har seet, maatte dagligen udredes: 4200 Pd. Brødt, 1050 Pd. Riis eller 1400 Pd. Gryn, 300 Pd. Salt, 550 Pd. Smør eller 1050 Pd. Fæst, 1000 Flasker (750 Potter) Brandevin, 1000 Stykker Cigarer, 800 Pd. Tobak eller 20,000 Cigarer, 25 Pd. Sukker, 90 Eder.

ferne sit Hæstværk forinden, thi den 25de Maii brøde de pludseligen op og forlode over Hals og Hoved Kolding og de andre af dem besatte Byer, hvilket en alvorlig Trusel fra en europæisk Stormagt skal have bevirket. Saaledes bleve da disse ubudne og besværlige Gjæster ligesom blæste bort fra Jylland og denne Provinds befriet fra en i flere Henseende trykkende Byrde. „For de Fleste af os,“ hedder det i en Beretning fra Kolding, „var deres Dphold her en saa piinlig Tid, som vi aldrig havde troet at skulle opleve. Vi vare som Fanger afslaarne fra den øvrige Verden og berøvede Alt hvad der i sliq en sørgelig Tid kunde tjene til at styrke Sindet og opretholde Haabet, undtagen Til- liden til Gud og vor retfærdige Sag. Vi ængstedes for Fædrelandets Skjebne, harmedes over at see Fjenderne som Herrer i vor Bye, foragtelige Forrædere som Tiedemann og Consorter at gaae her omkring og komme til Preus- serne i vore Huse, uden at vi havde Magt til at kaste dem paa Dørene; vi harmedes over at see vore Medbrødre, Bønderne, ligge Nætter og Dage paa Pladser og Torve, med deres Heste og Bogne, for at kjøre, efter den ofte haarde og bydende Fjendes Befaling. Mange af os savnede Familielivets Dymuntring og Trøst, fordi vi havde bort- sendt vore Kjære fra en Egn, som kunde ventes at blive Krigens Skueplads. — Det vilde dog være uretfærdigt ikke at indrømme, at de preussiske Tropper, i det Hele taget, have overholdt en god Disciplin, ja, som Fjender be- tragtede, endog opført sig meget stifteligt, imidlertid mangle dog ikke Exempler paa det Modsatte. Paa flere Steder requirerede Fjenderne varm Mad tre Gange dagligen, invi- terede Gjæster hos sig paa deres Værters Bekostning, be- stillede Couverts, anordnede Spisetiden o. s. v. De Comman- derendes Forbringere vare, som bekjendt, ingenlunde beskedne eller billige; den fra „das große deutsche Vaterland“ sendte Armee fandt det ikke engang passende at betale Liig- kisterne til deres egne Døde, men tvang Communerne dertil. — — Meest mærkelig var Stemningen hos de preussiske Tropper imod deres egen Regjering og imod Berlin. Af mangfoldige Officierer og Soldater hørte man yttre, at de langt hellere vilde gaae hjem og tugte deres egen Pøbel, end her føre en uretfærdig Krig.“ — Nu have de fjendt- lige Tropper atter nærmet sig den norrøyske Grændse og Armeerne, i liden Afstand fra hverandre, autaget en truende Stilling nord og syd for Jyllands Rubicon, Kongeaaen.

3.	33.	Lymesby læs: Lymesby
8.	35.	vorsørgee I. vorsorgen
10.	5.	Fontainen I. Fontainen i
14.	2.	og I. XII.
22.	3.	numeer I. nu meer

Harve, 4500 Vd. Hø, 5400 Vd. Halm. Senere forlaanetes ogsaa 6000 Vd. Bindsaaleleder og 2000 Skjorter. — Efter en løselig Beregning have samtlige Requisitioner til 20 å 25000 Mand fjendtlige Tropper, hvormed Jyl- land fra 5te til 25de Maii besværedes, udgjort en Pengerærdi af 300,000 Rbd.

Side.	Linie.	
22.	11.	nart l. snart
23.	20.	fad l. af
26.	15.	iniquo l. suopte
27.	20.	Rbb l. Rbl
30.	37.	for l. hos
33.	38.	forði l. „forði
33.	25.	Difelering l. Defilering
36.	42.	Embedsmand l. siden Embedsmand — Lehnsmænd l. Lehnsmænd
40.	6.	Begge de første Commata udslettes
41.	13.	tilegnebe l. skal have tilegnet
44.	8.	1633 l. 1653
46.	22.	Det ene som udslettes
47.	7.	Herz l. senere Herz
48.	19.	Tje l. Tjenere
52.	13.	A 3 l. B 2.
56.	22.	Punctum udslettes
61.	6.	exerquit l. exercuit
64.	21.	Maria l. Mariæ
70.	29.	Semicolon udslettes
72.	7.	flaaer l. flaae
73.	2.	Epithapiet l. Epitaphiet
73.	13.	tvende l. trende
75.	20.	Munkebogstaver l. ulæselige Characterer
75.	35.	vos l. nos
76.	5.	Det ene H udslettes
84.	25.	Balders i Durdalen l. Durdal, Ulnæs m. fl. i Balders District.
85.	27.	Erfaredes l. erfaredes
86.	14.	gaaer l. gaves
92.	17.	Matte l. Mette
96.	19.	anstistitum l. antistitum
105.	17.	en l. „en
108.	33.	Pand l. Pandt
112.	27.	blevne ere l. ere blevne
113.	20.	1785 l. 1758
128.	14.	Epitaphi l. Epitaph i
133.	26.	Rolbing l. i Rolbing
134.	15.	; l. '3
135.	2.	9 l. '3
136)		
til)	...	Rbb l. Rblr
143)		
152.	21.	Sea l. Sera
152.	30.	ogfaa l. vist ogfaa
153.	23.	Tigau l. Tigu
153.	42.	W l. H
154.	23.	Stædet l. Stedet
156.	6.	(m. m.) l. (m. m.)
159.	18.	udgoat l. udgaaet
159.	21.	Rolbinghuus. l. Rolbinghuus,
159.	22.	Børn, l. Børn;

Side. Linie.

160. 1. lærde I. lærte
 162. 26. indeslutter I. indesluttede
 169. 14. vortil I. hvortil
 171. 5. Det sidste de udgaaer
 171. 10. 145 I. 145 Rdlr
 177. 16. samme I. næste
 177. 17. i Ribe og Aaret derpaa til Biskop i Aalborg I. og 1741 til Biskop i Ribe
 196. 40. Koldin I. Kolding
 209. 9. faste I. faste
 224. 28. hvor I. sees
 225. 36. dapi I. dapi
 232. 13. Haandværks I. Haandværks
 232. 19. Arbeide I. Arbeide
 233. 2. befale I. befale
 234. 2. forringet I. forringet
 234. 5. Hofmann I. Hofmann
 234. 8. Kjøbesthavn I. Kjøbenhavn
 234. 23. Landet I. Landet,
 245. 2. indeulleede I. indrullerede
 253. 33. for I. for
 260. 9. orth i I. forthi
 265. 17. 4594 I. 1593
 267. 22. Clarisse I. Clerisse
 268. 18. Danisboe I. Damsboe
 268. 29. Helvederi I. Helvaderi
 270. 3. Rendsborg I. Rendsborg
 271. 5. og andre Steder hvor Navnet Wrangel forekommer I. Wrangel.
 273. 20. Gardes I. Garde
 273. 30. Batterie I. Batterier
 278. 4. , sættes efter Raben
 279. 7. , sættes efter Løsning
 280. 17)
 og) deres I. deres egne
 18)
 284. 5. omslag I. opslag
 288. 6. Biskoppen I. Biskoppen i Ribe
 289. 5. Forstanderskab I. Forstanderskabet

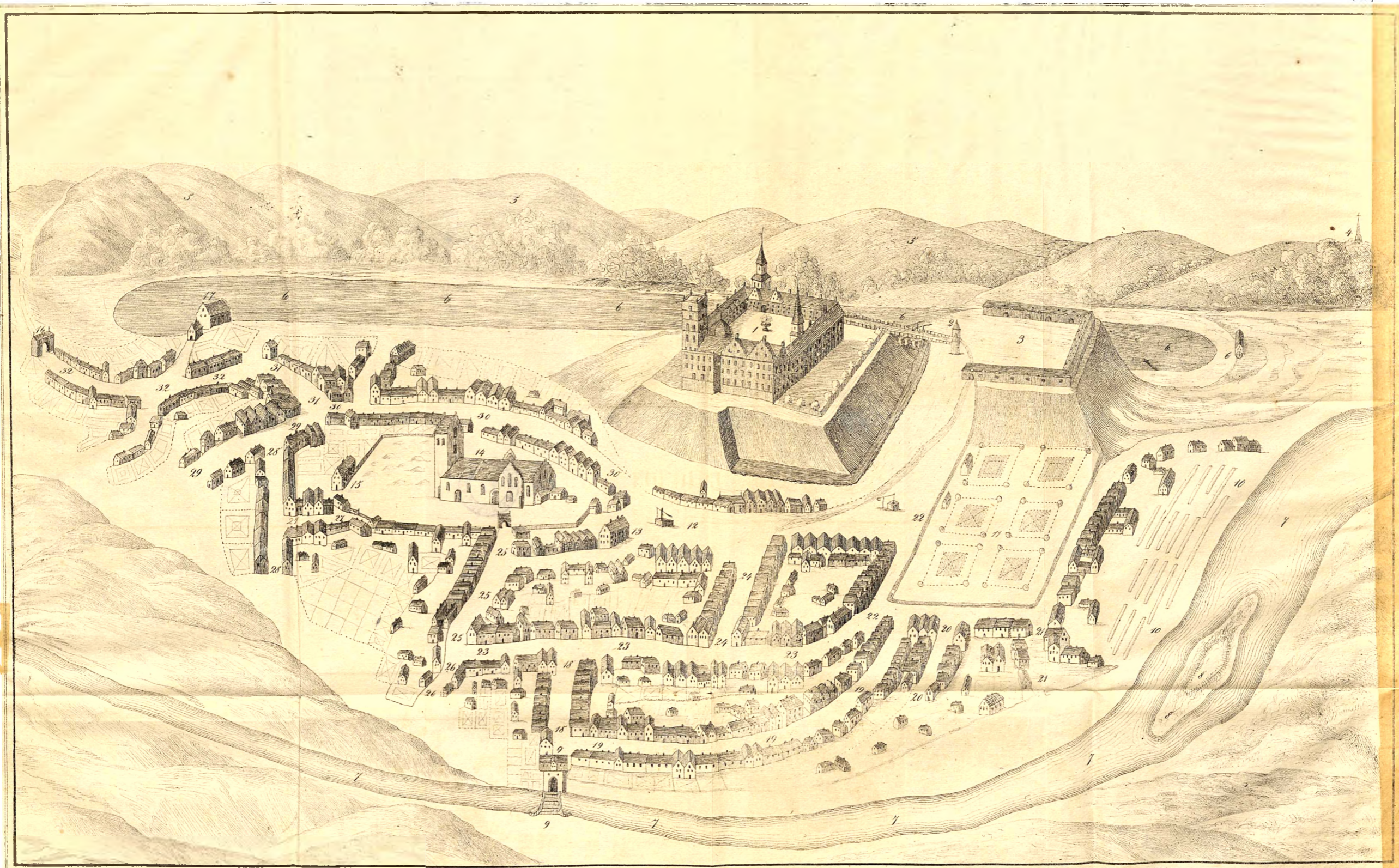
Bilag.

Side.

1. 9. denas I. densas
 1. 20. uci I. ubi
 2. 30. Frigisset I. Fregisset
 3. 3. Cymodocequæ I. Cymodoceque
 3. 6. Sufucli I. Sufulci
 3. 36. nectum I. necum
 6. 19. abis I. abi
 7. 30. conciliarijs I. consiliariis
 7. 32. Det sidste Comma udslettes.

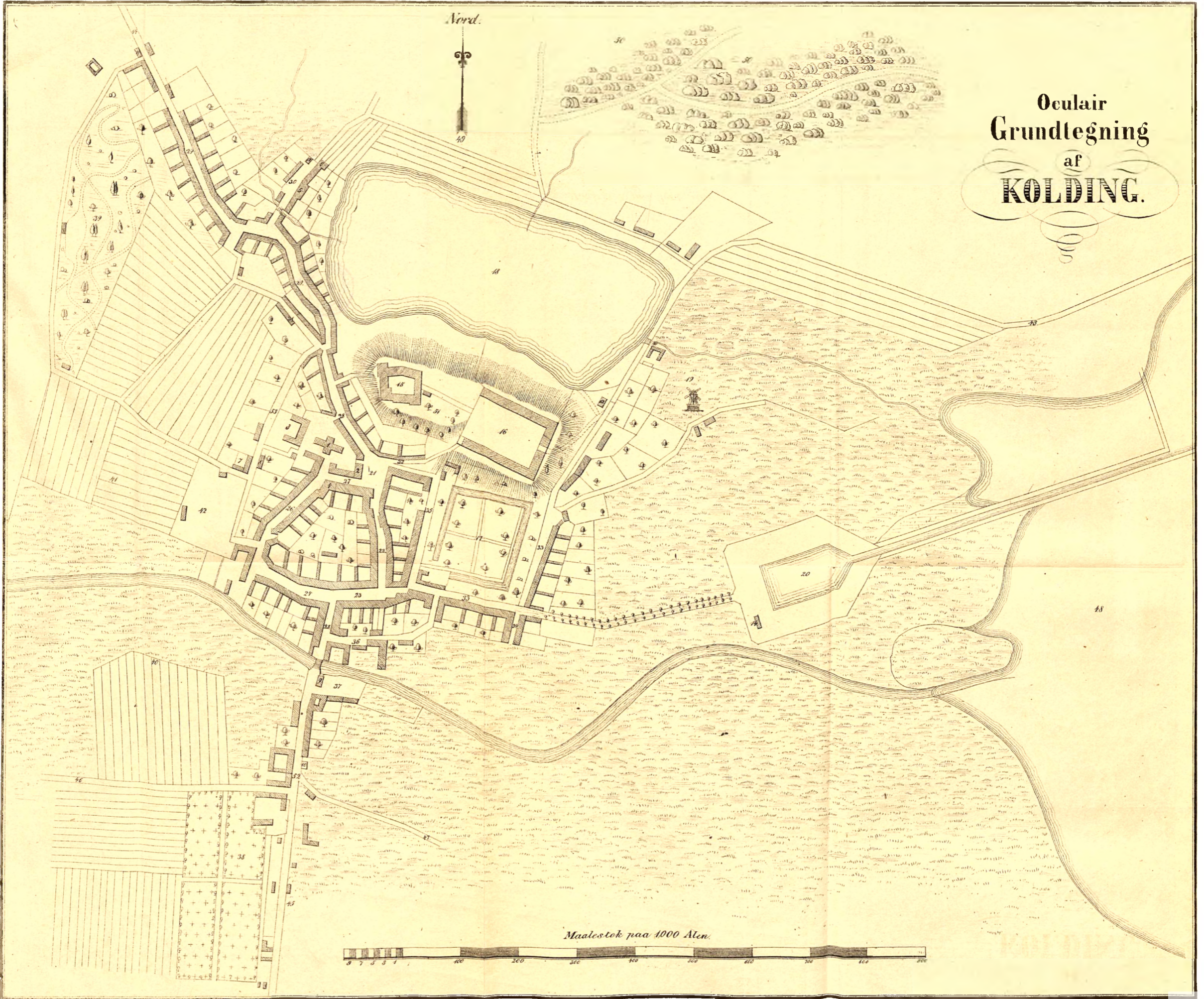
*Ex museo illustris et generosi Dni:
D. Henrici Ranzovii Producis Cimbrici & c.*

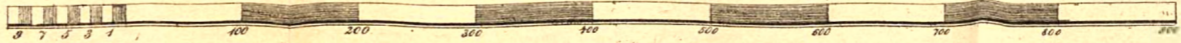
KOLDING 1677.

Oculair Grundtegning af KOLDING.

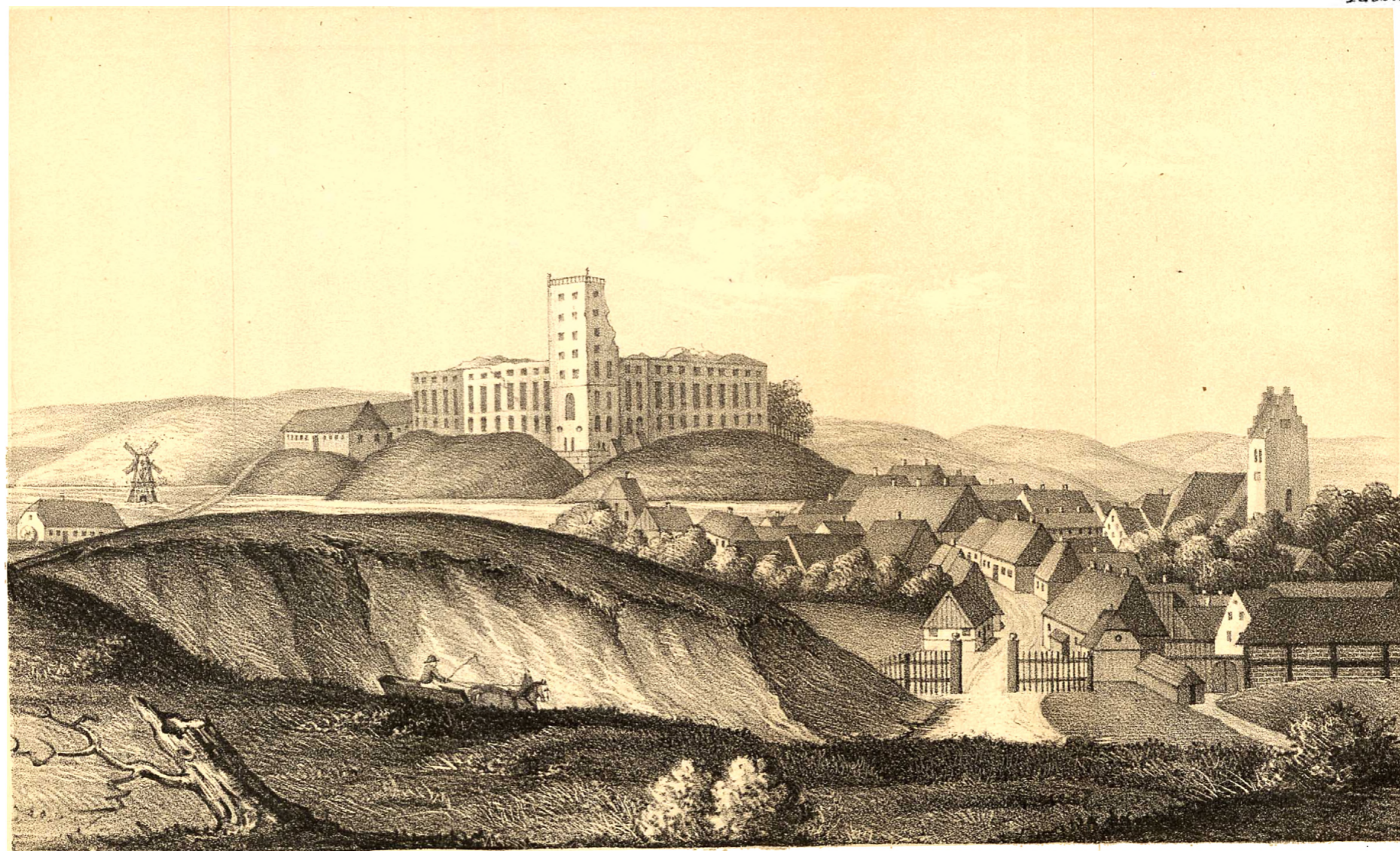
Nord.

Maalestok paa 1000 Alen.

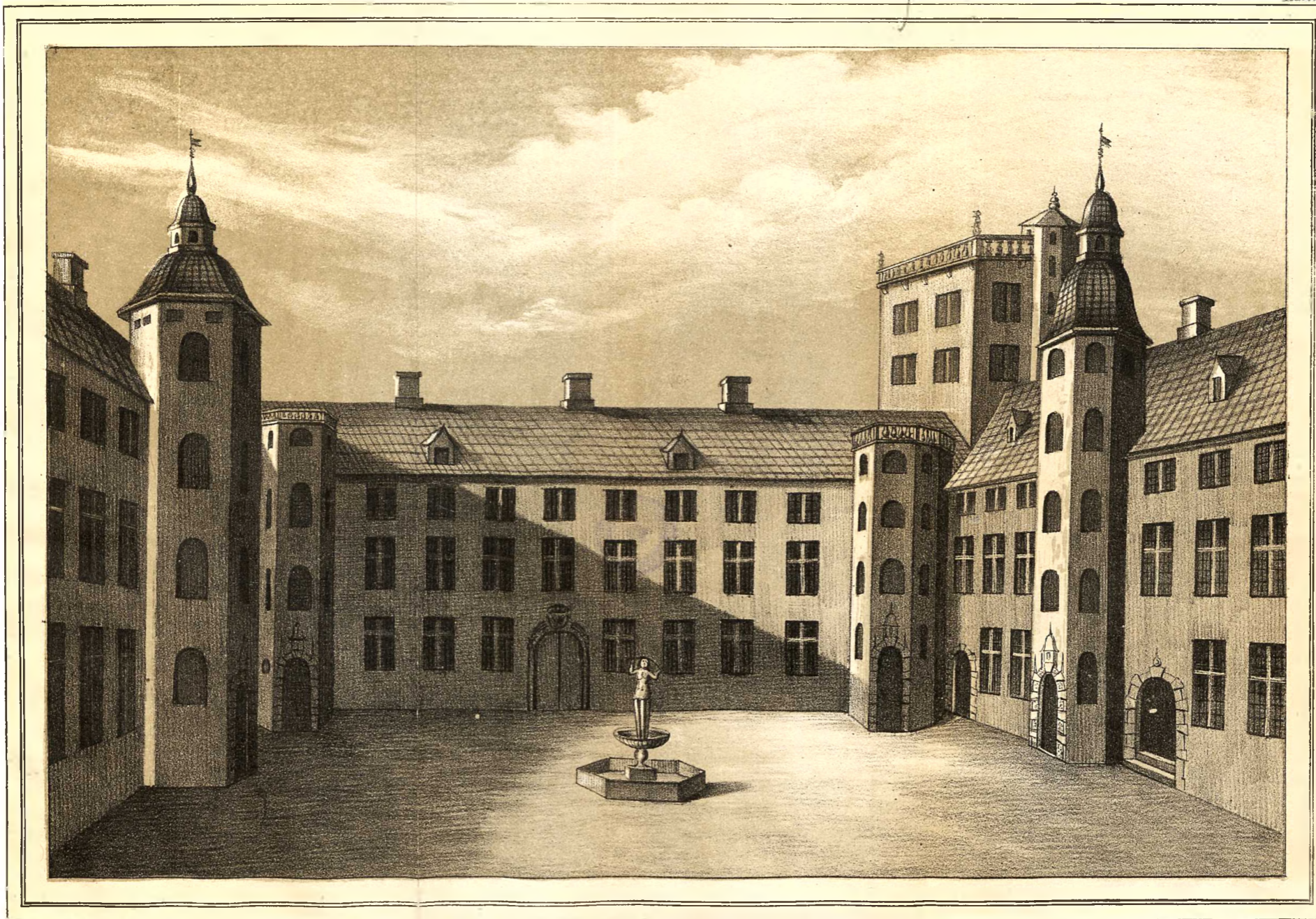
Tab. IV.

L. E. E. del.

F. H. H. sculp.

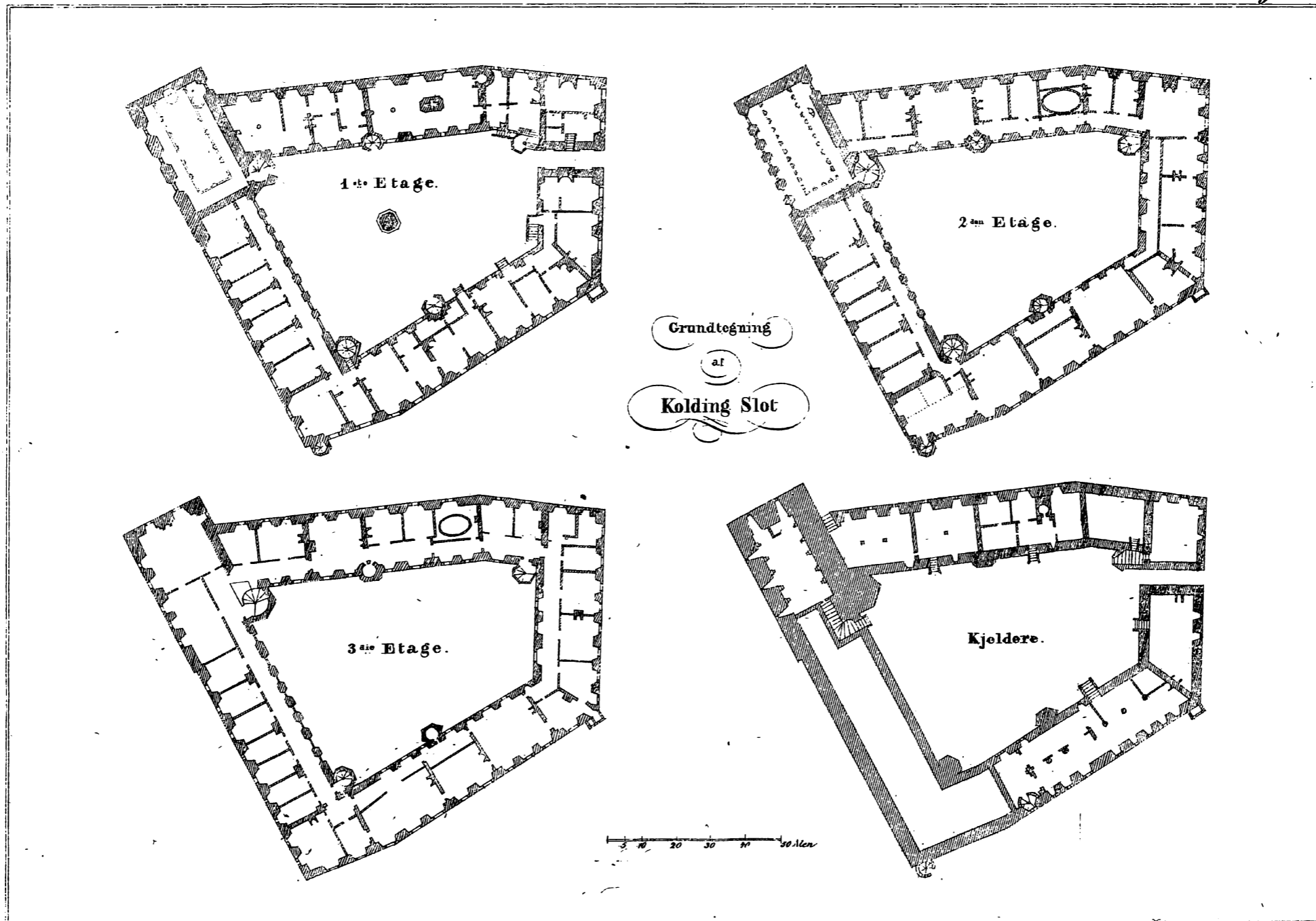
KOLDING.

J. J. Egen del.

Slotsgaarden i Kolding.

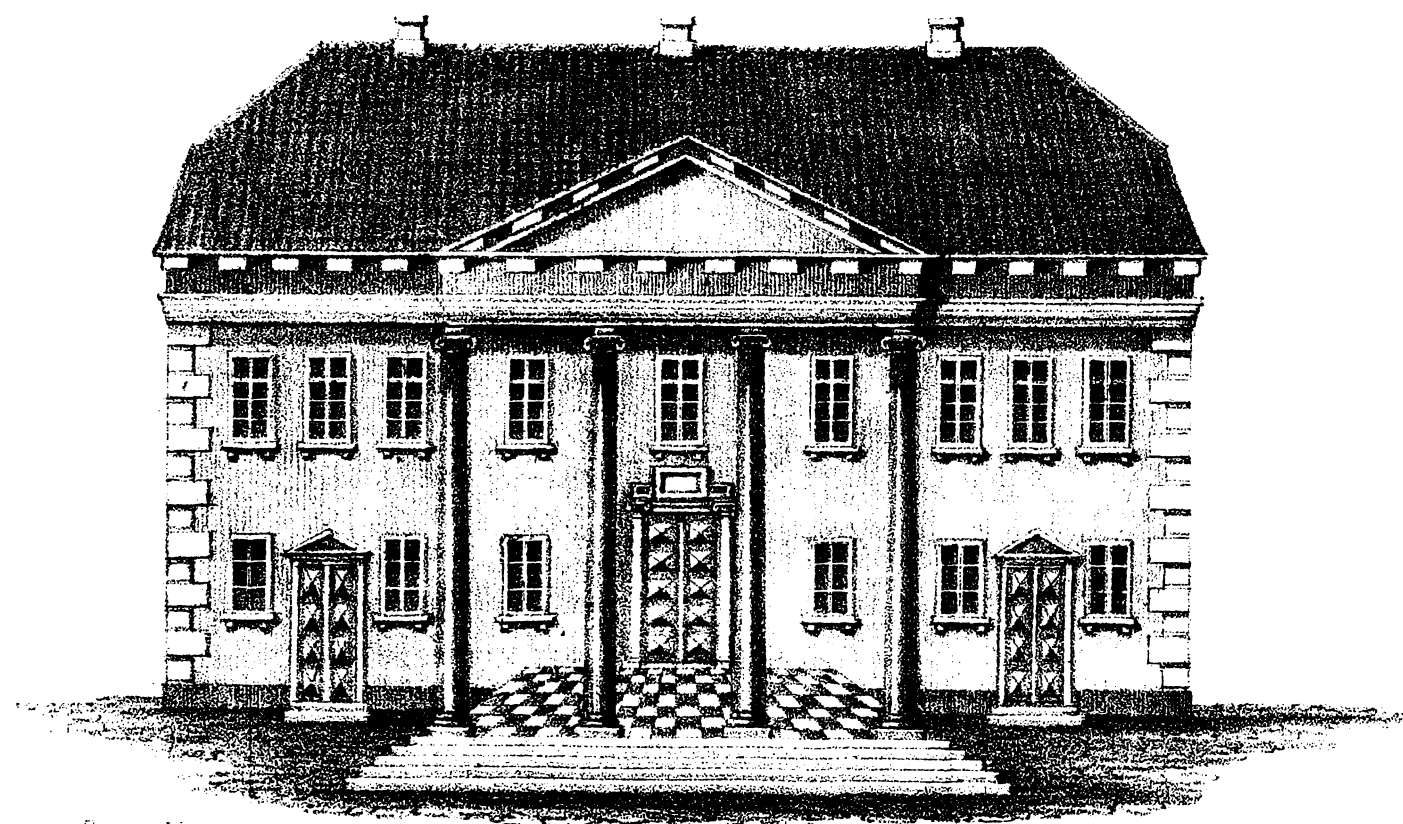
G. M. Tegner's tegning.

J. J. Byhr. del.

Ch. M. Tegners Ark. del.

Tab VIII.

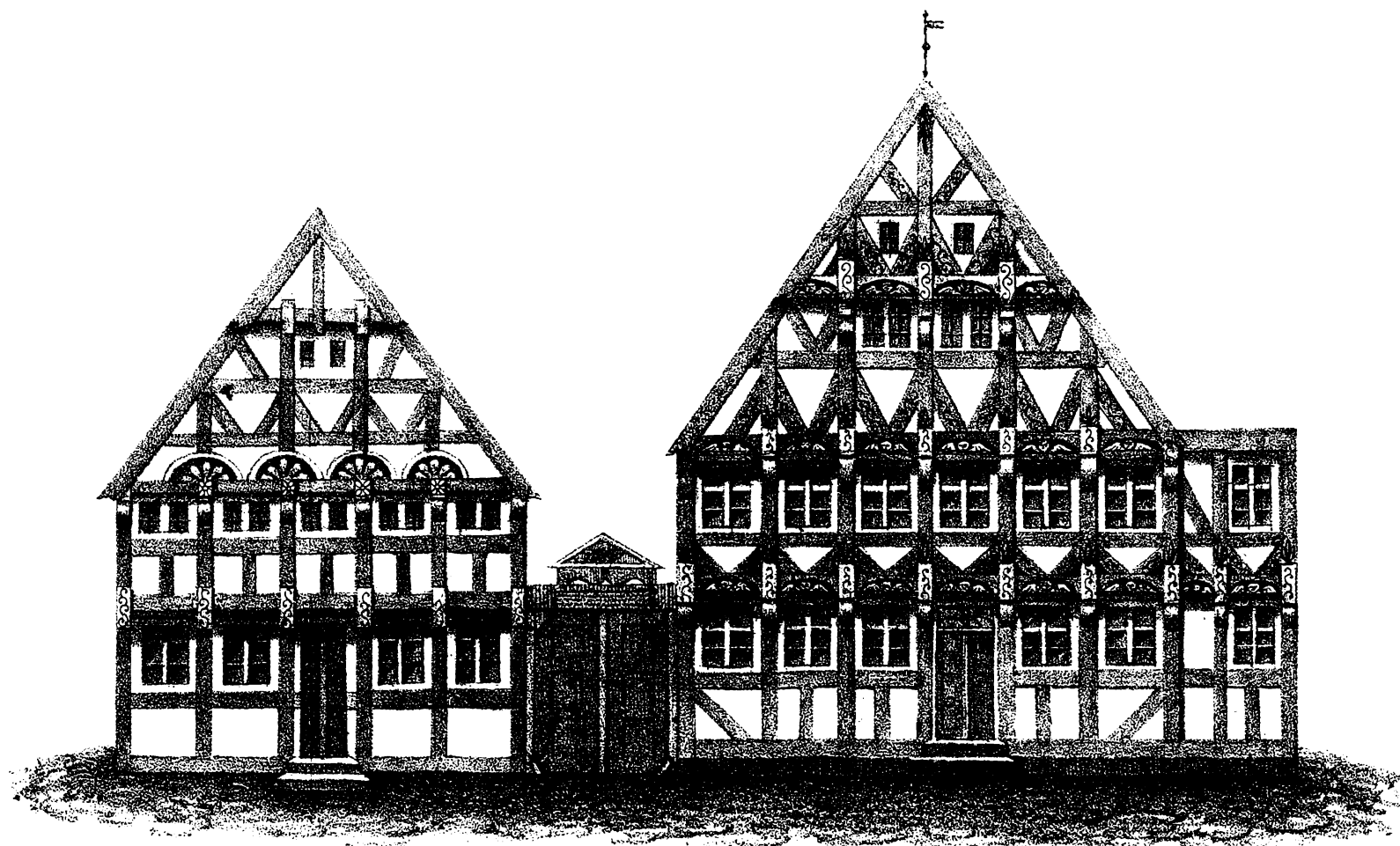

Dess. og del.

J. M. Steen og H. L. L. L.

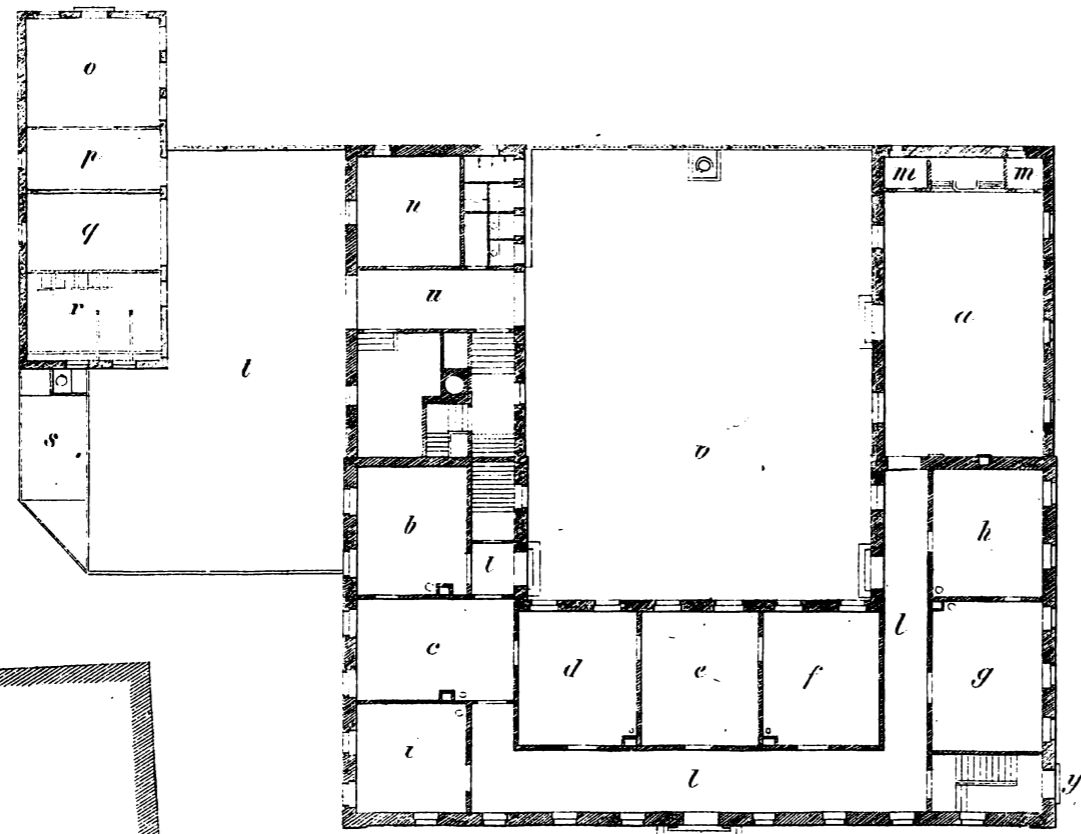
Kolding Raadhuus.

Tab. LX.

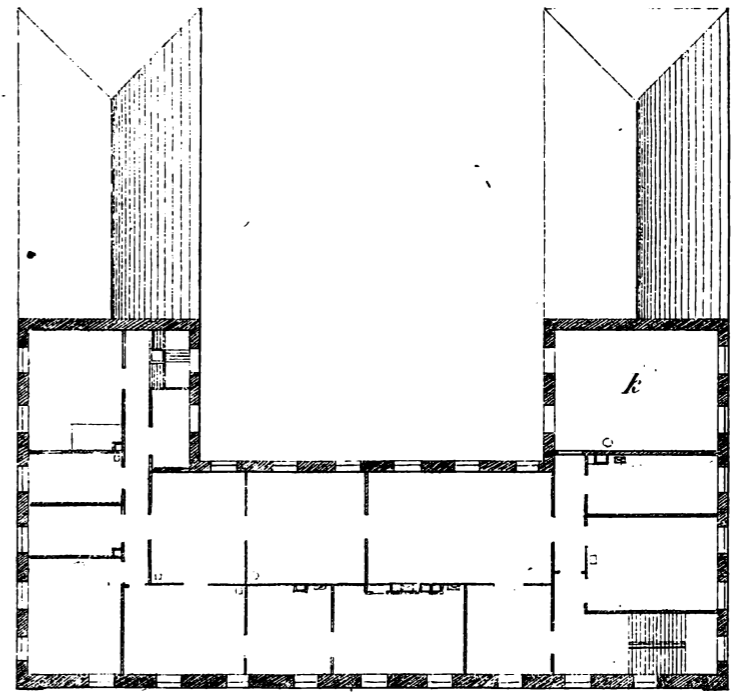

Dyring del.

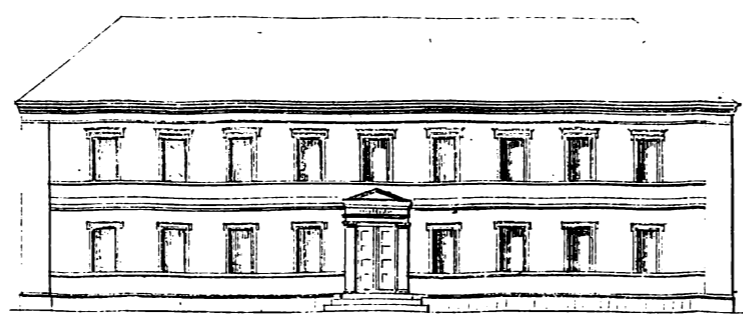
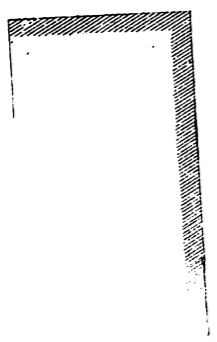
De 21 Tegninger tilh. hus

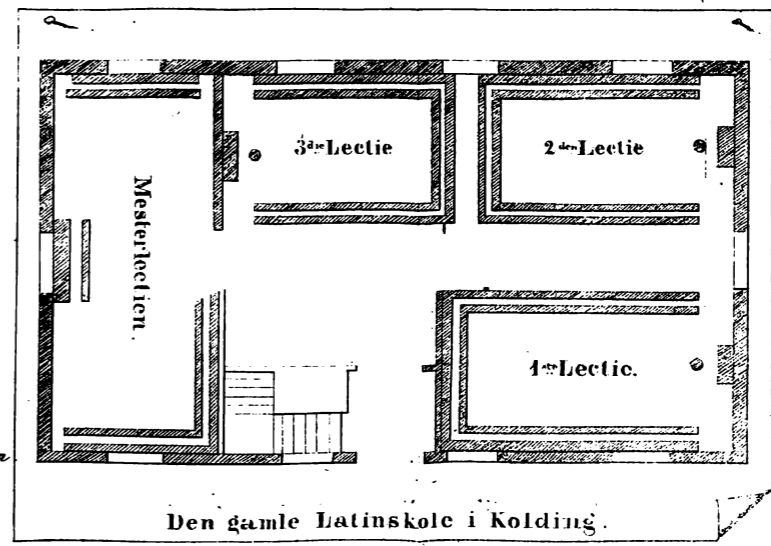
1er Etage.

2er Etage.

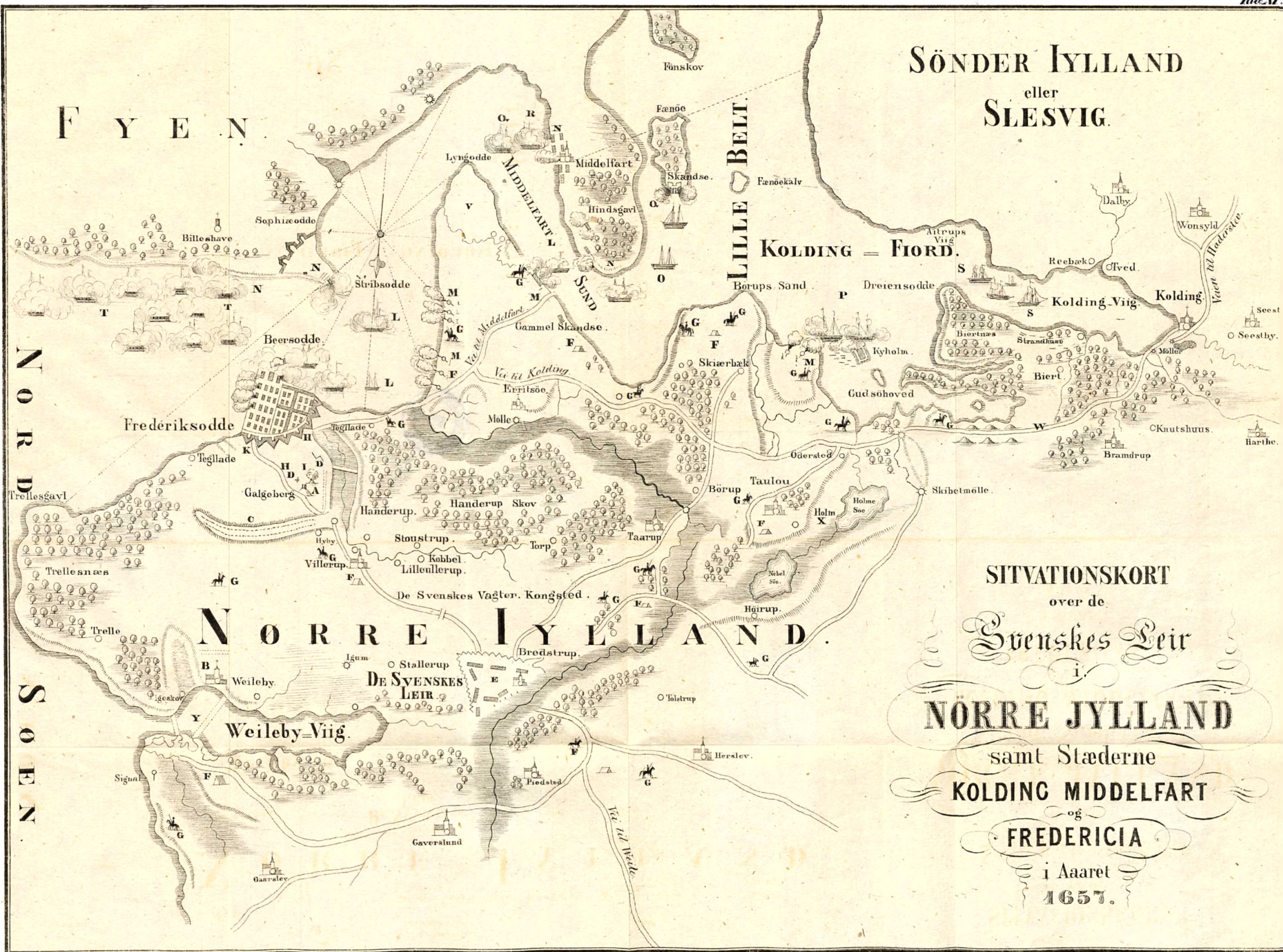

Alen 10 5 0 10 20 30 40 Alen

Den gamle Latinskoie i Kolding.

Ch. M. Tegneren

SÖNDER JYLLAND
eller
SLESVIG.

F Y E N

LILLE BELT.

KOLDING = FJORD.

NORRE JYLLAND.

SITVATIONS-KORT
over de
Svenskes Leir
i
NORRE JYLLAND
samt Stæderne
KOLDING MIDDELFART
og
FREDERICIA
i Aaret
1657.

J. J. Blythe del.

W. M. Thomsen del.

Tab. XII

